

Рада адвокатів Одеської області

Дмитро ЯГУНОВ

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ

Практика Європейського суду з прав людини
та стандарти Європейського комітету
з питань запобігання катуванням чи нелюдському
або такому, що принижує гідність,
поводженню чи покаранню

Одеса
Фенікс
2021

УДК 341.231.14: 431.64(4)
ЯЗ1

Ягунов Д.В.

ЯЗ1 Заборона катувань: практика Європейського суду з прав людини та стандарти Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню / Д.В. Ягунов ; за ред. А.Є. Костіна, зі вступ. словами Й.Л. Бронза, М.М. Гнатівського, А.О. Кориневича, А.Є. Костіна, Г.А. Мамедова. – Одеса : Фенікс, 2021. – 370 с.

ISBN 978-966-928-666-6

Видання присвячене практиці Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини та стандартам Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Рекомендується для використання у практичній діяльності суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих, працівників поліції та пенітенціарної системи, а також інших осіб, практична діяльність яких пов'язана з місцями несвободи.

УДК 341.231.14: 431.64(4)

ISBN 978-966-928-666-6

© Ягунов Д.В., 2005–2021

Зміст

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ.....	10
ВСТУПНЕ СЛОВО (Андрій Костін).....	11
ВСТУПНЕ СЛОВО (Микола Гнатівський).....	14
ВСТУПНЕ СЛОВО (Йосип Бронз).....	16
ВСТУПНЕ СЛОВО (Гюндуз Мамедов).....	18
ВСТУПНЕ СЛОВО (Антон Кориневич).....	21
ВІД АВТОРА.....	24
КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД.....	32
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	33
РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ.....	38
КРИТЕРІЙ «МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ».....	43
ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОСТІ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ.....	47
НАЯВНІСТЬ МЕТИ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ.....	48
ЗАПОДІЯННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРАЖДАНЬ.....	50
ЗАГРОЗА ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАНЬ ТА СТРАХ ПЕРЕД МАЙБУТНІМИ НАПАДАМИ.....	51
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ.....	53
ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОСТРУМУ ДО ПОТЕРПІЛОГО.....	54
ДЕЯКІ ІНШІ ПРИКЛАДИ ЗАБОРОНЕНОГО ПОВОДЖЕННЯ.....	55
ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПЕРЦЕВОГО ГАЗУ.....	59
ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ТВЕРДЖЕНЬ ПРО ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ.....	60
ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ЗАТРИМАННІ.....	64
ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ДО ЗАТРИМАННЯ.....	67
НЕНАЛЕЖНЕ ПОВОДЖЕННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ.....	72
ДЕПОРТАЦІЯ АБО ЕКСТРАДИЦІЯ ЯК КАТУВАННЯ ЧИ НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ (ПРАКТИКА ЄСПЛ).....	73
НЕЛЕГАЛЬНІ МІГРАНТИ (СТАНДАРТИ КЗК).....	78

НАЛЕЖНІ МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ДЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ МІГРАНТІВ ПОНАД 24 ГОДИН (СТАНДАРТИ КЗК).....	83
ВІДКРИТИЙ РЕЖИМ УТРИМАННЯ МІГРАНТІВ	84
ПЕРСОНАЛ ЦЕНТРІВ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	86
ДИСЦИПЛІНА, ІЗОЛЯЦІЯ ТА ЗАСОБИ СТРИМУВАННЯ У ЦЕНТРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН	87
МЕХАНІЗМИ МОНІТОРИНГУ ТА ПОДАННЯ СКАРГ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	89
НАЛЕЖНІ МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ В ЦЕНТРАХ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ.....	90
ПІКЛУВАННЯ ПРО ВРАЗЛИВИХ ОСІБ (ЗОКРЕМА ПРО ДІТЕЙ) В МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ.....	92
ОСНОВНІ ПРАВА МІГРАНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	94
ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	96
ГАРАНТІЇ МІГРАНТІВ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ.....	98
ІНШІ ВАЖЛИВІ ГАРАНТІЇ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ.....	99
УТРИМАННЯ НЕЗАКОННИХ МІГРАНТІВ У ТРАНЗИТНІЙ ЗОНІ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	101
УМОВИ ТРИМАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ Є НЕЛЕГАЛЬНИМИ МІГРАНТАМИ	102
ДЕПОРТАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ ПОВІТРЯНИМ ШЛЯХОМ	104
ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ ПРИВАТНИХ ОСІБ.....	112
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ	114
ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ МЕДИЧНИХ ДОКАЗІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ	121
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПОВНОТА ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	128
САБОТУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ	130
ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРАТУРА.....	131
ШВИДКІСТЬ ТА РЕТЕЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	132
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ НА ПІДҐРУНТІ ЕТНІЧНОЇ ВОРОЖНЕЧІ АБО РАСОВОЇ МОТИВАЦІЇ.....	133
ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ТА АМНІСТІЙ (ПОМИЛУВАНЬ) ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КАТУВАННЯ.....	135

ЗАЛУЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО ДО ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	136
ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ЗАТРИМАННІ.....	137
ЗГВАЛТУВАННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО	139
НЕНАЛЕЖНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ.....	140
ЧИ ДОСТАТНЬО МАТЕРІАЛЬНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ?	142
НЕЗДАТНІСТЬ ПРИТЯГТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБУ, ВИННУ В ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННІ	143
ПЕРЕБУВАННЯ В КАМЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ.....	144
НЕНАДАДАННЯ НАЛЕЖНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЩО ЇХ ПОТРЕБУЮТЬ	145
ПЕРЕБУВАННЯ ІНВАЛІДІВ У ПРИМІЩЕННІ БЕЗ НАЛЕЖНОГО ОБЛАДНАННЯ.....	146
ЧЛЕНИ СІМ'Ї ЗНИКЛОЇ ОСОБИ ЯК ЖЕРТВИ НЕЛЮДСЬКОГО ТА ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ.....	147
ЗНИЩЕННЯ МАЙНА ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ ..	149
ПРИЗНАЧЕННЯ СУВОРОГО ПОКАРАННЯ ЯК ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ	150
ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ТА ЦІЛІ ПОКАРАННЯ	153
ВИРОКИ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	154
ВІДСУТНІСТЬ СПІВПРАЦІ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ З ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ЗВІЛЬНЕННІ.....	159
ПРЕВЕНТИВНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ АБО ІНТЕРНУВАННЯ.....	160
УТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РАЗОМ З ІНШИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ	162
ТЕРОРИЗМ ТА ДОТРИМАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ВИМОГ.....	163
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (СТАНДАРТИ КЗК)	165
СФЕРА НАДАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ	169
ЗАБОРОНА АБОРТІВ	171
ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ТА «ДІДІВЩИНА»	172
ЗАПОБІГАННЯ ПОГАНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	174

ДОСТУП ДО АДВОКАТА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ.....	176
УСУНЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ ..	179
ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ТА ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	180
НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ УМИСЛУ НА ПРИНИЖЕННЯ ЗАТРИМАНОВОГО	182
ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВ ДЛЯ УТРИМАННЯ У СТАНІ НЕСВОБОДИ.....	183
ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ.....	184
ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ	186
ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ з ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	189
ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ	190
НІЧНИЙ СОН ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ	191
УТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У ПРИМІЩЕННЯ СУДУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ	192
ПРИЙОМ ЗАТРИМАНИХ ДО МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ЗАТРИМАНИХ	193
ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	194
ТРИМАННЯ В УСТАНОВІ ВИСОКОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ.....	196
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ	197
РОЗМІРИ ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ.....	201
ПРОГУЛЯНКИ НА СВІЖОМУ ПОВІТРІ.....	205
НАЛЕЖНИЙ ДОСТУП ДО ТУАЛЕТНИХ ПРИМІЩЕНЬ	206
КОРИСТУВАННЯ ДУШЕМ	208
ДОДАТКОВІ ГІГІЄНІЧНІ УМОВИ	209
ДОСТУП ДО СВІЖОГО ПОВІТРЯ.....	210
ФІЗИЧНІ ВПРАВИ.....	211
ПЕРЕБУВАННЯ СПІВКАМЕРНИКІВ У КАМЕРІ	212
НАЯВНІСТЬ ПАРАЗИТІВ У КАМЕРАХ	213
НОСІННЯ БОРОДИ	214

НАЯВНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПАЛЬНОГО МІСЦЯ ТА ПОСТІЛЬНОЇ БІЛИЗНИ	215
ВИМОГИ ЩОДО ОДЕЖИ УВ'ЯЗНЕНИХ	216
ХАРЧУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ	217
МЕДИЧНІ СЛУЖБИ У В'ЯЗНИЦЯХ (СТАНДАРТИ КЗК).....	219
ДОСТУП ДО ЛІКАРЯ (СТАНДАРТИ КЗК)	220
НЕПРЕФЕРЕНЦІЙНЕ МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ	222
ЗГОДА ПАЦІЄНТА І КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ	225
ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ	228
ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА	232
ПРОФЕСІЙНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ.....	235
ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ.....	236
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	237
ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ХВОРОЇ ЛЮДИНИ БЕЗ НАЛЕЖНИХ УМОВ	240
ІНФЕКЦІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ.....	245
КОНТАКТУВАННЯ З ІНФІКОВАНИМИ УВ'ЯЗНЕНИМИ	249
НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	251
ОРТОПЕДИЧНЕ ВЗУТТЯ	252
ЗАТРИМКА У ВИЗНАЧЕННІ ДІАГНОЗУ	253
ВІДСУТНІСТЬ НАЛЕЖНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ІСТОРІЇ ХВОРОБИ.....	254
УХИЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ВІД ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	255
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (СТАНДАРТИ КЗК).....	256
УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ	258
ЛІКУВАННЯ	261
ПЕРСОНАЛ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ.....	264
ГАМІВНІ ЗАСОБИ У ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРНЯХ.....	266
ГАРАНТІЇ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ У ВИПАДКУ ПОМІЩЕННЯ ПАЦІЄНТА ДО ЗАКЛАДУ БЕЗ ЙОГО (ПАЦІЄНТА) НА ТЕ ЗГОДИ	268

ВИПИСКА (ЗВІЛЬНЕННЯ) ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРЕНЬ	271
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	273
СПЕЦИФІКА ПОВОДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ	278
ЛІКУВАННЯ НАРКОЗАЛЕЖНИХ УВ'ЯЗНЕНИХ	279
ПАСИВНЕ ПАЛІННЯ	280
ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ	282
МАСОВЕ ГОЛОДУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ	285
ЛІКУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЬОГО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ	286
ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ	287
ЗАСТОСУВАННЯ АГЕНТАМИ ДЕРЖАВИ ДО ОСОБИ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ БЕЗ СУВОРОЇ НЕОБХІДНОСТІ	288
ТРИМАННЯ ОСОБИ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ПІД ЧАС СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ	291
ТРИМАННЯ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ ТА ГОДУЮЧОЇ МАТЕРІ	292
ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ ЖІНКИ (СТАНДАРТИ КЗК)	293
ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО	298
ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ	299
ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ НА ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ	300
ВИКОРИСТАННЯ ГУМОВИХ КИЙКІВ	303
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ	305
ЕЛЕКТРОШОКОВІ РЕМЕНІ	309
МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ	310
ПРОЦЕДУРА, ЩО МАЄ МІСЦЕ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ	312
ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАНЬ ПІДРОЗДІЛІВ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ У В'ЯЗНИЦІ	313
ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ КОНВОЮВАННІ	316
ОБШУКИ УВ'ЯЗНЕНИХ	317
ОБШУК, ПОЄДНАНИЙ З РОЗДЯГАННЯМ	318
ПРИМУСОВЕ ПЕРЕБУВАННЯ БЕЗ ОДЕЖІ	320

НАСИЛЬСТВО З БОКУ ІНШИХ УВ'ЯЗНЕНИХ.....	321
АТМОСФЕРА ПОСТІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРУЖЕННЯ У В'ЯЗНИЦІ.....	323
ЗАГРОЗА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ УВ'ЯЗНЕНИХ	324
ТОТАЛЬНА СЕНСОРНА ІЗОЛЯЦІЯ.....	329
ОДИНОЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ (СТАНДАРТИ КЗК).....	330
ВИДИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ.....	334
РІШЕННЯ ПРО ПОМІЩЕННЯ ОСОБИ В ОДИНОЧНУ КАМЕРУ: ПРОЦЕДУРИ І ГАРАНТІЇ.....	337
МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ПІД ЧАС ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	340
РЕЖИМИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	341
РОЛЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	343
ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	344
НЕПОВНОЛІТНІ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЛЬНИЦІ (СТАНДАРТИ КЗК).....	347
УВ'ЯЗНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІ	349
МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНИХ ПІД ВАРТОЮ	352
РЕЖИМ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНИХ УВ'ЯЗНЕНИХ	353
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНИХ	356
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНИХ	359
ЗВ'ЯЗКИ НЕПОВНОЛІТНИХ УВ'ЯЗНЕНИХ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ.....	361
ДИСЦИПЛІНА І БЕЗПЕКА В МІСЦЯХ УВ'ЯЗНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНИХ	363
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНИХ	365
ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ СКАРГ ТА ПЕРЕВІРОК В УСТАНОВАХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНИХ.....	366
ПРИНЦИПІВ ПОВОДЖЕННЯ З ОСОБАМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ СВОБОДИ, У КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ	367

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КЗК, Комітет	Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню
Конвенція	Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ВСТУПНЕ СЛОВО

Вже понад двадцять років Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є орієнтиром для українських адвокатів, суддів та правозахисників, адже її ратифікація у далекому 1997 році відкрила нові можливості для широкого застосування європейського права в українських судах та органах правопорядку.

Україна стала повноправним членом європейського співтовариства та відкрила нові можливості у сфері функціонування демократичних інституцій, зміцнення демократичного управління та реформи місцевого самоврядування, реформи судової системи та правоохоронних органів, боротьби із корупцією та багатьох інших важливих сферах політичного та соціального життя.

Водночас одним з головних пріоритетів співпраці між Україною та Радою Європи стало посилення захисту прав людини, де Україна продемонструвала великий прогрес.

Тим не менш, гострою проблемою українського соціуму залишається надмірне використання сили працівниками органів правопорядку та пенітенціарної системи, а також різні форми нелюдського поводження в місцях несвободи, що підриває авторитет України на міжнародній арені та формує негативне ставлення українських громадян до влади.

Проте головним негативним наслідком різних форм нелюдського поводження в діяльності елементів системи кримінальної юстиції та охорони здоров'я є підвищення толерантності українського суспільства навіть до брутальних випадків нелюдського поводження, що становить серйозну небезпеку для розвитку України як демократичної, правової та соціальної держави.

Статистика Європейського суду з прав людини служить лакмусом для того, щоб ідентифікувати системну проблему в сфері запобігання катуванням та розслідування випадків катувань та нелюдського поводження. Статистика ЄСПЛ переконливо доводить, що стан справ у сфері запобігання катуванням та розслідування

випадків катувань потребує негайного консолідованого втручання з боку Верховної Ради України, Уряду, усіх без винятку правоохоронних та інших органів держави та суспільства.

Так, всього за роки діяльності ЄСПЛ (1959 – 2020) Судом було ухвалено 3675 рішень проти держав Ради Європи за порушення останніми своїх зобов'язань за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Заборона катування»). При цьому проти України було ухвалено 381 рішення, що становить 10 % від загальної кількості рішень ЄСПЛ за статтею 3 Конвенції.

Враховуючи, що Україна приєдналася до Ради Європи набагато пізніше в силу об'єктивних історичних обставин та передумов, це свідчить про те, що боротьба з катуваннями має стати одним з пріоритетів політики Української держави на найближчу перспективу.

Крім того, за результатами 2020 року Європейським судом з прав людини проти України було ухвалено 37 рішень за статтею 3 Конвенції, що становить 19 % від загальної кількості рішень ЄСПЛ за цією статтею Конвенції (193 рішення).

Тому перед українською владою постає велике завдання вжити усіх заходів щодо максимального зниження будь-яких проявів катування та нелюдського поводження в діяльності правоохоронців, службовців пенітенціарної системи, лікарів та приватних осіб.

Проте ще більш важливим завданням, що стоїть перед владою, є вжиття всіх можливих заходів для досягнення нульової толерантності до будь-яких проявів нелюдського поводження.

Кожен правоохоронець повинен не лише усвідомлювати, що застосування будь-яких форм нелюдського поводження є незаконним та абсолютно аморальним. Кожен правоохоронець на додаток повинен знати, що розуміння будь-яких форм нелюдського поводження як уявного інструмента досягнення, як деяким здається, благої мети (наприклад, розкриття злочину, притягнення злочинців до відповідальності) є абсолютно хибним. Використання нелюдського поводження у правоохоронній діяльності є не лише неефективним, проте й шкідливим для всієї системи кримінальної юстиції, у першу чергу – для самих осіб, які застосовують нелюдське поводження в силу глибоко негативних психологічних та юридичних наслідків таких дій.

Кожен має розуміти, що стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона категорично забороняє без будь-яких винятків катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання без огляду на обставини чи поведінку потерпілого.

Саме з цього принципу, покладеного Європейським судом з прав людини в основу застосування статті 3 Конвенції, повинно розпочинатися навчання та підготовка кожного поліцейського, слідчого, детектива, прокурора, судді та адвоката. Саме ця ідея повинна бути фундаментом в діяльності кожного місця несвободи.

У сучасних політичних умовах українське суспільство має глибокий попит на справедливість та безпеку. Українське суспільство хоче сприймати усю правоохоронну систему як свого надійного захисника. Проте й сама правоохоронна система гостро потребує підтримки з боку суспільства. І влада, і суспільство зацікавлені у викоріненні практик катування та максимальному зниженні обсягів нелюдського поводження.

Тому я переконаний, що це видання українського вченого та адвоката Дмитра Ягунова сприятиме виконанню цього амбітного, але вкрай важливого для України завдання шляхом поширення знань про права людини в діяльності органів правопорядку, пенітенціарних установ та закладів охорони здоров'я.

Це видання має виключно практичне спрямування, що забезпечить виконання завдань, що стоять перед українською владою в частині захисту прав людини.

Рекомендую це видання усім суддям, адвокатам та правоохоронцям у форматі *«must have»*, а тим колегам, хто готовий бути максимально успішним у своїх справах – у форматі *«must read»!*

Андрій Костін
Голова Комітету
з питань правової політики
Верховної Ради України

ВСТУПНЕ СЛОВО

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (надалі – Комітет) є частиною унікального європейського механізму захисту прав людини. Цей орган, що почав функціонувати в листопаді 1989 року, доповнив систему контролю за дотриманням прав і основоположних свобод людини, центром якої є Європейський суд з прав людини, завдяки системі моніторингу місць несвободи у 47 країнах. Комітет налагодив змістовний постійний діалог з кожною державою-членом Ради Європи з питань використання катувань та нелюдського поводження у місцях несвободи та усунення передумов для них.

За понад тридцять років своєї історії Комітет відвідав держави-члени Ради Європи близько 500 разів, і за підсумками таких відвідань підготував та ухвалив відповідні доповіді. Загалом Комітетом відвідано понад три тисячі відділів поліції та понад 1,2 тис. в'язниць різного типу та режиму, а також сотні міграційних центрів, психіатричних закладів, будинків соціальної допомоги та інших місцях, де людина може опинитися у стані несвободи. До багатьох з цих установ експерти Комітету поверталися, щоб оцінити стан виконання його рекомендацій та оцінити зміни у ситуації.

Делегації Комітету провели десятки тисяч конфіденційних інтерв'ю з такими особами, а також з персоналом місць несвободи, що дозволило створити солідну емпіричну основу для формулювання рекомендацій, адресованих урядам держав-членів Ради Європи. Реалістичність та практичність цих рекомендацій, готовність спільно з урядами держав шукати оптимальні шляхи для поліпшення ситуації осіб, які перебувають в умовах несвободи, створили репутацію Комітету та сприяли готовності до конструктивної співпраці з ним усіх європейських держав. Регулярне використання доповідей та стандартів Комітету Європейським судом з прав людини у його рішеннях є одним зі способів забезпечення

дотримання положень статті 3 Європейської конвенції з прав людини – однієї з основоположних у будь-якому демократичному суспільстві.

Як і в будь-якій іншій державі, в Україні запобігання катуванням та іншим формам неналежного поводження вимагає постійної, прискіпливої та глибокої уваги з боку всіх державних органів. Місця несвободи в Україні традиційно відрізнялися підвищеним ризиком неналежного ставлення до осіб, які в них утримуються. Належне виконання державою її позитивних обов'язків, що випливають зі статей 27 та 28 Конституції України, значною мірою може бути забезпечене шляхом імплементації рекомендацій Комітету та рішень Європейського суду з прав людини, особливо тих, що мають пілотний та квазіпілотний характер.

У цьому контексті важливо наголосити: українські судді, прокурори, слідчі, поліцейські та персонал місць несвободи мають зрозуміти, а краще – відчувати, що європейські стандарти захисту прав людини не можна сприймати як «накинута» Україні ззовні. Насправді позиції, що відстоюються Комітетом, та усі елементи європейської системи захисту прав людини, – це не чуже, а наше, українське, власне.

Це – спільна європейська спадщина. Це – відображення тих європейських цінностей, на яких має будуватися Україна та які лягли в основу її Конституції та її європейського вибору.

Тому я щиро сподіваюся, що це практичне видання українського вченого, експерта з пенітенціарних питань та адвоката Дмитра Ягунова сприятиме розумінню судьями, прокурорами, слідчими, офіцерами в'язничної служби, поліцейськими, адвокатами, експертами з питань кримінальної юстиції та усіма іншими, від кого залежить наскільки гуманним буде поводження з людиною в місцях свободи, прав людини як *найвищої цінності*.

Микола Гнатовський

Президент Європейського комітету

з питань запобігання катуванням, нелюдському або такому,

що принижує гідність, поводженню або покаранню,

Перший віце-президент Української асоціації

міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні друзі та колеги!

Як засвідчив час, Одеська адвокатура підтримує свої глибокі традиції щодо правозахисної, наукової та видавничої діяльності в частині поширення знань про міжнародні стандарти з прав людини серед адвокатів, прокурорів, суддів, слідчих, працівників поліції та інших професій, які пов'язані із забезпеченням прав людини.

Тому я надзвичайно радий вітати вас на сторінках цього нового узагальнення практики Європейського суду з прав людини, присвяченого питанням захисту прав потерпілих від катування та нелюдського поводження.

Час, що минув з моменту вступу України до Ради Європи, переконливо засвідчив актуальність питань захисту прав та законних інтересів потерпілих від катувань та інших форм нелюдського поводження.

На жаль, за чинним національним законодавством потерпілі та, що є більш важливим, потерпілі від катувань та нелюдського поводження поки що не отримали достатніх правових інструментів для захисту своїх прав у кримінальному процесі та місцях несвободи. З огляду на поширеність практики катувань та нелюдського поводження в українських місцях несвободи та правоохоронних органах це, безумовно, становить фундаментальну проблему вітчизняної правової системи.

Прогалини захисту прав потерпілих у кримінальному процесі на сучасному етапі багато в чому компенсуються та вирішуються за рахунок Конвенції про захист прав людини та відповідної практики Європейського суду з прав людини.

З одного боку, Європейський суд наголошує, що Конвенція з прав людини не надає будь-якого права на звинувачення чи визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення («Perez v. France» [GC]). Конвенція не надає жодного права на «особисту помсту». Отже, ніхто не може окремо відстоювати своє

право вимагати, аби треті особи були притягнуті до відповідальності або засуджені («Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine» (dec.)).

З іншого боку, немає жодного сумніву, що потерпілі від злочинів та їх родини, так само як і суспільство, має легітимний інтерес у кримінальному переслідуванні та покаранні злочинців («Gäfgen v. Germany» [GC]). ЄСПЛ наголосив, що, оцінюючи справедливість судового провадження в цілому, Суд оцінює ступінь дотримання прав обвинуваченого, проте водночас бере до уваги інтереси суспільства та потерпілого, щоб злочин було належним чином покарано («Al-Khawaja and Tahery v. the UK» [GC]).

Проте у випадку дій або бездіяльності, які підпадають під сферу застосування статті 3 Конвенції, гарантії та відповідні можливості потерпілих є більш широкими. Так, потерпілий повинен мати можливість брати дієву участь у розслідуванні в тій чи іншій формі («Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine»; «Mocanu and Others v. Romania» [GC]; «Ognyanova and Choban v. Bulgaria»). Поняття ефективного засобу правового захисту щодо тверджень про жорстоке поводження включає в себе ефективний доступ заявника до процесу розслідування («Ogorodnik v. Ukraine»; «Kirpichenko v. Ukraine»).

Тому це видання адвоката та вченого Дмитра Ягунова спрямоване на заповнення цього вакууму в правозахисній діяльності адвокатів, які виконують важливу та відповідальну місію із захисту прав потерпілих від катувань та нелюдського поводження.

З огляду на практичні потреби адвокатів із захисту прав потерпілих взагалі та потерпілих від різних форм катувань і нелюдського поводження (включаючи захист прав осіб, які утримуються у місцях несвободи) це нове видання адвоката Дмитра Ягунова є більш ніж актуальним та важливим.

Йосип Бронз

*Голова Ради адвокатів Одеської області,
Заслужений юрист України*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Відповідно до Конституції та ст. ст. 2, 9, 26 Закону України «Про прокуратуру» на органи прокуратури покладено здійснення функції нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Одним із основних завдань діяльності на цьому напрямі визначено забезпечення нагляду за додержанням прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави при виконанні покарань та інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, а також пробації відповідно до законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Тому в центрі уваги Офісу Генерального прокурора і, зокрема, Департаменту протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах, постійно перебувають питання запобігання та протидії неналежному поведженню в місцях несвободи та ефективного розслідування подібних випадків.

Узагальнення результатів прокурорського нагляду за місцями несвободи дає підстави стверджувати, що українська пенітенціарна система не виховує, не змінює прокримінальне мислення і не сприяє соціальній реінтеграції засуджених. Стан нинішньої пенітенціарної системи не дотягує навіть до задовільного, причому на кожному з етапів кримінального переслідування – від затримання до відбування покарання.

Причин цьому вдосталь. Але ключове виправдання, що найчастіше лунає – неналежне фінансування, на рівні лише трохи більше 40%. Отже, доречно міркувати, як ці проблеми максимально ефективно вирішити.

Водночас, не можна не зазначити, що, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, кожна держава зобов'язана організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб забезпечити повагу гідності затриманих, незалежно від фінансових та матеріально-технічних труднощів («Muršić v. Croatia» [GC], п. 99). Нестача кадрів не знімає з держави обов'язку дбати про добробут ув'язнених та засуджених, які утримуються у пенітенціарних установах («Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina», п.п. 17, 31, 71). Так само високий рівень злочинності, відсутність ресурсів або інші структурні проблеми не є обставинами, що виключають або послаблюють відповідальність держави за неналежні умови ув'язнення. На державні органи влади покладається обов'язок організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб її функціонування не призвело до появи таких умов, незалежно від фінансових або технічних труднощів («Neshkov and Others v. Bulgaria», п. 229).

Варто наголосити: нічим не виправдана жорстокість з боку окремих працівників системи виконання покарань, невинуватого застосування фізичної сили й спецзасобів до осіб у стані несвободи, транспортування ув'язнених у нелюдських умовах, жорстокі методи проведення допитів та обшуків тощо – це ті речі, викорінення яких аж ніяк не залежить від фінансування.

Тому ми переконані, що в основі реформування пенітенціарної системи України та захисту прав людини у місцях несвободи перебуває саме людський фактор та рівень професійної компетентності усіх осіб, які залучені до забезпечення дотримання прав людини у місцях несвободи – поліцейських, слідчих, прокурорів, працівників пенітенціарної системи тощо.

Пенітенціарна система України має бути докорінно змінена та враховувати один з основних принципів: метою покарання є не тільки кара, а й виправлення засудженого та запобігання скоєнню нових злочинів. Ця система повинна допомогти людині, яку різні обставини привели за ґрати, повернутися з місця відбування покарання повноцінним членом суспільства, поновити втрачені соціальні зв'язки.

Виконання цього завдання є категорично неможливим без надання усім органам правопорядку та іншим посадовцям, дотичним до функціонування системи виконання покарань, а також суддям і адвокатам практичних знань щодо прав людини у місцях несвободи та способів захисту цих прав у таких місцях.

Йдеться, серед всього іншого, про ознаки жорстокого поводження, основоположні засади розслідування випадків жорстокого поводження та принципи притягнення до відповідальності осіб, які вчинили акти жорстокого поводження.

Тому це видання українського адвоката та науковця Дмитра Ягунова має виконувати важливу місію – надавати практичні знання працівникам системи кримінальної юстиції щодо способів захисту прав людини у місцях несвободи, а головне – формувати відповідний стиль мислення у напрямку нульової толерантності до найменших ознак жорстокого поводження у місцях несвободи.

Гюндуз Мамедов

*заступник Генерального прокурора,
кандидат юридичних наук*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим є одним з державних органів України, які постійно працюють з проблематикою тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Системні порушення прав людини на тимчасово окупованій території завжди перебувають у фокусі уваги.

Зокрема, це визначено в Указі Президента України «Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим» № 758 від 17 жовтня 2019 року та в Указі Президента України «Про пріоритетні напрями діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим» № 160 від 13 квітня 2021 року.

За сім років російської окупації Криму за даними правозахисних організацій щонайменше 44 людини стали жертвами насильницьких зникнень, при цьому щонайменше щодо 15 відсутня будь-яка інформація до цього часу. Наразі понад 100 громадян України утримуються в місцях несвободи на території Російської Федерації та тимчасово окупованого Кримського півострова внаслідок політично вмотивованого переслідування.

Як правило, з метою переслідування Російська Федерація використовує досить специфічний перелік кримінальних звинувачень, зокрема: створення чи участь у діяльності організації, яку визнали терористичною чи екстремістською на території Російської Федерації, публічні заклики до здійснення терористичної діяльності, тероризм, державна зрада у формі шпигунства, незаконне зберігання вибухових речовин, замах на територіальну цілісність Російської Федерації тощо.

При цьому, основні інструменти доведення вини – сфабриковані докази та зізнання під тортурами (систематичні побої, ка-

тування електричним струмом, ненадання лікарської допомоги тощо).

Чи не єдиним доступним механізмом захисту в ситуації, коли системне порушення прав людини відбувається на державному рівні державою-окупантом на тимчасово окупованій території в рамках міжнародного збройного конфлікту є звернення до міжнародних судових інституцій.

У ситуації з тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Європейський суд з прав людини є інструментом для захисту прав громадян як на міждержавному рівні (справи «Україна проти Росії (щодо Криму)» № 20958/14; «Україна проти Росії» № 38334/18 щодо політичних в'язнів), так і на рівні скарг окремих громадян, які зазнали порушення їхніх прав зі сторони Російської Федерації.

І хоча до остаточного рішення ще далеко, саме проміжне рішення ЄСПЛ щодо прийнятності у міждержавній справі України проти Росії щодо Криму вже встановило факт ефективного контролю Російської Федерації над тимчасово окупованим Кримом з 27 лютого 2014 року та визнало прийнятними скарги України щодо існування в тимчасово окупованому Криму адміністративних практик насильницьких зникнень та відсутності ефективного розслідування у цьому зв'язку; жорстокого поводження; незаконних затримань; примусового нав'язування російського громадянства; незаконних обшуків приватної власності; утисків, переслідування та конфіскації майна релігійних організацій, що не належать до Російської православної церкви; припинення діяльності українських медіа; заборони публічних зібрань, а також залякування та незаконне затримання організаторів демонстрацій; експропріації майна цивільних осіб та приватних підприємств без компенсації; заборони української мови в школах та переслідування україномовних дітей у школі; переслідування кримських татар тощо.

Як наслідок, рішення Європейського суду з прав людини разом з рішеннями Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй складуть основу для юридичної відповідальності Російської Федерації за збройну агресію проти України та порушення прав українських громадян.

Ми маємо бути завжди готові допомогти нашим громадянам використати усі можливості для захисту їх порушених від зброй-

ної агресії Росії прав. Чим масовішими та інтенсивнішими будуть звернення до суду, тим складніше буде Російській Федерації продовжувати свою агресивну та протиправну політику.

Переконаний, що видання адвоката Дмитра Ягунова допоможе у першу чергу українським правникам розширити свої погляди і бачення ситуації та надавати підтримку громадянам у їх прагненні захистити свої права, особливо тим, хто постраждав від російської агресії.

Антон Кориневич

*Постійний Представник Президента
України в Автономній Республіці Крим,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВІД АВТОРА

Тортири, формально заборонені універсальними й регіональними стандартами прав людини, національним законодавством держав, що позиціонують себе демократичними (особливо країн – членів ЄС та Ради Європи), у XXI столітті стали прихованим інструментом політики соціального контролю, що формується *поза формальними нормативними рамками* і, що є більш важливим, нерідко *безсуб'єктно*.

У XXI столітті мала й продовжує мати місце тенденція розширення застосування тортур у ще більш завуальованих формах для цілей здійснення соціального контролю у відносинах влади і суспільства, що особливо проявилось на прикладі деяких ліберальних демократій у глобальній «*War on Terror*» після подій 11 вересня 2001 року. Застосування тортур до девіантів, злочинців, «терористів» та «небезпечних осіб» є поширеною практикою навіть у західних країнах, не зважаючи на те, що розгалужена система формальних правових гарантій, створена у другій половині XX століття і розвинута на початку XXI століття, допомогла зробити практики катувань та нелюдського поводження максимально рідким явищем, наскільки це можливо (на європейському регіональному рівні – завдяки Раді Європи, Комітету з запобігання катувань та Європейському суду з прав людини).

Таким чином, незважаючи на формальне перебування катування поза національним законом, а головне – поза універсальними та регіональними стандартами прав людини, катування сьогодні існує як інструмент політики соціального контролю та широко використовується як соціальна практика, дослідження чого потребує не стільки вузького юридичного аналізу поняття катування як формальної дефініції, скільки дослідження цього феномену крізь призму політичної науки з метою віднайти відповідь на питання: які політичні фактори сприяють поширенню практики катування у майже всіх країнах сучасного світу на фоні універсальності концепції прав людини та активної реалізації політики із запобігання катуванням.

Безсуб'єктна політика катувань має *негативну конотацію*, що не виключає її існування як *об'єктивної складової* сучасних відносин влади навіть за відсутності конкретних *суб'єктів* такої політики. Принципово важливим тут є те, що відобразила Л. Трейсі: «Катування було *симптомом нестабільності* як у період Середньовіччя, так і в ранній Новий час»¹. Відповідно, катування у ХХІ столітті – це *подвійна політична нестабільність*, або *політична нестабільність, доведена до крайньої межі*².

Коли майже половина населення усіх держав світу (навіть країн Європи) має страх бути підданим тортурам у випадку затримання поліцейськими, взяття під варту або поміщення до пенітенціарної установи, проте водночас вимагає більшого застосування тортур до терористів, то подібний дуалізм надає підстави постулювати, що *«гуманізація»* дійсно не була домінуючим політичним фактором, який обумовив «маскування» огидних соціальних практик катувань. Отже, існують підстави зробити наголос на аспекті, який має принципово важливе значення для цілей політики запобігання катуванням: *стереотип, що у ХХІ столітті завдяки «гуманізації соціальних відносин» катувань стало менше, є небезпечним для цілей самої політики запобігання катуванням*.

Досліджуючи трансформацію модуляцій соціального контролю («законність» – «дисципліна» – «безпека»), видатний французький вчений Мішель Фуко робить важливий наголос: процес переходу від середньовічної кримінально-правової тілесної корпоральності до сучасної модуляції покарання *«занадто поспішно і категорично пояснили процесом «гуманізації», відмахнувшись тим самим від необхідності подальшого аналізу»*. Так само, політичний аналіз сучасних національних систем кримінальної юстиції виключно у категоріях більшої гуманізованості, результативності та прогресивності створює негативні передумови для політики запобігання та розслідування випадків тортур, коли в основі такої превентивної діяльності лежить *міф гуманізації*, що приховує справжні причини тортур як політичного феномену³.

Формальний підхід, що ми згадали вище, з його ключовою категорією *«гуманізації»* не може пояснити поширення катувань у ХХІ столітті. Тим не менш, феномен катування – це *об'єктивна реальність*, яку не можна ігнорувати в процесі політичного аналізу сучасних відносин влади. Відтак, беручи до уваги поширеність

¹ Tracy L. Torture and Brutality in Medieval Literature. Negotiations of National Identity. Rochester, NY, 2002. P. 249.

² Ягунов Д. В. Пунітивне місто постмодерну: до питання про дисперсію соціального контролю у ХХІ столітті. *Політичне життя*, 2020. Вип. 3. С. 34–50.

³ Ягунов Д. Тортури як інструмент сучасної політики соціального контролю. *Політичне життя*, 2020. Вип. 4. С. 46–54.

феномену катування навіть у майже усіх країнах світу, а головне – *політичний запит* на застосування нелюдського поводження, можна постулювати наявність певної *політики безсуб'єктної катувань*, у рамках формування якої соціальні практики катування розглядається якщо не інструмент, то принаймні передбачуваний побічний результат (хоча ми схильні до категорії «*інструменту*»).

Обґрунтовуючи природу політики катувань у часи Середньовіччя, Фуко робив особливий акцент, що жорстокі каральні страти із застосуванням тортур являли собою «диференційоване спричинення страждання, організований ритуал таврування жертв і презентацію караючої влади», проте аж ніяк *не* «озлоблення правосуддя, яке, забуваючи свої принципи, карає без упину». У *надмірності тортур* була закладена «*ціла економія влади*». Розвиваючи цю тезу Фуко, ми наголошуємо, що безсуб'єктна політика тортур ХХІ століття – це аж ніяк *не* масштабний ексцес виконавців, які реалізують владні повноваження у сфері боротьби зі злочинністю або у сфері «глобальної війни з тероризмом», а натомість цілий пласт складних багаторівневих політичних та економічних зв'язків, які здебільшого перебувають поза межами впливу юриспруденції та відповідних формальних процедур.

Тому ми робимо акцент на тому, що катування наразі широко використовується у відносинах влади різними політичними акторами, де у політичному обігу перебуває гнучка та, відповідно, *небезпечна* з огляду на стандарти прав людини «формула заборони тортур» – «*absolute in principle but relative in application*». Причому, наприклад, для американського політичного поля запроваджено категорично неприйнятний для європейської політики висновок, що «*регулювання застосування тортур краще, аніж заборона*»⁴.

Проте навіть, на перший погляд, нейтральні або навіть про-соціальні політичні ініціативи, стратегії та проекти у суспільстві ХХІ століття опосередковано зумовлюють використання катувань через певні форми ланцюгових реакцій, що головним чином пов'язане з хвильовими кампаніями «боротьби зі злочинністю», спрямованими на підвищення рівня розкриття злочинів (чим здебільшого характеризуються пострадянські країни), а також зі збільшенням видів, типів та класів девіантів у сучасних суспільствах внаслідок «*moral panic*» перед «загрозами злочинності»⁵.

Невидимість тортур не означає відсутність таких соціальних практик, через що будь-який політичний режим намагається кон-

⁴ Bagaric M., Clarke J. Not Enough Official Torture in the World? The Circumstances in Which Torture Is Morally Justifiable. *University of San Francisco Law Review*, Spring 2005. P. 614.

⁵ Ягунов Д. В. Пунітивне місто постмодерну: до питання про дисперсію соціального контролю у ХХІ столітті. *Політичне життя*, 2020. Вип. 3. С. 34–50?

тролювати населення (особливо ті прошарки, які вважаються небезпечними або принаймні «ненадійними» для функціонування такого режиму), де тортури можна вважати свого роду «побічним продуктом» механізмів соціального контролю, стверджуваним «ексцесом виконавців нижчої ланки» у процесі «убезпечення суспільства», у той час коли вищі ланки, як раз навпаки, активно декларують пошук нових, більш дієвих та сучасних формальних методів протидії катуванням.

Відтак, з огляду на практику поширення феномену катувань у сучасному світі, теза про «*managing torture*» у рамках безсуб'єктної політики тортур заслуговує на увагу. У цьому ж контексті цікавим є наступне визначення: «Катування – це *організація застосування (administration)* сильного болю чи страждань фізичних чи психічних, з певною метою, наприклад, для отримання зізнання, здійснення контролю, нагнітання страху, покарання або з будь-якої іншої причини на підставі дискримінації будь-яких виду»⁶.

У своїх працях щодо проблематики тортур ми аналізували моделі, які пояснюють політичні передумови застосування тортур у другій половині ХХ – початку ХХІ столітті для цілей «захисту суспільства»⁷. Так, вченими виділяються три моделі: 1) «*security model*» – тортури як інструмент, який *начебто* може підвищити захист суспільства від загроз, що постають перед суспільством (зокрема для отримання від терористів або членів організованих злочинних угруповань інформації про вчинені терористичні акти або інші тяжкі злочини, а так само, як про такі, що плануються або вже приводяться у виконання (*the 'ticking bomb' argument*)); 2) «*stability model*» – тортури як інструмент завуальованого державного терору для «дисциплінування» населення та придушення потенційного або фактичного політичного протистояння, яке може загрожувати інтересам політичних еліт; 3) «*legitimacy model*» – тортури як спосіб декларування окремими особами та/або політичними елітами «права на застосування катування» задля власних інтересів, де зовнішнім обґрунтуванням є «інтереси суспільства» або навіть «всього світу» та захист таких інтересів від «тероризму» та «організованої злочинності».

Звичайно, кордони між зазначеними вище моделями є умовними, хоча не можна не визнати великий ступінь автономності кожної із запропонованих моделей. Більше того, можна вважати, що саме у своєму *кумулятивному ефекті* зазначені моделі пояснюють

⁶ Tainted by Torture. Examining the Use of Torture Evidence. A report by Fair Trials and REDRESS, May 2018. 75 p.

⁷ Ягунов Д. «Malleus Maleficarum» of modern society: preconditions and prevalence of torture in XXI century and the policy of combating torture. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Політичні науки*, 2020. 5. С. 58–97.

передумови та причини поширення феномену тортур у ХХІ столітті, надаючи цілісну картину.

Слідуючи модуляційній концепції Фуко та проводячи відповідну аналогію, ми вважаємо за потрібне на додаток продовжити думку американського дослідника Р. Блейклі, що більшість тортур з боку агентів держави мають мало спільного із захистом населення від неминучих загроз безпеці. Набагато більше вони пов'язані з подоланням загроз інтересам *елітних груп*, більшість з яких мають транснаціональну природу та відповідний політичний вплив⁸.

Відтак, ми можемо сформулювати власну позицію з приводу природи тортур, які сьогодні застосовуються агентами держави, що кореспондує поглядам Стенлі Коена, Мішеля Фуко, Ульріха Бека та Зігмунта Баумана, щодо глобалізованих «*туристів*», локалізованих «*бродяг*» та насичення політичного тіла суспільства «*безпекою*» з метою ще більшого соціального контролю над кожним рухом та навіть – станом на сьогодні – кожною думкою пересічного громадянина.

Політичні еліти насичують суспільство важливими для відносин влади месиджами: так, тортури, це більш ніж огидно. Проте світ змінився настільки, що перед суспільством, мовляв, стоїть принциповий вибір: або пожертвувати одним терористом, або допустити загибель сотень або тисяч безневинних людей.

Поставивши суспільство у стан вкрай непростого вибору, політичні еліти декларують, що відмова від застосування катувань щодо небезпечних злочинців та терористів може компенсуватися мінімум трьома речами: 1) збільшенням фінансування поліції та служб безпеки; 2) ще більшим насиченням суспільства камерами відеоспостереження та іншими пристроями спостереження; 3) ще більш вільним та несанкціонованим доступом агентів держави до персональних даних громадян «заради їх власної безпеки».

Як наслідок, створюються додаткові умови для більшої концентрації паноптичної «дисципліни» у політичному тілі суспільства та, як наслідок, набуття ним ознак *карцерного суспільства*. Іншими словами, йдеться про те, що тортури стають свого роду інструментом *політичного шантажування*, де під гаслами абсолютної заборони тортур політичні еліти отримують для себе ще більше бонусів для цілей реального вторгнення до «свободи» суспільства та кожного окремого громадянина.

Щодо «*legitimacy model*», то в цьому контексті необхідно наголосити на важливому, як на нашу думку, аспекті. Так, після оголошеної у вересні 2001 року «*War on Terror*» США та інші демократичні країни взяли курс на легалізацію застосування тортур,

⁸ Blakeley R. Why torture? *Review of International Studies*, 2007. 33. P. 381.

створюючи декларативне політичне протистояння – «глобальне зло» проти «глобального рятівника світу», де з'єднувальною ланкою стала *легітимізація катувань* під виглядом *enhanced interrogation techniques*. У подальшому процес легітимізації спрощується, коли з формули «глобальне зло» проти «глобального рятівника світу» прибираються слова «глобальне» та «світу». Саме у цьому, як на нашу думку, криється головна небезпека будь-якої легітимізації тортур як соціальних практик.

Підсумовуючи викладене вище, ми наголошуємо на тезі, що пояснює не лише відновлення тортур як феномену у другій половині ХХ століття, проте й на додаток – поширення цього феномену у ХХІ столітті, де особливого значення набувають погляди Фуко і Коена щодо розкидування мереж соціального контролю та, як наслідок, збільшення класів, типів та видів девіантів, яких потрібно контролювати для цілей того самого «убезпечення»⁹.

Так, з одного боку, національні системи кримінальної юстиції не можуть впоратися з таким завданням – поводитися з девіантами виключно у рамках *формальних процедур*, закріплених у національному законодавстві на фоні збільшення класів, типів, видів та, як наслідок, *кількості* девіантів.

З іншого боку, самі громадяни суспільства ХХІ століття, в обмін на свою «свободу» вимагають ще більшого «убезпечення», де для них вже не мають значення шляхи та методи досягнення відповідної «*концентрації безпеки*». Як зазначалося вище, підтвердженням цього є дані численних досліджень та опитувань населення країн Європи та Північної Америки, де від третини до половини громадян допускають застосування тортур до терористів з метою того самого «убезпечення». Причому все це відбувається на фоні тотального соціального контролю за простором, рухами та думками громадян з боку держави, політичних еліт та могутніх транснаціональних приватних акторів. Проте головним є те, що практична можливість застосування тортур до «терористів» та «небезпечних злочинців» з метою отримання відомостей про подальші терористичні акти та інші тяжкі злочини відкриває «скриньку Пандори», де з'являється широка та водночас небезпечна перспектива застосування катувань проти *інших* «небезпечних злочинців» – колаборантів, *dangerous offenders, persistent offenders, sex offenders*, членів організованих злочинних угруповань тощо. Причому цей список має явну небезпеку піддаватися розширенню.

Можна зробити висновок, що політика запобігання катуванням та боротьби з соціальними практиками катування у ХХІ сто-

⁹ Ягунов Д. В. Пунітивне місто постмодерну: до питання про дисперсію соціального контролю у ХХІ столітті. *Політичне життя*, 2020. Вип. 3. С. 34–50.

літті – це відображення складного політичного дуалістичного процесу: спроба ще більшого «убезпечення суспільства» з одночасним фіаско такого «убезпечення».

Необхідно зробити особливий наголос: тортури – це не юридична категорія, проте, у першу чергу, політична. Аналіз феномену катувань лише у формальних рамках національних систем кримінальної юстиції та відповідних процедур є небезпечним не лише для самих жертв катувань, а також для тих, хто застосовує катування, особливо беручи до уваги вельми сумнівну результативність та ефективність катувань, відповідальність за які покладається згодом саме на платників податків, які нерідко вимагають «*більшої безпеки*» – навіть з використанням найбільш огидних інструментів, якими є катування та інші форми нелюдського поводження.

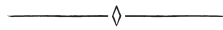
Підводячи підсумки, ми можемо сформулювати наступне: у суспільстві XXI століття тортури існують у рамках двох взаємопов'язаних політичних сфер, де однією зі сфер виступає формалізована *суб'єктна* політика протидії тортурам, що формується та реалізується у рамках універсальних регіональних та національних структур (ООН, Рада Європи, ЄСПЛ, КЗК тощо), а другою сферою виступає *безсуб'єктна* політика тортур, яка формується у рамках постсучасної модуляції паноптичного менеджменту ризиків, де тортури є інструментом сучасного соціального контролю.

Дмитро Ягунов

*доцент кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
адвокат, Заслужений юрист України,
кандидат наук з державного управління,
доцент, MSc in Criminal Justice*

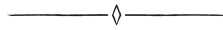
**Мета та наміри Конвенції як інструменту захисту
людини вимагають, щоб її положення тлумачилися
та застосовувалися таким чином,
щоб її гарантії були практичними та ефективними**

«Soering v. the UK», n. 87

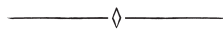
**У рамках системи Конвенції Суд було передбачено
як субсидіарний орган щодо національних систем
захисту прав людини**

«Austin and Others v. the UK» [GC], n. 61

**Суд не може і не повинен перебирати на себе функції
держав, чия відповідальність полягає в забезпеченні
фундаментальних прав та свобод, які повинні
охоронятися на національному рівні**

«Russell Knaggs and Ramzy Khachik v. the UK» (dec.), n. 153

**КОНВЕНЦІЯ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД**

**Стаття 3
ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ**

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Об'єкт і мета Конвенції як інструменту захисту фізичних осіб вимагають, щоб її положення тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб її гарантії були практичними та ефективними.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 127

Стаття 3 Конвенції закріплює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона *категорично забороняє без будь-яких винятків* катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання без огляду на обставини чи поведінку потерпілого.

«97 members of the Gldani Congregation... v. Georgia», n. 95¹⁰;

«A. and Others v. the UK» [GC], n. 126¹¹;

«A.V. v. Ukraine», n. 47¹²;

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 49¹³;

«Aliiev v. Ukraine», n. 129;

«Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 45¹⁴;

«Buglov v. Ukraine», n. 68¹⁵;

«Chember v. Russia», n. 48¹⁶;

«Cobzaru v. Romania», n. 60¹⁷;

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 262¹⁸;

«Đorđević v. Croatia», n. 137¹⁹;

«Dybeku v. Albania», n. 35²⁰;

«Egmez v. Cyprus», n. 77²¹;

«Enea v. Italy» [GC], n. 55²²;

«Gorbatenko v. Ukraine», n. 105²³;

¹⁰ «97 members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses & 4 others v. Georgia», application 71156/01, judgment 03.05.2005

¹¹ «A. and Others v. the UK» [GC], application № 3455/05, judgment 19.02.2009

¹² «A.V. v. Ukraine», application № 65032/09, judgment 29.01.2015

¹³ «Aleksakhin v. Ukraine», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

¹⁴ «Bekos and Koutropoulos v. Greece», application № 15250/02, judgment 13.12.2005

¹⁵ «Buglov v. Ukraine», application № 28825/02, judgment 10.07.2014

¹⁶ «Chember v. Russia», application № 7188/03, judgment 03.07.2008

¹⁷ «Cobzaru v. Romania», application № 48254/99, judgment 26.07.2007

¹⁸ «Davydov and Others v. Ukraine», applications № 17674/02, 39081/02, judgment 01.06.2010

¹⁹ «Đorđević v. Croatia», application № 41526/10, judgment 24.07.2012

²⁰ «Dybeku v. Albania», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

²¹ «Egmez v. Cyprus», application № 30873/96, judgment 21.12.2000

²² «Enea v. Italy» [GC], application № 74912/01, judgment 17.09.2009

²³ «Gorbatenko v. Ukraine», application № 25209/06, judgment 28.11.2013

«Hrišozov and Others v. Bulgaria», n. 110;
 «Idalov v. Russia» [GC], n. 91²⁴;
 «Iwańczuk v. Poland», n. 49²⁵;
 «Jalloh v. Germany» [GC], n. 99²⁶;
 «Kapuštyak v. Ukraine», n. 58;
 «Karabet and Others v. Ukraine», n. 297²⁷;
 «Khokhlich v. Ukraine», n. 162²⁸;
 «Kobets v. Ukraine», n. 40²⁹;
 «Korobov v. Ukraine», n. 63³⁰;
 «Kozinets v. Ukraine», n. 51;
 «Krašanov v. Bulgaria», n. 51³¹;
 «Kucheruk v. Ukraine», n. 131³²;
 «Kudła v. Poland» [GC], n. 90³³;
 «Labita v. Italy» [GC], n. 119;
 «Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 58³⁴;
 «Lunev v. Ukraine», n. 90³⁵;
 «Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 115³⁶;
 «Mahmut Kaya v. Turkey» (report), n. 344³⁷;
 «Marguš v. Croatia» [GC], n. 124;
 «Mehmet Eren v. Turkey», n. 33³⁸;
 «Melnik v. Ukraine», n. 92;
 «Mocanu and Others v. Romania» [GC], n. 315;
 «Moiseyev v. Russia», n. 121³⁹;
 «Muršić v. Croatia», n. 48⁴⁰;
 «Naumenko v. Ukraine», n. 108⁴¹;
 «Nazarenko v. Ukraine», n. 124⁴²;
 «Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 226⁴³;

²⁴ «Idalov v. Russia», application № 5826/03, judgment 22.05.2012
²⁵ «Iwańczuk v. Poland», application № 25196/94, judgment 15.11.2001
²⁶ «Jalloh v. Germany», application № 54810/00, judgment 11.07.2006
²⁷ «Karabet and Others v. Ukraine», applications № 38906/07, 52025/07
²⁸ «Khokhlich v. Ukraine», application № 41707/98, judgment 29.04.2003
²⁹ «Kobets v. Ukraine», application № 16437/04, judgment 14.02.2008
³⁰ «Korobov v. Ukraine», application № 39598/03, judgment 21.07.2011
³¹ «Krašanov v. Bulgaria», application № 50222/99, judgment 30.09.2004
³² «Kucheruk v. Ukraine», application № 2570/04, judgment 06.09.2007
³³ «Kudła v. Poland» [GC], application № 30210/96, judgment 26.10.2000
³⁴ «Lorsé and Others v. the Netherlands», application № 52750/99, judgment 04.02.2003
³⁵ «Lunev v. Ukraine», application № 4725/13, judgment 22.10.2015
³⁶ «Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», application № 29334/11, judgment 11.06.2015
³⁷ «Mahmut Kaya v. Turkey», application № 22535/93, Report (23.10.1998)
³⁸ «Mehmet Eren v. Turkey», application № 32347/02, judgment 14.10.2008
³⁹ «Moiseyev v. Russia», application № 62936/00, judgment 09.10.2008
⁴⁰ «Muršić v. Croatia», application № 7334/13, judgment 12.03.2015
⁴¹ «Naumenko v. Ukraine», application № 42023/98, judgment 10.02.2004
⁴² «Nazarenko v. Ukraine», application № 39483/98, judgment 29.04.2003
⁴³ «Neshkov and Others v. Bulgaria», applications № 36925/10, № 21487/12, № 72893/12, № 73196/12, № 77718/12, № 9717/13, judgment 27.01.2015

«Nuray Sen v. Turkey (№ 2)», n. 169;
 «O’Keeffe v. Ireland» [GC], n. 144⁴⁴;
 «Ogorodnik v. Ukraine», n. 74⁴⁵;
 «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 54⁴⁶;
 «Ostrovar v. Moldova», n. 76⁴⁷;
 «Piruzyan v. Armenia», n. 105⁴⁸;
 «Pomilyayko v. Ukraine», n. 45⁴⁹;
 «Riad and Idiab v. Belgium», n. 96⁵⁰;
 «Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n. 66;
 «Sergey Antonov v. Ukraine», n. 70⁵¹;
 «Sergey Savenko v. Ukraine », n. 34⁵²;
 «Serikov v. Ukraine», n. 56⁵³;
 «Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine», n. 66⁵⁴;
 «Tarasov v. Ukraine», n. 61⁵⁵;
 «Teslenko v. Ukraine», n. 83⁵⁶;
 «Tymoshenko v. Ukraine», n. 196⁵⁷;
 «Ushakov and Ushakova v. Ukraine», n. 77⁵⁸;
 «V. v. the UK», n. 69;
 «Varga and Others v. Hungary», n. 69⁵⁹;
 «Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine», n. 76⁶⁰;
 «Vladimir Romanov v. Russia», n. 55⁶¹;
 «Wiktorko v. Poland», n. 44⁶²;
 «Yaremenko v. Ukraine», n. 57⁶³;
 «Z. and Others v. the UK», n. 73⁶⁴;

⁴⁴ «O’Keeffe v. Ireland» [GC], application № 35810/09, judgment 28.01.2014

⁴⁵ «Ogorodnik v. Ukraine», application № 29644/10, judgment 05.02.2015

⁴⁶ «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», application № 1727/04, judgment 24.06.2010

⁴⁷ «Ostrovar v. Moldova», application № 35207/03, judgment 13.09.2005

⁴⁸ «Piruzyan v. Armenia», application № 33376/07, judgment 26.06.2012

⁴⁹ «Pomilyayko v. Ukraine», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

⁵⁰ «Riad and Idiab v. Belgium», applications № 29787/03, 29810/03, judgment 24.01.2008

⁵¹ «Sergey Antonov v. Ukraine», application № 40512/13, judgment 22.10.2015

⁵² «Sergey Savenko v. Ukraine», application № 59731/09, judgment 24.10.2013

⁵³ «Serikov v. Ukraine», application № 42164/09, judgment 23.07.2015

⁵⁴ «Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine», application № 20988/02, judgment 09.12.2010

⁵⁵ «Tarasov v. Ukraine», application № 17416/03, judgment 31.10.2013

⁵⁶ «Teslenko v. Ukraine», application № 55528/08, judgment 20.12.2011

⁵⁷ «Tymoshenko v. Ukraine», application № 49872/11, judgment 30.04.2013

⁵⁸ «Ushakov and Ushakova v. Ukraine», application № 10705/12, judgment 18.06.2015

⁵⁹ «Varga and Others v. Hungary», applications № 14097/12, № 45135/12, № 73712/12, № 34001/13, № 44055/13, № 64586/13, judgment 10.03.2015

⁶⁰ «Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine», application № 760/03, judgment 26.07.2012

⁶¹ «Vladimir Romanov v. Russia», application № 41461/02, judgment 24.07.2008

⁶² «Wiktorko v. Poland», application № 14612/02, judgment 31.03.2009

⁶³ «Yaremenko v. Ukraine», application № 32092/02, judgment 12.06.2008

⁶⁴ «Z. and Others v. the UK» [GC], application № 29392/95, judgment 10.01.2001

«Zelenin v. Russia», n. 38⁶⁵;
 «Zhyzitskyy v. Ukraine», n. 38⁶⁶

Намір, з яким створювалася Конвенція, полягав у тому, щоб провести різницю між «катуванням» і «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поведженням» і закріпити за першим з цих термінів *особливе тавро* для позначення нелюдського поведження, внаслідок якого завдається дуже сильне і жорстоке страждання.

«Ireland v. the UK», n. 167;
 « Tymoshenko v. Ukraine », n. 196;
 « Aleksakhin v. Ukraine », n. 49

Стаття 3 Конвенції втілює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона *безумовно забороняє* катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поведження або покарання. Зобов'язання держав за статтею 1 Конвенції забезпечити кожному в межах своєї юрисдикції права та свободи, визначені в Конвенції, якщо розглядати його в сукупності зі статтею 3 Конвенції, вимагає, щоб держави вжили заходів, які забезпечать, аби особи в межах їхньої юрисдикції не зазнавали тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження.

«E. and Others v. the UK», n. 88;
 «Afanasyev v. Ukraine», n. 59⁶⁷;
 «M.C. v. Bulgaria», n. 149⁶⁸

Для того щоб покарання чи поведження були нелюдськими чи принизливими, страждання чи приниження повинні мати форму поведження або покарання, встановленого законом. Питання, чи поведження мало за мету образити чи принизити жертву, є іншим елементом, що потрібно врахувати. Відсутність такої мети в будь-якому разі *не виключає* порушення статті 3 Конвенції.

«Naumenko v. Ukraine», n. 108;
 «Raninen v. Finland», n. 55⁶⁹;
 «V. v. the UK», n. 71

Оцінюючи, чи було покарання або поведження таким, що *«принижує гідність»*, у значенні статті 3 Конвенції, Суд повинен також визначити, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і чи вплинули його наслідки несприятливо на її

⁶⁵ «Zelenin v. Russia», application № 21120/07, judgment 15.01.2015

⁶⁶ «Zhyzitskyy v. Ukraine», application № 57980/11, judgment 19.05.2015

⁶⁷ «Afanasyev v. Ukraine», application № 38722/02, judgment 05.04.2005

⁶⁸ «M.C. v. Bulgaria», application № 39272/98, judgment 04.12.2003

⁶⁹ «Raninen v. Finland», application № 20972/92, judgment 16.12.1997

особистість у спосіб, несумісний з вимогами статті 3 Конвенції. Таким поведженням є дії, які спричиняють у потерпілого почуття страху, болісні страждання й почуття неповноцінності, здатні зламати його фізичний чи моральний опір.

«Kucheruk v. Ukraine», n. 131;

«Ireland v. the UK», n. 167

Допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом.

«Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine», n. 259

Зобов'язання держави за статтею 1 Конвенції щодо забезпечення кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, прав і свобод, визначених у Конвенції, взяте в поєднанні зі статтею 3 Конвенції, вимагає від держави вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, які перебувають під її юрисдикцією, не були піддані катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню, у тому числі поганому поведженню з боку приватних осіб. Це позитивне зобов'язання щодо захисту слід тлумачити так, щоб не покласти на органи влади надмірний тягар, зокрема пам'ятаючи про непередбачуваність людської поведінки і оперативних варіантів, які повинні бути зроблені з точки зору пріоритетів і ресурсів. Відповідно, не кожен ризик поганого поведження може тягти за собою вимогу за Конвенцією вжиття державними органами заходів для запобігання реалізації такої загрози. Разом із тим необхідні заходи повинні як мінімум надавати ефективний захист, зокрема дітей та інших вразливих осіб, і повинні включати розумні кроки для запобігання поганому поведженню, про яке органи влади знали або повинні були знати.

«Dorđević v. Croatia», n. 138;

«O'Keefe v. Ireland» [GC], n. 144

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ

«П'ять технік»⁷⁰ були застосовані в поєднанні між собою, з попереднім наміром і впродовж багатьох годин поспіль; вони стали причиною якщо не фактичних тілесних ушкоджень, то принаймні сильного фізичного і душевного страждання осіб, до яких їх було застосовано, а також призвели до гострих психічних розладів під час допиту. Відповідно, вони потрапляють під категорію *нелюдського поводження* у значенні статті 3 Конвенції. Ці методи також є такими, що принижують гідність, оскільки вони викликали у своїх жертв почуття страху, страждання і неповноцінності, що могло призвести до образи і приниження їх і, можливо, до зламу їх фізичної і моральної стійкості.

«Ireland v. the UK», n. 167

Щоб визначити, чи ці п'ять методів слід також кваліфікувати як катування, Суд врахував закладену у статті 3 Конвенції відмінність між цим поняттям і поняттям нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Ця різниця головним чином впливає з різниці в силі спричинених страждань.

«Ireland v. the UK», n. 167

Катування становить *обтяжуючий і умисний вид* жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

«Ireland v. the UK», n. 167

⁷⁰ «П'ять технік»:

- a) стояння біля стіни – затриманих примушували залишатися упродовж кількох годин у «стресовій позиції», що полягало у стоянні навпроти стіни, пальці рук вперті у стіну високо над головою, ноги розставлені, стопи відставлено назад, тому доводилося стояти на пальцях ніг; вага тіла при цьому припадала головним чином на пальці рук;
- b) покривання голови – на голови затриманих одягали мішок чорного або темно-синього кольору, який, принаймні спочатку, тримали постійно, знімаючи лише на час допиту;
- c) шумовий вплив – перед допитом затриманих тримали в кімнаті, де постійно лунали голосні й шиплячі звуки;
- d) позбавлення сну – перед допитом затриманих позбавляли сну;
- e) позбавлення їжі та води – обмежене харчування під час перебування затриманих у місці затримання та перед допитами.

Хоч «п'ять методів», застосованих у поєднанні між собою, без сумніву, становили нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження, хоч їхньою метою було добування зізнань, виявлення імен інших осіб і/або інформації і хоч вони застосовувалися систематично, вони не спричинили страждання особливої сили і жорстокості, яке вкладається в таке розуміння слова «катування».

«Ireland v. the UK», n. 167

Застосування «п'яти методів» становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження на порушення статті 3 Конвенції.

«Ireland v. the UK», n. 167

Катуванням є нелюдське поводження, що здійснюється навмисно і призводить до дуже серйозних та тяжких страждань.

«Ireland v. the UK», n. 167

Нелюдське поводження або покарання передбачає спричинення сильних фізичних та душевних страждань.

«Ireland v. the UK», n. 167

Таке, що принижує гідність, поводження або покарання передбачає знущання, які мають викликати в жертви почуття страху, страждання і почуття власної неповноцінності, а також принизити її гідність та, по можливості, зламати її фізичний і моральний опір.

«Ireland v. the UK», n. 167

Розрізнення між «катуванням» та «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням» було впроваджено для того, щоб позначити особливий рівень жорстокості умисного нелюдського поводження, що призводить до тяжких та жорстоких страждань.

«Bati and Others v. Turkey», n. 116⁷¹;

«El-Masri v. the FYRM» [GC], n. 197⁷²;

«Kozinets v. Ukraine», n. 51;

«Kobets v. Ukraine», n. 40;

«Ireland v. the UK», n. 167

Під катуванням розуміється умисне нелюдське поводження, що спричиняє дуже серйозні й нелюдські страждання.

«Egmez v. Cyprus», n. n. 76–79

⁷¹ «Bati and Others v. Turkey», applications № 33097/96, 57834/00, judgment 03.06.2004

⁷² «El-Masri v. the FYRM» [GC], application № 39630/09, judgment 13.12.2012

Окрім жорстокості поводження ознакою катування є також наявність *мети* такого поводження, як це встановлено в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Так, стаття 1 цієї Конвенції визначає катування як умисне заподіяння сильного болю або страждання, щоб *inter alia* отримати відомості, покарати або залякати.

«*Aleksakhin v. Ukraine*», n. 50;

«*Akkoç v. Turkey*», n. 115⁷³;

«*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 197

У практиці суду були справи, де поводження могло бути визначено лише як *катування*: «*Aksoy v. Turkey*», «*Aydın v. Turkey*» [GC], «*Selmouni v. France*» [GC], «*Dikme v. Turkey*».

«*Bati and Others v. Turkey*», n. 121;

«*Selmouni v. France*» [GC], n. 105;

«*Dikme v. Turkey*», n. n. 94–96⁷⁴;

«*Aydın v. Turkey*» [GC], n. n. 83–86⁷⁵;

«*Aksoy v. Turkey*», n. 64⁷⁶

Заявників постійно тримали у стані фізичного болю та відчутті тривоги через невпевненість у своїй долі та рівень насильства, якому вони піддавалися в поліцейській дільниці. Це особливо стосується наймолодших та більш вразливих заявників, які перебували відповідно у віці 17, 17, 18 та 16 років, та однієї заявниці, яка була вагітною. Подібне поводження було умисним та застосовувалося з метою отримати зізнання або інформацію щодо злочинів, у вчиненні яких вони підозрювалися. За таких умов акти насильства, яким піддавалися заявники, беручи до уваги *тривалість* та *мету* таких актів, були серйозними та жорстокими, а також такими, що були здатні викликати *жорстокий біль* та *страждання*. Тому ці акти мають розцінюватися як тортури в розумінні статті 3 Конвенції.

«*Bati and Others v. Turkey*», n. n. 122–123

Серйозні фізичні ушкодження, завдані заявникам під час їх перебування під контролем поліції, а також страх, болісні страждання й почуття неповноцінності, породжені жорстоким поводженням, безперечно, спричиняли їм страждання, сила яких була достатньою для того, щоб кваліфікувати дії поліції як нелюдське

⁷³ «*Akkoç v. Turkey*», applications № 22947/93, № 22948/93, judgment 10.10.2000

⁷⁴ «*Dikme v. Turkey*», application № 20869/92, judgment 11.07.2000

⁷⁵ «*Aydın v. Turkey*», application № 23178/94, judgment 25.09.1997

⁷⁶ «*Aksoy v. Turkey*», application № 21987/93, judgment 18.12.1996

і таке, що принижує гідність, поводження у значенні статті 3 Конвенції.

«Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 51

Поводження було *«таким, що принижує гідність»*, якщо воно мало за мету викликати в потерпілих почуття страху, страждання і неповноцінності, а відтак принизити та зневажити їх.

«Kudła v Poland» [GC], n. 92

Поводження вважалося *«таким, що принижує гідність»*, коли воно викликало в його жертв почуття страху, страждання та неповноцінності, здатні образити та принизити їх та, можливо, зламати їхній фізичний або моральний опір.

«Đorđević v. Croatia», n. 95

Поводження є *«нелюдським»*, якщо, крім іншого, воно було умисним, застосовувалося впродовж кількох годин поспіль і призводило або до справжніх тілесних ушкоджень, або до гострих фізичних чи душевних страждань.

Поводження було *«таким, що принижує гідність»*, якщо воно мало за мету викликати в потерпілих почуття страху, муки і неповноцінності, а відтак принизити та зневажити їх.

З іншого боку, міра відповідних страждань і приниження в будь-якому разі має перевищувати ту, що неминуче є складником тієї чи іншої форми законного поводження чи покарання.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 60;

«Ramirez Sanchez v. France» [GC], n. 118⁷⁷;

«A. and Others v. the UK» [GC], n. 127;

«Cobzaru v. Romania», n. 61;

«Đorđević v. Croatia», n. 95;

«Kudła v Poland» [GC], n. 92;

«Wiktorko v. Poland», n. 45;

«Kozinets v. Ukraine», n. 52;

«Labita v. Italia», n. 120;

«Chember v. Russia», n. 49;

«Ostrovar v. Moldova», n. 78;

«Oya Ataman v. Turkey», n. 23⁷⁸;

«Soering v. the UK», n. 100;

«Tyrer v. the UK», n. 30⁷⁹;

«V. v. the UK», n. 71

⁷⁷ «Ramirez Sanchez v. France» [GC], application № 59450/00, judgment 04/06/2006

⁷⁸ «Oya Ataman v. Turkey», application № 74552/01, judgment 05.12.2006

⁷⁹ «Tyrer v. the UK», application № 5856/72, judgment 25.04.1978

Нелюдське поводження, що досягає мінімального рівня жорстокості, як правило, передбачає завдання тілесних ушкоджень або сильних фізичних або психічних страждань. Проте навіть за їх відсутності, де поводження принижує індивіда, демонструючи відсутність поваги до його або її людської гідності, або викликає почуття страху або неповноцінності, здатне зламати моральний і фізичний опір індивіда, таке поводження характеризується як таке, що принижує гідність, що заборонено статтею 3 Конвенції.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 60;

«Muršić v. Croatia», n. 48

Сучасні підходи в державах-учасниках до питання смертної кари мають значення для оцінки, чи був перевищений прийнятний поріг страждання або приниження. У разі засудження особи до смертної кари особисті обставини засудженого, умови тримання під вартою перед стратою та тривалість тримання під вартою перед стратою є прикладами факторів, які здатні підвести поводження або покарання, отримане засудженим, під дію заборони статті 3 Конвенції. Оцінюючи умови утримання, слід взяти до уваги кумулятивний ефект цих умов, а також специфічні скарги заявника.

«Kalashnikov v. Russia», n. 95⁸⁰;

«Aliev v. Ukraine», n. n. 129–134;

«Dougouz v. Greece», n. 46⁸¹;

«Soering v. the UK», n. 104

⁸⁰ «Kalashnikov v. Russia», application № 47095/99, judgment 15.07.2002

⁸¹ «Dougouz v. Greece», application № 40907/98, judgment 06.03.2001

КРИТЕРІЙ «МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ»

Жорстокість поведження має сягати певного *мінімального рівня*, щоб на неї поширювалася юрисдикція статті 3 Конвенції. Оцінка цього мінімуму *неминуче відносна*; вона залежить від сукупності фактів у справі – таких як, наприклад, характер і обставини поведження, форма і спосіб його реалізації, тривалість, фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я потерпілого.

«97 members of the Gldani Congregation... v. Georgia», n. 95;
 «A., B. and C. v. Ireland», n. 164;
 «A.N. v. Ukraine», n. 65⁸²;
 «A.V. v. Ukraine», n. 47;
 «Afanasyev v. Ukraine», n. 60;
 «Aliiev v. Ukraine», n. 130;
 «Apoštu v. Romania», n. 78⁸³;
 «Assenov and Others v. Bulgaria», n. 94⁸⁴;
 «Bati and Others v. Turkey», n. 120;
 «Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 49;
 «Bouyid v. Belgium» [GC], n. 86⁸⁵;
 «Burlya and Others v. Ukraine», n. 120⁸⁶;
 «Chember v. Russia», n. 48;
 «Cobzaru v. Romania», n. 60;
 «D.G. v. Ireland», n. 95⁸⁷;
 «D.M.D. v. Romania», n. 40⁸⁸;
 «Danilov v. Ukraine», n. 78;
 «Dankevich v. Ukraine», n. 122⁸⁹;
 «Davydov and Others v. Ukraine», n. 263;
 «Đorđević v. Croatia», n. 94;

⁸² «A.N. v. Ukraine», application № 13837/09, judgment 29.01.2015

⁸³ «Apostu v. Romania», application № 22765/12, judgment 03.02.2015

⁸⁴ «Assenov and Others v. Bulgaria», application № 24760/94, judgment № 28.10.1998

⁸⁵ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁸⁶ «Burlya and Others v. Ukraine», application 3289/10, judgment 06.11.2018

⁸⁷ «D.G. v. Ireland», application № 39474/98, judgment 16.05.2002

⁸⁸ «D.M.D. v. Romania», application № 23022/13, judgment 03.10.2017

⁸⁹ «Dankevich v. Ukraine», application № 21987/93, judgment 18.12.1996

«Dybeku v. Albania», n. 36⁹⁰;
 «Egmez v. Cyprus», n. 77;
 «El-Masri v. the FYRM» [GC], n. 196;
 «G. v. France», n. 38⁹¹;
 «Gorbatenko v. Ukraine», n. 105;
 «Gordiyenko v. Ukraine», n. 72⁹²;
 «Haidn v. Germany», n. 105⁹³;
 «Hovhannisyan v. Armenia», n. 48⁹⁴;
 «Hrišozov and Others v. Bulgaria», n. 110;
 «Idalov v. Russia» [GC], n. 91;
 «Ireland v. the UK», n. 162;
 «Ismailov v. Ukraine», n. 36⁹⁵;
 «Iwańczuk v. Poland», n. 49;
 «Kafkaris v. Cyprus» [GC], n. 96⁹⁶;
 «Karabet and Others v. Ukraine», n. 297;
 «Kharchenko v. Ukraine», n. 50⁹⁷;
 «Khokhlich v. Ukraine», n. 163;
 «Kobets v. Ukraine», n. 41⁹⁸;
 «Kudła v. Poland», n. 94;
 «Kulik v. Ukraine», n. 113⁹⁹;
 «Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 59;
 «M. and M. v. Croatia», n. 131¹⁰⁰;
 «Malenko v. Ukraine», n. 46¹⁰¹;
 «Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey», n. 69¹⁰²;
 «Melnik v. Ukraine», n. 92;
 «Muršić v. Croatia», n. 48;
 «N.V. the UK», n. 29¹⁰³;
 «Naumenko v. Ukraine», n. 108;
 «Nazarenko v. Ukraine», n. 125;
 «Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 226;
 «Okhrimenko v. Ukraine», n. 82;

⁹⁰ «Dybeku v. Albania», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

⁹¹ «G. v. France», application № 27244/09, judgment 23.02.2012

⁹² «Gordiyenko v. Ukraine», application № 27620/09, judgment 16.10.2014

⁹³ «Haidn v. Germany», application № 6587/04, judgment 13.01.2011

⁹⁴ «Hovhannisyan v. Armenia», application № 18419/13, judgment 19.07.2018

⁹⁵ «Ismailov v. Ukraine», application № 17323/04, judgment 27.11.2008

⁹⁶ «Kafkaris v. Cyprus» [GC], application № 21906/04, judgment 12.02.2008

⁹⁷ «Kharchenko v. Ukraine», application № 40107/02, judgment 10.02.2011

⁹⁸ «Kobets v. Ukraine», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

⁹⁹ «Kulik v. Ukraine», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

¹⁰⁰ «M. and M. v. Croatia», application № 10161/13, judgment 03.09.2015

¹⁰¹ «Malenko v. Ukraine», application № 18660/03, judgment 19.02.2009

¹⁰² «Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey», applications № 46827/99, № 46951/99

¹⁰³ «N. v. the UK», application № 26565/05, judgment 27.05.2008

«Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine» (dec.)¹⁰⁴;
 «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 54;
 «Ostrovar v. Moldova», n. 76;
 «Oya Ataman v. Turkey», n. 23;
 «Pantea v. Romania», n. 180;
 «Peers v. Greece», n.n. 67–68, 74;
 «Pokhlebin v. Ukraine», n. 46¹⁰⁵;
 «Raninen v. Finland», n. 55;
 «Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n. 67;
 «Sergey Antonov v. Ukraine», n. 70;
 «Soering v. the UK», n. 100;
 «Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 73¹⁰⁶;
 «Tarakhel v. Switzerland», n. 94¹⁰⁷;
 «Tekin v. Turkey», n. 52¹⁰⁸;
 «Tymoshenko v. Ukraine», n. 197;
 «Ukhan v. Ukraine», n. 56¹⁰⁹;
 «Valasinas v. Lithuania», n.n. 100–101;
 «Varga and Others v. Hungary», n. 69;
 «Visloguzov v. Ukraine», n. 56¹¹⁰;
 «Voloshyn v. Ukraine», n. 48;
 «Vorobyev v. Ukraine», n. 50¹¹¹;
 «Wiktorko v. Poland», n. 44;
 «Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», n. 77¹¹²;
 «Zhebrailova and Others v. Russia», n. 54;
 «Znaykin v. Ukraine», n. 47¹¹³

Відповідно страждання і приниження повинні в будь-якому разі виходити за межі невідворотного елементу страждання і приниження, пов'язаного з певною формою законного поводження або покарання. Заходи, які позбавляють особу її свободи, часто можуть містити такий елемент. Відповідно до статті 3 Конвенції, держава повинна забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципу поваги до людської гідності, щоб спосіб і метод виконання заходу не завдавали їй душевного страждан-

¹⁰⁴ «Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine» (dec.), application № 12944/02 (decision as to the admissibility, 16.11.2010)

¹⁰⁵ «Pokhlebin v. Ukraine», application № 35581/06, judgment 20.05.2010

¹⁰⁶ «Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), applications № 43759/10, № 43771/12

¹⁰⁷ «Tarakhel v. Switzerland», application № 29217/12, judgment 04.11.2014

¹⁰⁸ «Tekin v. Turkey», application № 22496/93, judgment 09.06.1998

¹⁰⁹ «Ukhan v. Ukraine», application № 30628/02, judgment 18.12.2008

¹¹⁰ «Visloguzov v. Ukraine», application № 32362/02, judgment 20.05.2010

¹¹¹ «Vorobyev v. Ukraine», application № 28242/10, judgment 16.10.2014

¹¹² «Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», application № 55749/08, judgment 29.01.2015

¹¹³ «Znaykin v. Ukraine», application № 37538/05, judgment 07.10.2010

ня чи мук, які б перевищували невідворотній рівень страждання, притаманного триманню під вартою, і щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення її здоров'я і добробут були належним чином забезпечені.

«*Idalov v. Russia*» [GC], n. 93;

«*Aliev v. Ukraine*», n. 130;

«*Kudła v. Poland*», n. n. 92–94;

«*Nazarenko v. Ukraine*», n. 126;

«*Khokhlich v. Ukraine*», n. 163

Жорстоке поводження, яке досягає такого *мінімального рівня жорстокості*, зазвичай включає у себе фактичне завдання тілесних ушкоджень або сильне фізичне або душевне страждання. Проте навіть за їх відсутності у випадку, коли поводження принижує або ганьбить особу, демонструючи відсутність поваги до її людської гідності або нехтування її людською гідністю, або викликає відчуття страху, тривоги або неповноцінності, здатне зламати моральний або фізичний опір особи, його можна характеризувати як таке, що принижує людську гідність, і воно також підпадатиме під заборону статті 3 Конвенції.

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», n. 71;

«*Pretty v. the UK*», n. 52

Застосування до особи, позбавленої свободи, фізичної сили мірою, яка не є абсолютно необхідною з огляду на її поведінку, принижує людську гідність і *в принципі* становить порушення права, встановленого статтею 3 Конвенції.

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 131;

«*Hovhannisyán v. Armenia*», n. 49;

«*Ribitsch v. Austria*», n. 38¹¹⁴;

«*Berliński v. Poland*», n. 59¹¹⁵

¹¹⁴ «*Ribitsch v. Austria*», application № 18896/91, judgment 04.12.1995

¹¹⁵ «*Berliński v. Poland*», applications № 27715/95, № 30209/96, judgment 20.06.2002

ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОСТІ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ

Публічний характер покарання або поводження може бути обтяжуючим фактором. Проте при вирішенні питання щодо наявності нелюдського поводження треба брати до уваги, що жертва нелюдського поводження може бути принижена навіть не в очах оточуючих, а у своїх власних очах.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 95;

«Iwańczuk v. Poland», n. 51

НАЯВНІСТЬ МЕТИ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ

Вирішуючи, чи є поведження таким, що «*принижує гідність*», у розумінні статті 3 Конвенції, береться до уваги, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і чи його наслідки вплинули несприятливо на її особистість у спосіб, несумісний із гарантіями статті 3 Конвенції. Навіть відсутність такої мети не може переконливо виключити констатацію порушення цього положення.

«*Dankevich v. Ukraine*», n. 122;
«*G. V. France*», n. 38;
«*Hristozov and Others v. Bulgaria*», n. 110;
«*Ireland v. the UK*», n. 162;
«*Iwańczuk v. Poland*», n. 51;
«*Kharchenko v. Ukraine*», n. 50;
«*Khokhlich v. Ukraine*», n. 163;
«*Kulik v. Ukraine*», n. 113¹¹⁶;
«*Malenko v. Ukraine*», n. 46;
«*Melnik v. Ukraine*», n.n. 110–112;
«*Nazarenko v. Ukraine*», n. 125;
«*Peers v. Greece*», n.n. 67–68, 74;
«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 47;
«*Riad and Idiab v. Belgium*», n. 107;
«*Valasinas v. Lithuania*», n. 101;
«*Visloguzov v. Ukraine*», n. 56;
«*Znaykin v. Ukraine*», n. 47;
«*Aliiev v. Ukraine*», n. 130

Додаткові фактори включають мету, заради якої здійснилась жорстокість, разом із наміром та мотивом, що лежить в його основі, хоча відсутність будь-якого наміру принизити або зневажити потерпілого не може остаточно виключити висновок про порушення статті 3 Конвенції. Потрібно також враховувати контекст, в якому було нанесене жорстоке поведження, наприклад атмосфера підвищеної напруженості та емоцій. Жорстоке поведження, що досягає такого мінімального ступеню, зазвичай пов'язане з фактичним тілесним ушкодженням або сильними фізичними, або психічними

¹¹⁶ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

стражданнями. Проте навіть за відсутності аспектів, де ставлення принижує людину, показує відсутність поваги або зменшення її людської гідності, або викликає почуття страху, страждання або неповноцінності, здатне порушити моральний та фізичний опір людини, таке ставлення може бути охарактеризованим як таке, що принижує гідність, а також підпадає під заборону, викладену в статті 3 Конвенції.

«Bouyid v. Belgium» [GC], n. n. 86–87;

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 120

ЗАПОДІЯННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРАЖДАНЬ

Стаття 3 Конвенції не може обмежуватися діями фізичного жорстокого поводження; вона також охоплює заподіяння психологічних страждань.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 120;

«R.B. v. Hungary», n. 45¹¹⁷;

«Hristovi v. Bulgaria», n. 80¹¹⁸

¹¹⁷ «R.B. v. Hungary», application № 64602/12, judgment 12.04.2016

¹¹⁸ «Hristovi v. Bulgaria», application № 42697/05, judgment 11.10.2011

ЗАГРОЗА ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАНЬ ТА СТРАХ ПЕРЕД МАЙБУТНІМИ НАПАДАМИ

Навіть проста *погроза* застосування катувань може становити форму нелюдського поводження.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 108

Страх перед майбутніми нападами, яким передували випадки домашнього насильства, може становити форму нелюдського поводження.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*Eremia v. the Republic of Moldova*», n. 54¹¹⁹

Проте не всяка форма загрозової поведінки, навіть якщо вона стосується великої групи людей, приведе в дію статтю 3 Конвенції («*Karahmed v. Bulgaria*», де в основному було *словесне залякування* мусульманських парафіян натовпом протестувальників), навіть при тому, що погрози досягають певного рівня серйозності та жертвами яких є члени певної етнічної або расової групи, можуть ввести в дію статтю 8 Конвенції («*Király and Dömötör v. Hungary*», де заявники, ромські жителі громади, знаходились у своїх будинках і були вимушені спостерігати за *загрозливою демонстрацією*, яка включала в себе антиромські вигуки, метання предметів у їх будинки, і яка була під наглядом, проте не розганялась поліцією).

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 122;

«*Karahmed v. Bulgaria*», n. n. 74–77¹²⁰;

«*Király and Dömötör v. Hungary*», n. 43¹²¹

У випадку загрози з боку третіх осіб, значна присутність поліції захищає заявників, відіграє певну роль у пом'якшенні її дії, з тим, щоб стаття 3 Конвенції була непридатною, а стаття 8 Конвенції все ще була задіяна. На відміну від цього, у рішенні «*Identoba and Others*» Суд, здійснюючи категоризацію ставлення, від якого постраждали заявники від рук протестувальників як такі, що нале-

¹¹⁹ «*Eremia v. the Republic of Moldova*», application № 3564/11, judgment 28.05.2013

¹²⁰ «*Karahmed v. Bulgaria*», application № 30587/13, judgment 24.02.2015

¹²¹ «*Király and Dömötör v. Hungary*», application № 10851/13, judgment 17.01.2017

жать до сфери застосування статті 3 Конвенції, вважає важливим неадекватність захисту, наданого міліцією, заявникам. В іншому контексті Суд, визнаючи, що ставлення, якому були піддані заявники, суперечать статті 3 Конвенції і навіть являють собою катування, вважає важливим те, що вони були затримані в місці, де не було встановлено законності («zone de non-droit») і найелементарніші гарантії прав були призупинені, і, відповідно, вони не мали захисту від зловживань.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 123;

«*Identoba and Others v. Georgia*», n. n. 75–78¹²²;

«*Azzolina and Others v. Italy*», n. n. 134, 137¹²³

¹²² «*Identoba and Others v. Georgia*», application № 73235/12, judgment 12.05.2015

¹²³ «*Azzolina and Others v. Italy*», applications № 28923/09, № 67599/10, judgment 26.10.2017

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ

У справі «*East African Asians v. the UK*» Комісія з прав людини розглянула значення ставлення, що принижує гідність, відповідно до статті 3 Конвенції, та заявила, що «ставлення до людини може вважатися «таким, що принижує гідність», у розумінні статті 3 Конвенції, якщо воно грубо принижує людину або принижує її перед іншими, або спонукає її діяти проти її волі або совісті.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;
«*East African Asians v. the UK*», n. 207¹²⁴

Дискримінація за ознакою раси може, за певних обставин, сама по собі ставати принизливим поведженням у значенні статті 3 Конвенції. Публічно виділення групи осіб для диференційованого ставлення на основі ознаки раси, за певних обставин становити особливу форму зневаги до людської гідності.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;
«*East African Asians v. the UK*», n. 207

¹²⁴ «*East African Asians v. the UK*» (Commission Report, 14.12.1973)

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОСТРУМУ ДО ПОТЕРПІЛОГО

Застосування до особи електроструму є особливо тяжкою формою жорстокого поводження, здатною викликати сильний біль і нестерпні страждання, а отже має вважатися катуванням, навіть якщо воно не призводить до жодних тривалих розладів здоров'я. Більше того, видається, що застосування до заявника сили у цій справі мало на меті його приниження, підкорення та примушення його до надання зізнавальних показів щодо вчинення тяжкого злочину.

«Polonskiy v. Russia», n. n. 7, 9, 103, 110, 122, 124¹²⁵;

«Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine», n. n. 157, 159;

«Buzilov v. Moldova», n. 32¹²⁶;

«Zhyzitskyy v. Ukraine», n. 43

¹²⁵ «Polonskiy v. Russia», application № 30033/05, judgment 19.03.2009

¹²⁶ «Buzilov v. Moldova», application № 28653/05, judgment 23.06.2009

ДЕЯКІ ІНШІ ПРИКЛАДИ ЗАБОРОНЕНОГО ПОВОДЖЕННЯ

Суд визнав порушення статті 3 Конвенції в таких випадках:

- багаторазове побиття палицею («A. v. the UK», п. 21);
 - дуже серйозне зневажання та жорстоке поведження впродовж кількох років («Z. and Others v. the UK» [GC], п.п. 11–36, 40, 74)¹²⁷;
 - систематичне сексуальне насильство впродовж тривалого часу («D.P. and J.C. v. the UK», п.п. 66–74)¹²⁸;
 - надзвичайно серйозне сексуальне та фізичне насильство впродовж тривалого періоду («E. and Others v. the UK», п.п. 43, 89)¹²⁹;
 - багаторазове зґвалтування («M.C. v. Bulgaria», п.п. 16–21, 30, 153)¹³⁰;
 - побиття дерев'яними дошками, яке спричинило багатократний перелом ребр («Šečić v. Croatia», п.п. 8, 11, 51)¹³¹;
 - анальна тріщина, яка була завдана внаслідок нападу кількох осіб за дуже жахливих обставин («Nikolay Dimitrov v. Bulgaria», п.п. 9, 70)¹³²;
- «Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine» (dec.)

Повна сенсорна ізоляція, поєднана з тотальною соціальною ізоляцією, може знищити особистість та становить форму негуманного поведження, яка не може бути виправдана потребами забезпечення безпеки за будь-яких причин.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», п. 63

Заявник надав доволі докладний опис методів жорстокого поведження, які, як він стверджував, були застосовані до нього керівництвом колонії. Його версія подій щодо застосування спеціальних засобів примусу (зокрема, наручники та пластиковий пакет) для здійснення фізичного та психологічного тиску на нього вказує на те, що жорстоке поведження – якщо воно дійсно мало

¹²⁷ «Z. and Others v. the UK» [GC], application № 29392/95, judgment 10.01.2001

¹²⁸ «D.P. and J.C. v. the UK», application № 38719/97, judgment 10.10.2002

¹²⁹ «E. and Others v. the UK», application № 33218/96, judgment 26.11.2002

¹³⁰ «M.C. v. Bulgaria», application № 39272/98, judgment 04.12.2003

¹³¹ «Šečić v. Croatia», application № 40116/02, judgment 31.05.2007

¹³² «Nikolay Dimitrov v. Bulgaria», application № 72663/01, judgment 27.09.2000

місце – було *достатньо серйозним* для того, щоб охоплюватись сферою застосування статті 3 Конвенції.

«Sergey Savenko v. Ukraine», n. 36

Заявника, якого в публічному місці (на ринку) побила інша особа, забрали до лікарні, де йому постановили діагноз: перелом правої виличної кістки та забій м'яких тканин правої підочної ділянки. У подальшому йому також діагностували ушкодження правого колінного суглоба, що було кваліфіковано як ушкодження середньої тяжкості. Суд *одразу* зазначає, що жорстоке поводження, якого зазнав заявник, сягнуло крайнього рівня жорстокості, необхідного для того, щоб на нього поширювалася сфера застосування статті 3 Конвенції.

«Aleksandr Nikonenko v. Ukraine», n. n. 6–9, 40¹³³

Після доставлення заявника до райвідділу міліції міліціонери підвісили його на металевій перекладині так, що його руки в наручниках були під колінами. За відсутності будь-якої правдоподібної альтернативної версії щодо тілесних ушкоджень зап'ястків заявника та з огляду на той факт, що його колінні суглоби також були травмовані, Суд вважає, що версія заявника може бути прийнятною.

«Danilov v. Ukraine», n. 66¹³⁴

Численні кровонабряки (*загалом було 16 кровонабряки, найбільший з яких мав розмір 21 x 20 см*) та численні садна, що отримав заявник, хоч і були класифіковані національними судами як «легкі тілесні ушкодження», свідчать про жорстокість поводження, якого він зазнав. Фізичний біль заявника від побиття та, можливо, від інших форм жорстокого поводження безсумнівно було посилено відчуттям безпорадності, напруження та страху, оскільки його було піддано жорстокому поводженню вночі у відділі міліції з боку підготовлених працівників міліції, жорстокості яких він не міг протистояти. У цілому та враховуючи *цілі й жорстокість поводження*, воно становило «*катування*» в розумінні статті 3 Конвенції.

«Teslenko v. Ukraine», n. n. 101–102

Ушкодження у вигляді численних переломів ребер є достатньо серйозними, щоб становити погане поводження у значенні статті 3 Конвенції.

«Aleksandr Smirnov v. Ukraine», n. 52¹³⁵

¹³³ «Aleksandr Nikonenko v. Ukraine», application № 54755/08, judgment 14.11.2013

¹³⁴ «Danilov v. Ukraine», application № 2585/06, judgment 13.03.2014

¹³⁵ «Aleksandr Smirnov v. Ukraine», application № 38683/06, judgment 15.07.2010

Незабаром після інциденту заявниці було поставлено діагноз гематома на шиї, струс мозку та ситуаційний невроз, що є *достатнім* для встановлення факту забороненого статтею 3 Конвенції поводження.

«*Voykin and Others v. Ukraine*», п. 103¹³⁶

Заявник зазнав таких тілесних ушкоджень: закрита черепно-мозкова травма, синці на носі, очах, нижній щелепі, верхній губі та на лівому вусі; поверхнева різана рана на правій верхній повіці; тілесне ушкодження на правому боці з травмою нирки; синці на лівій частині пахової області та на мошонці, а також синці на кінцівках. Експерт кваліфікував тілесні ушкодження як легкі. Це насильницьке поводження *досягло* мінімального рівня жорстоко-сті, необхідного для того, щоб охоплюватися сферою застосування статті 3 Конвенції.

«*Skorokhodov v. Ukraine*», п.п. 10, 30¹³⁷

Внаслідок сварки з *T.* заявник отримав синець розміром 3 см на 1,5 см на правій стороні нижньої щелепи. Суд вважає, що це ушкодження як таке *не є достатньо тяжким* у розумінні статті 3 Конвенції. Він зазначає, що завдання навіть більш серйозних фізичних ушкоджень було визнано таким, що не становить жорстокого поводження в розумінні статті 3 Конвенції. Так, у заявника тривала історія неврологічних захворювань і у його випадку удар в обличчя міг спричинити тяжкі ускладнення. Проте за результатами судово-медичних експертиз зазначене ушкодження не загостило хронічних захворювань заявника. Подальші випадки госпіталізації заявника не дають підстав uważати інакше. Суд не вбачає жодних підстав для того, щоб ставити під сумнів ці медичні висновки. У той самий час твердження заявника не вказують на жодні інші особливі чинники, які могли б змусити Суд uważати, що дії *T.* призвели до серйозних страждань заявника. Тому Суд uważає, що поводження із заявником з боку фізичної особи *не досягло* мінімального рівня жорстоко-сті, що підпадає під дію статті 3 Конвенції.

«*Gordiyenko v. Ukraine*», п.п. 73–75

Побиття потерпілого поліцейськими прикладами автоматів та одночасне ненадання медичної допомоги розцінюється як *ка-тування*.

«*İlhan v. Turkey*» п.п. 73–78

¹³⁶ «*Voykin and Others v. Ukraine*», application № 47889/08, judgment 27.03.2018

¹³⁷ «*Skorokhodov v. Ukraine*», application № 56697/09, judgment 14.11.2013

Напад на заявника не був занадто агресивним. Напад мав місце через приватний спонтанний конфлікт та за обставин, коли поведінка заявника сприймалася як провокація й загроза. Напад полягав у завданні одного удару по обличчю, що спричинив подряпини на лівій брові розміром 10 мм на 1 мм, два синці біля лівого ока та на лівій щоці розміром 7 мм на 5 мм та 2 мм на 1,5 мм, а також струс мозку. Щодо тверджень заявника, що йому було завдано більш серйозну травму, то спричинення такої травми не було доведено, чому сприяв сам заявник, відмовившись від додаткового медичного огляду.

«Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine» (dec.)

Пояснення походження ушкодження носа заявника, надане національними органами влади, ґрунтувалося на припущеннях і доміслах, а не на встановлених фактах.

«Kirpichenko v. Ukraine», n. 78¹³⁸

Скарги заявника щодо тілесних ушкоджень, отриманих під час його перебування під контролем працівників міліції (у вигляді удусення поліетиленовим пакетом, підвішування на залізній перекладині та згвалтування бейсбольною битою), не підтверджені жодними документальними доказами. Водночас з матеріалів справи випливає, що, знаходячись під вартою, у різні проміжки часу заявник зазнав низки тілесних ушкоджень.

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 76

Стаття 3 застосовується у справі, де озброєні та замасковані поліцейські увійшли до будинку заявників (де було присутнім на той момент немовля), направили на заявників зброю та вигукували погрози смерті.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 121;

«Hrištovi v. Bulgaria», n. 80

¹³⁸ «Kirpichenko v. Ukraine», application № 38833/03, judgment 02.04.2015

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПЕРЦЕВОГО ГАЗУ

Перцевий газ, що використовується, щоб зберегти демонстрації під контролем або для їх розгону в разі, якщо вони вийшли з-під контролю, не належить до числа токсичних газів, перелічених у додатку до Конвенції з хімічної зброї. Проте використання цього газу може призвести до виникнення побічних ефектів, таких як проблеми з диханням, нудота, блювота, подразнення дихальних шляхів, роздратування слізних проток і очей, спазми, біль у грудях, дерматит або алергії. Однак заявниця не подала жодних медичних доказів, щоб показати шкідливі наслідки, від яких вона страждала після того, як зазнала дії газу. Заявниця, яку було незабаром звільнено після затримання, не просила про медичний огляд. Іншими словами, немає ніяких доказів, щоб обґрунтувати твердження про поводження, що суперечить статті 3 Конвенції.

«Oya Ataman v. Turkey», n. n. 25–26

ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ТВЕРДЖЕНЬ ПРО ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ

Жорстоке поведження повинно бути підтверджено відповідними доказами. Оцінюючи ці докази, Суд приймає критерій доказування «*поза розумним сумнівом*», але додає, що такий доказ може впливати зі співіснування достатньо сильних, чітких та послідовних висновків чи подібних неспростовних презумпцій факту.

- «*A.V. v. Ukraine*», n. 48;
 «*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», n.n. 52–55;
 «*Avsar v. Turkey*», n. 282;
 «*Bazorkina v. Russia*», n. 104;
 «*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*» [GC], n. 130;
 «*Danilov v. Ukraine*», n. 62;
 «*Dikme v. Turkey*», n. 73;
 «*Gerashchenko v. Ukraine*», n. 79¹³⁹;
 «*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 99;
 «*Hovhannisyan v. Armenia*», n. 52;
 «*Idalov v. Russia*» [GC], n. 91;
 «*Ireland v. the UK*», n. 161;
 «*Ismailov v. Ukraine*», n. 37;
 «*Капустяк v. Ukraine*», n. 60¹⁴⁰;
 «*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 71;
 «*Klass v. Germany*», n. 30¹⁴¹;
 «*Kobets v. Ukraine*», n. 44¹⁴²;
 «*Kozinets v. Ukraine*», n. 54;
 «*Kulik v. Ukraine*», n. 86¹⁴³;
 «*Labita v. Italy*», n. 121;
 «*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», n. 54¹⁴⁴;
 «*Lunev v. Ukraine*», n. 90;
 «*Menesheva v. Russia*», n. 52¹⁴⁵;
 «*Naumenko v. Ukraine*», n. 109;

¹³⁹ «*Gerashchenko v. Ukraine*», application № 20602/05, judgment 07.11.2013

¹⁴⁰ «*Капустяк v. Ukraine*», application № 26230/11, judgment 03.03.2016

¹⁴¹ «*Klass v. Germany*», application № 15473/89, judgment 09.07.1991

¹⁴² «*Kobets v. Ukraine*», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

¹⁴³ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

¹⁴⁴ «*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», applications № 2278/03, № 6222/03, judgment 20.05.2010

¹⁴⁵ «*Menesheva v. Russia*», application № 59261, judgment 09.03.2006

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 75;
 «Ribitsch v. Austria», n. 32;
 «Salman v. Turkey», n. 100;
 «Ukhan v. Ukraine», n. 56;
 «Ushakov and Ushakova v. Ukraine», n. 78;
 «Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine», n. 77;
 «Voykin and Others v. Ukraine», n. 102;
 «Yakovenko v. Ukraine», n. 105
 «Yaremenko v. Ukraine», n. 57;
 «Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», n. 77;
 «Zelenin v. Russia», n. 40;
 «Zhebrailova and Others v. Russia», n. 54;
 «Zhyzitskyu v. Ukraine», n. 39;
 «Zyakun v. Ukraine», n. 40

Твердження про погане поводження мають підкріплюватися відповідними доказами. При оцінюванні доказів береться до уваги критерій доведення «*поза розумним сумнівом*». Проте така доведеність може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Коли вся чи значна частина інформації про події, про які йдеться, відома виключно органам влади – як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, – і коли в таких осіб під час їх ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції щодо фактів. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

«A.N. v. Ukraine», n. 78;
 «Andrey Zakharov v. Ukraine», n. 53¹⁴⁶;
 «Bazorkina v. Russia», n. 129;
 «Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 45;
 «Buglov v. Ukraine», n. 69;
 «Enea v. Italy» [GC], n. 55;
 «Fedotov v. Russia», n. 59¹⁴⁷
 «Gorbatenko v. Ukraine», n. 109;
 «Gutsanovi v. Bulgaria», n. 113¹⁴⁸;
 «Kirpichenko v. Ukraine», n. 71;
 «Kulik v. Ukraine», n. 57¹⁴⁹;
 «Mehmet Eren v. Turkey», n. 33;
 «Okhrimenko v. Ukraine», n. 82¹⁵⁰;

¹⁴⁶ «Andrey Zakharov v. Ukraine», application № 26581/06, judgment 07.01.2016

¹⁴⁷ «Fedotov v. Russia», application № 5140/02, judgment 25.10.2005

¹⁴⁸ «Gutsanovi v. Bulgaria», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

¹⁴⁹ «Kulik v. Ukraine», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

¹⁵⁰ «Okhrimenko v. Ukraine», application № 53896/07, judgment 15.10.2009

«*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 55;
 «*Pomilyayko v. Ukraine*», n. 46¹⁵¹;
 «*Salman v. Turkey*», n. 100;
 «*Sergey Savenko v. Ukraine*», n. 35;
 «*Sylenok and Tekhnoservis-Plus v. Ukraine*», n. 68;
 «*Tarasov v. Ukraine*», n. 62;
 «*Teslenko v. Ukraine*», n. 85;
 «*Tikhonov v. Ukraine*», n. 33¹⁵²;
 «*Visloguzov v. Ukraine*», n. 44;
 «*Yuriy Volkov v. Ukraine*», n. 49¹⁵³;
 «*Zhyzitskiyy v. Ukraine*», n. 39

Суд знову повторює про свою практику за статтями 2 і 3 Конвенції про те, що якщо події, які розглядаються, перебувають у сфері виключної компетенції органу влади, як, наприклад, у разі осіб, які перебувають під його контролем під вартою, у зв'язку з ушкодженнями і смертю, що мали місце під час перебування під вартою, виникають сильні презумпції факту. У такому разі тягар доказування можна розглядати як такий, що покладається на орган влади, який повинен надати задовільне і переконливе пояснення. За відсутності такого пояснення Суд може зробити висновки, які можуть бути несприятливими для Уряду-відповідача.

«*Hassan v. the UK*» [GC], n. 49

Зважаючи на те, що на державі лежить тягар надання правдоподібних пояснень щодо тілесних ушкоджень, отриманих особою, яка перебуває під контролем працівників міліції, Уряд переконливо не встановив, що тілесні ушкодження, які отримав заявник були спричинені будь-якими іншими чинниками, а не жорстоким поводженням під час його перебування під вартою.

«*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 80

Суд при оцінці доказів керується критерієм доведеності «*поза розумним сумнівом*». Згідно з його усталеною практикою така доведеність може впливати із сукупності ознак, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою, чи подібних до них неспростовних презумпцій факту. Більше того, слід нагадати, що конвенційне провадження не у всіх випадках передбачає неухильне застосування принципу *affirmanti incumbit probatio* – покладання тягаря доведення на скаржника. Коли вся чи значна частина інформації про події, про які йдеться, відома виключно органам влади – як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контро-

¹⁵¹ «*Pomilyayko v. Ukraine*», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

¹⁵² «*Tikhonov v. Ukraine*», application № 17969/09, judgment 10.12.2015

¹⁵³ «*Yuriy Volkov v. Ukraine*», application № 45872/06, judgment 19.12.2013

лем органів влади, – і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції щодо фактів. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

«El Masri v. the FYRM [GC], n. 151;

«Serikov v. Ukraine», n. 59

Що стосується тягаря доведення у справах про стверджуване жорстоке поводження під час затримання, то саме на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення тілесних ушкоджень та довести, що застосування сили не було надмірним; в іншому випадку безсумнівно виникає питання за статтею 3 Конвенції. При оцінці того, чи було надано правдоподібне пояснення застосування сили та отриманих в результаті ушкоджень, слід приділити увагу адекватності розслідувань на національному рівні щодо тверджень про жорстоке поводження.

«Serikov v. Ukraine», n. 59

Згідно з твердженнями Уряду заявник спробував втекти після того, як працівники міліції почали складати протокол огляду особистих речей. Після цього до заявника застосували наручники.

Проте застосуванням наручників можна пояснити лише сиєнець на зап'ястку заявника.

Щодо інших тілесних ушкоджень, а саме гематом на шії та плечі заявника, органи влади не надали жодних чітких пояснень.

За цих обставин, зважаючи на те, що тягар доведення покладено на державу, яка має надати правдоподібне пояснення походження тілесних ушкоджень, яких особа зазнала, перебуваючи під контролем міліції, Уряд належним чином не довів, що тілесні ушкодження заявнику було завдано в інший спосіб, а не внаслідок жорстокого поводження працівників міліції.

У цій справі немає переконливих доказів щодо обставин, за яких заявникові було завдано ушкоджень, зокрема щодо точного характеру та ступеню фізичної сили, застосованої до заявника.

Тим не менш, Суд з огляду на зазначені вище міркування вважає встановленим той факт, що відповідальність за тілесні ушкодження заявника несуть працівники міліції.

Цього висновку самого по собі достатньо для встановлення порушення статті 3 Конвенції, незважаючи на те, чи були тілесні ушкодження завдані заявнику під час його затримання, чи під час наступного його допиту у відділі міліції.

«Serikov v. Ukraine», n. n. 68–71

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ЗАТРИМАННІ

Стаття 3 Конвенції *не забороняє* застосування фізичної сили з метою затримання. Проте така сила може застосовуватися тільки за необхідності та не повинна бути надмірною.

«*Altay v. Turkey*», n. 54;
«*Günaydin v. Turkey*», n. n. 30–32¹⁵⁴;
«*Hulki Güneş v. Turkey*», n. 70;
«*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», n. 63¹⁵⁵;
«*Klaas v. Germany*», n. 30;
«*Kraştanov v. Bulgaria*», n. n. 52–53;
«*Rehbock v. Slovenia*», n. n. 68–78;
«*Serikov v. Ukraine*», n. 56

Коли міліція або інші представники держави при протистоянні кому-небудь вдаються до застосування фізичної сили, яка не була абсолютно необхідною внаслідок власних дій такої особи, це принижує людську гідність та є порушенням права, захищеного статтею 3 Конвенції.

«*Kapuştyak v. Ukraine*», n. 57;
«*Kop v. Turkey*», n. 27¹⁵⁶;
«*Timtik v. Turkey*», n. 47¹⁵⁷

Застосування засобів стримування, як правило, не порушує питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід вживається у зв'язку із законним позбавленням свободи без застосування сили та без його публічної демонстрації, які б перевищували межі, що обґрунтовано вважаються необхідними. У зв'язку з цим важливо враховувати, наприклад, чи існує небезпека того, що зазначена особа може втекти або завдати тілесних ушкоджень чи будь-яку іншу шкоду.

«*Lutsenko v. Ukraine (№ 2)*», n. 168;
«*Öcalan v. Turkey*» [GC], n. 182

¹⁵⁴ «*Günaydin v. Turkey*», application № 27526/95, judgment 13.10.2005

¹⁵⁵ «*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», application № 48130/99, judgment 12.04.2007

¹⁵⁶ «*Kop v. Turkey*», application № 12728/05, judgment 20.10.2009

¹⁵⁷ «*Timtik v. Turkey*», application № 12503/06, judgment 09.11.2010

У своїй практиці Суд неодноразово вказував на те, що стосовно особи, яка позбавлена свободи, або взагалі, якій протистоять працівники правоохоронних органів, будь-яке застосування фізичної сили, яке не було викликано суворою необхідністю внаслідок власної поведінки особи, принижує людську гідність та є порушенням права, гарантованого статтею 3 Конвенції.

«*Mete and Others v. Turkey*», n. 106¹⁵⁸;

«*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 207;

«*Bouyis v. Belgium*» [GC], n. 101¹⁵⁹;

«*Pomilyayko v. Ukraine*», n. 50¹⁶⁰;

«*Ribitsch v. Austria*», n. 38

У той час, як заявника було затримано чотирма працівниками міліції, Суд не вважає, що кількість залучених до затримання працівників міліції була надмірною. Необхідно враховувати той факт, що при плануванні затримання заявника, на міліцію було покладено завдання затримати особу, яка перебувала у розшуку за розбійний напад з обтяжуючими обставинами та вбивство.

«*Kapushtyak v. Ukraine*», n. 64

За таких обставин Суд також зазначає, що пояснення національних органів влади щодо тілесних ушкоджень заявника було правдоподібним. Вони дійшли висновку, що тілесні ушкодження виникли під час бійки заявника з потерпілим 30.11.2008 та внаслідок падіння заявника при спробі втекти, коли він був затриманий та до нього застосували наручники. Зважаючи на те, що заявник визнав свій намір втекти від працівників міліції та в результаті впав, цілком можливо, що деякі з цих тілесних ушкоджень могли бути отримані у зв'язку з цим. Зокрема, заявник міг отримати синці на обличчі, тілі та струс мозку, коли його збили з ніг, щоб перешкодити його втечі, він впав на асфальт, а після цього був затриманий працівниками міліції. Садна на зап'ястках могли виникнути внаслідок застосування наручників.

Більше того, згідно з медичними висновками, деякі тілесні ушкодження, зафіксовані у заявника 06.12.2008, могли бути завдані потерпілим, паном Н., який відповідно до інформації, наданої національними органами влади, чинив своїм нападникам рішучий опір. Важливою обставиною є також те, що 06.12.2008 судово-медичний експерт зафіксувала струпи на синцях заявника та зазначила, що вони могли бути отримані 30.11.2008. Здавалося, що,

¹⁵⁸ «*Mete and Others v. Turkey*», application № 294/08, judgment 04.10.2011

¹⁵⁹ «*Bouyis v. Belgium*» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

¹⁶⁰ «*Pomilyayko v. Ukraine*», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

зважаючи на стан струпів, експерт дійшла висновку, що принаймні деякі з тілесних ушкоджень у заявника були порівняно старими та передували його затриманню.

Суд також бере до уваги доводи Уряду про те, що деякі з тілесних ушкоджень у заявника можна пояснити травмою голови, якої заявник зазнав у жовтні 2008 року та яку було зафіксовано у висновку судово-психіатричної експертизи. Проте з огляду на те, що ця можливість явно не була розглянута під час розслідування на національному рівні, Суд не вважає за доцільне розглядати її. У будь-якому разі згідно із зазначеним вище висновком Суду тілесні ушкодження заявника можна достатньою мірою пояснити навіть без урахування такої можливості.

За цих обставин Суд не вбачає підстав для висновку, що у застосуванні працівниками міліції фізичної сили не було явної необхідності у зв'язку з поведінкою самого заявника. Отже, воно відповідає вимогам статті 3 Конвенції.

«Карушьяк v. Ukraine», п. п. 65–68

ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ДО ЗАТРИМАННЯ

Національні органи несуть відповідальність за ушкодження, якщо не доведуть того, що заявник був травмований до взяття його під варту, або не пояснюють походження його травм.

«Teslenko v. Ukraine», n. 89

Якщо встановлено, що особа потрапила під поліцейську варту при доброму здоров'ї, але під час звільнення має тілесні ушкодження, на відповідну державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення таких ушкоджень.

«Bazorkina v. Russia», n. 104;

«Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 47;

«Bilyu v. Ukraine», n. 65¹⁶¹;

«Kirpichenko v. Ukraine», n. 71;

«Kobets v. Ukraine», n. 45;

«Korobov v. Ukraine», n. 68;

«Kovalchuk v. Ukraine», n. 59¹⁶²;

«Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine», n. 53;

«Menesheva v. Russia», n. 52;

«Mikiashvili v. Georgia», n. 69¹⁶³;

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 80;

«Ribitsch v. Austria», n. 34;

«Selmouni v. France» [GC], n. 87;

«Süleyman Demir and Hasan Demir v. Turkey», n. 39¹⁶⁴;

«Tomasi v. France», n.n. 108–111¹⁶⁵;

«Zelenin v. Russia», n. 39;

«Zhebrailova and Others v. Russia», n. 54

На державу покладається тягар доведення, згідно з яким вона має надати правдоподібне пояснення тілесних ушкоджень, яких зазнала особа під час перебування під контролем міліції.

«Buglov v. Ukraine», n. 71

¹⁶¹ «Bilyu v. Ukraine», application № 14475/03, judgment 21.10.2010

¹⁶² «Kovalchuk v. Ukraine», application № 21958/05, judgment 04.11.2010

¹⁶³ «Mikiashvili v. Georgia», application № 18996/06, judgment 09/10/2012

¹⁶⁴ «Süleyman Demir and Hasan Demir v. Turkey», application № 19222/09, judgment 24.03.2015

¹⁶⁵ «Tomasi v. France», application № 12850/87, judgment 27.09.1992

Коли вся або значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома виключно державним органам – як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, – і коли у таких осіб під час їх ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

«Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 55;

«Ribitsch v. Austria», n. 34;

«Salman v. Turkey», n. 100

Органи влади зобов'язані відповідати за тілесні ушкодження, завдані особам, які перебувають під їхнім контролем під вартою. Виходячи з обов'язку представників органів влади нести відповідальність за осіб, які перебувають під їхнім контролем, навіть виправдання поліцейських у кримінальному процесі не звільняє державу від відповідальності, яку покладає на неї Конвенція.

«Yavuz v. Turkey»¹⁶⁶;

«Berktaş v. Turkey», n. 168¹⁶⁷;

«Bursuc v. Romania», n. 80¹⁶⁸

Якщо якась особа дістає тілесні ушкодження під час перебування під вартою, коли вона повністю під контролем поліцейських, будь-яке ушкодження, отримане упродовж цього періоду, стає *серйозним непрямим доказом*.

«Bursuc v. Romania», n. 80;

«Salman v. Turkey», n. n. 97–100

Уряд повинен надати розумне пояснення стосовно походження цих ушкоджень і навести докази на підтвердження фактів, які ставлять під сумнів заяву потерпілого, особливо в тому разі, коли ці твердження підкріплюються медичними довідками.

«Selmouni v. France» [GC], n. 87;

«Mehmet Eren v. Turkey», n. 34;

«Berktaş v. Turkey», n. 167;

«Altay v. Turkey», n. 50

У разі якщо національні органи не провели медичного огляду до взяття заявника під варту, Уряд не може посилається на це

¹⁶⁶ «Yavuz v. Turkey», application № 67137/01, judgment 10.01.2006

¹⁶⁷ «Berktaş v. Turkey», application № 22493/93, judgment 01.03.2001

¹⁶⁸ «Bursuc v. Romania», application № 42066/98, judgment 12.10.2004

у своєму захисті та стверджувати, що ушкодження, про які йдеться, передували взяттю заявника під варту в міліції.

«*Korobov v. Ukraine*», n. 68;

«*Teslenko v. Ukraine*», n. 89;

«*Turkan v. Turkey*», n. 43¹⁶⁹

Медичний огляд разом із правом доступу до адвоката та правом повідомити третю сторону про затримання є основоположними запобіжними механізмами проти жорстокого поводження із затриманими особами і повинні застосовуватися від самого початку позбавлення свободи.

«*Teslenko v. Ukraine*», n. 89

Заявник зазнав насильства під час свого затримання. Але заявник не надав жодних незалежних доказів, здатних підтвердити його заяви, ніби ушкодження були завдані працівниками міліції. Не було жодного свідка події. За відсутності будь-яких незалежних свідків, які були присутні під час побиття, Суд вважає неможливим установити, чи були ушкодження заявникові завдані працівниками міліції, як це стверджується. Однак Суд вважає, що в сукупності медичні докази, свідчення заявника, факт його перебування в районному відділі міліції упродовж 3-х днів та відсутність будь-якого іншого вірогідного пояснення щодо походження ушкоджень заявника викликають розумну підозру, що ці ушкодження могли завдати працівники міліції.

«*Afanasyev v. Ukraine*», n.n. 62–63

Стаття 3 Конвенції створює позитивний обов'язок ефективно розслідувати заяви про погане поводження. Однак питання, чи буде відповідним та необхідним установлювати процесуальне порушення статті 3 Конвенції, коли заявник також спирається на статтю 13 Конвенції, залежатиме від обставин кожної справи.

«*Assenov and Others v. Bulgaria*», n.n. 101–106;

«*Afanasyev v. Ukraine*», n. 69

Для того щоб визначити, чи заборонено поводження справді мало місце, Суд повинен спиратися на всі елементи доказів, які йому надані, чи, у разі потреби, на ті, які він зможе собі офіційно отримати.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 109

¹⁶⁹ «*Turkan v. Turkey*», application № 33086/04, judgment 18.09.2008

У цій справі немає переконливих доказів щодо обставин, за яких заявник зазнав тілесних ушкоджень, зокрема щодо того, яким саме був характер застосованої до заявника сили і ступінь її застосування. Втім, беручи до уваги відповідні медичні докази і доводи сторін, всю відповідальність за тілесні ушкодження заявника несе міліція. Лише цього висновку достатньо, щоб констатувати порушення статті 3 Конвенції, незалежно від того, чи були заподіяні тілесні ушкодження під час затримання заявника, чи згодом під час допиту його в міліції.

«Sylenok and Tekhnoservis-Plus v. Ukraine», n. n. 69–70;

«Kaverzin v. Ukraine», n. 120

Заявник отримав низку ушкоджень. Як видно з матеріалів справи, медичного обстеження, проведеного упродовж декількох годин після арешту заявника, у нього було кілька синців, походження яких ніколи не було належним чином встановлено. За цих обставин, а також ураховуючи покладений на державу тягар надати правдоподібне пояснення походження травм, отриманих особою під контролем поліції, Суд доходить висновку, що Урядом не надано переконливих доказів, що всі тілесні ушкодження заявника були повністю завдані йому інакше, аніж під час перебування під вартою в поліції. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції в тому, що заявник був підданий нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню.

«Adnaravlov v. Ukraine», n. 45¹⁷⁰

Хоч не можна встановити точний час, місце або спосіб завдання заявникові тілесних ушкоджень з огляду на їх характер, ступінь тяжкості та розсіяне розташування, а також на ненадання Урядом ретельного та докладного пояснення їх походження, держава несе відповідальність за нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження із заявником.

«Danilov v. Ukraine», n. 67¹⁷¹

Намагаючись довести відсутність у заявника тілесних ушкоджень на момент звільнення його з міліції, Уряд покладався, зокрема, на висновок фельдшера швидкої медичної допомоги, яка оглянула заявника безпосередньо перед його звільненням з відділу міліції. Фельдшер не зафіксувала жодних ушкоджень на тілі заявника та зазначила відсутність у заявника ознак гострого невідкладного стану. Проте у згаданому випадку медичний огляд був

¹⁷⁰ «Adnaravlov v. Ukraine», application № 10493/12, judgment 27.11.2014

¹⁷¹ «Danilov v. Ukraine», application № 2585/06, judgment 13.03.2014

доволі обмежений. Його метою було не документування тілесних ушкоджень заявника, а скоріше надання йому невідкладної медичної допомоги. Оскільки такої необхідності могло не бути у той момент, межі огляду фельдшером, а також її висновок ймовірно були обмежені медичними питаннями, які належали до сфери її компетенції, а не фіксацією усіх тілесних ушкоджень заявника. Загальна формула, яку фельдшер використала у своєму висновку, як видається, підтверджує, що її огляд було обмежено питанням необхідності надання заявникові термінової медичної допомоги (див. «*Gerashchenko v. Ukraine*», № 20602/05, п. 84; «*Karabet and Others v. Ukraine*», №№ 38906/07, 52025/07, п. 266; «*Kobets v. Ukraine*», № 16437/04, п. 47).

«*Serikov v. Ukraine*», п.п. 61–62

НЕНАЛЕЖНЕ ПОВОДЖЕННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Працівники міліції, маючи за мету отримати інформацію про третю особу, завдавали фізичного болю заявниці. І оскільки вона була жінкою, протистояння кільком чоловікам-міліціонерам було для неї особливо вразливим. Крім того, неналежне поводження мало місце впродовж декількох годин. За таких обставин, беручи до уваги неналежне поводження в цілому і посилаючись на його цілі та жорстокість, можна зробити висновок, що неналежне поводження дорівнювало тортурам у розумінні статті 3 Конвенції.

«Menesheva v. Russia», n. n. 48, 59

Не можна визнавати переконливими письмові твердження заявника про те, що він травмувався в попередній вечір в результаті випадкового падіння, оскільки: 1) з огляду на обставини, його могли примусити це написати; 2) достовірність цих тверджень було поставлено під сумнів висновками судово-медичних експертиз.

«Teslenko v. Ukraine», n. n. 83, 92

ДЕПОРТАЦІЯ АБО ЕКСТРАДИЦІЯ ЯК КАТУВАННЯ ЧИ НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Відповідно до усталених принципів міжнародного права та за умови дотримання своїх зобов'язань за міжнародними договорами, включно з Конвенцією, держава може регулювати питання в'їзду, проживання та вислання іноземців зі своєї території. Право на політичний притулок *не* передбачено ні Конвенцією, ані протоколами до неї.

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 334¹⁷²;
 «*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*» [GC], n. n. 146–158;
 «*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n. 65;
 «*De Souza Ribeiro v. France*» [GC], n. 77;
 «*Vilvarajah and Others v. the UK*» n. 102¹⁷³;
 «*T. and Others v. Finland*» (dec.), n. 39¹⁷⁴;
 «*Jabari v. Turkey*», n. 38¹⁷⁵;
 «*W.H. v. Sweden*», n. 56¹⁷⁶

Стаття 3 Конвенції *не* може тлумачитися як зобов'язання держави гарантувати притулок кожному, хто перебуває під її юрисдикцією. Так само стаття 3 Конвенції *не* встановлює за державою які-небудь загальні зобов'язання щодо надання біженцям фінансової допомоги, щоб вони могли підтримувати певний рівень життя.

«*Tarakhel v. Switzerland*», n. 95

Відповідно до свого завдання з підтримання громадського порядку, держави мають право видворяти іноземців, яких визнано винними у вчиненні кримінальних злочинів.

«*De Souza Ribeiro v. France*» [GC], n. 77

Держава має право здійснювати контроль за в'їздом, перебуванням та переміщенням іноземців. Однак видворення державою

¹⁷² «*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», application № 36378/02, judgment 15.04.2005

¹⁷³ «*Vilvarajah and Others v. the UK*», applications №№ 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87, 13448/87, judgment 30.10.1991

¹⁷⁴ «*T. and Others v. Finland*» (dec.), application № 56580/13

¹⁷⁵ «*Jabari v. Turkey*», application № 40035/98, judgment 11.07.2000

¹⁷⁶ «*W.H. v. Sweden*», application № 49341/10, judgment 27.03.2014

може порушувати питання за статтею 3 Конвенції і, як наслідок, тягнути за собою відповідальність держави за Конвенцією в разі, коли продемонстровані серйозні доводи на користь того, що відповідна особа в разі депортації стикнеться з реальною загрозою бути підданою поведженню всупереч статті 3 Конвенції. У такому разі стаття 3 Конвенції включає в себе зобов'язання *не здійснювати депортації* такої особи до відповідної країни.

«*T. and Others v. Finland*» (dec.), n. 39;

«*N. v. the UK*», n. 30

У рамках боротьби з тероризмом держави повинні мати можливість депортації іноземців, яких вони вважають загрозою для державної безпеки. Розгляд питання про те, чи насправді особа становить таку загрозу, не є завданням Суду; його єдине завдання полягає в розгляді питання про те, чи буде депортація такої особи сумісною з її правами за Конвенцією.

«*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 184¹⁷⁷

Якщо екстрадиція може призвести до наслідків у країні, яка вимагає екстрадиції, які є несумісними із статтею 3 Конвенції, то держава повинна не здійснювати екстрадиції.

«*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 185;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 120¹⁷⁸

Депортація особи до країни, де до неї може бути застосовано катування чи нелюдське поведження або покарання, становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Ahmed v. Austria*», n. 44¹⁷⁹;

«*Bader and Others v. Sweden*» (dec.)¹⁸⁰;

«*Cruz Varas v. Sweden*», n.n. 68–86¹⁸¹;

«*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*» [GC], n.n. 146–158;

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 334;

«*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n. 66;

«*Jabari v. Turkey*», n.n. 39–42;

«*Kaboulov v. Ukraine*», n. 107¹⁸²;

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97;

«*Soering v. the UK*», n.n. 87–91;

«*T. and Others v. Finland*» (dec.), n. 39;

¹⁷⁷ «*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», application № 8139/09, judgment 17.01.2012

¹⁷⁸ «*Trabelsi v. Belgium*», application № 140/10, judgment 04.09.2014

¹⁷⁹ «*Ahmed v. Austria*», application № 25964/94, judgment 17.12.1996

¹⁸⁰ «*Bader and Others v. Sweden*» (dec.), application № 13284/04 (decision as to the admissibility, 26.10.2004)

¹⁸¹ «*Cruz Varas v. Sweden*», application № 15576/89, judgment 20.03.1991

¹⁸² «*Kaboulov v. Ukraine*», application № 41015/04, judgment 19.11.2009

«*Tarakhel v. Switzerland*», n. 93;
 «*Vilvarajah v. the UK*», n. 102;
 «*W.H. v. Sweden*», n. 56

Стаття 3 Конвенції застосовується переважно до запобігання депортації чи видворенню за обставин, коли небезпека жорстокого поводження в приймаючій країні походить від умисних дій її органів влади або від недержавних суб'єктів – за умови, що органи влади не спроможні забезпечити заявникові належний захист.

«*Ahmed v. Austria*», n. n. 38–47;
 «*H.L.R. v. France*», n. 32¹⁸³;
 «*N.V. the UK*», n. 31

Відповідальність за статтею 3 Конвенції може настати лише тоді, коли встановлено, що за конкретних обставин справи існував *реальний ризик* того, що заявників буде піддано поводженню, несумісному зі статтею 3 Конвенції.

«*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n. n. 66–70

Вислання або екстрадиція державою може становити проблему за статтею 3 Конвенції і, отже, вимагати відповідальності держави за Конвенцією, якщо було доведено вагомі підстави для переконання в тому, що відповідна особа в разі депортації стикнеться з реальним ризиком зазнати поводження всупереч статті 3 Конвенції.

«*Savridin Dzhurayev v. Russia*», n. 148¹⁸⁴;
 «*Saadi v. Italy*», n. 125¹⁸⁵

Суд добре розуміє ті величезні труднощі, з якими нині стикаються держави при вирішенні проблем, пов'язаних із забезпеченням захисту своїх громадян від терористичних актів. Однак навіть урахувавши ці чинники, Конвенція беззастережно забороняє поводження, яке суперечить гарантіям статті 3 Конвенції, якою б ні була поведінка потерпілого. До того ж статті 2 і 3 Конвенції *не* передбачають ніяких винятків і *не* дозволяють відступу від зобов'язань за статтею 15 – навіть у разі виникнення надзвичайної ситуації в суспільстві, яка загрожує життю всього населення держави.

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 335;
 «*Ireland v. the UK*», n. 163;
 «*Tomasi v. France*», n. 115

¹⁸³ «*H.L.R. v. France*», application № 24573/94, judgment 29.04.1997

¹⁸⁴ «*Savridin Dzhurayev v. Russia*», application № 71386/10, judgment 25.04.2013

¹⁸⁵ «*Saadi v. Italy*» [GC], application № 37201/06, judgment 28.02.2008

Наявність *небезпеки* потрібно оцінювати передусім з урахуванням тих обставин, про які знала або повинна була знати запитувана сторона на момент проведення нею екстрадиції. Водночас Суду ніщо не заважає врахувати інформацію, про яку стало відомо *згодом*; це може допомогти підтвердити або спростувати оцінку такої небезпеки зазначеною договірною державою чи обґрунтованість або безпідставність побоювань заявника. Хоч для вирішення такого питання неодмінно потребується оцінка умов у запитуючій державі у світлі вимог статті 3 Конвенції, жодним чином не йдеться про вирішення спору стосовно наявності відповідальності цієї (запитуючої) держави згідно із загальними нормами міжнародного права – чи то положеннями Конвенції, чи то іншими нормами. Оскільки йдеться про відповідальність, яка встановлюється або може бути покладена за Конвенцією, це – відповідальність, покладена на договірну державу, що здійснила екстрадицію, безпосереднім наслідком якої стало те, що відповідна особа опинилася перед небезпекою зазнати забороненого жорстокого поводження.

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 337;

«*Savridin Dzhurayev v. Russia*», n. n. 149–151

Екстрадиція особи може стати підґрунтям для відповідальності держави за статтею 3 Конвенції, якщо буде доведено наявність суттєвих підстав уважати, що в разі екстрадиції така особа наразиться в державі, якій її видають, на *реальний* ризик поводження, забороненого статтею 3 Конвенції.

У цьому разі необхідно з'ясувати, чи існує *реальний* ризик поганого поводження із заявниками в разі їх екстрадиції до Казахстану.

За інформацією про стан захисту прав людини в Казахстані, отриманою від Комітету ООН проти тортур та міжнародних організацій, є чимало переконливих повідомлень про застосування катувань правоохоронцями в Казахстані, про їх жорстоке поводження із затриманими, усталену практику побиття та застосування сили до підозрюваних у злочинах з метою отримання зізнань. У всіх згаданих доповідях однаково вказується на дуже погані умови тримання ув'язнених, зокрема на переповненість камер, погане харчування та незабезпечення хворих лікуванням.

Крім того, можна вважати, що особи, пов'язані з політичною опозицією в Казахстані, зазнавали і далі зазнають тиску з боку органів влади в різних його формах, який чиниться передусім з метою покарання їх за опозиційну діяльність і перешкоджання їм у такій діяльності.

Підтвердженням слів заявників про політичне переслідування їх у Казахстані служить рішення українських органів влади про надання їм статусу біженців. Суд не має сумнівів у достовірності й надійності наведеної вище інформації, а Уряд не надав доказів чи аргументів, які могли б спростувати твердження в зазначених доповідях.

Нарешті, Суд вважає, що запевненням прокурорів Казахстану про те, що заявникам не загрожує погане поводження, не можна довіряти в цій справі з тих самих причин, що й у справі «*Soldatenko*». Зокрема, зовсім не встановлено, чи є в першого заступника Генерального прокурора Казахстану або установи, яку він представляє, повноваження надавати такі запевнення від імені держави, і, з огляду на відсутність ефективної системи запобігання катуванню, перевірити дотримання таких запевнень доволі складно.

Отже, побоювання заявників щодо можливого поганого поводження в Казахстані обґрунтовані, а видача заявників цій країні становила б порушення статті 3 Конвенції.

«Baysakov and Others v. Ukraine», n. n. 48–52¹⁸⁶;

«Soldatenko v. Ukraine», n. 73

Страждання внаслідок захворювань природного походження, фізичних або психічних, можуть охоплюватися статтею 3 Конвенції у випадках, якщо вони загострюються або існує ризик їх загострення внаслідок поводження, пов'язаного з *видворенням* або з іншими заходами, за які органи влади можуть нести відповідальність.

«Keenan v. the UK», n. 116¹⁸⁷;

«Pretty v. the UK», n. 52;

«Kudła v. Poland» [GC], n. 94;

«Price v. the UK», n. 30;

«N. v. the UK», n. 29

Іноземці, які відбули ув'язнення та підлягають видворенню, не мають права вимагати права залишитися на території держави з метою подальшого отримання переваг медичної, соціальної чи іншої допомоги, яка надавалася державою видворення під час їх ув'язнення. Водночас за вкрай виняткових обставин і враховуючи дуже вагомий гуманістичні міркування, необхідно зробити висновок про те, що виконання рішення про примусове повернення заявника порушило би статтю 3 Конвенції.

«N. V. the UK», n. 33

¹⁸⁶ «Baysakov and Others v. Ukraine», application № 54131/08, judgment 18.02.2010

¹⁸⁷ «Keenan v. the UK», application № 27229/95

НЕЛЕГАЛЬНІ МІГРАНТИ (СТАНДАРТИ КЗК)

«Ув'язнені нелегальні мігранти» є терміном, що використовується для позначення осіб, позбавлених волі згідно з законодавством про іноземних громадян, або тому що вони незаконно в'їхали на територію держави (чи намагалися це зробити), або тому що в них закінчився дозвіл на перебування на території цієї держави¹⁸⁸.

«Шукачі притулку» не є «ув'язненими нелегальними мігрантами», хоча відповідні особи можуть стати такими у разі якщо їхню заяву на надання притулку відхилено, а дозвіл на перебування в країні анульовано¹⁸⁹.

Якщо шукача притулку позбавлено волі під час розгляду його клопотання, йому повинні надаватися всі гарантії, що відповідають його статусу і є ширшими за гарантії, які надаються нелегальним мігрантам¹⁹⁰.

Відповідно до своєї адміністративної природи, утримання мігрантів під вартою не повинно мати каральний характер: це не є санкцією чи покаранням. Отже, мігрантам, які утримуються під вартою, мають бути забезпечені як режим, так і матеріальні умови, відповідні до їхньої правової ситуації¹⁹¹.

Центр для утримання іноземців повинен бути дуже ретельно підібраний та належним чином підготовлений¹⁹².

Колишнє складське приміщення з обмеженим або відсутнім сантехнічним обладнанням, заповнене ліжками або покладеними на підлогу матрацами, де утримуються разом упродовж тижнів або навіть місяців, у поганих гігієнічних умовах, до сотні осіб,

¹⁸⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 76.

¹⁸⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

¹⁹⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 76.

¹⁹¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

¹⁹² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

позбавлених можливості займатися будь-якою діяльністю або вийти на свіже повітря є непридатним для утримання нелегальним мігрантів¹⁹³.

Місця тримання в пунктах перетину кордону часто визнавались такими, що не прилаштовані, зокрема, для тривалого тримання. Делегації Комітету зустрічали навіть в окремих випадках осіб, яких упродовж декількох днів тримали в приміщенні аеровокзалу в імпровізованих умовах. Безсумнівно, що такі особи повинні мати можливість та відповідні засоби для того, щоб спати, мати доступ до свого багажу, до туалетів або іншого сантехнічного обладнання і до кранів з водою. Таким особам слід дозволяти щодня виходити на свіже повітря. Окрім цього, слід забезпечити їм доступ до продуктів харчування та, якщо це необхідно, медичну допомогу¹⁹⁴.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти часто спочатку утримуються в «пунктах тимчасового тримання при пунктах в'їзду в країну», транзитних зонах аеропортів та поліцейських відділках. Очевидно, що ці місця у багатьох випадках не є належними приміщеннями для перебування осіб, особливо на тривалий термін. Відповідно, термін перебування затриманих мігрантів у таких закладах має бути абсолютно мінімальним (тобто менше 24 годин)¹⁹⁵.

Перебування в транзитній («інтернаціональній») зоні може, в залежності від обставин, наблизитись до стану позбавлення волі згідно визначення підпункту f пункту 1 статті 5 Конвенції, і тому, відповідно, такі зони теж належать до об'єктів інспекцій Комітету. Судова ухвала, яку було винесено 25 червня 1996 року Європейським судом з прав людини у справі «Амююр проти Франції» може розглядатись як підтвердження такої позиції¹⁹⁶.

Тримання нелегальних мігрантів у поліцейських дільницях, в умовах, ледве прийнятних для утримання осіб упродовж доби, тижнів не кажучи вже про тижні, є неналежним¹⁹⁷.

¹⁹³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 77.

¹⁹⁴ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 26.

¹⁹⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

¹⁹⁶ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 25.

¹⁹⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 77.

В деяких країнах делегації Комітету зустрічались із випадками тримання імігрантів упродовж тривалого часу (декілька тижнів, а в окремих випадках, навіть місяців) в поліцейських дільницях з надзвичайно скромними матеріальними умовами. Ці особи були позбавлені можливості займатись будь-якою діяльністю, інколи вони змушені були перебувати в одній камері з особами, яких підозрювали у вчиненні кримінального злочину.

Важко знайти виправдання для такої ситуації.

Комітет визнав, що в силу різних обставин позбавлені особи іноземці можуть певний час перебувати в поліцейських дільницях. Однак умови тримання в поліцейських дільницях часто – якщо не завжди – не передбачають тривалого перебування. Тому слід обмежити до мінімуму час, упродовж якого позбавлені свободи іноземці перебувають у таких закладах¹⁹⁸.

В'язниця за визначенням не є місцем для тримання осіб, які не підозрюються і не визнані винними у вчиненні злочину¹⁹⁹.

В окремих випадках делегації Комітету зустрічали позбавлених волі імігрантів, яких тримали у в'язницях. Навіть якщо умови тримання цих осіб у згаданих вище закладах є більш відповідними – що, однак, не завжди має місце – Комітет вважає, що подібний підхід є помилковим. В'язниця за своїм призначенням не є місцем для тримання осіб, які не були визнані винними у вчиненні кримінального злочину або ж які не є підозрювані у вчиненні кримінального злочину.

Слід визнати, що в окремих випадках поміщення затриманого імігранта до в'язниці є виправданим через потенційну схильність останнього до насильства. Окрім цього, позбавлений свободи імігрант, який потребує медичної допомоги, може бути тимчасово вміщений до в'язничного лікувального закладу, якщо жодна інша безпечна лікувальна установа не є доступною. Однак у кожному випадку цих осіб слід тримати окремо від тих, хто перебуває в тимчасовому ув'язненні або вже засуджений судом²⁰⁰.

Ув'язнені іноземці не повинні, в принципі, утримуватись у в'язницях. Мета, з якою нелегальні мігранти позбавляються волі,

¹⁹⁸ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 27.

¹⁹⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

²⁰⁰ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 28.

цілком відрізняється від тої, з якою інші особи – або як підозрювані, або як визнані винними у вчиненні злочину – утримуються у в'язницях²⁰¹.

У випадках, коли необхідно позбавити осіб свободи на тривалий проміжок часу відповідно до законодавства про в'їзд та перебування іноземців, цих осіб слід розміщувати в спеціально відведених для цього центрах, пропонуючи їм матеріальні умови та режим відповідно до їхнього правового статусу. Працювати в цих центрах має спеціально підготовлений персонал²⁰².

Цілком очевидно, що такі центри повинні мати в своєму розпорядженні належним чином обладнані приміщення для проживання – чисті та в добре відремонтованому стані, з достатньою площею для проживання тієї кількості осіб, яку планується в них розмістити²⁰³.

Окрім цього, при виробленні концепції та обладнанні помешкань слід уникати, наскільки це видається можливим, найменшої подібності до помешкань карцерного типу. Щодо програми діяльності, то вона повинна передбачати перебування на свіжому повітрі, доступ до загальної кімнати, до радіо/телебачення і до газет/журналів, а також інші види активного відпочинку (наприклад, колективні ігри, настільний теніс). Чим довшим є термін перебування затриманої особи, тим більша кількість видів діяльності повинна бути їй запропонована²⁰⁴.

Перед персоналом центрів для тримання іноземців стоять надзвичайно складні завдання. По-перше, персонал невідворотно зіткнеться з проблемою спілкування через те, що існуватиме мовний бар'єр. По-друге, багатьом особам, які тут перебуватимуть під наглядом, важко буде сприйняти той факт, що їх позбавили свободи, в той час як вони не підозрюються у скоєнні жодного кримінального злочину. По-третє, існує ризик виникнення напруження між особами, які тут перебуватимуть, якщо вони будуть громадянами різних держав або представниками різних етнічних груп. Тому Комітет приділяє першочергову увагу ретельному підбору та відпо-

²⁰¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

²⁰² Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

²⁰³ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

²⁰⁴ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

відній підготовці персоналу центрів, де іноземці будуть перебувати під наглядом. Персонал таких центрів повинен бути добре підготовленим в плані міжособистісного спілкування і повинен також володіти знаннями про різні культури, до яких належать особи, що перебувають у цих центрах. Як мінімум, декілька працівників персоналу повинні володіти мовами на належному рівні. Окрім цього, персонал повинен бути в змозі розпізнати можливі симптоми стресу (як після отриманої травми, так і викликаного соціокультурними змінами) та вжити належних кроків²⁰⁵.

Умови тримання нелегальних мігрантів повинні відповідати характеру їх затримання, передбачаючи незначні обмеження та забезпечуючи можливість займатися різними видами діяльності. Наприклад, позбавлені волі нелегальні мігранти повинні мати можливість підтримувати значний зв'язок із зовнішнім світом (зокрема мати можливість часто користуватися телефоном та отримувати візити) і якомога менше обмежуватися в своєму пересуванні по закладу, де вони утримуються. Навіть коли умови тримання у в'язницях відповідають цим вимогам – що, звичайно, не завжди так – Комітет вважає, що утримання нелегальних мігрантів у тюремному середовищі є, з причин, указаних вище, докорінно хибним підходом²⁰⁶.

У деяких країнах органи влади систематично вдаються до адміністративного утримання нелегальних мігрантів до їх депортації, іноді на необмежений час і без будь-якого судового контролю. Цілком очевидно, що автоматичне адміністративне затримання за таких умов може бути розглянуте як таке, що не відповідає, крім іншого, практиці Європейського суду з прав людини. КЗК вважає, що держави повинні дотримуватися вибіркового підходу під час здійснення своїх повноважень щодо позбавлення незаконних мігрантів волі. Рішення про затримання повинне прийматися лише після ретельного розгляду кожного окремого випадку²⁰⁷.

²⁰⁵ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

²⁰⁶ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

²⁰⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 80.

НАЛЕЖНІ МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ДЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ МІГРАНТІВ ПОНАД 24 ГОДИН (СТАНДАРТИ КЗК)

Центри тримання нелегальних мігрантів мають забезпечувати місце для перебування, яке є належно облаштованим, чистим і бути у доброму стані ремонту, де забезпечено достатньо життєвого простору для відповідної кількості осіб.

Такі центри повинні мати належне освітлення (зокрема джерела денного світла), вентиляцію та опалення.

Кнопки виклику персоналу мають бути встановлені в усіх зонах утримання, де персонал не є постійно присутнім.

Усім позбавленим свободи особам повинно бути забезпечено:

- ліжко або платформу для розміщення матрацу, чистий матрац та чисті ковдри;
- безперешкодний доступ до туалетних приміщень, зокрема вночі;
- регулярне безкоштовне одержання гігієнічних наборів (включаючи належну кількість мила, прального засобу, туалетного паперу, шампуню, засобів для гоління та зубної пасти, зубну щітку);
- доступ до душу та гарячої води;
- можливість носити власний одяг під час перебування, якщо він є придатним, та за необхідності прати та чинити одяг;
- необхідні засоби для підтримки чистоти приміщення;
- місце із замком для зберігання особистих речей;
- доступ до харчових продуктів і питної води.

Харчування повинно враховувати релігійні вимоги та особливості раціону іноземців²⁰⁸.

²⁰⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

ВІДКРИТИЙ РЕЖИМ УТРИМАННЯ МІГРАНТІВ

Умови тримання нелегальних мігрантів мають відповідати характеру позбавлення свободи, передбачаючи незначні обмеження та режим, що дозволяє займатися різними видами діяльності. Всередині закладу свобода пересування позбавлених свободи осіб повинна обмежуватися мінімально²⁰⁹.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні в принципі мати вільний доступ до перебування на свіжому повітрі упродовж дня (тобто набагато більше, ніж одну годину на день), а майданчик для перебування на свіжому повітрі має бути належним чином обладшований (мати лави, навіси тощо)²¹⁰.

Чим довший період тримання осіб, тим більш розробленими та різноманітними мають бути доступні для них види діяльності. Цілеспрямовані види діяльності в контексті тримання мігрантів можуть включати, серед іншого, заняття з вивчення мов, ІТ або комп'ютерної грамотності, садівництво, заняття прикладними мистецтвами, приготування страв і так звані «культурні кухні»²¹¹.

Центри тримання нелегальних мігрантів повинні передбачати доступ до загальної кімнати, радіо, телебачення та друкованих видань, а також інших відповідних засобів для дозвілля (настільні ігри, настільний теніс, спорт), мати бібліотеку та молитовну кімнату. Усі кімнати, в яких утримуються кілька людей, повинні мати столи та стільці відповідно до кількості позбавлених свободи осіб²¹².

Слід виходити насамперед з можливості відкритих відвідувань для позбавлених свободи іноземців. Кімнати для відвідувань повинні надавати таким особам змогу відкрито зустрічатися з членами родини та друзями, які їх відвідують, і середовище має бути приязним до дітей (включати дитячий ігровий майданчик). Якщо,

²⁰⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

за виняткових умов, вважається за необхідне накласти обмеження на конкретного іноземного громадянина, це рішення повинно ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків²¹³.

Позбавленим свободи нелегальним мігрантам має бути забезпечена можливість приймати відвідувачів кілька разів на тиждень. Як мінімум, їм має бути дозволено мати принаймні одне відвідування упродовж однієї години на тиждень²¹⁴.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні мати доступ до комп'ютерів, можливість користуватися зв'язком VoIP чи Skype та базовий доступ до інтернету²¹⁵.

²¹³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹⁴ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

ПЕРСОНАЛ ЦЕНТРІВ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Персонал, що забезпечує режим тримання під вартою в центрах тримання нелегальних мігрантів, має проходити ретельний відбір і одержувати належне навчання²¹⁶.

Персонал повинен володіти сформованими навичками у сферах міжособистісної комунікації та культурної чутливості з огляду на різноманітне походження позбавлених свободи осіб. Крім цього, хоча деякі працівники повинні мати відповідні мовні навички²¹⁷.

Персонал має бути навчений розпізнавати можливі симптоми стресової реакції у позбавлених свободи осіб і вживати відповідні заходи²¹⁸.

Присутність серед персоналу як чоловіків, так і жінок може позитивно впливати на моральний клімат при забезпеченні режиму тримання під вартою, а також сприяти наближенню до нормальних умов життя у місці тримання. Присутність жінок серед персоналу, що забезпечує режим тримання під вартою, повинна гарантуватися в усіх закладах, де утримуються позбавлені свободи жінки²¹⁹.

Установи з тримання нелегальних мігрантів не повинні за своїми характерними рисами нагадувати в'язницю, а це означає, що персонал, який працює в таких закладах, не повинен мати при собі палиці, наручники чи газові балончики²²⁰.

²¹⁶ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²¹⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²²⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

ДИСЦИПЛІНА, ІЗОЛЯЦІЯ ТА ЗАСОБИ СТРИМУВАННЯ У ЦЕНТРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

Стосовно дисципліни, то чіткі процедури повинні бути формально встановлені та застосовуватися на практиці; будь-які зони невизначеності несуть у собі ризик створення неофіційних (і неконтрольованих) дисциплінарних систем²²¹.

У цьому контексті Комітет рекомендує:

– прописувати формальні дисциплінарні положення для центрів тимчасового тримання іноземних громадян, позбавлених свободи на підставі норм законодавств про іноземних громадян. Ці положення повинні надавати позбавленим свободи особам право бути вислуханим з предмету правопорушення, в скоєнні якого вони обвинувачуються, а також оскаржувати будь-які накладені санкції до органу вищого рівня;

– затверджувати чітку дисциплінарну процедуру, яка надає позбавленій свободи особі право бути проінформованою в письмовій формі про звинувачення проти неї, а також викликати на свій захист свідків²²².

У разі застосування ізоляції (наприклад, з причин безпеки) іноземним громадянам, до яких застосовується такий захід, має бути надано примірник відповідного рішення та інформацію про можливість оскаржити цей захід до зовнішнього органу²²³.

Ізоляція повинна бути обмежена в часі та фіксуватися в окремому журналі (в якому має бути викладена повна інформація, зокрема дата і час поміщення і виходу, підстави для ізоляції тощо)²²⁴.

Ізольовані особи повинні мати можливості для відпочинку, постійний доступ до туалету, регулярну можливість приймати

²²¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²⁴ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

душ, а також перебувати на свіжому повітрі принаймні упродовж однієї години кожного дня та займатися читанням²²⁵.

Застосування наручників як стандартної процедури для нелегальних мігрантів у час, коли вони перебувають за межами закладу утримання, наприклад, при перевезенні до лікарні, є непропорційним. Застосування засобів стримування повинно визначатися в кожному індивідуальному випадку та з урахуванням принципу пропорційності²²⁶.

²²⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²²⁶ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

МЕХАНІЗМИ МОНІТОРИНГУ ТА ПОДАННЯ СКАРГ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Незалежний моніторинг закладів утримання нелегальних мігрантів є важливим елементом запобігання жорстокому поводженню та, у більш загальному сенсі, сприяє забезпеченню задовільних умов тримання. Для того щоб бути дійсно ефективними, моніторингові візити повинні здійснюватися часто і без попереднього оголошення²²⁷.

Більш того, органи, які здійснюють моніторинг, повинні мати право проводити бесіди з нелегальними мігрантами без свідків і мають вивчати всі питання, що стосуються поводження (матеріальні умови тримання, реєстраційні записи щодо тримання під вартою та інша документація, реалізація позбавленими свободи особами їхніх прав, надання медичного обслуговування тощо)²²⁸.

Ефективна процедура подання скарг є базовим запобіжником проти жорстокого поводження в закладах утримання нелегальних мігрантів. Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні мати відкриті шляхи як для внутрішнього, так і зовнішнього оскарження, та мати право на конфіденційний доступ до відповідного органу, що приймає та розглядає скарги²²⁹.

²²⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

НАЛЕЖНІ МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ В ЦЕНТРАХ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Медичний огляд усіх новоприбулих затриманих осіб є в інтересах як самих затриманих осіб, так і персоналу, зокрема з метою виявлення тих, хто має ризик нанесення собі шкоди, інфекційних захворювань та вчасного фіксування будь-яких травм²³⁰.

Усі новоприбулі затримані особи мають пройти повний медичний огляд (зокрема з метою виявлення інфекційних захворювань) лікарем або медичною сестрою, яка підпорядковується лікарю, якомога скоріше після того, як особа поступила в заклад²³¹.

Довідка, що складається за результатами медичного огляду затриманої особи, новоприбулої чи такої, що вже перебуває в закладі, має містити:

- (i) повний виклад об'єктивних медичних даних на основі повного обстеження;
- (ii) виклад заяв, зроблених відповідною особою, які стосуються медичного обстеження, включаючи всі зроблені особою заяви про жорстоке поводження;
- (iii) спостереження лікаря в світлі (i) та (ii) із зазначенням відповідності між будь-якими зробленими заявами та об'єктивними медичними даними²³².

Крім цього, результати кожного обстеження, включаючи вищезазначені заяви та спостереження лікаря, мають бути надані позбавленій свободи особі та його/її адвокату²³³.

У разі фіксування травм, які відповідають заявам позбавленої свободи особи про жорстоке поводження (або які, навіть за відсутності таких заяв, є ознаками жорстокого поводження), ця інформація повинна відразу та систематично доводитися до відома

²³⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²³¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²³² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²³³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

відповідного прокурора, незалежно від бажань особи, якої це стосується²³⁴.

Конфіденційність інформації про стан здоров'я має забезпечуватися так само, як і в звичайній громаді. Зокрема, медичка картка нелегального мігранта не повинна бути доступною для немедичного персоналу, і повинна зберігатися в закритій шафі, ключ від якої має знаходитися у медичної сестри або лікаря. Більш того, усі медичні обстеження повинні проводитися поза межами чутності та не в полі зору персоналу, що забезпечує тримання під вартою, крім випадків коли відповідний лікар просить присутності такого персоналу в конкретній ситуації²³⁵.

В усіх центрах тримання нелегальних мігрантів щоденно має бути присутня принаймні одна особа, яка має визнану кваліфікацію медичної сестри. Зокрема, така особа має проводити попередній медичний огляд усіх новоприбулих мігрантів (особливо на наявність інфекційних захворювань, зокрема туберкульозу), приймати заявки на прийом у лікаря, забезпечувати наявність та роздачу виписаних медичних препаратів, вести медичну документацію та наглядати за загальним санітарно-гігієнічним станом²³⁶.

В усіх випадках, коли член медичного персоналу та/або медична сестра не в змозі провести належну діагностику через мовні труднощі, вони повинні мати можливість відразу скористатися послугами кваліфікованого перекладача²³⁷.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні одержувати повну інформацію про лікування, що їм пропонується²³⁸.

Позбавленим свободи особам має бути забезпечено належний доступ до психологічної допомоги та психіатричного лікування. Крім цього, мають бути запроваджені процедури та проводитися навчання щодо запобігання дій з нанесення собі шкоди та самогубств²³⁹.

²³⁴ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²³⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²³⁶ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²³⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²³⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²³⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

ПІКЛУВАННЯ ПРО ВРАЗЛИВИХ ОСІБ (ЗОКРЕМА ПРО ДІТЕЙ) В МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Повинні бути запроваджені спеціальні процедури огляду, спрямовані на виявлення жертв катування та інших осіб, які є вразливими, і забезпечено належне піклування. У цьому контексті Комітет вважає, що для певних вразливих категорій осіб мають бути розумні альтернативи позбавленню свободи. До таких категорій відносяться, зокрема, жертви катування, жертви торгівлі людьми, вагітні жінки та матері, що годують грудьми, діти, сім'ї з малими дітьми, люди похилого віку та інваліди²⁴⁰.

Комітет бажає повторно наголосити на своїй позиції щодо необхідності докладати максимальні зусилля для того, щоб уникати застосування позбавлення свободи до нелегального мігранта, який є дитиною²⁴¹.

Коли у виняткових випадках діти утримуються зі своїми батьками в центрі тримання нелегальних мігрантів, позбавлення свободи повинно тривати якомога коротший час. Мати (або інший основний доглядач) та дитина повинні бути розміщені разом у закладі, пристосованому для задоволення їх спеціальних потреб²⁴².

Комітет погоджується з Комітетом ООН з прав дитини, який вважає, що «на застосування статті 37 Конвенції [про права дитини] та принципу кращих інтересів дитини, загальним правилом має бути те, що діти без супроводу або розлучені діти не повинні позбавлятися свободи. Затримання не може обґрунтовуватися лише тим, що дитина знаходиться без супроводу дорослих або розлучена з родиною, або на підставі наявності чи відсутності певного статусу щодо міграції або проживання». Крім цього, органи Ради Європи, такі як Парламентська асамблея⁷⁴ та Комісар з прав

²⁴⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

людини, заявляють про те, що діти без супроводу не можуть бути позбавлені свободи²⁴³.

Відразу після того, як органам влади стало відомо про присутність неповнолітньої особи без супроводу дорослих, фахівець із належною кваліфікацією повинен провести попередню бесіду зрозумілою для дитини мовою. Має бути здійснена оцінка конкретних аспектів вразливості дитини, в тому числі з точки зору її віку, стану здоров'я, психосоціальних чинників та інших потреб у захисті (включаючи ті, що обумовлені насильством, торгівлею людьми чи травмою). Потрібно докласти всіх зусиль для того, щоб сприяти негайному звільненню дитини з закладу тримання та переведенню до більш відповідного закладу опіки та піклування²⁴⁴.

Будь-яка дитина без супроводу або розлучена дитина, яку позбавлено свободи, повинна бути забезпечена швидким доступом до безкоштовної правової та іншої допомоги, включаючи призначення опікуна або законного представника, який буде інформувати дитину про її правові обставини та ефективно захищати її інтереси. Також мають бути запроваджені механізми оцінки для забезпечення постійного моніторингу якості такого опікунства²⁴⁵.

Діти можуть утримуватися лише в центрах, які пристосовані для задоволення їхніх спеціальних потреб та мають належним чином підготовлений персонал – як жінок, так і чоловіків²⁴⁶.

З метою обмеження ризику експлуатації, житлові приміщення мають бути спеціально організовані та облаштовані таким чином, щоб бути придатними для дітей, наприклад, щоб діти були відокремлені від дорослих, крім випадків, коли вважається, що в кращих інтересах дитини цього не робити. Приміром, це є ситуації, коли діти знаходяться з батьками або іншими близькими родичами. У такому випадку необхідно докласти максимальних зусиль, щоб не розлучати сім'ю²⁴⁷.

Дітям, позбавленим свободи, мають бути запропоновані різні види творчої діяльності (з особливою увагою до можливості продовжувати освіту)²⁴⁸.

²⁴³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴⁴ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴⁶ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁴⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

ОСНОВНІ ПРАВА МІГРАНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Нелегальні мігранти, подібно до інших категорій осіб, яких позбавлено волі, повинні від самого початку їх затримання користуватися трьома основними правами:

- 1) мати доступ до адвоката;
- 2) мати доступ до лікаря;
- 3) мати можливість поінформувати про своє становище родича або будь-яку особу за їхнім вибором²⁴⁹.

Право на доступ до адвоката повинне містити в собі право на бесіду з адвокатом без свідків, а також право на отримання юридичних консультацій із питань, пов'язаних з перебуванням, утриманням та висиланням. Це також передбачає, що коли нелегальні мігранти не можуть самостійно вибрати або заплатити за послуги адвоката, їм повинна надаватися юридична допомога²⁵⁰.

Крім того, всі новоприбулі повинні відразу бути оглянуті лікарем або кваліфікованою медичною сестрою, що працюватиме під керівництвом лікаря. Право на доступ до лікаря повинне включати в себе право – якщо нелегальний мігрант того забажає – бути оглянутим лікарем, якого обере сама особа; однак цій особі може бути запропоновано оплатити цей лікарський огляд²⁵¹.

Сприяття забезпеченню права нелегального мігранта поінформувати про своє утримання родича або будь-яку особу за вибором міг би дозвіл залишити з собою під час позбавлення волі мобільний телефон або, принаймні, мати доступ до такого телефону²⁵².

²⁴⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 81.

²⁵⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 82.

²⁵¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 82.

²⁵² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 82.

Крім цих основних прав, міжнародні угоди визнають за позбавленим волі нелегальним мігрантом право попросити консульську допомогу. Однак, оскільки не всі нелегальні мігранти бажають звертатися до органів влади своєї країни, рішення про здійснення цього права повинне прийматися зацікавленою особою²⁵³.

Дуже важливо, щоб новоприбулі нелегальні мігранти були негайно поінформовані мовою, яку вони розуміють, про всі ці права. У зв'язку з цим вони повинні систематично отримувати документ, в якому чітко і зрозуміло роз'яснюється процедура, яка до них застосовується, та викладаються всі їхні права. Цей документ повинен існувати в перекладах мовами, якими найчастіше користуються позбавлені волі іноземці. У разі необхідності мають бути надані послуги перекладача²⁵⁴.

²⁵³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 83.

²⁵⁴ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 84.

ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Кожне позбавлення волі повинне бути предметом відповідного окремого рішення, з яким без проблем можна ознайомитися в закладі, де утримується зацікавлена особа. Таке рішення має прийматися від самого початку позбавлення волі або якомога швидше після нього. Ця основна вимога застосовується також до нелегальних мігрантів, яких позбавляють волі. Крім того, основні гарантії осіб, затриманих працівниками правоохоронних органів, посилюються вимогою щодо ведення стосовно кожної особи окремого дос'є, в якому вказуються всі аспекти її утримання та всі заходи, яких було вжито у зв'язку з цим²⁵⁵.

Нелегальні мігранти повинні мати у своєму розпорядженні ефективний засіб правового захисту, що дозволяв би їм швидко отримувати в судовому порядку рішення про законність їх утримання. Такий судовий контроль має передбачати проведення слухання за присутністю адвоката (послуги якого є безплатними для осіб не маючих достатніх засобів існування) та, у разі необхідності, перекладача. Більше того, нелегальні мігранти мають бути спеціально поінформовані про існування такого засобу правового захисту. Питання про необхідність їх утримання повинне регулярно переглядатися незалежним органом²⁵⁶.

Має бути вжито необхідних заходів, аби дозволити позбавленому волі нелегальному мігранту регулярно консультуватися з адвокатом чи лікарем, а також отримувати візити представників неурядових організацій, членів своєї родини чи будь-яких інших осіб за його вибором, або підтримувати з ними телефонний зв'язок²⁵⁷.

²⁵⁵ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 85.

²⁵⁶ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 86.

²⁵⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 87.

Якщо членів однієї родини було позбавлено волі відповідно до законодавства про в'їзд та перебування іноземних громадян, має бути докладено всіх зусиль, аби не розлучати їх²⁵⁸.

Запровадження чітких правил внутрішнього розпорядку в кожному центрі для тримання іноземців, наявних в декількох екземплярах і перекладених відповідними мовами, в інтересах як нелегальних мігрантів, так і персоналу таких закладів. Ці правила повинні мати перш за все інформативний характер та зачіпати широкий перелік питань, прав та обов'язків, які є важливими для повсякденного життя в ув'язненні. Правила внутрішнього розпорядку повинні також визначати дисциплінарні процедури та давати іноземцям право, з одного боку, бути вислуханими з приводу порушень, в яких їх обвинувачують, а з іншого боку, звернутися до незалежного органу для оскарження накладених санкцій. За відсутністю таких правил виникає ризик запровадження неофіційної (та неконтрольованої) дисциплінарної системи²⁵⁹.

У разі необхідності ізолювати нелегального мігранта, з причин безпеки або для забезпечення захисту самого мігранта, процедура ізолювання повинна супроводжуватися ефективними гарантіями. Зацікавлена особа має бути поінформованою про причини вживання щодо неї такого заходу, мати можливість висловити свою точку зору з цього питання до своєї ізоляції та звернутися до відповідного органу з метою оскаржити рішення про ізоляцію²⁶⁰.

Запровадження механізму контролю за центрами для тримання іноземців є дуже важливим заходом для запобігання жорсткому поводженню і, у більш широкому сенсі, для забезпечення задовільних умов утримання. Для того щоб бути дійсно ефективними, контрольні візити повинні здійснюватися часто та без попереднього оголошення. Крім того, контрольні органи повинні мати право бесідувати без свідків з нелегальними мігрантами і вивчати всі питання щодо поводження з ними (матеріальні умови утримання, ведення реєстру затримань та інших документів, здійснення позбавленими волі особами своїх прав, надання медичних послуг тощо)²⁶¹.

²⁵⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 87.

²⁵⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 88.

²⁶⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 88.

²⁶¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 89.

ГАРАНТІЇ МІГРАНТІВ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ

Оцінка стану здоров'я нелегальних мігрантів під час їх утримання є важливою відповідальністю, і це як стосовно кожного окремого позбавленого волі мігранта, так і всій групі нелегальних мігрантів. На психічному і фізичному стані нелегальних мігрантів можуть негативно відбитися пережиті травми. Крім того, залишення звичного особистого та культурного середовища, а також невпевненість у майбутньому можуть призводити до погіршення психічного стану, включаючи посилення симптомів депресії, тривоги і посттравматичного розладу²⁶².

В усіх центрах для тримання нелегальних мігрантів повинна завжди бути присутньою принаймні одна кваліфікована медична сестра. Ця особа повинна, зокрема, здійснювати перший медичний огляд новоприбулих мігрантів (для виявлення, крім іншого, заразних хвороб, включаючи туберкульоз), приймати заявки на консультації з лікарем, забезпечувати постачання та роздачу прописаних ліків, вести медичну документацію та стежити за умовами гігієни²⁶³.

Очевидно, що, так само як і за межами подібних установ, повинна дотримуватися лікарська таємниця; отже, історії хвороби нелегальних мігрантів не повинні бути доступні немедичному персоналу центрів; вони мають зберігатися під замком медичною сестрою або лікарем. Більше того, всі медичні огляди повинні проводитися за межами чутності та поля зору персоналу центрів (за винятком тих особливих випадків, коли це вимагається лікарем)²⁶⁴.

Кожного разу коли члени медичного персоналу і/або медична сестра неспроможні з причини мовних проблем поставити правильний діагноз, їм повинна бути негайно надана допомога кваліфікованого перекладача. Крім того, позбавлені волі нелегальні мігранти мають бути повною мірою поінформовані про курс лікування, яке їм пропонується пройти²⁶⁵.

²⁶² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 90.

²⁶³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 91.

²⁶⁴ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 92.

²⁶⁵ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 92.

ІНШІ ВАЖЛИВІ ГАРАНТІЇ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання містить в собі також зобов'язання не висилати особу до країни, коли існують серйозні підстави вважати, що там цій особі загрожує реальний ризик бути підданою катуванням або іншим формам жорстокого поводження. Таким чином, нелегальні мігранти повинні мати прискорений доступ до процедури надання притулку (або іншої процедури надання дозволу на проживання), який гарантував би конфіденційність та здійснення об'єктивного і незалежного аналізу ситуації з правами людини в інших країнах; в кожному конкретному випадку має бути проведена індивідуальна оцінка ризику піддатися поганому поводженню у разі висилання до країни походження або до третьої країни. Комітет є стурбованим тим фактом, що в деяких країнах крайній термін подання прохання про надання притулку обмежується законодавством кількома днями починаючи з дати прибуття до країни або до центру для утримання іноземців, і що прохання, подані після встановленого строку, не розглядаються. Такий підхід збільшує можливість того, що особи будуть висилатися до країн, де їм загрожує реальний ризик бути підданими катуванням або іншим формам поганого поводження²⁶⁶.

В цьому контексті КЗК висловлює серйозні побоювання щодо політики, яка застосовується в певних країнах та полягає в перехопленні на морі суден, що перевозять нелегальних мігрантів, та відправляти зацікавлених осіб назад до країн Північної чи Північно-Західної Африки. Подібні до цих заходи також вживалися на деяких європейських сухопутних кордонах²⁶⁷.

Країни, що застосовують такого роду політику або практику, ризикують порушити фундаментальний принцип заборони вислання (*non-refoulement*), який є складовою частиною міжнародного права в галузі прав людини, а також права Європейського Со-

²⁶⁶ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 923.

²⁶⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 94.

юзу. Це зокрема так, коли країни, до яких висилаються нелегальні мігранти, не ратифікували або не приєдналися до Женевської конвенції 1951 року про статус біженців²⁶⁸.

Відповідно до Двадцяти керівних принципів стосовно примусового повернення, ухвалених Комітетом міністрів 5 травня 2005 року, рішення про перепроведення до місця утримання повинно прийматися в кожному окремому випадку з дотриманням національного законодавства і процедур, а також міжнародних зобов'язань в галузі прав людини. Рішення про перепроведення до місця утримання має бути передане в письмовій формі зацікавленій особі. Крім того, особа повинна мати можливість оскаржити таке рішення. Висланню не повинне здійснюватися до отримання офіційного рішення, прийнятого після розгляду апеляції. На цьому етапі процедури має також гарантуватися допомога адвоката та перекладача²⁶⁹.

Незалежно від місця, де державними органами утримуються позбавлені волі особи, КЗК систематично рекомендує, щоб будь-яке тілесне поранення особи, яка заявляє про погане поводження з нею, належним чином реєструвалося лікарем у призначеному для цих цілей формулярі, так само як і відповідні заяви, зроблені зацікавленою особою, і висновки лікаря (щодо того, якою мірою заяви зацікавленої особи відповідають констатованим пораненням). Подібна реєстрація має здійснюватися навіть у разі відсутності специфічних заяв з боку особи, коли є підстави вважати, що особа піддавалася поганому поводженню. Повинні існувати процедури, гарантуючі, що кожного разу, коли лікар констатує поранення, що відповідають заявам зацікавленої особи щодо поганого з нею поводження (або поранення, які з ясністю вказують на погане поводження навіть без заяв зацікавленої особи), зафіксована інформація буде систематично передаватися до компетентних судових органів або органів переслідування²⁷⁰.

²⁶⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 94.

²⁶⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 95.

²⁷⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 96.

УТРИМАННЯ НЕЗАКОННИХ МІГРАНТІВ У ТРАНЗИТНІЙ ЗОНІ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Транзитна зона *не* є належним місцем, де можна утримувати людину. За своєю природою це місце призначено для розміщення людей на дуже короткі періоди часу. Подібні приміщення здатні створити в затриманих почуття самотності. Вони *не* надають можливості прогулятися або робити фізичні вправи. Вони *непридатні* для організації харчування або контактів із зовнішнім світом. Тому транзитні зони абсолютно *не* відповідають потребам перебування людини більш ніж на 10 днів.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 104

Умови, які заявники повинні були витримати при позбавленні їх свободи на строк понад 10 днів, змусили їх відчувати значні психічні страждання, підірвали їх гідність і примусили їх відчувати себе приниженими.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 107

Той факт, що заявники були затримані на період понад 10 днів у непридатному для такого затримання місці, дорівнюється до нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження за змістом статті 3 Конвенції.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 110

Надання нічного притулку, забезпечення сніданками та вечереями, дитячим садком та медичною допомогою упродовж 3 місяців для матері та трьох маленьких дітей в очікуванні подання заяви про надання притулку є цілком достатніми умовами, що виключають порушення статті 3 Конвенції, адже заявники мали можливість задовольнити свої основні потреби та органи влади не були байдужими до їх долі. Крім того, заявники отримували допомогу від неурядових організацій (у тому числі від Червоного Хреста), а також отримували фінансовану державою медичну допомогу.

«N.T.P. and Others v. France»²⁷¹

²⁷¹ «N.T.P. and Others v. France», application 68862/13, judgment 24.05.2018

УМОВИ ТРИМАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ Є НЕЛЕГАЛЬНИМИ МІГРАНТАМИ

Надзвичайно велика вразливість неповнолітніх є вирішальним фактором, який має пріоритет перед іншими питаннями, пов'язаними зі статусом нелегального мігранта. Діти мають особливі потреби, які пов'язані, зокрема, з їх віком та відсутністю незалежності, але це пов'язано також з їх статусом осіб, які шукають притулку. Конвенція про права дитини закликає держави вживати належних заходів для забезпечення того, щоб дитина, яка прагне отримати статус біженця, користувалася захистом та гуманітарною допомогою, незалежно від того, чи перебуває вона в супроводі своїх батьків.

«Tarakhel v. Switzerland», n. 99

Важливо мати на увазі, що надзвичайна вразливість дитини є вирішальним фактором і має перевагу над міркуваннями, що стосуються статусу нелегального іммігранта. Діти мають специфічні потреби, які пов'язані, зокрема, з їх віком та недостатньою незалежністю, а також із статусом шукача притулку. Конвенція про права дитини закликає держави вжити відповідних заходів для забезпечення того, щоб дитина, яка прагне отримати статус біженця, користувалася захистом та гуманітарною допомогою незалежно від того, чи перебуває така дитина у супроводі батьків.

«Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar v. Malta», n. 103²⁷²

«Popov v. France», n. 91²⁷³

Ув'язнення дітей, у тому числі дітей без супроводу дорослих або розлучених дітей, є рідко виправданим і, з точки зору КЗК, не може, звичайно, бути мотивованим виключно відсутністю статусу постійного мешканця²⁷⁴.

Якщо, за надзвичайних обставин, дитину було затримано, позбавлення волі повинне тривати якомога коротший час; має бути зроблено все необхідне для того, щоб дозволити дитині без супро-

²⁷² «Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar v. Malta», applications № 25794/13, 28151/13, judgment 22.11.2016

²⁷³ «Popov v. France», applications № 39472/07, 39474/07, judgment 19.01.2012

²⁷⁴ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 97.

воду дорослих або розлученій дитині негайно залишити центр для утримання іноземців та бути переведеною в більш придатне місце. Крім того, з причини особливої уразливості дітей, додаткові гарантії мають застосовуватися кожного разу, коли утримується дитина, особливо у тих випадках, коли вона розлучена з батьками або з іншими особами, що опікуються нею, або якщо це дитина без супроводу дорослих, тобто без батьків або осіб, що опікуються нею, чи членів її сім'ї²⁷⁵.

Як тільки органам влади стає відомо про присутність дитини, належним чином кваліфікована особа повинна провести з нею, мовою, яку дитина розуміє, першу бесіду. Також повинна бути здійснена оцінка того, наскільки уразливою є дитина (до уваги береться її вік, стан здоров'я, психологічні фактори та інші потреби в захисті, що пов'язані зі зазнаним насильством, продажем або травмами). Діти без супроводу дорослих або розлучені діти повинні отримати швидкий доступ до безкоштовної юридичної або іншої допомоги, включаючи призначення опікуна або законного представника. Для забезпечення нагляду за якістю опікування має також бути запроваджений механізм контролю²⁷⁶.

Має бути вжито заходів з метою забезпечити в закладах для утримання неповнолітніх постійну присутність соціального працівника і психолога та особисті контакти з ними. Змішаний склад персоналу закладів є іншою гарантією проти поганого поведіння; присутність як жінок, так і чоловіків серед персоналу може бути дуже позитивною в плані етики та сприяти певній нормальності в місцях позбавлення волі. Дітям, позбавленим волі, має бути запропоновано різні види творчої діяльності (особливе значення повинне надаватися можливості продовжувати освіту)²⁷⁷.

З метою зниження ризику експлуатації мають бути вжиті спеціальних заходів для обладнання приміщень придатних для проживання дітей, наприклад, відокремлюючи їх від дорослих, крім випадків, коли вважається, що в найкращих інтересах дитини не робити цього (зокрема, коли діти супроводжуються батьками або іншими близькими родичами). У цьому випадку все повинно робитися для того, щоб не розбивати сім'ї.

²⁷⁵ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 97.

²⁷⁶ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 98.

²⁷⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а. Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 99.

ДЕПОРТАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ ПОВІТРЯНИМ ШЛЯХОМ

Абсолютно неприпустимо, щоб до осіб, відносно яких було видано розпорядження про депортацію, застосовувалась сила як метод переконання підняти на борт транспортного засобу або ж як покарання за відмову зробити це²⁷⁸.

Зрозуміло, що однією із ключових проблем, яка виникає під час здійснення операції по депортації, є застосування сили та гамівних засобів з боку супроводжуючого персоналу. КЗК визнає, що такий персонал в окремих випадках змушений вдатись до застосування сили або гамівних засобів задля успішного виконання операції по депортації²⁷⁹.

Сила та гамівні засоби мають бути обмежені мотивом раціональної необхідності. Застосування сили та гамівних засобів в ході процедури депортації мають бути предметом детального аналізу з точки зору принципів законності, пропорційності та відповідності²⁸⁰.

Питання про застосування сили та гамівних засобів виникає від моменту, коли відповідну затриману особу забирають із камери, в якій ця особа перебувала в очікуванні депортації (де б не знаходилась ця камера: в приміщенні аеропорту, в установі для затриманих осіб, у в'язниці чи в поліцейській дільниці). У зв'язку із цим особливу увагу слід приділяти способам, до яких вдається супроводжуючий персонал з тим, щоб обмежити рухливість особи, до якої застосовують гамівні засоби у вигляді сталевих або пластикових наручників. У більшості випадків затриманий іноземець перебуває у нормальній фізичній формі, і може трапитись таке, що він чинитиме фізичний опір тому, щоб йому надягали наручники. У випадках, коли чиниться опір, супроводжуючий персонал вдається, як правило, до повного обмеження рухів затриманого,

²⁷⁸ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 32.

²⁷⁹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 33.

²⁸⁰ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 33.

поклавши його на підлогу обличчям до землі, з тим, щоб надягнути йому наручники на зап'ястя. Утримування іноземця в такій позиції, особливо, якщо ще супроводжуючий персонал навалюється всією своєю вагою на різні частини тіла (здавлювання грудної клітини, коліна на спині, блокування шиї) вже після того, як особу приборкано, породжує ризик позиційної асфіксії (удушення)²⁸¹.

Подібний ризик також виникає, коли депортований, знаходячись в кріслі літака, починає битись, і супроводжуючий персонал, застосовуючи силу, примушує його нахилитись вперед настільки, що голова знаходиться між колін, і, таким чином, грудна клітина виявляється сильно здавленою. У деяких країнах застосування сили для того, щоб зігнути «вдвоє» відповідну особу, яка знаходиться в пасажирському кріслі, як правило, забороняється. Такий спосіб обмеження в рухах може бути застосований, лише коли існує реальна необхідність здійснення специфічної, недовготривалої та дозволеної дії, зокрема, тоді, коли особу садовлять в крісло, коли оглядають або знімають наручники; і це має тривати лише стільки, скільки необхідно для такої дії²⁸².

КЗК чітко зазначив, що слід уникати застосування сили та/або гамівних засобів, які можуть спричинити позиційну асфіксію, і коли таке застосування має місце у виключних випадках, слід дотримуватись встановлених вказівок з тим, щоб звести до мінімуму ризик для здоров'я відповідної особи²⁸³.

У зв'язку із цим КЗК із зацікавленістю ознайомився з тими чинними в окремих країнах інструкціями, відповідно до яких гамівні засоби на час польоту повинні бути знятими з особи (відразу після того, як особу буде розміщено в кріслі). У виняткових випадках такі засоби можуть не зніматись в разі, коли депортована особа продовжує вести себе агресивно. Тоді супроводжуючі особи отримують вказівку накрити кінцівки іноземця ковдрою (якою зазвичай користуються пасажери), щоб приховати гамівні засоби від інших пасажирів²⁸⁴.

²⁸¹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 34.

²⁸² Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 34.

²⁸³ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 34.

²⁸⁴ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 35.

Навпаки, інструкції, якими донедавна послуговувались в одній країні, що її Комітет відвідав у зв'язку з найбільш проблематичними операціями по депортації, і які передбачали надягання відповідним особам памперсів і заборону їм доступу до туалетів впродовж всього часу польоту через можливу загрозу, яку вони становлять для оточуючих, можуть лише призвести до ситуації, коли принижується гідність людини²⁸⁵.

Окрім зменшення ризику позиційної асфіксії, про який йшла мова вище, КЗК постійно рекомендує повністю заборонити застосування способів, які можуть частково або повністю блокувати респіраторні шляхи (ніс та/або рот). Серйозні інциденти, які мали місце в різних країнах впродовж останніх десяти років під час здійснення депортацій підтвердили значний рівень ризику, який для відповідних осіб становить застосування цих способів (заклеювання рота та/або носа клейкою стрічкою, накладання на обличчя подушки чи рукавиць на підкладці, притискання обличчя до спинки сидіння, що знаходиться попереду, тощо). КЗК, починаючи з 7-ої Загальної доповіді, опублікованої в 1997 році, привертав увагу держав-сторін до Конвенції про небезпеку, яку становлять подібні способи²⁸⁶.

Комітет відзначає, що подібна практика тепер є документально забороненою в багатьох державах-членах і пропонує державам, які ще не зробили цього, невідкладно запровадити належні відповідні положення, що матимуть зобов'язуючий характер²⁸⁷.

Нагальною необхідністю є забезпечення того, щоб не було перешкод для врятування депортованої особи в разі, коли під час польоту виникне надзвичайна ситуація. Відповідно, після розпорядження екіпажу повинна існувати можливість негайного зняття всіх засобів, які обмежують свободу рухів депортованої особи. Слід також враховувати ризик для здоров'я, що спричинюється так званим «*синдромом економічного класу*», коли особа впродовж довгого часу перебуває без руху, сидячи у власному кріслі²⁸⁸.

²⁸⁵ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 35.

²⁸⁶ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 36.

²⁸⁷ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 36.

²⁸⁸ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 37.

Дві особливі проблеми викликали занепокоєння КЗК після його візитів до окремих країн: вдягання масок супроводжуваним персоналом під час ескортування в процесі депортації, а також застосування таким персоналом нервово-паралітичного або сльозоточивого газу для того, щоб вивести затриманих осіб з їхніх камер для подальшого їх супроводу до літака²⁸⁹.

На думку КЗК, жодні посилання на мотиви безпеки не можуть наводитись для виправдання вдягання масок супроводжуваним персоналом під час операцій по депортації. Така практика є надзвичайно небажаною, оскільки може бути надзвичайно складним завданням встановлення того, хто понесе відповідальність в разі оскарження жорстокого поводження²⁹⁰.

КЗК має дуже серйозні застереження щодо застосування нервово-паралітичного або сльозоточивого газу з метою встановити контроль над затриманим, який опирається, для того, щоб вивести його з камери і доставити до літака²⁹¹.

Використання таких газів в надзвичайно обмеженому приміщенні, яким є камера, становить загрозу для здоров'я як затриманої особи, так і задіяного персоналу. Персонал має бути навчений іншим способам встановлення контролю (наприклад, способам гамування руками або використанню захисних щитів) для гамування затриманої особи, яка чинить опір²⁹².

Окремі нещасні випадки, які траплялись під час депортації, засвідчили важливість надання затриманому іноземцеві можливості скористатися попереднім медичним обстеженням до того, як буде ухвалене рішення про його депортацію з території держави. Такий запобіжний захід є особливо необхідним у випадках, коли передбачається застосування сили або спеціальних засобів²⁹³.

Відповідно, кожна особа, депортацію якої було перервано, має пройти медичне обстеження відразу ж по поверненню до

²⁸⁹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

²⁹⁰ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

²⁹¹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

²⁹² Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

²⁹³ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 39.

місця тримання під вартою (в поліцейській дільниці, в'язниці чи спеціальній установі по триманню іноземців). Таке обстеження дозволить перевірити загальний стан здоров'я відповідної особи, а також, в разі необхідності, видати медичний сертифікат із підтвердженням всіх травм та ушкоджень. Ця процедура може слугувати захистом для супроводжуючого персоналу від будь-яких безпідставних звинувачень²⁹⁴.

Під час багатьох візитів КЗК отримував скарги на те, що затриманим іммігрантам робили ін'єкції медичних препаратів заспокійливої або седативної дії з метою забезпечити безпроблемне здійснення операції по депортації. З іншого боку, Комітет також відзначив існування в окремих країнах інструкцій, які забороняють призначення транквілізаторів або інших медичних препаратів всупереч волі відповідної особи для встановлення контролю над цією особою. КЗК вважає, що призначення медпрепаратів особі, щодо якої видано розпорядження на депортацію, має здійснюватися на підставі рішення лікарів, і таке рішення має ухвалюватися в кожному випадку окремо. За винятком надзвичайних обставин, які мають бути визначені чітко і точно, застосування медпрепаратів має призначатись лише за усвідомленої згоди відповідної особи²⁹⁵.

Безпосередній операції по депортації іноземців мають передувати заходи, спрямовані на те, щоб допомогти відповідній особі організувати її повернення, зокрема, в плані сімейного життя, професійної діяльності та в психологічному плані. Є важливим, щоб затримані іноземці отримували заздалегідь достатню інформацію щодо процедури депортації, з тим, щоб вони могли психологічно призвичаїтись до цієї ситуації та мали змогу поінформувати потрібних їм осіб, а також відновити зв'язки із своїми родичами та близькими. КЗК зазначав, що постійна загроза примусової депортації, яка тягарем висить над затриманими особами, що не отримують жодної попередньої інформації про дату своєї депортації, може бути причиною тривожного та неспокійного стану, який досягне кульмінації під час безпосередньої депортації і може часто переходити в стан збудження та буйства. У зв'язку з цим КЗК відзначив, що в деяких із відвіданих країн існують психолого-соціальні служби, які працюють в структурі підрозділів, що відповідають за опе-

²⁹⁴ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 39.

²⁹⁵ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 40.

рації депортації. В складі таких служб працюють психологи та соціальні працівники, на яких, окрема, покладена відповідальність за підготовку іммігрантів до їхньої депортації (через постійний діалог, встановлення контакту з сім'єю в країні призначення тощо). Само собою зрозуміло, що КЗК схвалює подібні ініціативи і пропонує державам, які ще цього не зробили, запровадити подібні служби²⁹⁶.

Належне здійснення операції по депортації в значній мірі залежить від рівня підготовки персоналу, який має забезпечувати ескортування. Само собою зрозуміло, що відбір такого супроводжувачого персоналу має проводитись з надзвичайною ретельністю і сам персонал має пройти відповідну спеціальну професійну підготовку з тим, щоб звести до мінімуму ризик жорстокого поводження. Цього як раз систематично не спостерігалось у відвіданих країнах, що є сторонами Конвенції, скоріше, навпаки. Однак, в окремих країнах спеціальна підготовка для такого персоналу була організована (щодо методів та засобів гамування, розв'язання стресових та конфліктних ситуацій тощо). Окрім того, є вже певні управлінські методики, що досягли позитивного результату: призначення до складу супроводжувачого персоналу здійснюється на добровільних засадах у поєднанні з обов'язковою ротацією добровольців (зادля того, щоб уникнути синдрому професійного виснаження та ризику рутинності, а також забезпечити, щоб відповідний персонал був емоційно дистанційований від тієї оперативної діяльності, до якої його залучають) так само, як і надання – у відповідь на запит – психологічної допомоги персоналу відповідними спеціалізованими службами²⁹⁷.

Встановлення внутрішніх та зовнішніх систем моніторингу в такій надзвичайно делікатній області, як операції по депортації повітряним шляхом, має значення, яке не можна недооцінювати. КЗК спостерігав, що в багатьох країнах спеціальні моніторингові процедури запроваджувались, на жаль, лише після надзвичайно серйозних інцидентів, таких, як смерть депортованої особи²⁹⁸.

Операції по депортації мають бути ретельно задокументованими. Основною вимогою є створення повного набору докумен-

²⁹⁶ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 41.

²⁹⁷ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 42.

²⁹⁸ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 43.

тів (досьє) та реєстраційної картки щодо депортації, в яких будуть в письмовому вигляді зафіксовані всі операції, які були здійсненні відповідними підрозділами. Інформація про переривання процедури депортації має бути об'єктом особливо пильної уваги, так само, як і мають регулярно записуватись мотиви, через які було перервано депортацію (рішення, яке прийняли супроводжуючі особи на підставі наказу керівництва, відмова з боку командира літака, буйний супротив з боку депортованої особи, звернення із запитом про надання притулку тощо). Записана інформація має пояснювати кожен інцидент і кожне застосування гамівних засобів (кайдани на руках, кайдани на ногах та на колінах, використання способів самооборони, внесення особи на борт літака тощо)²⁹⁹.

Інші засоби, наприклад, аудіовізуальні, також можуть вважатись в якості допоміжних, і вони використовуються в окремих відвіданих Комітетом країнах, зокрема, у випадку здійснення операцій по депортації, в ході яких передбачається виникнення ускладнень. Окрім цього, в різних місцях може бути встановлений нагляд за допомогою відеокамер (в коридорах, що ведуть до камер, на шляху, яким супроводжуючі особи і депортована особа прямують до автотранспорту, що має доставити їх до літака тощо)³⁰⁰.

Також дуже важливим фактором є контроль за кожною операцією по депортації, в ході якої, як підозрюється, може виникнути ускладнення. Такий контроль здійснюється керівником уповноваженого підрозділу, який матиме право у будь-який час перервати виконання операції. В деяких із відвіданих країн КЗК дізнався про існування раптового контролю, що здійснюється безпосередньо на місці службовцями органів внутрішнього контролю із сил охорони правопорядку як на етапі підготовки до депортації, так і безпосередньо під час посадки до літака. Більше того, в надзвичайно рідких випадках представники контролюючих органів інкогніто перебувають на борту літака і, таким чином, слідкують за депортованою особою та за супроводжуючим персоналом до самого часу прибуття до країни призначення. КЗК може лише вітати подібні ініціативи, які на сьогодні все ще надто рідко мають місце у Європі³⁰¹.

²⁹⁹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 44.

³⁰⁰ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 44.

³⁰¹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 45.

Нарешті, КЗК хоче підкреслити роль, яку відіграють органи зовнішнього контролю (в тому числі й судові), як на національному, так і на міжнародному рівнях, у запобіганні жорсткому поводженню в ході здійснення операцій по депортації. Такі органи мають уважно слідкувати за всіма змінами, що відбуваються в цій ділянці, приділяючи особливо пильну увагу тому, що пов'язане із застосування сили та гамівних засобів, та забезпеченню основних прав осіб, яких депортують повітряним шляхом³⁰².

³⁰² Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 45.

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ ПРИВАТНИХ ОСІБ

Стаття 3 Конвенції вимагає від держави вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, які перебувають під її юрисдикцією, не були піддані катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню, у тому числі поганому поводженню з боку *приватних осіб*.

«*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», n. 50;
 «*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;
 «*Z. and Others v. the UK*» [GC], n.n. 73–75;
 «*Voykin and Others v. Ukraine*», n.n. 112–119;
 «*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 144;
 «*S., V. and A. v. Denmark*» [GC], n. 124;
 «*Orlik v. Ukraine*», n. 35³⁰³

Стаття 3 Конвенції вимагає від влади проведення ефективного розслідування передбачуваного жорстокого поводження, навіть якщо воно було нанесено *приватними особами*.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 125;
 «*T.M. and C.M. v. The Republic of Moldova*», n. 38³⁰⁴;
 «*Aleksandr Nikonenko v. Ukraine*», n. 43

Стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного офіційного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку *приватних осіб*.

«*97 members of the Gldani Congregation...v. Georgia*», n. 97;
 «*Biser Kostov v. Bulgaria*», n. 77³⁰⁵;
 «*Hovhannisyan v. Armenia*», n. 55;
 «*Denis Vasilyev v. Russia*», n. 99³⁰⁶;
 «*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 170

³⁰³ «Orlik v. Ukraine», application № 27454/11, judgment 11.02.2016

³⁰⁴ «T.M. and C.M. v. The Republic of Moldova», application № 26608/11, judgment 28.01.2014

³⁰⁵ «Biser Kostov v. Bulgaria», application № 32662/06, judgment 10.01.2012

³⁰⁶ «Denis Vasilyev v. Russia», application № 32704/04, judgment 17.12.2009

Не можна вважати в принципі, що про позитивні обов'язки провести офіційне розслідування жорстокого поводження йдеться *лише* у випадках, які стосуються актів поганого поводження з боку носіїв державних повноважень.

«Milena Felicia Dumitrescu v. Romania», n. 51;

«M.C. v. Bulgaria», n. 151

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного офіційного розслідування тверджень про жорстоке поведіння, навіть якщо таке поведіння мало місце з боку приватних осіб.

«*Denis Vasilyev v. Russia*», n. 99³⁰⁷;

«*Skorokhodov v. Ukraine*», n. 32;

«*Biser Kostov v. Bulgaria*», n. 77³⁰⁸;

«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 71

Розслідування серйозних обвинувачень у жорстокому поведінні має бути як *оперативним*, так і *ретельним*. Це означає, що влада повинна завжди робити серйозну спробу з'ясувати, що сталося, і не має спиратися на поспішні або необґрунтовані висновки, щоб припинити розслідування або використовувати їх як основу для своїх рішень. Вона повинна вживати усіх доступних обґрунтованих заходів для отримання доказів щодо цього інциденту, включаючи, серед іншого, свідчення очевидців та висновки судової експертизи.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 126

Загалом, для того, щоб розслідування було ефективним, установи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, хто має до цього відношення. Це означає не лише відсутність будь-якого ієрархічного або інституційного зв'язку, а й *практичну незалежність*. Незалежно від режиму влада повинна діяти *за власним бажанням*. Крім того, щоб бути ефективним, розслідування має бути здатним призвести до виявлення та покарання винних. Воно також має бути достатньо *широким*, щоб дозволити слідчим органам брати до уваги не лише дії державних агентів, які безпосередньо використовували силу, але і всі *супутні обставини*. Будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність встановити причину травми чи особи/відповідальних осіб, може призвести до ризику падіння рівня ефективності.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 127

³⁰⁷ «*Denis Vasilyev v. Russia*», application № 32704/04, judgment 17.12.2009

³⁰⁸ «*Biser Kostov v. Bulgaria*», application № 32662/06, judgment 10.01.2012

Якщо особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона зазнала надзвичайно поганого поводження з боку агентів держави на порушення статті 3 Конвенції, це вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, що здатне забезпечити встановлення і покарання винних осіб. Таке розслідування, як і розслідування за статтею 2 Конвенції, повинно бути здатним привести до встановлення і покарання винних.

- «*A.N. v. Ukraine*», n. 65;
 «*Aleksakhin v. Ukraine*», n. 49³⁰⁹;
 «*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», n. 56³¹⁰;
 «*Assenov and Others v. Bulgaria*», n. 102;
 «*Basenko v. Ukraine*», n. 58³¹¹;
 «*Bilyu v. Ukraine*», n. 69;
 «*Bocharov v. Ukraine*», n. 55³¹²;
 «*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 276;
 «*Dikme v. Turkey*», n. 101;
 «*Hassan v. the UK*» [GC], n. 62;
 «*Hovhannisyan v. Armenia*», n. 51;
 «*Ismailov v. Ukraine*», n. 42³¹³;
 «*Kapushyayak v. Ukraine*», n. 74;
 «*Kaverzin v. Ukraine*», n. 108³¹⁴;
 «*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 84;
 «*Kovalchuk v. Ukraine*», n. 65³¹⁵;
 «*Krašťanov v. Bulgaria*», n. 57;
 «*Kucheruk v. Ukraine*», n. 155;
 «*Kulik v. Ukraine*», n. 49³¹⁶;
 «*Labita v. Italy*», n. 131;
 «*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», n. 66;
 «*Lunev v. Ukraine*», n. 90;
 «*Mahmut Kaya v. Turkey*», n. 86³¹⁷;
 «*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», n. 52;
 «*Naumenko v. Ukraine*», n. 110;
 «*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 172;
 «*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87;
 «*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 64;

³⁰⁹ «*Aleksakhin v. Ukraine*», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

³¹⁰ «*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», application № 38683/06, judgment 15.07.2010

³¹¹ «*Basenko v. Ukraine*», application № 24213/08, judgment 26.11.2015

³¹² «*Bocharov v. Ukraine*», application № 21037/05, judgment 17.03.2011

³¹³ «*Ismailov v. Ukraine*», application № 17323/04, judgment 27.11.2008

³¹⁴ «*Kaverzin v. Ukraine*», application № 23893/03, judgment 15.05.2012

³¹⁵ «*Kovalchuk v. Ukraine*», application № 21958/05, judgment 04.11.2010

³¹⁶ «*Kulik v. Ukraine*», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

³¹⁷ «*Mahmut Kaya v. Turkey*», application № 22535/93, judgment 28.03.2000

«*Poltoratskiy v. Ukraine*», n. n. 121–124³¹⁸;
 «*Pomilyayko v. Ukraine*», n. 53³¹⁹;
 «*Serikov v. Ukraine*», n. 77;
 «*Sylenok and Tekhnoservis-Plus v. Ukraine*», n. 73;
 «*Tarasov v. Ukraine*», n. 68;
 «*Vergelskiy v. Ukraine*», n. 97³²⁰;
 «*Yaremenko v. Ukraine*», n. 64;
 «*Yaşa v. Turkey*», n. 98;
 «*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», n. 65;
 «*Zyakun v. Ukraine*», n. 39³²¹

Процесуальні зобов'язання щодо проведення офіційного розслідування про неналежне поведження виникають у держави одразу ж після того, як питання було доведено до відома органів влади.

«*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 173

Розслідування за статтею 3 Конвенції має привести до виявлення і покарання відповідальних осіб. Якщо б це було не так, загальна правова заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, попри своє фундаментальне значення, була б неефективною на практиці й у деяких випадках представникам держави було б можливо фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем.

«*Assenov and Others v. Bulgaria*», n. 102;

«*Kozinets v. Ukraine*», n. 59;

«*Kobets v. Ukraine*», n. 51³²²;

«*Labita v. Italy*», n. 131;

«*Basenko v. Ukraine*», n. 58³²³

Для того, щоб таке розслідування вважалось «*ефективним*», воно повинно призвести до встановлення фактів справи та до встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але обов'язком *вжиття заходів*. Державні органи повинні вживати усіх розумних і доступних їм заходів для забезпечення збирання доказів, що стосуються події, включаючи, серед іншого, покази свідків, висновки судових експертиз та ін. *Будь-який недолік розслідування*, який підриває його здатність до встановлення походження тілесних ушкоджень або винних осіб,

³¹⁸ «*Poltoratskiy v. Ukraine*», application № 38812/97, judgment 29.04.2003

³¹⁹ «*Pomilyayko v. Ukraine*», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

³²⁰ «*Vergelskiy v. Ukraine*», application № 19312/06, judgment 12.03.2009

³²¹ «*Zyakun v. Ukraine*», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

³²² «*Kobets v. Ukraine*», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

³²³ «*Basenko v. Ukraine*», application № 24213/08, judgment 26.11.2015

створюватиме небезпеку недотримання цього стандарту, а вимога щодо оперативності та розумної швидкості є безумовною у цьому контексті.

«Assenov and Others v. Bulgaria», n. 102;
«Mikheyev v. Russia», n. 107³²⁴;
«Ogorodnik v. Ukraine», n. 87;
«A.N. v. Ukraine», n. 65

Обов'язок проводити розслідування – це не обов'язок «досягти результату», це обов'язок «вжити заходів».

«Aleksandr Smirnov v. Ukraine», n. 58;
«Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», n. 65;
«Hovhannisyan v. Armenia», n. 51;
«Kulik v. Ukraine», n. 49³²⁵;
«Zelenin v. Russia», n. 42

Заявник та його захисники почали подавати скарги про жорстоке поводження не одразу, що могло зменшити шанси отримання переконливих результатів щодо стверджуваного жорстокого поводження. Проте ця скарга стосується процесуального аспекту статті 3 Конвенції, яким передбачено обов'язок засобів, а не обов'язок досягнення результату. Відтак заявник подав до національних органів влади безспідставну скаргу про жорстоке поводження і, відповідно, вони були зобов'язані вжити усіх необхідних заходів для проведення ефективного розслідування відповідно до статті 3 Конвенції.

«Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», n. 66

Порушення статті 3 Конвенції в матеріальному аспекті не було через те, що заявник подав замало доказів, які б свідчили про застосування до нього нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Проте й органи влади також не здійснили необхідної перевірки заяв щодо застосування до нього поводження, забороненого статтею 3 Конвенції.

«Labita v. Italy», n. n. 127–136³²⁶

Держава відповідає за благополуччя осіб, взятих під варту, і органи влади зобов'язані захищати таких осіб. На органи влади покладається обов'язок надати звіт щодо ушкоджень, завданих особам, що перебувають під їхнім контролем.

³²⁴ «Mikheyev v. Russia», application № 77617/01, judgment 26.01.2006

³²⁵ «Kulik v. Ukraine», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

³²⁶ «Labita v. Italy», application № 26772/95, judgment 06.04.2000

«*Afanasyev v. Ukraine*», n. n. 62–63;
 «*Bocharov v. Ukraine*», n. 48;
 «*Esen v. Turkey*», n. 28;
 «*Yaz v. Turkey*», n. 30

Розслідування небезпідставних скарг про жорстоке поводження також повинно бути *ретьельним*. Це означає, що органи влади завжди повинні добросовісно намагатися з'ясувати те, що трапилось, та не покладатися на поспішні й необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень. Вони повинні вживати всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які мають відношення до події, *inter alia*, показань очевидців, експертних висновків і подальших посилань.

«*Adnaravlov v. Ukraine*», n. 45;
 «*Aleksandr Nikonenko v. Ukraine*», n. 43
 «*Assenov and Others v. Bulgaria*», n. 102;
 «*Bocharov v. Ukraine*», n. 56;
 «*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 92;
 «*Gul v. Turkey*», n. 89³²⁷;
 «*Karabet and Others v. Ukraine*», n. 259;
 «*Kaverzin v. Ukraine*», n. n. 108–109;
 «*Kobets v. Ukraine*», n. 53³²⁸;
 «*Korobov v. Ukraine*», n. 78;
 «*Kosumova v. Russia*», n. 91;
 «*Kozinets v. Ukraine*», n. 60;
 «*Kulik v. Ukraine*», n. 49³²⁹;
 «*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», n. 52³³⁰;
 «*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87;
 «*Serikov v. Ukraine*», n. 77;
 «*Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine*», n. 74;
 «*Tanrikulu v. Turkey*», n. 104³³¹;
 «*Tarasov v. Ukraine*», n. 69;
 «*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», n. 65;
 «*Zelenin v. Russia*», n. 43;
 «*Zhebrailova and Others v. Russia*», n. 59;
 «*Zhyzitsky v. Ukraine*», n. 48

³²⁷ «*Gul v. Turkey*», application № 22676/93, judgment 14.12.2000

³²⁸ «*Kobets v. Ukraine*», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

³²⁹ «*Kulik v. Ukraine*», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

³³⁰ «*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», application № 28440/07, judgment 24.03.2015

³³¹ «*Tanrikulu v. Turkey*», application № 23763/94, judgment 24.09.1999

Нездатність установити державних службовців, винних у злочинному насильстві щодо затриманої особи, не може звільнити державу від відповідальності за Конвенцією.

«Afanasyev v. Ukraine», n. n. 62–63;

«Yaz v. Turkey», n. 30

Що стосується характеру розслідування, проведеного відповідними органами державної влади України на підставі скарг заявника, то в частині скарг на жорстоке поводження процесуальні гарантії статті 3 Конвенції переплітаються з гарантіями статті 13 Конвенції.

«Naumenko v. Ukraine», n. 129

Вимога статті 13 Конвенції, внаслідок якої кожна особа, яка обгрунтовано скаржитися на порушення статті 3 Конвенції, повинна мати ефективний засіб правового захисту та необхідні процесуальні гарантії від зловживання з боку представників держави, залежить від конкретних обставин справи.

«Naumenko v. Ukraine», n. 129;

«Ilhan v. Turkey»

Покаравши працівника міліції за допомогою м'якого вироку, що *не* передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, більш ніж через 8 років після вчинення ним злочину, держава сприяла виникненню в працівника міліції «відчуття безкарності», замість того щоб продемонструвати йому, як вона мала б це зробити, що таким діям у жодному разі не потурають.

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 58³³²

Справа не була складною ні юридично, ані фактологічно. Під час досудового слідства органи влади приймали безпідставні рішення про закриття справи або зупинення досудового розслідування, що призвело до того, що справу було закрито судом у зв'язку із закінченням строків давності. Неefективне розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження призвело до закінчення строку давності, без вжиття необхідних заходів та зробило неможливим подальше продовження провадження. Отже, було порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

«Aleksandr Nikonenko v. Ukraine», n. 45

³³² «Aleksakhin v. Ukraine», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

Створення органами влади штучних труднощів при отриманні доступу до матеріалів справи істотно впливає на ефективність процесу розслідування.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 114

У своїх постановках національні органи влади посилалися на поспішні висновки та не робили адекватних спроб ретельно з'ясувати обставини справи. Держава не вжила всіх необхідних заходів, спрямованих на забезпечення проведення ефективного розслідування тверджень про жорстоке поводження.

«Gordiyenko v. Ukraine», n. 96

ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ МЕДИЧНИХ ДОКАЗІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Точне і вчасне документування і повідомлення таких медичних свідчень значно полегшить розслідування випадків можливого жорстокого поводження та притягнення винних до відповідальності, що, у свою чергу, діятиме як потужний запобіжник проти жорстокого поводження в майбутньому³³³.

Медико-санітарні служби в установах, які є точками входу в пенітенціарну систему, також мають зробити вирішальний внесок у запобігання жорстокому поводженню в період, що безпосередньо передує ув'язненню, а саме, коли особи перебувають під вартою в правоохоронних органах (наприклад, в поліції або жан-дармерії)³³⁴.

Доправлені до в'язниці особи повинні бути належним чином опитані і фізично обстежені медичним працівником якомога швидше після їх прийому³³⁵.

Опитування/обстеження повинно бути проведено упродовж 24 годин після надходження особи. Такий систематичний медичний огляд новоприбулих важливий з різних причин. Його належне виконання гарантуватиме, що будь-які травми, яких зазнали ці особи, а також пов'язані з ними заяви будуть документуватися без невинуватої затримки³³⁶.

Така ж процедура повинна застосовуватися, коли ув'язнений, який був переведений назад у поліцейський відділок для проведення слідчих дій, повертається до в'язниці. На жаль, у деяких

³³³ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 71.

³³⁴ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

³³⁵ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

³³⁶ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

держав, які відвідав КЗК, такі переведення все ще є звичайною практикою. Вони можуть спричинити високий ризик жорстокого поводження³³⁷.

Крім того, будь-який ув'язнений, який брав участь у ситуації, яка включала застосування насильства у в'язниці, повинен пройти негайний медичний огляд³³⁸.

Окрім в'язниць, існують й інші місця позбавлення волі, де особа може бути затримана упродовж тривалого періоду (тобто більш ніж на кілька днів). Це стосується, наприклад, центрів тимчасового перебування осіб, які утримуються згідно із законодавством про іноземців. Крім того, у ряді відвіданих Комітетом країн, різні категорії затриманих осіб (наприклад, адміністративні правопорушники, взяті під варту особи, які чекають на переведення у в'язницю або проходять процедуру подальшого розслідування) можуть утримуватися упродовж тривалого часу в «арештних будинках» або «ізоляторах тимчасового тримання». У таких місцях також слід проводити систематичний медичний огляд новоприбулих³³⁹.

Документ, що складається після медичного обстеження, згаданого в пункті 73, повинен містити:

- i) виклад заяв, зроблених особою, які мають відношення до медичного обстеження (у тому числі власний опис його/її стану здоров'я та будь-які твердження про жорстоке поводження);
- ii) повний виклад об'єктивних медичних висновків, основаних на ретельному огляді;
- iii) зауваження медичного працівника за пунктами i) й ii), де вказується, чи узгоджуються будь-які твердженнями й об'єктивні медичні показники³⁴⁰.

Документ повинен також містити результати додаткових проведених обстежень, докладні висновки спеціалізованих консуль-

³³⁷ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

³³⁸ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

³³⁹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

³⁴⁰ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 74.

тацій та опис лікування травм і проведення будь-яких подальших процедур³⁴¹.

Результати медичного обстеження у випадках травматичних ушкоджень повинні бути записані у спеціальній формі, передбаченій для цієї мети, разом зі схемами тіла для відмічання травматичних ушкоджень. Такі схеми повинні зберігатися в медичній картці ув'язненого. Також було б бажано сфотографувати травми, також помістивши фотографії у медичну картку. Крім того, необхідно вести спеціальний реєстр травм, у який повинні записуватися всі види ушкоджень³⁴².

Важливо чітко розмежувати вищезгадане медичне обстеження і процедуру, яку слід виконувати, коли затриманий передається у в'язницю. Остання процедура включає складання документації за підписом чергового тюремного співробітника і поліцейського конвою, а також, можливо, затриманої особи. Будь-які видимі пошкодження, які спостерігаються в ув'язненого в момент передачі в ув'язнення, як правило, мають бути записані в цій документації³⁴³.

Ця процедура має адміністративний характер, навіть якщо, як це іноді буває, вона відбувається в присутності співробітника медичної служби в'язниці. Вона в жодному разі не повинна замінювати процедури медичного обстеження, які були описані вище. Крім того, враховуючи наявність поліцейського конвою, а також занепокоєння, яке часто відчувається у момент входження у в'язницю, на цьому початковому етапі ув'язнені не повинні піддаватися допиту про походження будь-яких їхніх видимих пошкоджень. Тим не менш, документ, складений щодо видимих пошкоджень, повинен бути негайно направлений в санітарно-медичну службу в'язниці³⁴⁴.

КЗК надає велике значення дотриманню лікарської таємниці у в'язницях та інших місцях позбавлення волі. Відповідно, так само як і будь-яке інше медичне обстеження затриманої особи, медичне обстеження, згадане в пункті 73, повинно проводитися

³⁴¹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 74.

³⁴² Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 74.

³⁴³ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 75.

³⁴⁴ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 75.

за межами чутності та – якщо тільки відповідних медичний працівник явно не просить про інше у цьому певному конкретному випадку – за межами видимості немедичного персоналу³⁴⁵.

Принцип конфіденційності не повинен ставати перешкодою для повідомлення медичних доказів жорстокого поводження, які медичні працівники збирають у відповідному випадку. Це б суперечило законним інтересам затриманих осіб і суспільства в цілому³⁴⁶.

Тому КЗК виступає за обов'язок автоматичного повідомлення для медичних працівників, які працюють у в'язницях або інших місцях позбавлення волі, якщо вони збирають таку інформацію. Власне, такий обов'язок вже існує відповідно до законодавства багатьох держав, які відвідав КЗК, але часто не повною мірою виконується на практиці³⁴⁷.

У кількох останніх доповідях за результатами візитів Комітет рекомендував переглянути існуючі процедури з метою забезпечити, що кожен раз, коли медичними співробітниками реєструються травми, які узгоджуються з заявами про жорстоке поводження, зробленими затриманою особою, ця інформація негайно і систематично доводилася до відома відповідного органу, незалежно від бажання цієї особи. Якщо з'ясується, що затримана особа має травми, які явно свідчать про жорстоке поводження (наприклад, великі синці на підшвах ніг), але відмовляється розкрити їх причину або пояснює їх не жорстоким поводженням, його/її заява має бути точно задокументована і доведена до відома відповідного органу разом з повним переліком об'єктивних медичних висновків³⁴⁸.

«Відповідний орган», якому медичні співробітники повинні повідомляти про такі випадки, є, насамперед, незалежним органом, уповноваженим проводити службові розслідування за даним фактом і, за необхідності, порушувати кримінальну справу. Інші органи, які мають бути поінформовані, можуть включати в себе органи, відповідальні за дисциплінарні розслідування або за нагляд за становищем осіб, які утримуються в установі, де може статися

³⁴⁵ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 76.

³⁴⁶ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 77.

³⁴⁷ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 77.

³⁴⁸ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 77.

жорстоке поводження. Повідомлення також повинні бути доступні для затриманої особи і його/її адвоката³⁴⁹.

Реальний механізм передачі інформації відповідним органам є різним у різних країнах у світлі організаційних структур і цілком може не включати прямий зв'язок між медичним працівником і таким органом. Повідомлення може бути передано через керівництво медичного працівника (наприклад, департамент охорони здоров'я на рівні міністерства) або керівництво установи утримання під вартою, в якій він/вона працює (наприклад, директора в'язниці). Утім, незалежно від застосованого підходу, повинна бути забезпечена швидка передача інформації відповідному органу³⁵⁰.

Супутнім наслідком обов'язку автоматичного повідомлення, згаданого в пункті 77, є те, що медичний співробітник повинен поінформувати відповідну затриману особу про існування цього обов'язку, пояснивши, що складання такого повідомлення існує в рамках системи для запобігання жорстокому поводженню, і що направлення повідомлення відповідному органу не замінює собою подачу скарги у належному вигляді. Слушним моментом для повідомлення цієї інформації затриманому є момент, коли він/вона починає робити заяви про жорстоке поводження, та/або момент виявлення травм, що вказують на жорстоке поводження³⁵¹.

Якщо цей процес здійснюється з обережністю, більшість затриманих осіб не будуть заперечувати проти повідомлення. Що стосується тих осіб, є у яких зберігаються сумніви, медичний співробітник може обмежити зміст повідомлення об'єктивними медичними висновками³⁵².

Повідомлення уповноваженому органу медичних доказів, що вказують на жорстоке поводження, повинно супроводжуватися ефективними заходами, щоб захистити особу, якої стосується повідомлення, а також інших затриманих осіб. Наприклад, співробітники в'язниці, які, як стверджується, брали участь у жорсткому поводженні, повинні до завершення розслідування виконувати обов'язки, що не передбачають регулярного контактування. Якщо

³⁴⁹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 78.

³⁵⁰ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 78.

³⁵¹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 79.

³⁵² Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 79.

можливе жорстоке поводження спричинене сусідами по камері, то ця затримана особа має бути переведена до іншої камери. Природно, якщо повідомлення стосується можливого жорстокого поводження з боку співробітників правоохоронних органів, затриманого не можна повертати їм за жодних обставин. У загальнішому плані, Комітет вважає, що мета повинна полягати в припиненні практики повернення ув'язнених осіб до правоохоронних органів для цілей розслідування; зокрема, будь-який додатковий допит відповідної особи, який може бути необхідним, повинен проводитися у приміщенні в'язниці³⁵³.

На додаток до повідомлення поіменно кожного випадку, у якому є медичні докази, що свідчать про жорстоке поводження, Комітет рекомендує, щоб усі травматичні ушкодження в результаті всіх можливих причин, контролювалися і періодично представлялися у відповідні органи (наприклад, керівництву в'язниці, міністерству) через анонімні статистичні дані. Така інформація може бути безцінною для виявлення проблемних ділянок³⁵⁴.

Для забезпечення відповідності стандартам, описаним вище, повинна бути запропонована спеціальна підготовка медичних працівників, які працюють у в'язницях та інших місцях, у яких особа може утримуватися упродовж тривалого періоду часу. На додаток до розвитку необхідних навичок з документування та пояснення виникнення травм, а також забезпечення знання про обов'язок повідомляти та відповідну процедуру, таке навчання повинно охоплювати техніку опитування осіб, які, можливо, піддавалися жорсткому поводженню³⁵⁵.

Було б також доцільно для відповідних медичних працівників отримувати через регулярні проміжки часу зворотну інформацію про заходи, вжиті владою після направлення їх повідомлень. Це може допомогти синтезувати конкретні заходи, за допомогою яких їх навички з документування та повідомлення можуть бути поліпшені, і, у загальнішому, стане нагадуванням про важливість цього конкретного аспекту їхньої роботи³⁵⁶.

³⁵³ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 80.

³⁵⁴ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 81.

³⁵⁵ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 82.

³⁵⁶ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 82.

До систематичного медичного обстеження, згаданого в пункті 73, затримані особи часто проводять деякий час під вартою співробітників правоохоронних органів з метою допиту та інших слідчих дій. Під час цього періоду, який може тривати від декількох годин до одного або більше днів, залежно від правової системи, ризик жорстокого поводження може бути особливо високим. Отже, Комітет рекомендує забезпечити конкретні гарантії упродовж цього часу, зокрема право на доступ до лікаря³⁵⁷. Як неодноразово наголошувалось Комітетом, прохання особи, що перебуває під вартою у поліції або жандармерії, про консультацію лікаря, повинно виконуватися завжди; співробітники правоохоронних органів не повинні прагнути фільтрувати такі запити³⁵⁷.

Документ, що складається після будь-якого медичного обстеження особи, яка перебуває під вартою в поліції або жандармерії, повинен відповідати вимогам, викладеним вище у пункті 74, а конфіденційність обстеження повинна бути гарантована, як описано в пункті 76. Крім того, обов'язок автоматичного повідомлення, згаданий у пункті 77, має застосовуватися щоразу, коли медичні свідчення, зібрані в ході обстеження, вказують на жорстоке поводження. Усі ці умови повинні бути дотримані, незалежно від того, чи медичні працівники офіційно викликаються на прохання затриманої особи, чи при виконанні службових обов'язків за ініціативою правоохоронних органів³⁵⁸.

Засоби для реалізації обов'язку повідомлення у таких випадках повинні відображати гостроту ситуації. Співробітник медико-санітарної служби повинен передати своє повідомлення прямо і безпосередньо до органу, який має найкращі можливості, щоб швидко втрутитися і покласти край будь-якому жорстокому поводженню, що відбувається. Функції цього органу будуть залежати від правової системи і конкретних обставин справи³⁵⁹.

³⁵⁷ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 83.

³⁵⁸ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 84.

³⁵⁹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 84.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПОВНОТА ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Національні органи влади *не* повинні створювати враження, що вони готові залишити жорстоке поводження безкарним.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 126

Для того щоб бути ефективним, розслідування повинно відповідати декільком базовим вимогам, сформульованим Судом в його прецедентній практиці: у першу чергу розслідування має бути *незалежним*.

«Kosumova v. Russia», n. 89

Мінімальні стандарти ефективності включають у себе вимоги, що розслідування має бути ретельним, незалежним, безстороннім та підконтрольним громадськості, а також що компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю й оперативністю.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 99;

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 55³⁶⁰;

«Belousov v. Ukraine», n. 55;

«Lotarev v. Ukraine», n. 87³⁶¹

Мінімальні критерії ефективності також включають вимоги того, що таке розслідування має бути незалежним, безстороннім, а також бути предметом прискіпливої уваги з боку громадськості, і при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю.

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 55;

«Kucheruk v. Ukraine», n. 155;

«Yaremenko v. Ukraine», n. 64;

«Menesheva v. Russia», n. 67

Розслідування повинно бути незалежним від виконавчої влади. Незалежність розслідування передбачає не лише відсутність ієрархічного чи інституційного зв'язку, але й незалежність у *практичній площині*.

«Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 64;

³⁶⁰ «Aleksakhin v. Ukraine», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

³⁶¹ «Lotarev v. Ukraine», application № 29447/04, judgment 08.04.2010

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 276;
«El-Masri v. the FYRM» [GC], n. 183;
«Karabet and Others v. Ukraine», n. 260;
«Kulik v. Ukraine», n. 49³⁶²;
«Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine», n. 66;
«Mehmet Emin Yüksel v. Turkey», n. 37³⁶³;
«Ogorodnik v. Ukraine», n. 87;
«Oğur v. Turkey» [GC], n. n. 91–92

Слідство має закінчуватися обґрунтованою постановою, щоб запевнити громадськість у дотриманні принципу верховенства права.

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 87

Проведення внутрішнього розслідування та/або досудового розслідування за скаргою на дії працівників міліції *не* відповідає вимогам Конвенції.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 103

Приймаючи версію про випадкове падіння заявника, органи влади мали виявити особливу ретельність при огляді місця події та встановленні точного розташування тіла заявника. Проте органи влади не встановили з належною точністю, де саме працівники міліції знайшли заявника та якою була відстань від цього місця до наявної в парку огорожі.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 108

Твердження держави про стан алкогольного сп'яніння особи вимагає наявності тестів на вміст алкоголю в крові.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 112

³⁶² «Kulik v. Ukraine», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

³⁶³ «Mehmet Emin Yüksel v. Turkey», application № 40154/98, judgment 20.07.2004

САБОТУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Суд засуджує методи проведення розслідувань, які фактично становлять форму саботування розслідування.

«*Savitskyu v. Ukraine*», n. n. 121–122;

«*Drozd v. Ukraine*», n. n. 68–71³⁶⁴;

«*Grinenko v. Ukraine*», n. 62³⁶⁵

В усіх трьох випадках розслідування у справі характеризувалося різними затримками – не тільки при збиранні доказів, але й при повідомленні заявника про винесені постанови, що значною мірою перешкоджало йому брати участь у зазначених перевірках і оскаржувати їх результати. Загалом видається, що підхід органів влади до перевірки скарг заявника здебільшого мав на меті виправдання підозрюваних працівників міліції, а не встановлення справжніх обставин, за яких було завдано тілесних ушкоджень.

«*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 88

У рішенні у справі «*Kaverzin v. Ukraine*» Суд дійшов висновку, що небажання органів влади забезпечити проведення оперативного та ретельного розслідування скарг підозрюваних у вчиненні злочинів на жорстоке з ними поводження становить системну проблему у розумінні статті 46 Конвенції. З огляду на обставини цієї справи та свою попередню практику Суд доходить висновку, що у цій справі також не було докладено жодних вагомих зусиль для розслідування скарг заявника на жорстоке поводження.

«*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 89

Очевидним є те, що заявнику чинилися перешкоди в отриманні інформації про хід розслідування. Зокрема, його не повідомляли про постанову від 31.03.2010 про відмову в порушенні кримінальної справи до 05.05.2011, тобто близько 13 місяців. Жодних пояснень такої затримки надано не було.

«*Karushyak v. Ukraine*», n. 81

³⁶⁴ «*Drozd v. Ukraine*», application № 12174/03, judgment 30.07.2009

³⁶⁵ «*Grinenko v. Ukraine*», № 33627/06, judgment 15.11.2012

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРАТУРА

Як Суд установлював у минулому у справах щодо України, процедури подання скарг до вищих прокурорів або до суддів не є такими, які можуть забезпечити адекватне розслідування скарг на погане поводження з боку поліції та на погане розслідування. Так, Суд зазначив, що хоч прокурори та судді, розглядаючи скарги та заяви на погане поводження, нерідко зазначали, що необхідні дії повинні були вчинитися, зазначені вказівки або ігнорувалися, або виконувалися формально та без належної старанності. Це, у свою чергу, призводило до тривалих або повторних перевірок таких скарг з боку прокурорів та суддів, хоч ці скарги й не мали належного ефекту.

«Adnaravlov v. Ukraine», n. 39

Щодо тверджень про жорстоке поводження в колонії, Суд зазначає, що подання скарги прокуророві, який здійснює нагляд за законністю виконання судових рішень у кримінальних справах, не було ефективним і доступним засобом правового захисту. Зокрема, статус такого прокурора в національному законі, його близькість до посадових осіб колонії, з якими прокурор щодня наглядає за відповідною колонією, та його інтеграція до пенітенціарної системи не надають достатніх гарантій, щоб забезпечити проведення незалежного та неупередженого розгляду скарг на жорстоке поводження, поданих проти співробітників колонії.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 251

Органи прокуратури розглядали скарги заявника на жорстоке поводження в межах неодноразових дослідчих перевірок, при цьому кримінальна справа так і не була порушена. Проте раніше Суд у різних контекстах вже встановлював, що ця слідча процедура не відповідає принципам ефективного засобу юридичного захисту, зокрема тому, що слідчий, у провадженні якого знаходиться справа, може провести лише обмежене коло слідчих дій в межах дослідчої перевірки.

«Serikov v. Ukraine», n.n. 81–82

ШВИДКІСТЬ ТА РЕТЕЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Розслідування серйозних звинувачень у жорстокому поведженні повинно бути швидким і ретельним. Це означає, що органи влади повинні завжди робити серйозну спробу з'ясувати те, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні чи необґрунтовані висновки для закриття свого розслідування або як підстави для свого рішення. Вони повинні вжити всіх доступних їм розумних заходів для фіксації доказів, які стосуються інциденту, у тому числі, серед іншого, показання очевидців та криміналістичні докази. Будь-які недоліки в розслідуванні, які підривають його здатність установити причини ушкоджень або відповідальних осіб, ризикують порушити цей стандарт.

«Milena Felicia Dumitrescu v. Romania», n. 52;

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 278;

«Kapuştyak v. Ukraine», n. 74;

«Hovhannisyan v. Armenia», n. 51;

«El-Masri v. the FYRM» [GC], n. 183;

«Boicenco v. Moldova», n. 123³⁶⁶;

«Tanrıku v. Turkey», n. 104³⁶⁷;

«Zyakun v. Ukraine», n. 42³⁶⁸;

«Orlik v. Ukraine», n. 35;

«Basenko v. Ukraine», n. 58;

«Lunev v. Ukraine», n. 90;

«Gül v. Turkey», n. 89³⁶⁹

Оперативна реакція органів влади при розслідуванні тверджень про жорстоке поведження має велике значення для підтримки довіри суспільства до їх прихильності принципам верховенства права та для запобігання будь-яким ознакам змови або терпимості до незаконних дій.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 278

³⁶⁶ «Boicenco v. Moldova», application № 41088/05, judgment 11.06.2006

³⁶⁷ «Tanrıku v. Turkey» [GC], application № 23763/94

³⁶⁸ «Zyakun v. Ukraine», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

³⁶⁹ «Gül v. Turkey», application № 22676/93, judgment 14.12.2000

РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ НА ПІДҐРУНТІ ЕТНІЧНОЇ ВОРОЖНЕЧІ АБО РАСОВОЇ МОТИВАЦІЇ

При проведенні розслідування насильницьких інцидентів, таких як жорстоке поведження, державні органи зобов'язані вживати всіх розумних заходів, щоб розкрити будь-який расистський мотив і встановити, чи може етнічна ворожнеча чи упередження відігравати певну роль у відповідних подіях.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 126

Зазвичай на практиці докази расової мотивації бувають важкими. Зобов'язання держави-відповідача розслідувати можливість расового підтексту на насильницький акт є обов'язком використувати свої зусилля і не є абсолютним. Влада повинна робити те, що є обґрунтованим за даних обставин, для збирання та забезпечення доказів, вивчення всіх практичних засобів відкриття істини та надання повністю обґрунтованого, неупередженого та об'єктивного рішення, не залишаючи підозрілих фактів, які можуть свідчити про насильство за ознакою раси.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 126

Протидіючи насильству та жорстокості дискримінаційним наміром на рівних підставах із справами, які не мають таких підтексту, не потрібно заплющувати очі на специфіку дій, які особливо руйнують основні права. Невиконання принципів відмінності в ситуаціях, що суттєво відрізняються, може являти собою невинуватене поведження, несумісне зі статтею 14 Конвенції.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 126

Суд вважає, що встановлено:

- (i) атака на будинки була мотивована антиромськими настроями;
- (ii) міліція не вжила жодних заходів для захисту будинків заявників від нападу, і не надала жодної об'єктивної причини своєї бездіяльності;

(iii) резолюція селищної ради та, зокрема, присутність поліції та її пасивність на місці нападу викликали офіційне схвалення нападу; та

(iv) ця атака стала поводженням, що принижує гідність, зокрема з огляду на ставлення влади.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 136

ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ТА АМНІСТІЙ (ПОМИЛУВАНЬ) ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КАТУВАННЯ

Якщо представника держави було звинувачено у вчиненні злочинів, пов'язаних із застосуванням катувань або поганого поведження, є дуже важливим, щоб проведенню кримінального провадження та винесенню вироку *не* перешкоджали строки давності, а амністії або помилування *не* застосовувалися.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 126

Амністія в цілому є *несумісною* з обов'язком, покладеним на державу щодо розслідування випадків катування, а тому обов'язок щодо кримінального переслідування злочинців не повинен бути підірваний наданням безкарності злочинцю у формі закону про амністію, що може розглядатися як порушення міжнародного права.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 126

Зобов'язання держав переслідувати такі діяння, як катування та умисні вбивства, є добре усталеним у практиці Суду. Практика Суду підтверджує, що застосування амністії щодо вбивства або поганого поведження з цивільними особами суперечитиме зобов'язанням держави за статтями 2 і 3 Конвенції, оскільки воно перешкоджатиме розслідуванню таких діянь і обов'язково створить ситуацію безкарності винних осіб. Такий результат зменшить вагу мети захисту, гарантованого статтями 2 і 3 Конвенції, та зробить ілюзорними гарантії щодо права особи на життя і права не піддаватися поганому поведженню. Об'єкт і мета Конвенції як інструменту захисту фізичних осіб вимагають, щоб її положення тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб її гарантії були практичними та ефективними.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 127

ЗАЛУЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО ДО ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ

Потерпілий повинен мати можливість брати *дієву* участь у розслідуванні в тій чи іншій формі.

«*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 67;
«*Mocanu and Others v. Romania*» [GC], n. 324;
«*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*», n. 107³⁷⁰;
«*Khadzhaliyev and Others v. Russia*», n. 106³⁷¹;
«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 278;
«*Dedovskiy and Others v. Russia*», n. 92³⁷²;
«*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 172;
«*Denis Vasilyev v. Russia*», n. 157;
«*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 185

Поняття ефективного засобу правового захисту щодо тверджень про жорстоке поводження також включає в себе *ефективний* доступ заявника до процесу розслідування.

«*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87;
«*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 84

Не було забезпечено право заявника на активну участь у розслідуванні. Слідчий не допитав його особисто, версія заявника про події не була навіть згадана в постанові. Оскільки кримінальна справа не була порушена, заявник не міг офіційно претендувати на статус жертви або користуватися процесуальними правами, що випливають з цього статусу.

«*Chember v. Russia*», n. 63

³⁷⁰ «*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*», application № 46317/99, judgment 23.02.2006

³⁷¹ «*Khadzhaliyev and Others v. Russia*», application № 3013/04, judgment 06.11.2008

³⁷² «*Dedovskiy and Others v. Russia*», application № 7178/03, judgment 15.05.2008

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ЗАТРИМАННІ

Стаття 3 Конвенції не забороняє застосування фізичної сили з метою затримання. Проте така сила може застосовуватися тільки за необхідності та не повинна бути надмірною.

«*Altay v. Turkey*», n. 54³⁷³;
 «*Egmez v. Cyprus*», n. 77;
 «*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 98;
 «*Gutsanovi v. Bulgaria*», n. 125³⁷⁴;
 «*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», n. 63;
 «*Mikiashvili v. Georgia*», n. 70;
 «*Rehbock v. Slovenia*», n.n. 68–78³⁷⁵;
 «*Spinov v. Ukraine*», n. 51³⁷⁶;
 «*Wiktorko v. Poland*», n. 47

Будь-яке застосування фізичної сили представниками держави щодо особи, яке не є суворо необхідним з огляду на її поведінку, принижує її людську гідність і тому становить порушення прав, гарантованих статтею 3 Конвенції.

«*Gutsanovi v. Bulgaria*», n. 125³⁷⁷;
 «*Rachwalski and Ferenc v. Poland*», n. 59³⁷⁸

З огляду на це важливо, наприклад, знати, чи є підстави думати, що зацікавлена особа чинитиме опір арешту або намагатиметься втекти, завдати поранень або шкоди або ж знищити докази.

«*Gutsanovi v. Bulgaria*», n. 125³⁷⁹;
 «*Raninen v. Finland*», n. 56

Що стосується тягаря доведення у справах про стверджуване жорстоке поводження під час затримання, то на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення тілесних ушкоджень та довести, що застосування сили не

³⁷³ «*Altay v. Turkey*», application № 22279/93, judgment 22.05.2001

³⁷⁴ «*Gutsanovi v. Bulgaria*», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

³⁷⁵ «*Rehbock v. Slovenia*», application № 29462/95

³⁷⁶ «*Spinov v. Ukraine*», application № 34331/03, judgment 27.11.2008

³⁷⁷ «*Gutsanovi v. Bulgaria*», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

³⁷⁸ «*Rachwalski and Ferenc v. Poland*», application № 47709/99, judgment 28.07.2009

³⁷⁹ «*Gutsanovi v. Bulgaria*», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

було надмірним, а якщо цього зроблено не буде, це свідчитиме про наявність питання за статтею 3 Конвенції.

«*Lewandowski and Lewandowska v. Poland*», n. 58³⁸⁰;

«*Mikiashvili v. Georgia*», n. 69;

«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 100;

«*Rehbock v. Slovenia*», n.n. 68–78;

«*Staszewska v. Poland*», n. 52³⁸¹;

«*Zelilof v. Greece*», n. 47³⁸²

Застосування сили до заявника не було необхідним, як і застосування до нього наручників. Сварка між заявником та працівниками міліції виникла спонтанно, порівняно із запланованими операціями із затримання. Проте ця ситуація не видається невідкладною та була доволі керованою з огляду на характер стверджуваного порушення, вчиненого заявником, на відсутність ознак небезпечної поведінки з його боку, його явно слабкий фізичний стан, а також на той факт, що він зіткнувся загалом з чотирма працівниками правоохоронних органів. Ніщо не вказує на те, що до нього було необхідно застосовувати наручники в приміщенні суду та робити це на очах інших присутніх.

«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 106

³⁸⁰ «*Lewandowski and Lewandowska v. Poland*», application № 15562/02, judgment 13.01.2009

³⁸¹ «*Staszewska v. Poland*», application № 10049/04, judgment 03.11.2009

³⁸² «*Zelilof v. Greece*», application № 17060/03, judgment 24.05.2007

ЗГВАЛТУВАННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО

Згвалтування саме по собі є катуванням.
«Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine», п. 42

НЕНАЛЕЖНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

«Згвалтування» та «спроба згвалтування» – суттєво різняться рівнем реалізації. На відміну від *вчиненого злочину*, який передбачає матеріальну реалізацію злочинного наміру через певний досягнутий результат, «спроба» характеризується початком виконання, тобто частковою реалізацією злочину, яка полягає в діях, що спрямовані безпосередньо на здійснення цього злочину і вчиняються з таким наміром, при цьому нема добровільної відмови припинити такі дії з боку того, хто їх вчиняє.

«Miraux v. France», n. 36³⁸³

Отже, «згвалтування» вимагає досягнення специфічного результату, тобто статевого проникнення, тоді як цей елемент не був необхідним для того, щоб висунути заявникові обвинувачення у вчиненні злочину, який полягав у «спробі згвалтування».

«Miraux v. France», n. 36

Оцінювати дії відповідних посадових осіб потрібно крізь призму концепції позитивного обов'язку держави: держави повинні запровадити ефективні норми, що встановлюють покарання за згвалтування, а також застосовувати їх на практиці, вдаючись до ефективного розслідування в таких випадках.

«M.C. v. Bulgaria», n. 185

Зі статей 3 та 8 Конвенції безпосередньо впливає позитивний обов'язок держав запровадити кримінально-правові норми, які б ефективно забезпечували покарання за згвалтування, а також застосовувати їх на практиці, вдаючись до ефективного розслідування та судового переслідування в таких випадках.

«M.C. v. Bulgaria», n. 153

³⁸³ «Miraux v. France», application № 73529/01, judgment 26.09.2006

Раніше національне право і практика деяких держав вимагали у справах про зґвалтування наявності доказу щодо застосування фізичної сили та чинення фізичного опору. Однак упродовж останніх десятиріч у Європі та деяких інших частинах світу спостерігається постійна тенденція до відмови від формалістичних значень і вузького тлумачення закону в цій сфері.

«M.C. v. Bulgaria», n. 156

Мало того, розвиток права та практики в цій сфері відображають еволюцію суспільств у напрямі ефективного забезпечення поваги до статевої автономії кожної людини.

«M.C. v. Bulgaria», n. 156

Органи влади не провели достатнього розслідування наявних обставин у справі заявниці через те, що надмірно акцентували на необхідності «прямих доказів» зґвалтування. Такий підхід був обмежувальним, який практично наділяє «чинення опору» статусом визначальної ознаки цього злочину.

«M.C. v. Bulgaria», n. 182

Суд, не висловлюючись з приводу винності підозрюваних, визнає, що ефективність розслідування у справі заявниці й, зокрема, підхід, який продемонстрували у цій справі слідчий та прокурори, не відповідає вимогам, які впливають з позитивних обов'язків держав щодо впровадження та ефективного застосування системи кримінального права, яка забезпечує покарання за зґвалтування та статеві злочини.

«M.C. v. Bulgaria», n. 185

Характер сексуального насильства над дітьми нерідко є таким, коли кривдник перебуває в позиції влади над дитиною. Відтак наявність дієвих механізмів виявлення та повідомлення про такі випадки має фундаментальне значення для ефективного застосування відповідного кримінального законодавства.

«O'Keefe v. Ireland» [GC], n. 148

ЧИ ДОСТАТНЬО МАТЕРІАЛЬНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ?

Провадження, наслідком якого могло бути лише присудження компенсації, а не покарання осіб, винних у поганому поведженні, не може вважатися таким, що відповідає процесуальним вимогам статті 3 Конвенції.

«*Kelly and Others v. the UK*», n. 105³⁸⁴;

«*Tanrikulu v. Turkey*», n. 79;

«*Salman v. Turkey*», n. 83;

«*Avsar v. Turkey*», n. 377;

«*Ayder v. Turkey*», n. 98;

«*Ilhan v. Turkey*», n. 61;

«*Yasa v. Turkey*», n. 74;

«*Gul v. Turkey*», n. 57

Якби органи влади могли обмежувати свою реакцію на випадки умисного поганого поведження простою виплатою компенсації, залишаючись пасивними до судового переслідування винних, це зробило б можливим для уповноважених осіб держави в деяких випадках фактично безкарно зловживати правами осіб, що перебувають під їхнім контролем, і загальна правова заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження та покарання, незважаючи на її фундаментальну значущість, стала б неефективною на практиці.

«*Kraşlanov v. Bulgaria*», n. 60

У ситуації, коли смерть мала місце внаслідок умисного поганого поведження, порушення Конвенції неможливо виправити лише шляхом надання компенсації потерпілій особі. Якби органи влади реагували на такі інциденти, що мали місце з вини представників держави, лише виплатою компенсації, не вживаючи при цьому достатніх заходів для кримінального переслідування і покарання винних осіб, тоді в деяких випадках представники держави могли б фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем.

«*Mikhalkova and Others v. Ukraine*», n. 31

³⁸⁴ «*Kelly and Others v. the UK*», application № 30054/96, judgment 04.05.2001

НЕЗДАТНІСТЬ ПРИТЯГТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБУ, ВИННУ В ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННІ

Держава відповідальна за добробут затриманих осіб. Існує обов'язок органів влади захищати таких осіб. Враховуючи те, що існує обов'язок органів влади нести відповідальність за ушкодження, спричинені особам під їхнім контролем, Суд вважає, що нездатність знайти та переслідувати в кримінальному порядку осіб, винних у злочині насильства проти особи, яка тримається під вартою, не звільняє державу від її відповідальності за Конвенцією.

«Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine», n. 59;

«Samardak v. Ukraine», n. 39³⁸⁵;

«Ayşe Tepe v. Turkey», n. 40³⁸⁶;

«Esen v. Turkey», n. 28³⁸⁷;

«Yaz v. Turkey», n. 30³⁸⁸

Виходячи з обов'язку представників органів влади нести відповідальність за осіб, які перебувають під їхнім контролем, виправдання поліцейських у кримінальному процесі не звільняє державу від відповідальності, яку покладає на неї Конвенція.

«Berktay v. Turkey», n. 168;

«Bursuc v. Romania», n. 80

³⁸⁵ «Samardak v. Ukraine», application № 43109/05, judgment 04.11.2010

³⁸⁶ «Ayşe Tepe v. Turkey», application № 29422/95, judgment 22.07.2003

³⁸⁷ «Esen v. Turkey», application № 29484/95, judgment 22.07.2003

³⁸⁸ «Yaz v. Turkey», application № 29485/95, judgment 22.07.2003

ПЕРЕБУВАННЯ В КАМЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ

Незадовільні умови, в яких заявника тримали під вартою, посилювали його психологічні страждання, яких він зазнав унаслідок незаконного затримання, були ознакою поводження, передбаченого статтею 3 Конвенції.

«Fedotov v. Russia», n. n. 66–70

НЕНАДАННЯ НАЛЕЖНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЩО ЇХ ПОТРЕБУЮТЬ

Держава зобов'язана вживати особливих заходів для надання уразливим особам ефективного захисту від жорстокого поводження, про які влада знала або повинна була знати.

«Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania» [GC], n. 130

Держави несуть обов'язок захищати осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, покарання. Цей обов'язок включає в себе здійснення ефективних заходів, спрямованих на захист дітей та інших соціально вразливих категорій населення від неналежного з ними поводження, про яке органи влади знали або повинні були знати.

«O'Keefe v. Ireland» [GC], n. 144;

«Z. and Others v. the UK», n. 73;

«E. and Others v. the UK»

Неспроможність системи державних органів захистити заявників від жорстокого та довготривалого знуцання та бездіяльності з боку батьків є порушенням статті 3 Конвенції.

«Z. and Others v. the UK»;

«E. and Others v. the UK»

Шкільні органи зобов'язані захищати здоров'я та благополуччя школярів і, зокрема, малих дітей, які є особливо вразливими і перебувають під виключним контролем цих органів.

«O'Keefe v. Ireland» [GC], n. 144

ПЕРЕБУВАННЯ ІНВАЛІДІВ У ПРИМІЩЕННІ БЕЗ НАЛЕЖНОГО ОБЛАДНАННЯ

Якщо державні посадові особи вирішують позбавити свободи інваліда, вони повинні виявити особливу турботу щодо гарантування таких умов, які б відповідали його особливим потребам, спричиненим інвалідністю.

«Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania» [GC], n. 131

Немає доказів того, що працівники поліції або в'язниці мали намір здійснювати заходи всупереч статті 3 Конвенції. Проте самі умови перебування заявниці надають підстави говорити про таке порушення. Порушення статті 3 Конвенції констатується з точки зору можливості передбачити це порушення, оскільки з обставин справи було цілком очевидно, що засудження особи, прикутої до інвалідного візка і позбавленої можливості обслуговувати себе, до покарання у вигляді ув'язнення – навіть на незначний строк – без забезпечення їй належних умов тримання під вартою неодмінно призведе до порушення конвенційного права.

«Price v. the UK», n. 30³⁸⁹

³⁸⁹ «Price v. the UK», application № 33394/96, judgment 10.07.2001

ЧЛЕНИ СІМ'Ї ЗНИКЛОЇ ОСОБИ ЯК ЖЕРТВИ НЕЛЮДСЬКОГО ТА ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ

Стаття 3 Конвенції до цього розглядалась у численних схожих справах, у яких заявники скаржились, що вони зазнали нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження у зв'язку зі смертю або зникненням їхніх близьких родичів. Чи є *член сім'ї зниклої особи* жертвою поведження у світлі статті 3 Конвенції, залежатиме від існування спеціальних факторів, які спричиняють страждання родичам, розміру та характеру, що відрізняються від емоційного стресу, який може розглядатись як неминуче спричинений родичам жертви. Основні елементи повинні включати близькість родинних зв'язків, особливі обставини відносин, ступінь участі члена сім'ї в подіях, які розглядаються, участь членів сім'ї у спробах отримати інформацію про зниклу особу та яким чином державні органи відповідають на такі запити.

«*Er and Others v. Turkey*», n. 94³⁹⁰;

«*Orhan v. Turkey*», n. 358;

«*Gongadze v. Ukraine*», n. 184

Насильницьке зникнення особи може ставити питання про порушення статті 3 Конвенції щодо *близьких родичів зниклої особи*. Сутність такого порушення статті 3 Конвенції полягає не стільки у факті зникнення як такого, скільки в реакції та ставленні органів влади до цієї події, коли вона стає відомою.

«*Karimov and Others v. Russia*», n. 124;

«*Zhebrailova and Others v. Russia*», n. 63;

«*Babusheva and Others v. Russia*», n. 108;

«*Bazorkina v. Russia*», n. 139;

«*Orhan v. Turkey*», n. 358

Ставлення слідчих органів до заявниці та її сім'ї дійсно завдало серйозних страждань, які прирівнюються до принижуючого гідність поведження всупереч статті 3 Конвенції.

«*Gongadze v. Ukraine*», n. 186

³⁹⁰ «*Er and Others v. Turkey*», application № 23016/04, judgment 31.07.2012

Заявники є близькими родичами безвісно зниклої людини і були очевидцями викрадення. Понад 4 років вони не отримували відомостей про свого родича. Упродовж цього періоду вони особисто і поштою зверталися із запитом про свого родича до різних інстанцій. Незважаючи на вжиті ними зусилля, заявники так і не отримали будь-якого прийняттого пояснення або інформації про те, що стало з їх родичем після викрадення останнього. В отриманих ними відповідях здебільшого заперечувалася відповідальність держави за затримання чи заявникам просто повідомляли, що слідство у справі триває. Безпосереднє відношення до вищесказаного мають і висновки Суду щодо процесуальної частини статті 2 Конвенції.

«Takhayeva and Others v. Russia», n. 102

У світлі вищевикладеного заявники зазнали і продовжують зазнавати емоційного стресу й моральних страждань у результаті зникнення свого родича і нездатності з'ясувати, що з ним сталося. Те, як влада реагує на їхні скарги, слід уважати нелюдським поведінням, що порушує статтю 3 Конвенції.

«Takhayeva and Others v. Russia», n. 103

ЗНИЩЕННЯ МАЙНА ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Знищення дому та майна 70-річної заявниці на її очах агентами держави під час проведення поліцейської операції є нелюдським поводженням.

«Dulaş v. Turkey», n. n. 54–56³⁹¹

Знищення будинків заявників, які перебували у віці 54 та 60 років, на їх очах агентами держави під час проведення поліцейської операції є нелюдським поводженням.

«Selçuk and Asker v. Turkey», n. n. 77–78³⁹²

³⁹¹ «Dulaş v. Turkey», application № 25801/94, judgment 30.01.2001

³⁹² «Selçuk and Asker v. Turkey», applications № 23184/94, 23185/94, judgment 24.04.1998

ПРИЗНАЧЕННЯ СУВОРОГО ПОКАРАННЯ ЯК ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Питання належного застосування покарання в основному не належать до сфери дії Конвенції, проте свавільний або невинуватий тривалий термін покарання може за певних обставин викликати питання щодо відповідності Конвенції.

«Haidn v. Germany», n. 107

У принципі питання належної практики з призначення покарань значною мірою виходить за рамки Конвенції. Водночас грубо непропорційний вирок може кваліфікуватися як жорстоке поведіння в момент його винесення.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 74

Проте груба непропорційність є жорсткою перевіркою, і вона буде пройдена лише в рідкісних та поодиноких випадках. У справі *«Harkins ma Edwards»*, яка стосувалася скарги заявників на те, що в державі, яка зробила запит про їх екстрадицію, проти них будуть винесені грубо непропорційні вирок, Суд пояснив, що у справі про екстрадицію порушення може виникнути тоді, коли заявник зміг довести, що він перебував у реальній небезпеці винесення грубо непропорційного вироку в приймаючій державі.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 71;

«Harkins and Edwards v. the UK», n. 133³⁹³

Разом із тим Конвенція не є тим засобом, що вимагає від держав-учасниць нав'язування стандартів Конвенції іншим державам. Необхідно приділити належну увагу тому факту, що практика з призначення покарань значно різниться між державами і що завжди матимуть місце законні та розумні відмінності між державами в питаннях тривалості покарань, що призначаються, навіть за подібні злочини. Відповідно, лише в *«дуже виняткових»* справах заявник зможе довести, що вирок, який він повинен буде відбутися в державі-учасниці, буде грубо непропорційним і, таким чином, суперечитиме статті 3 Конвенції.

³⁹³ «Harkins and Edwards v. the UK», applications № 9146/07, № 32650/07

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 74;
«Harkins and Edwards v. the UK», n. 133

У справах, у яких державам пропонується відмовити в екстрадиції до держави, в якій може бути винесено грубо непропорційний вирок, та у справах, у яких ця сама держава отримує клопотання від ув'язненого про свою передачу з метою відбуття покарання, винесеного іноземним судом, яке могло б уважатися грубо непропорційним, якби воно було розглянуте в контексті попереднього клопотання про екстрадицію, виникають різні міркування.

У першому разі держава має право запобігти винесенню неналежного вироку.

У другому – вирок уже було винесено; можливо, його довелося б відбутися в суворих та таких, що принижують гідність, умовах, з урахуванням обмежених положень про дострокове звільнення.

При розгляді питання про ступінь приниження або страждання, властивого оскаржуваним діям, необхідно враховувати ступінь приниження або страждання, властивого альтернативному варіанту.

Якби передбачений статтею 3 Конвенції захист діяв так, щоб перешкоджати ув'язненим у передачі з метою відбуття покарання в більш гуманних умовах, це було б парадоксом та анафемою його обов'язку тлумачити та застосувати права за Конвенцією у спосіб, який робить гарантії практичними й ефективними, а не теоретичними й ілюзорними.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 75

При розгляді питання про те, чи порушує вирок статтю 3 Конвенції в контексті подальшого виконання вироку в рамках угоди про передачу ув'язнених, у центрі уваги повинно бути те, чи виходить будь-яке страждання та приниження, яке мало місце, за межі неминучого елемента страждання або приниження, пов'язаного з виконанням вироку у вигляді позбавлення волі, винесеного іноземним судом.

При оцінці ступеня страждання або приниження необхідно робити поправку на різні практики з призначення покарань, застосовані державами, а також законні й розумні відмінності між державами стосовно належної тривалості вироків.

Суд повинен також брати до уваги той факт, що передача відбулася в рамках міжнародного співробітництва у сфері здійснення правосуддя, яка в принципі перебуває в інтересах відповідних осіб.

Зокрема, угоди про передачу ув'язнених, як правило, мають за мету служити похвальним цілям усунення негативних наслідків відбуття покарання в незнайомому соціальному, культурному та мовному середовищі та полегшення майбутньої реінтеграції в суспільство.

Таким чином, якщо захід міжнародного співробітництва спрямований на сприяння та захист основних прав тих, хто підлягає кримінальним санкціям за кордоном, переваги, які отримує заявник у результаті виконання цього заходу, є важливим фактором на користь висновку про те, що спосіб та порядок виконання вироку не піддають заявника позбавленням та стражданням, які перевищують неминучий рівень страждань, властивих утриманню під вартою.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 76

ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ТА ЦІЛІ ПОКАРАННЯ

У своїй судовій практиці щодо прав ув'язнених ЄСПЛ робить особливий акцент на принципі реабілітації, тобто реінтеграції засудженого до суспільства. Водночас кара залишається однією з цілей позбавлення волі. Так само основними функціями ув'язнення є захист суспільства, у тому числі шляхом унеможливлення вчинення повторних злочинів. Водночас ЄСПЛ визнає легітимною політику прогресивної соціальної реінтеграції осіб, засуджених до позбавлення волі. ЄСПЛ визнає цінність тимчасового звільнення, що дозволяє соціальну реінтеграцію ув'язнених, навіть коли вони були засуджені за насильницькі злочини.

«*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 101³⁹⁴;

«*Mastromatteo v. Italy*» [GC], n. 72³⁹⁵;

«*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], n. 28³⁹⁶

«*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», n. 209³⁹⁷

³⁹⁴ «*Murray v. the Netherlands*» [GC], application № 10511/10, judgment 26.04.2016

³⁹⁵ «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], application № 10511/10, judgment 26.04.2016

³⁹⁶ «*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], application № 44362/04, judgment. 04.12.2007

³⁹⁷ «*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», applications № 25119/09, 57715/09, 57877/09, judgment 18.09.2012

ВИРОКИ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Держава є вільною у застосуванні вироків до довічного позбавлення волі для *повнолітніх* злочинців за *особливо тяжкі злочини* (наприклад, умисне вбивство). Призначення такого вироку *повнолітній* особі саме по собі *не* суперечить статті 3 Конвенції або іншій статті Конвенції. Це має місце, коли вирок не є безальтернативною санкцією та винесений незалежним суддею з урахуванням усіх обставин, що обтяжують покарання.

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 112³⁹⁸;

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. n. 18, 42, 44, 72³⁹⁹;

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97;

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 106⁴⁰⁰

Водночас засудження особи до довічного ув'язнення без можливості скорочення вироку може порушити питання щодо статті 3 Конвенції.

«*Stanford v. the UK*» (dec.)⁴⁰¹;

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97

Стаття 3 Конвенції *не* забороняє того, щоб особа на практиці повною мірою відбувала покарання довічного ув'язнення. Стаття 3 Конвенції забороняє неможливість зменшення довічного ув'язнення *де-юре* та *де-факто*.

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 108;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 113;

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. 42

У контексті питання про вирок до довічного позбавлення волі стаття 3 Конвенції повинна бути інтерпретована як така, що вимагає можливості зменшення вироку через його перегляд. Органи держави повинні мати можливість такого перегляду з метою встановлення будь-яких змін в особі засудженого, які б вказували

³⁹⁸ «*Trabelsi v. Belgium*», application № 140/10, judgment 04.09.2014

³⁹⁹ «*Hutchinson v. the UK*» [GC], application № 57592/08, judgment 03.02.2015

⁴⁰⁰ «*Vinter and Others v. the UK*», applications №№ 66069/09, 130/10, 3896/10, judgment 09.07.2013

⁴⁰¹ «*Stanford v. the UK*» (dec.), application № 73299/01

на те, що подальше тримання такого засудженого під вартою не є доцільним через успіхи в його реабілітації.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. n. 43–44

Компетенції Суду *не* стосується питання, до якої гілки влади повинен належати орган, який буде здійснювати такий перегляд, – до судової чи виконавчої.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. 45

До компетенції Суду *не* належить питання, через який проміжок часу буде здійснюватися такий перегляд. Порівняльне міжнародне право зазначає, що такий перегляд має відбуватися не пізніше 25 років відбування вироку з подальшими регулярними переглядами.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. n. 44, 69

Беручи до уваги тяжкість вчинених злочинів, що розглядаються, можна очікувати, що строк перебування у в'язниці буде *тривалим*.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. 67

Якщо національне законодавство *не* забезпечує можливості такого перегляду, то в такому разі призначення покарання у вигляді довічного вироку *не* є сумісним з вимогами статті 3 Конвенції.

«*Hutchinson v. the UK*», n. n. 50, 72

У цьому контексті Суд підкреслює, що *не* може виникнути питання щодо порушення статті 3 Конвенції, якщо справа засудженого до довічного вироку відповідно до національного законодавства переглядалася для цілей звільнення засудженого, проте засудженому було відмовлено на тій підставі, що він або вона продовжують створювати небезпеку для суспільства.

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 109

Суд зазначає, що в Україні засуджені до довічного позбавлення волі можуть розраховувати на звільнення лише у двох випадках: якщо вони страждають на серйозне захворювання, несумісне з подальшим триманням під вартою, або якщо помилувані Президентом. Проте у першому випадку подальше одужання, якщо таке можливо, означатиме кінець свободи цієї особи та її повернення до установи виконання покарань.

«*Petukhov v. Ukraine (№ 2)*», n. 169⁴⁰²

⁴⁰² «*Petukhov v. Ukraine (№ 2)*», application № 41216/13, judgment 12.03.2019

Суд неодноразового встановлював, що зміна покарання у виді довічного позбавлення волі у зв'язку зі смертельним захворюванням, що означає лише те, що засудженому дозволяється померти вдома або у хоспісі, а не у стінах установи виконання покарань, не може вважатися «перспективною звільнення» у розумінні, яке надає цьому поняттю Суд.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 170

Іншими словами, засуджені, яким було обрано покарання у виді довічного позбавлення волі, від самого початку не знають, що вони повинні зробити для того, щоб питання про їхнє дострокове звільнення було розглянуто та за яких умов.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 170

Порядок помилування в Україні не зобов'язує ані Комісію у питаннях помилування, ані Президента України обґрунтовувати свої рішення, прийняті за клопотаннями про помилування. У своїй практиці Суд встановив, що прозорість перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі можна також забезпечити іншими способами, такими як, наприклад, зобов'язання Комісії у питаннях помилування враховувати відповідну практику міжнародних судів та інших органів щодо тлумачення і застосування міжнародних стандартів у сфері прав людини, чинних для відповідної держави, та регулярно публікувати звіти про свою діяльність з детальним описом процесу розгляду клопотань про помилування. В Україні така інформація не оприлюднюється, за винятком загального переліку критеріїв, що стосуються розгляду клопотань про помилування, щоб продемонструвати, яким чином ці критерії застосовуються Президентом України на практиці, якщо взагалі застосовуються.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 177

Суд визнає, що з огляду на свободу розсуду, яка має надаватися Договірним державам у питаннях відправлення кримінального правосуддя та обрання покарання, його завдання не полягає у визначенні форми, як має здійснюватися такий перегляд (виконавчою або судовою гілками влади). Однак Суд вважає, що для забезпечення належного розгляду змін і прогресу в реабілітації засудженого до довічного позбавлення волі, якими б значними вони не були, перегляд повинен передбачати або надання обґрунтування органами виконавчої влади, або судовий перегляд, аби уникнути навіть ознаки свавілля (див. «Matiošaitis and Others v. Lithuania», п. 181).

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 178

У цій справі відсутність у Президента України та підконтрольних йому органів державної влади зобов'язання обґрунтувати свої рішення за клопотаннями про помилування ще більш обтяжується відсутністю будь-якого судового перегляду цих рішень. За таких обставин здійснення засудженими до довічного позбавлення волі свого права на перегляд їхнього покарання у виді довічного позбавлення волі через президентське помилування не може вважатися захищеним достатніми процесуальними гарантіями.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 179

В Україні президентські повноваження щодо здійснення помилування є сучасним еквівалентом королівської прерогативи помилування, яка ґрунтується на принципі гуманності, а не порядку, заснованому на пенологічних підставах і з належними процесуальними гарантіями, щодо перегляду ситуації засудженого для можливої зміни його покарання у виді довічного позбавлення волі.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 180

Суд також повторює, що політика європейських країн щодо обрання покарань наразі акцентує увагу на реабілітаційній меті позбавлення волі, навіть у випадку засуджених до довічного позбавлення волі. Засудженим до довічного позбавлення волі має надаватися можливість реабілітуватися. Щодо обсягу покладених у зв'язку з цим на державу зобов'язань Суд вважає, що хоча держави не несуть відповідальності за реабілітацію засуджених до довічного позбавлення волі, тим не менше, вони зобов'язані забезпечити таким засудженим можливість реабілітуватися. В іншому випадку, засуджений до довічного позбавлення волі може бути позбавлений можливості реабілітуватися, внаслідок чого необхідний для зменшення строку довічного позбавлення волі перегляд, під час якого оцінюється прогрес у реабілітації, не буде здатний призвести до пом'якшення, зменшення або звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі або до умовно-дострокового звільнення засудженого. Зобов'язання забезпечувати можливість реабілітації має розглядатися як зобов'язання вжиття заходів, а не досягнення результатів. Проте воно призводить до позитивного зобов'язання забезпечити в установі виконання покарань для засуджених до довічного позбавлення волі такий режим, який є сумісним з метою реабілітації та дозволяє таким засудженим досягнути у ній прогресу. У цьому контексті Суд уже встановив, що таке зобов'язання існує тоді, коли режим установи виконання покарань або умови тримання під вартою перешкоджають реабілітації.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 181

Існуючий в Україні режим для засуджених до довічного позбавлення волі є несумісним з метою реабілітації.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 184

Оцінюючи те, чи є покарання у виді довічного позбавлення волі *de facto* скоротним, важливим може бути врахування статистичної інформації щодо попереднього застосування зазначеного порядку перегляду, у тому числі щодо кількості помилуваних осіб. З відкритих джерел відомо, що наразі в Україні було задоволено лише одне клопотання про помилування засудженої до довічного позбавлення волі. Зі статистичної точки зору це вказує, що на практиці засуджені до довічного позбавлення волі не мають перспектив на задоволення їхніх клопотань про помилування. Усі зазначені міркування підводять Суд до висновку, що було порушено статтю 3 Конвенції у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі неможливо скоротити.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. n. 185–187⁴⁰³

Заміна довічного ув'язнення через невиліковну хворобу не може розглядатися як «перспектива звільнення». Подібно до цього, амністія не може розглядатися як захід, що надає «довічникам» можливість пом'якшення покарання або звільнення. Суд також не вважає помилування президентом як механізм, що гарантує, що довічні покарання можуть бути фактично зменшуваними з наступних причин: не було обов'язку наводити причини відмови у проханні про помилування; укази про помилування не підлягали судовому перегляду і не могли бути оскаржені ув'язненими безпосередньо; робота відповідної комісії з помилування не була прозорою, а її рекомендації не мали юридичної сили для Президента. Крім того, Суд встановив, що тюремні умови для довічно ув'язнених не сприяють реабілітації.

«Matiošaitis and Others v. Lithuania», n. n. 157–183⁴⁰⁴

⁴⁰³ «Petukhov v. Ukraine (№ 2)», application № 41216/13, judgment 12.03.2019

⁴⁰⁴ «Matiošaitis and Others v. Lithuania», applications № 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13, judgment 23.05.2017

ВІДСУТНІСТЬ СПІВПРАЦІ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ З ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ЗВІЛЬНЕННІ

Покарання у вигляді довічного позбавлення волі, призначене заявнику відповідно до відповідного закону про злочини, пов'язані з мафією, обмежувало його перспективи звільнення та можливість перегляду вироку.

Зокрема, дострокове звільнення залежало від «співпраці заявника з судовими органами».

Суд мав сумніви щодо вільного характеру вибору ув'язненого співпрацювати з владою та доцільності прирівнювання відсутності співпраці до небезпеки ув'язненого для суспільства.

Фактично, відсутність «співпраці з судовими органами» породила беззаперечну презумпцію небезпеки, яка позбавила заявника будь-якої реалістичної перспективи звільнення.

Таким чином, заявнику було неможливо продемонструвати, що його ув'язнення більше не було виправдано законними пенологічними підставами: продовжуючи порівнювати відсутність співпраці з беззаперечною презумпцією небезпеки для суспільства, існуючий режим ефективно оцінював небезпеку особи, посилячись на час, коли було вчинено правопорушення, замість того, щоб врахувати процес соціальної реабілітації та будь-який прогрес, досягнутий особою з моменту засудження.

Ця беззаперечна презумпція фактично завадила компетентному суду розглянути заяву про умовне звільнення та встановити, чи зазначена особа під час свого тримання під вартою змінилася та досягла прогресу в соціальній реабілітації до такої міри, що її затримання не було довше обґрунтоване пенологічними ознаками.

«Marcello Viola v. Italy (№ 2)», n. n. 103–138⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ «Marcello Viola v. Italy (№ 2)», application № 77633/16, judgment 13.06.2019

ПРЕВЕНТИВНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ АБО ІНТЕРНУВАННЯ

Під «небезпечним злочинцем» розуміється особа, яка була визнана винною у вчиненні особливо тяжкого сексуального або особливо тяжкого насильницького злочину, яка демонструє серйозну ймовірність повторного вчинення особливо тяжкого сексуального або особливо тяжкого насильницького злочину.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*⁴⁰⁶

Превентивне затримання з метою «убезпечення» (*secure preventive detention*) – це дозволене судовим органом затримання особи під час або після ув'язнення. *Secure preventive detention* застосовується не лише у зв'язку зі злочиним, вчиненим у минулому, проте й також на основі оцінки, яка свідчить, що така особа може вчинити особливо тяжкий злочин у майбутньому.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*⁴⁰⁷

Превентивний нагляд (*preventive supervision*) передбачає заходи контролю, моніторингу, спостереження або обмеження пересування, запроваджені щодо особи після або замість покарання у вигляді позбавлення волі. *Preventive supervision* запроваджується не лише у зв'язку зі злочиним, вчиненим особою у минулому, проте й також на основі оцінки, що свідчить, що така особа може вчинити особливо тяжкий злочин у майбутньому.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*⁴⁰⁸

Превентивний нагляд за небезпечними злочинцями може складатися з одного або декількох наступних заходів: 1) регулярне звітування про перебування у визначеному місці; 2) негайне інформування про будь-які зміни місця перебування, роботи або

⁴⁰⁶ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

⁴⁰⁷ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

⁴⁰⁸ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

посади; 3) заборона залишати місце проживання або будь-яку територію без дозволу; 4) заборона наближатися або контактувати з жертвою, її родичами або іншими визначеними особами; 5) заборона відвідувати визначені райони, місця або установи; 6) заборона проживати у визначених місцях; 7) заборона вчиняти певні дії, які можуть сприяти вчиненню злочинів аналогічного характеру; 8) участь у навчальних програмах, професійних, культурних, освітніх або аналогічних заходах; 9) обов'язкова участь в інтервенційних програмах та проходження регулярної оцінки за необхідності; 10) носіння електронних засобів контролю (електронний моніторинг) у поєднанні з одним або декількома із зазначених вище заходами; 11) інші заходи.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*⁴⁰⁹

Не можна виключати, що залишення ув'язненого у стані невизначеності упродовж тривалого терміну щодо його майбутнього (особливо щодо тривалості його позбавлення волі) або позбавлення ув'язненого перспективи звільнення, можуть також викликати питання з точки зору статті 3 Конвенції.

«Haidn v. Germany», n. 107

⁴⁰⁹ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

УТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РАЗОМ З ІНШИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

Суд *не* вважає, що політика інтеграції осіб, засуджених за воєнні злочини, до звичайних пенітенціарних установ є негуманним або таким, що принижує гідність, поводженням.

«Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n. 68

ТЕРОРИЗМ ТА ДОТРИМАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ВИМОГ

Суд вважає законним прийняття державами-учасницями твердої позиції щодо тих, хто робить свій внесок у вчинення терористичних актів, з якими він не може змиритися за жодних обставин.

«Othman (Abu Qatada) v. the UK», n. 183

Розслідування справ про терористичні злочини, безсумнівно, наражається на певні проблеми для органів влади.

«Brogan and Others v. the UK», n. 61;

«Murray v. the UK» [GC], n. 58;

«Dikme v. Turkey», n. 64

Потреби слідства та безумовна складність боротьби зі злочинністю, зокрема з тероризмом, не можуть виправдовувати порушення захисту фізичного стану людини.

«Tomasi v. France», n. 115

У рамках боротьби з тероризмом держави повинні мати можливість депортації іноземців, яких вони вважають загрозою для державної безпеки. Розгляд питання про те, чи насправді особа становить таку загрозу, не є завданням Суду; його єдине завдання полягає в розгляді питання про те, чи буде депортація такої особи сумісною з її правами за Конвенцією.

«Othman (Abu Qatada) v. the UK», n. 184

Навіть за найскладніших обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, Конвенція категорично забороняє будь-яке катування або нелюдське поводження чи таке, що принижує людську гідність, поводження або покарання.

«Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine», n. 66;

«Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 45;

«Bocharov v. Ukraine», n. 44;

«Bazorkina v. Russia», n. 129;

«Selmouni v. France» [GC], n. 95;

«Jalloh v. Germany» [GC], n. 99;

«Zyakun v. Ukraine», n. 39⁴¹⁰

⁴¹⁰ «Zyakun v. Ukraine», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

Суд усвідомлює *труднощі*, з якими стикаються держави у сфері захисту своїх громадян від терористичного насильства. Це робить ще більш важливим підкреслення, що стаття 3 Конвенції закріплює одну з найбільш фундаментальних цінностей демократичного суспільства. На відміну від більшості основних положень Конвенції та протоколів, стаття 3 Конвенції *не* передбачає винятків і ніяких відступів від неї, незважаючи на існування надзвичайного стану, що загрожує життю нації. Навіть у найскладніших обставинах, таких як *боротьба з тероризмом*, а також незалежно від поведінки зацікавленої особи Конвенція забороняє в абсолютному значенні тортури і нелюдське або принижуюче гідність поводження і покарання.

«*A. and Others v. the UK*» [GC], n. 126⁴¹¹;

«*Cobzaru v. Romania*», n. 60;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 117⁴¹²;

«*Zyakun v. Ukraine*», n. 39⁴¹³

⁴¹¹ «*A. and Others v. the UK*» [GC], application № 3455/05, judgment 19.02.2009

⁴¹² «*Trabelsi v. Belgium*», application № 140/10, judgment 04.09.2014

⁴¹³ «*Zyakun v. Ukraine*», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (СТАНДАРТИ КЗК)

Комітет приділяє особливу увагу трьом правам тих осіб, яких затримала поліція:

- 1) праву особи повідомити про факт свого затримання третю сторону за власним вибором (члена родини, друга, консульство);
- 2) праву доступу до адвоката;
- 3) праву вимагати медичного обстеження лікарем за власним вибором (додатково до медичного обстеження, яке здійснюється лікарем, що його запросили поліцейські органи)⁴¹⁴.

Зазначені ці права є трьома основними гарантіями проти жорстокого поводження із затриманими особами, і вони мають застосуватися від самого початку затримання, незалежно від того, як таке затримання визначається у відповідній правовій системі (затримання, арешт тощо)⁴¹⁵.

Особи, яких затримала поліція, повинні бути негайно поінформовані про свої права, зокрема, про ті, що викладені в пункті 36⁴¹⁶.

Крім того, будь-яка надана державним органам можливість відстрочки здійснення одного з наведених вище прав має бути чітко визначена, а її застосування жорстко обмежене в часі. Що стосується більш конкретно права доступу до адвоката і вимоги медичного обстеження не тим лікарем, якого запросили поліцейські органи, то при системах, де, у виняткових випадках, адвокати та лікарі можуть обиратися з попередньо визначених переліків, складених за згодою з відповідною професійною організацією, будь-яка відстрочка у здійсненні цих прав, має бути скасована⁴¹⁷.

⁴¹⁴ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 36.

⁴¹⁵ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 37.

⁴¹⁶ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁴¹⁷ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

Доступ до адвоката для осіб, яких тримають під вартою в поліції, передбачає право зв'язатися з адвокатом та право на візит адвоката (в обох випадках обов'язковою умовою є гарантія конфіденційності переговорів). Так само важливим є право особи на присутність адвоката під час допиту⁴¹⁸.

Стосовно медичного обстеження осіб, яких тримають під вартою в поліції, то ці обстеження повинні проводитись у такий спосіб, щоб поліцейські службовці не могли чути, а по можливості й спостерігати за таким обстеженням. Після цього результати кожного обстеження а також відповідні заяви затриманої особи і висновки лікаря офіційно протоколюються лікарем і надаються затриманій особі та її адвокату⁴¹⁹.

Стосовно самої процедури проведення допиту Комітет вважає, що повинні існувати чіткі правила та інструкції проведення поліцейського допиту. Вони, зокрема, повинні врегульовувати такі питання: інформування затриманої особи про персональні дані (прізвища та/або номери) осіб, які присутні під час проведення допиту; допустима тривалість допиту; час на відпочинок між допитами та час на перерви під час проведення допиту; місця, де може проводитись допит; можлива вимога до затриманої особи стояти під час відповіді на запитання; допит осіб, які знаходяться під впливом наркотиків, алкоголю тощо. Також слід вимагати, щоб постійно фіксувався час початку та закінчення допиту, так само як і висловлені під час допиту будь-які прохання від затриманої особи, а також від осіб, що були присутні під час кожного допиту⁴²⁰.

Комітет вважає за необхідне додати, що електронні записи поліцейських допитів є додатковою гарантією недопущення жорстокого поводження із затриманими особами (такі записи надають також значні переваги самій поліції)⁴²¹.

Комітет вважає, що основні гарантії, які надаються затриманим поліцією особам, будуть значно підсилені (і це може значно полегшити роботу поліцейських службовців), якщо буде вестись єдине і повне дос'є щодо кожної затриманої особи, де б фіксували-

⁴¹⁸ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁴¹⁹ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁴²⁰ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 39.

⁴²¹ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 39.

ся всі аспекти, що пов'язані із затриманням особи, та мають бути відображені усі заходи, яких було вжито по відношенню до затриманої особи (час, коли особу було позбавлено волі та мотив(и) цього заходу; час, коли особу було поінформовано про її права; фіксація ушкоджень, проявів душевних захворювань тощо; час, коли було сповіщено близьких/консула чи адвоката, а також час, коли вони відвідали затриману особу; час, коли було запропоновано їжу; час, коли проводився допит; час, коли особу було переведено до іншого закладу або звільнено тощо)⁴²².

Слід вимагати, щоб підпис заінтересованої особи був під різними пунктами (наприклад, тими, де йдеться про речі, які можуть бути в розпорядженні особи, або про факт повідомлення про якість із прав та про застосування або відмову у застосуванні якогось із прав), і, якщо це необхідно, було надане пояснення відсутності такого підпису. Окрім цього, адвокат затриманої особи повинен мати доступ до досьє тримання під вартою⁴²³.

Існування незалежного механізму розгляду скарг щодо поведінки під час тримання під вартою в поліції є ще однією важливою гарантією дотримання прав⁴²⁴.

Тримання під вартою в поліції, в основному, триває відносно недовго. З огляду на це не слід сподіватись на те, що в установах поліції будуть такі ж добрі матеріальні умови тримання, як і в тих місцях, де позбавлені волі особи перебувають тривалий період часу. Однак певні елементарні вимоги щодо матеріального забезпечення мають бути дотримані⁴²⁵.

Всі поліцейські камери повинні мати належний розмір – з огляду на кількість осіб, які можуть там знаходитись – а також відповідне освітлення (достатнє для читання у час, що не відводиться для сну) і вентиляцію. Бажано, щоб камери мали натуральне освітлення. Окрім цього, камери мають бути обладнані засобами для відпочинку (наприклад, закріпленим стільцем або закріпленою

⁴²² Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 41.

⁴²³ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 41.

⁴²⁴ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 40.

⁴²⁵ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 42.

лавкою); особи, які повинні провести ніч в місці тримання, мають бути забезпечені чистими матрацом та ковдрами⁴²⁶.

Особам, яких тримають під вартою в поліції, слід дозволяти справляти природні потреби в час, коли вони того забажають, в чистих і пристойних умовах; їм також слід надавати відповідну можливість для умивання. Ці особи повинні бути забезпечені харчуванням у відведений для цього час, включаючи, як мінімум, один раз на день повноцінне харчування (щось більш суттєве, ніж бутерброд)⁴²⁷.

Питання про те, яким має бути належний розмір поліцейської камери (або будь-яке інше приміщення для затриманого/ув'язненого) є досить складним. При оцінці до уваги слід брати численні фактори. Однак, делегації Комітету вважають за необхідне встановити основні критерії при вирішенні цього питання. Наступний критерій (що розглядається скоріше як бажаний рівень, аніж як мінімальний стандарт) застосовується при оцінці поліцейських камер для одиночного тримання на час, що перевищує декілька годин: загальна площа приблизно 7 квадратних метрів, відстань між стінами не менше 2 метрів та відстань між підлогою і стелею 2.5 метри⁴²⁸.

⁴²⁶ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 42.

⁴²⁷ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 42.

⁴²⁸ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 43.

СФЕРА НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Страждання внаслідок захворювань природного походження можуть охоплюватись статтею 3 Конвенції у випадках, якщо вони загострюються або існує ризик їх загострення внаслідок заходів, за які можуть бути відповідальні органи влади. Але поріг у цих ситуаціях є високим, оскільки стверджується шкода походить не від дій чи упущень органів влади, а від протікання самої хвороби.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 111

Вимога заявників радше зводилася до того, що відмова органів влади надати їм доступ до експериментальних лікарських засобів, які, на думку заявників, потенційно могли врятувати їм життя, прирівнювалася до нелюдського і принижуючого гідність поводження, за яке Держава мала нести відповідальність, оскільки вона тим самим не захистила їх від страждання на останніх стадіях їхньої хвороби. Однак Суд вважає, що подібна вимога виходить із розширювального тлумачення поняття нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, яке Суд не може прийняти.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

Немає підстав стверджувати, що своєю відмовою надати заявникам доступ до лікарського засобу, навіть потенційно здатного врятувати життя, але безпечність та ефективність якого все ще була під сумнівом, органи влади прямо долучилися до заподіяння фізичних страждань заявникам. Враховуючи те, що зазначені відмови не дали змоги заявникам використати лікарський засіб, який, на їхню думку, міг би покращити їхні шанси на одужання і виживання, вони дійсно спричинили їм душевні страждання, особливо з огляду на той факт, що цей лікарський засіб виявився доступним в інших країнах у порядку винятку.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

Проте Суд не вважає, що відмова органів влади досягла достатнього рівня жорстокості, щоби бути охарактеризованою як нелюдське поводження. Суд зауважує в цьому зв'язку, що стаття 3 не

накладає на Договірні Держави обов'язку згладжувати відмінності в рівні медичного забезпечення в різних країнах.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

Нарешті, Суд не вважає, що дані відмови можуть розглядатися як такі, що принижують чи ображають заявників.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

ЗАБОРОНА АБОРТІВ

Суд погоджується з тим, що подорож за кордон для проведення абортів була одночасно і психологічно, і психічно виснажливою для кожної із заявниць. Суд визнає, що ця подорож також була фінансово обтяжливою для першої заявниці. Проте Суд нагадує, що застосування статті 3 Конвенції впливає з мінімального рівня жорстокості. Проте обставини всіх справ свідчать про те, що зазначеного рівня не було досягнуто.

«A., B. and C. v. Ireland», n. n. 163–164⁴²⁹

⁴²⁹ «A., B. and C. v. Ireland», application № 25579/05, judgment 16.12.2010

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ТА «ДІДІВЩИНА»

Обов'язкова військова служба нерідко включає елемент страждання, як і заходи щодо позбавлення особи свободи. Однак багато дій, які б становили собою нелюдське або принижуюче гідність поводження щодо ув'язнених, можуть не досягати межі поганого поводження, якщо вони відбуваються в збройних силах у випадках, коли служать специфічній місії збройних сил у тому, що становить, наприклад, частину бойової підготовки.

«Chember v. Russia», n. 49

Проте на державі лежить обов'язок забезпечити, щоб громадянин ніс військовою службою в умовах, сумісних з повагою до його людської гідності, щоб порядок та методи військової підготовки не завдавали йому болю й страждань тією мірою, яка перевершує неминучий рівень страждань, властивий військової підготовці, і щоб з урахуванням практичних вимог такої служби його здоров'я і благополуччя належним чином забезпечувалися, *inter alia*, шляхом надання необхідної йому медичної допомоги.

«Chember v. Russia», n. 50

На державі лежить першочерговий обов'язок впровадити правила, що визначають рівень загрози життю або здоров'ю, яка може виникати не тільки від самого характеру військової діяльності, але й від людського фактору, який вступає в дію, коли держава призиває звичайних громадян на військовою службу.

«Chember v. Russia», n. 50

Такі правила мають вимагати вжиття практичних заходів, спрямованих на ефективний захист призовників від небезпек, властивих військовому життю, і відповідних методів визначення недоробок і помилок, які можуть допустити щодо цього відповідальні особи на різному рівні.

«Chember v. Russia», n. 50

Навіть якщо фізичні вправи є невід'ємною частиною військової підготовки, то для того щоб вони були сумісні зі статтею 3 Кон-

венції, вони не повинні перевищувати рівень, за яким буде слідувати загроза здоров'ю призовників або образа їх людської гідності.
«Chember v. Russia», n. 52

Заявник був насильно підданий фізичним вправам до втрати свідомості. Це покарання його командири застосували навмисно при повній поінформованості про його конкретні проблеми зі здоров'ям і без будь-якої військової необхідності, яка могла б викликати такий хід дій. За таких обставин таке покарання викликало в заявника глибокі фізичні страждання і вийшло за межі мінімального рівня жорстокості.

«Chember v. Russia», n. 56

ЗАПОБІГАННЯ ПОГАНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Держава має позитивний обов'язок забезпечувати захист від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 124;

«*Z. and Others v. the UK*», n. 73;

«*M.C. v. Bulgaria*», n. 149;

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 68⁴³⁰

Такий захист вимагає вжиття розумних та ефективних заходів з метою запобігання поганому поводженню, про яке органи влади знали чи повинні були знати. Зокрема, держава несе відповідальність за кожну особу, яка тримається під вартою, оскільки вона, перебуваючи під владою агентів держави, перебуває у вразливому становищі й органи влади зобов'язані її захищати. Проте цей обов'язок необхідно тлумачити таким чином, щоб не покладати на органи влади непомірний або надмірний тягар.

«*Berktaş v. Turkey*», n. 167;

«*O'Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 144;

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 124;

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 69

Для заявника достатньо показати, що органи влади не зробили всього, що розумно очікувалося від них, для запобігання реалізації реального та прямого ризику його фізичній недоторканності, про який вони знали чи повинні були знати. Йдеться про питання, відповідь на яке залежить від сукупності обставин справи, яка розглядається.

«*Keenan v. the UK*», n.n. 110–115;

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 70

Водночас, беручи до уваги труднощі в забезпеченні правопорядку в сучасному суспільстві, непередбачуваність людської поведінки та оперативний вибір, який необхідно зробити в питаннях пріоритетності та ресурсів, межі цього позитивного зобов'язання

⁴³⁰ «*Oshurko v. Ukraine*», application № 33108/05, judgment 08.09.2011

необхідно тлумачити таким чином, щоб не накладати нездійснених або непропорційно важких завдань на органи влади.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139;

«*O’Keefe v. Ireland*» [GC], n. 144;

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 124

Тому не кожен стверджуваний ризик поганого поведження може тягнути за собою обов’язок за Конвенцією з боку органів влади щодо вжиття оперативних заходів для запобігання матеріалізації цього ризику. Для того щоб виникло позитивне зобов’язання, необхідно встановити, що органи влади знали або повинні були знати у відповідний момент часу про існування для встановленої особи реального та безпосереднього ризику поганого поведження від злочинних дій третьої сторони і що вони не вжили заходів у рамках своїх повноважень, вжиття яких, якщо судити розумно, можна було очікувати для уникнення цього ризику.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139;

«*O’Keefe v. Ireland*» [GC], n. 144

Ще одним важливим міркуванням є необхідність забезпечення того, щоб поліція здійснювала свої повноваження з контролю та запобігання скоєнню злочинів у спосіб, який повністю дотримується належної правової процедури та інших гарантій, які законно накладають обмеження на її повноваження в розслідуванні злочинів та притягненні правопорушників до відповідальності, у тому числі гарантій, передбачених статтею 8 Конвенції.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139

ДОСТУП ДО АДВОКАТА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ

Можливість для осіб, які тримаються під вартою в поліції, мати доступ до адвоката під час цього періоду, є однією з основоположних гарантій проти жорстокого поводження⁴³¹.

Існування такої можливості буде мати стримуючий вплив на тих, хто схильний жорстоко поводитись із затриманими особами. Крім того, адвокат є саме тією особою, що може вжити відповідних заходів у разі, якщо жорстоке поводження дійсно має місце⁴³².

Ризик залякування та фізичного жорстокого поводження є найбільш високим у період одразу після позбавлення волі. Щоб бути повною мірою ефективним, право доступу до адвоката повинно бути гарантовано від самого початку позбавлення особи волі⁴³³.

Крім того, право на доступ до адвоката має застосовуватися з моменту позбавлення волі незалежно від конкретного правового статусу особи, а точніше, здійснення цього права не повинно залежати від офіційного оголошення особи «підозрюваною». Наприклад, у багатьох правових системах в Європі особи можуть бути зобов'язані приходити до правоохоронних органів – і залишатися там – упродовж певного періоду як «свідки» або для «надання інформації»; Комітет з власного досвіду знає, що ці особи можуть піддаватися ризику жорстокого поводження⁴³⁴.

Право на доступ до адвоката повинно надаватися кожному, хто позбавлений волі, незалежно від того, наскільки дрібним є правопорушення, у вчиненні якого він підозрюється⁴³⁵.

⁴³¹ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁴³² Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁴³³ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁴³⁴ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁴³⁵ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 20.

У багатьох країнах, які відвідав Комітет, особи можуть бути позбавлені волі на кілька тижнів за вчинення так званого «адміністративного правопорушення». Комітет не вбачає ніяких підстав для позбавлення цих осіб права на доступ до адвоката⁴³⁶.

Комітет уже неодноразово стикався з такою практикою, коли осіб, які у дійсності підозрювались у скоєнні злочину, формально утримували у зв'язку з адміністративним правопорушенням для того, щоб уникнути застосування гарантій, які застосовуються до осіб, що підозрюються у скоєнні злочину. Виключення певних категорій правопорушень зі сфери застосування права на доступ до адвоката неминуче призводить до ризику розвитку такого роду лазівок⁴³⁷.

Право на доступ до адвоката повинно застосовуватися незалежно від тяжкості злочину, в скоєнні якого підозрюється затримана особа. Дійсно, особи, які підозрюються в скоєнні особливо тяжких злочинів більш ніж інші ризикують піддатися жорсткому поводженню і, отже, більш ніж інші потребують доступу до адвоката. Отже, Комітет виступає проти заходів, які передбачають систематичну відмову упродовж визначеного періоду в доступі до адвоката для затриманих осіб, які підозрюються у вчиненні певних категорій злочинів (наприклад, злочинів, що караються відповідно до антитерористичного законодавства). Питання про те, чи є обмеження права на доступ до адвоката виправданим, має оцінюватися у кожному конкретному випадку, а не визначатися категорією злочинів⁴³⁸.

КЗК повністю визнає, що в окремих випадках може бути необхідно упродовж певного часу не дозволяти затриманій особі бачитися із самостійно обраним нею адвокатом. Однак це не повинно призводити до того, що особі буде повністю відмовлено у доступі до адвоката упродовж періоду, про який йде мова. У таких випадках має бути забезпечено доступ до іншого незалежного адвоката, якому можна довіряти, щоб не ставити під загрозу законні інтереси слідства. Це цілком можливо зробити, якщо заздалегідь знайти

⁴³⁶ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 20.

⁴³⁷ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 20.

⁴³⁸ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 21.

задовільні рішення для такого роду ситуації, порадившись з місцевою колегією адвокатів або спілкою юристів⁴³⁹.

Право на доступ до адвоката під час утримання в поліції має охоплювати право зустрітися з ним та спілкуватися віч-на-віч. Саме якщо розглядати це як гарантію проти жорстокого поводження (на відміну від засобів, що забезпечують справедливий судовий розгляд), дуже важливо, щоб адвокат був фізично присутнім біля затриманої особи. Тільки це надає можливість точно оцінити її фізичний і психологічний стан. Крім того, якщо зустріч з адвокатом не проходить у приватному порядку, затримана особа може побояватися розповідати, яким чином з нею поводяться. Допустивши, що, як виняток, інтереси особи може захищати не обраний нею адвокат, а замість нього інший адвокат, обраний відповідно до узгодженої заздалегідь процедури, Комітет не вбачає жодної необхідності відступати від принципу конфіденційності зустрічей між адвокатом і зацікавленою особою⁴⁴⁰.

Право на доступ до адвоката повинно також охоплювати право на присутність адвоката під час допиту, а також можливість для адвоката брати участь у допиті затриманого. Очевидно, що це не повинно ні заважати поліції відразу ж починати допитувати затриману особу, яка скористалася своїм правом на доступ до адвоката, ще до прибуття адвоката, якщо цього вимагає крайня терміновість справи, що розглядається, ні виключати можливість замінити адвоката, який перешкоджає належному проведенню допиту. Разом з тим, у разі виникнення такої ситуації, поліція згодом повинна відповідати за свої дії⁴⁴¹.

Для того, щоб право на доступ до адвоката під час затримання ефективно забезпечувалося на практиці, необхідно передбачити відповідну процедуру для осіб, які не мають фінансової змоги оплатити послуги адвоката⁴⁴².

⁴³⁹ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 22.

⁴⁴⁰ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 23.

⁴⁴¹ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 24.

⁴⁴² Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 25.

УСУНЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Суд поступово розширив свою практику щодо зобов'язань держави відповідно до статей 2 і 3 Конвенції щодо захисту суспільства від правопорушень. Наприклад, у деяких випадках від держави відповідно до статті 3 Конвенції вимагається вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, що підпадають під їхні юрисдикції, не піддавалися жорстокому поводженню, навіть якщо таке поводження здійснюють *приватні особи*. Такі заходи повинні передбачати ефективний захист та включати розумні дії із запобігання неналежного поводження, про яке органи влади знають або можуть знати.

«*S., V. and A. v. Denmark*» [GC], n. 124;

«*M.C. v. Bulgaria*, n. n. 149–150;

«*Z and Others v. UK*» [GC], n. 73;

«*P. and J.C. v. the UK*, n. 109;

«*Opuz v. Turkey*, n. 159;

«*A. v. the UK*», n. 22

Акти насильства на порушення статті 3 Конвенції, як правило, вимагають застосування *кримінально-правових заходів* проти правопорушників.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 141

Для виправлення порушення положень статті 3 Конвенції на національному рівні необхідно вжиття двох заходів. По-перше, державні органи повинні провести ретельне та ефективне розслідування, здатне привести до виявлення та покарання винних. По-друге, у разі необхідності заявникові повинна бути присуджена компенсація або він принаймні повинен мати можливість вимагати й отримати компенсацію за збитки, завдані неналежним поводженням.

«*Mosendz v. Ukraine*», n. 121;

«*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 116;

«*Carabulea v. Romania*», n. 165

ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ТА ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Дія Конвенції не може зупинятися біля воріт в'язниці.
«Hirst v. the United Kingdom (№ 2)» [GC], n. 70⁴⁴³;
«Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia», n. 836⁴⁴⁴;
«Klibisz v. Poland», n. 354⁴⁴⁵

Ув'язнені не можуть піддаватися поводженню, забороненому статтею 3 Конвенції.

«Hirst v. the United Kingdom (№ 2)» [GC], n. 70⁴⁴⁶;

Ключовим принципом, що лежить в основі практики ЄСПЛ щодо прав ув'язнених, є необхідність поводження з усіма особами, позбавленими свободи, з повагою до їх гідності та прав. Сама суть конвенційної системи захисту прав людини базується на повазі людської гідності, що поширюється на поводження з ув'язненими.

«Bouyid v. Belgium» [GC], n. n. 89–90⁴⁴⁷;
«Vinter and Others v. the United Kingdom» [GC], n. 113⁴⁴⁸

Існує міцний зв'язок між поняттями «принизливого поводження» та поваги «гідності». Відтак, коли поводження принижує людину, демонструючи відсутність поваги, або викликає почуття страху, страждання або неповноцінності, що здатне зламати моральний та фізичний опір особи, це може характеризуватися як принизливе поводження та підпадає під заборону статті 3 Конвенції.

«Bouyid v. Belgium» [GC], n. 90⁴⁴⁹;
«Muršić v. Croatia» [GC], n. 98⁴⁵⁰;

⁴⁴³ «Hirst v. the United Kingdom (№ 2)» [GC], application № 74025/01, judgment 06.10.2005

⁴⁴⁴ «Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia», applications № 11082/06 and 13772/05, judgment 25.07.2013

⁴⁴⁵ «Klibisz v. Poland», application № 2235/02, judgment 04.10.2016

⁴⁴⁶ «Hirst v. the United Kingdom (№ 2)» [GC], application № 74025/01, judgment 06.10.2005

⁴⁴⁷ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁴⁴⁸ «Vinter and Others v. the United Kingdom» [GC], applications № 66069/09, 130/10, 3896/10, judgment 09.07.2013

⁴⁴⁹ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁴⁵⁰ «Muršić v. Croatia» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 140⁴⁵¹;
«*Varga and Others v. Hungary*», n. 70⁴⁵²

Щоб потрапити під дію статті 3 Конвенції, страждання та приниження в будь-якому випадку повинні виходити за рамки неминучого елементу страждання та приниження, пов'язаного із затриманням. Держава повинна забезпечити, щоб особа утримувалася в умовах, сумісних з повагою людської гідності, щоб манера та спосіб виконання заходу не піддавали особу стражданням або труднощам, що перевищують неминучий рівень страждань, при-таманий затриманню, і що, з огляду на практичні вимоги ув'язнення, її здоров'я та добробут були належним чином забезпечені.

«*Varga and Others v. Hungary*», n. 70⁴⁵³;
«*Kudła v. Poland*», n. n. 92–94⁴⁵⁴;
«*Idalov v. Russia*», n. 93⁴⁵⁵

⁴⁵¹ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁴⁵² «*Varga and Others v. Hungary*», applications № 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13, judgment 10.03.2015

⁴⁵³ «*Varga and Others v. Hungary*», applications № 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13, judgment 10.03.2015

⁴⁵⁴ «*Kudła v. Poland*», application № 30210/96, judgment 26.10.2000

⁴⁵⁵ «*Idalov v. Russia*», application № 5826/03, judgment 22.05.2012

НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ УМИСЛУ НА ПРИНИЖЕННЯ ЗАТРИМАНОВОГО

Відсутність умислу принизити або зневажити затриманого, помістивши його до неналежних умов, хоча і є фактором, який потрібно враховувати, автоматично *не* виключає висновок про порушення статті 3 Конвенції.

«*Peers v. Greece*», n. 74⁴⁵⁶;

«*V. v. the United Kingdom*» [GC], n. 71⁴⁵⁷;

«*Mandić and Jović v. Slovenia*» [GC], n. 80⁴⁵⁸

Висновок, про те, що органи влади піддали заявника труднощам, що перевищують неминучий рівень страждань, притаманних затриманню, на порушення статті 3 Конвенції, жодним чином не може бути скасовано відсутністю ознак того, що органи влади діяли з наміром принизити заявника, адже особи, які перебувають під вартою, перебувають у вразливому становищі, а тому органи влади зобов'язані їх захищати.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 143⁴⁵⁹;

«*Helhal v. France*», n. 63⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ «*Peers v. Greece*», application № 28524/95, judgment 19.04.2001

⁴⁵⁷ «*V. v. the United Kingdom*», application № 24888/94, judgment 16.12. 1999

⁴⁵⁸ «*Mandić and Jović v. Slovenia*» [GC], applications № 5774/10, 5985/10, judgment 20.10.2011

⁴⁵⁹ «*Rooman v. Belgium*» [GC], application № 18052/11, judgment 31.01.2019

⁴⁶⁰ «*Helhal v. France*», application № 10401/12, judgment 19.02.2015

ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВ ДЛЯ УТРИМАННЯ У СТАНІ НЕСВОБОДИ

Держава зобов'язана організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб забезпечити повагу гідності затриманих, незалежно від фінансових та матеріально-технічних труднощів.

«Muršić v. Croatia» [GC], n. 99⁴⁶¹

Нестача кадрів не знімає з держави обов'язку дбати про добробут ув'язнених у пенітенціарних установах.

«Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n.n. 17, 31, 71

Високий рівень злочинності, відсутність ресурсів або інші структурні проблеми *не* є обставинами, які виключають або послаблюють відповідальність держави за неналежні умови ув'язнення. На державу покладається обов'язок організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб функціонування пенітенціарної системи не призводило до появи таких умов, незалежно від фінансових або технічних труднощів.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 229⁴⁶²

Брак коштів не може в принципі виправдати умови, які є настільки поганими, що перевищили поріг поведження, яке суперечить статті 3 Конвенції.

«Aliev v. Ukraine», n. 151

Економічні проблеми держави не можуть у будь-якому разі пояснити та виправдати окремі умови утримання, які неприпустимі з огляду на дотримання вимог статті 3 Конвенції.

«Aliev v. Ukraine», n. 151

⁴⁶¹ «Muršić v. Croatia» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁴⁶² «Neshkov and Others v. Bulgaria», applications № 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12, 9717/13, judgment 27.01.2015

ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Викладена Урядом версія щодо умов перевезення з однієї конкретної в'язниці до іншої є показово лаконічною. Суд повторює, що в такому конвенційному провадженні, яким є розгляд цієї справи, не завжди можливо неухильне застосування принципу *affirmanti incumbit probatio* («*he who alleges must prove*» – той, хто стверджує щось, повинен довести це твердження), оскільки в деяких випадках лише Уряд має доступ до інформації, яка може підтвердити або спростувати відповідні заяви. Ненадання Урядом такої інформації без переконливого пояснення може служити підставою для відповідного висновку про обґрунтованість показань заявника.

«*Lotarev v. Ukraine*», n. 102;

«*Yakovenko v. Ukraine*», n. 106;

«*Idalov v. Russia*» [GC], n. 98

Справи щодо скарг на неадекватні умови тримання під вартою не зводяться до неухильного застосування принципу *affirmanti incumbit probatio*, оскільки в таких випадках лише Уряд держави-відповідача має доступ до інформації, яка може підтвердити або спростувати відповідні твердження. Отже, Суд бере до уваги, що заявник може мати певні труднощі в отриманні доказів на підтвердження своїх скарг з цього приводу. Однак у таких справах розумно очікувати від заявників подання принаймні детального викладу оскаржуваних фактів та надання – максимально можливою мірою – певних доказів на підтвердження своїх скарг.

«*Vorobyev v. Ukraine*», n. 51

У цій справі не було дотримано цієї вимоги, оскільки скарги заявника щодо умов тримання у виправній колонії обмежувалися нечіткими та загальними твердженнями, що не надає Суду підстав дійти висновку, що страждання заявника досягли мінімального рівня жорстокості, що вимагається статтею 3 Конвенції.

«*Vorobyev v. Ukraine*», n. 52

Так, заявник стверджував, що камери, в яких його тримали, були вогкими та холодними, а харчування було поганої якості. Проте з цього приводу він не надав жодних доказів або додаткових

деталей. У той самий час Суд зазначає, що Уряд спростував аргумент заявника, посиляючись на довідки, надані адміністрацією виправної колонії.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 53

Більше того, Суд ніколи не встановлював порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з умовами тримання у виправній колонії, на підставі чого він міг би зробити висновок на користь твердження заявника в цій справі. Суд зазначає, що твердження заявника щодо умов тримання його під вартою не було підтверджено свідченнями інших засуджених, разом з якими він перебував у камерах. Суд також зазначає, що у виправній колонії заявник одужав від туберкульозу.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 54

З огляду на вищевикладене скарга на умови тримання у виправній колонії не була належним чином обґрунтованою.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 55

ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Суд уже встановлював порушення статті 3 Конвенції в деяких справах проти Росії, де йшлося про брак простору в камерах та при транспортуванні до та із суду.

«*Khudoyorov v. Russia*», n. n. 118–120⁴⁶³;

«*Starokadomskiy v. Russia*», n. n. 53–60⁴⁶⁴;

«*Idalov v. Russia*» [GC], n. 106

Суд заснував практику, що стосується умов перевезення ув'язнених у в'язничних мікроавтобусах між слідчими ізоляторами та судами. Так, Суд встановив порушення статті 3 Конвенції у багатьох випадках, коли ув'язнених перевозили в надзвичайно тісних умовах, коли, зокрема, у розпорядженні ув'язнених було менше 0,5 кв. м. площі, а дехто з них мав навіть 0,25 кв. м.

«*Yakovenko v. Ukraine*», n. n. 107–109⁴⁶⁵;

«*Vlasov v. Russia*», n. n. 92–99⁴⁶⁶;

«*Starokadomskiy v. Russia*», n. n. 55–60⁴⁶⁷;

«*Retunsciaia v. Romania*», n. 78⁴⁶⁸;

«*Radzhab Magomedov v. Russia*», n. 61⁴⁶⁹

Перевезення заявника разом з іншим затриманим у кабіні розміром в 1 кв. м. становить порушення статті 3 Конвенції, навіть якщо подорож тривала менше 1 години. Подібні подорожі є неприпустимими незалежно від їхньої тривалості. На додаток треба враховувати, що заявникові доводилося переносити подібні тісні умови двічі на день упродовж двохсот днів судового розгляду його справи.

«*Vlasov v. Russia*», n. 92⁴⁷⁰

У 2003 році заявника перевозили на фургоні «ГАЗ» (розміром менше 9 кв. м.) разом із 11–12 затриманими та, мабуть, щонаймен-

⁴⁶³ «*Khudoyorov v. Russia*», application № 6847/02, judgment 08.11.2005

⁴⁶⁴ «*Starokadomskiy v. Russia*», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁴⁶⁵ «*Yakovenko v. Ukraine*», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁴⁶⁶ «*Vlasov v. Russia*», application № 78146/01, judgment 12.06.2008

⁴⁶⁷ «*Starokadomskiy v. Russia*», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁴⁶⁸ «*Retunsciaia v. Romania*», application № 25251/04, judgment 08.01.2013

⁴⁶⁹ «*Radzhab Magomedov v. Russia*», application № 20933/08, judgment 20.12.2016

⁴⁷⁰ «*Vlasov v. Russia*», application № 78146/01, judgment 12.06.2008

ше 3 конвойними. Також його багато разів перевозили у пасажирському салоні (розміром 11 кв. м.) у мікроавтобусі «ЗІЛ» із 12–13 затриманими та, мабуть, щонайменше 3 конвойними. Беручи до уваги вищезазначені дані, Суд дійшов висновку, що на одного затриманого припадало менше 0,35 та 0,32 кв. м. відповідно. Припущення Уряду про те, що проектна спроможність не була перевищена, саме по собі не спростовує твердження заявника про те, що він був перевезений у тісних умовах.

«Starokadomskiy v. Russia», n. 55⁴⁷¹

Окремі відсіки площею 0,4 кв. м., 0,5 кв. м. або навіть 0,8 кв. м. є непридатними для перевезення людини, незалежно від тривалості такого перевезення (див. СРТ/Inf (2004) 36 [Azerbaijan], § 152; СРТ/Inf (2004) 12 [Luxembourg], § 19; СРТ/Inf (2002) 23 [Ukraine], § 129; СРТ/Inf (2001) 22 [Lithuania], § 118; and СРТ/Inf (98) 13 [Poland], § 68). У цій справі заявник стверджував, що в'язничні мікроавтобуси площею 6 кв. м зазвичай перевозили 30 затриманих. Уряд заявив, що ніколи в фургоні не було більше 20 або 21 людини, але не вказав загальний розмір відділень, в яких знаходився заявник під час поїздок. Тому, навіть припускаючи на користь уряду, що на фургона припадає 0,3 кв. м., це, очевидно, нижче рівня, допустимого за стандартами КЗК.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 108

Враховуючи висоту фургонів (приблизно 1,6 метра), затримані утримувалися лише у сидячому положенні. Однак, беручи до уваги, що відсіки у мікроавтобусах «ЗІЛ» загальною площею склали 11,28 кв. м, а відсіки у фургонах «ГАЗ» загальною площею 8,93 кв. м., Суд не вважає можливим, щоб 36 осіб у фургонах «ЗІЛ» або 25 чоловік у мікроавтобусах «ГАЗ» отримали достатню кількість місць для сидіння та місця для транспортування в гуманних умовах.

«Idalov v. Russia» [GC], n. 103⁴⁷²

Заявника транспортували понад 150 разів у стандартному в'язничному автомобілі, який іноді був заповнений понад проектною місткості. Враховуючи, що йому доводилося перебувати в замкнутому приміщенні по кілька годин, такі обмежені умови повинні були завдати йому серйозних фізичних страждань. Його страждання ще більш посилювалися відсутністю належної вентиляції й освітлення та ненадійним опаленням. Враховуючи кумулятивний

⁴⁷¹ «Starokadomskiy v. Russia», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁴⁷² «Idalov v. Russia» [GC], application № 5826/03, judgment 22.05.2012

вплив, який ці умови чинили на заявника, Суд вважає, що умови транспортування з СІЗО до суду і назад досягали рівня «нелюдського» поводження в розумінні статті 3 Конвенції. Важливе значення має також й те, що заявник піддавався такому поводженню під час суду або під час судового розгляду скарг на продовження терміну утримання під вартою, тобто тоді, коли він найбільше потребував зосередженості й розумової готовності. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з умовами транспортування заявника.

«Moiseyev v. Russia», n. n. 135–136

Держава повинна забезпечити тримання особи в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, а спосіб і метод виконання заходу не повинні завдавати їй душевного страждання чи труднощів, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманний ув'язненню, і щоб здоров'я і самопочуття особи були належним чином забезпечені з огляду на практичні потреби ув'язнення. Ці принципи також стосуються умов перевезення ув'язнених з пенітенціарної установи до суду і назад, а також їх тримання у приміщенні суду, включаючи забезпечення належним харчуванням (*«Yevgeniy Bogdanov v. Russia», № 22405/04, n. n. 101–105; «Romanova v. Russia», № 23215/02, n. n. 88–92; «Kovaleva v. Russia», № 7782/04, n. n. 62–65; «Yakovenko v. Ukraine», № 15825/06, n. n. 103–113*).

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 155

Недостатня вентиляція у спекотні дні та відсутність обігріву, коли фургон стоїть з вимкненим двигуном, є кваліфікуючими ознаками для визнання транспортування ув'язнених з порушенням вимог статті 3 Конвенції.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 109⁴⁷³

⁴⁷³ «Yakovenko v. Ukraine», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Відсутність ременів безпеки або інших пристроїв безпеки, які зменшують ризик травмування у транспортному засобі, що рухається, сама по собі не є порушенням статті 3 Конвенції. Водночас відсутність ременів безпеки або ручок може бути порушенням статті 3 Конвенції за певних обставин та у поєднанні з іншими факторами, наприклад, коли крісло ув'язненого з особливими потребами не було належним чином зафіксовано в автомобілі.

«*Voicu v. Romania*», n. 63⁴⁷⁴;

«*Jatsõõn v. Estonia*», n. n. 42–43⁴⁷⁵;

«*Engel v. Hungary*», n. 28⁴⁷⁶;

«*Tarariyeva v. Russia*», n. n. 112–117⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ «*Voicu v. Romania*», application № 22015/10, judgment 10.07.2014

⁴⁷⁵ «*Jatsõõn v. Estonia*», application № 27603/15, judgment 30.10.2018

⁴⁷⁶ «*Engel v. Hungary*», application № 46857/06, judgment 20.05.2010

⁴⁷⁷ «*Tarariyeva v. Russia*», application № 4353/03, judgment 14.12.2006

ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Що стосується залізничного транспорту, Суд зазначає, що сторони не погодились щодо кількості осіб, які зазвичай розміщувались у вагоні. Беручи до уваги, що допустимий простір для ув'язненого за національними стандартами для короткострокових поїздок на залізниці становить 0,3 кв. м., то виявляється, що у вагоні, розрахованому на 104 особи, розміщувалися 70 ув'язнених. В результаті чого на одного ув'язненого припадало 0,4 кв. м., що є непридатним для перевезення людини на будь-яку дистанцію. Вентиляція у вагонах була поганою, їжа не була забезпечена, а води бракувало. Заявник повинен був витримувати такі умови двічі на місяць по дорозі до Севастопольського ІТТ упродовж 2 років і 8 місяців, таким чином здійснивши близько 64 таких поїздок. Тому поведження, яке було застосовано до заявника під час його неодноразових перевезень між Севастопольським ІТТ та Сімферопольським СІЗО, перевищувало мінімальний рівень суворості

«Yakovenko v. Ukraine», n. n. 110–113⁴⁷⁸

Сторони надали різні описи загальних умов транспорту заявника. Заявник стверджував, що його перевозили у вагонах із чотирма сидіннями площею 2,9 кв. м., які містили від 12 до 15 затриманих. Уряд не надав жодної інформації про виміри відсіків. Він лише зазначив, що під час першої частини його поїздки, з Москви до Воронежа, заявника перевозили у купе № 5 з 10 затриманими. Інформації щодо залишкової частини подорожі заявника не було надано. Уряд назвав знищення відповідних документів причиною їх ненадання відповідної інформації.

«Sudarkov v. Russia», n. n. 63–69⁴⁷⁹

Під час його переїзду з Санкт-Петербурга в Мурманськ, який тривав кілька днів, заявника перевозили в тісноті з іншими 16 ув'язненими в купе. Значна перенаселеність залізничного вагона становила нелюдське та таке, що принижує гідність, поведження у значенні статті 3 Конвенції.

«Dudchenko v. Russia», n. 131⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ «Yakovenko v. Ukraine», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁴⁷⁹ «Sudarkov v. Russia», application № 3130/03, judgment 10.07.2008

⁴⁸⁰ «Dudchenko v. Russia», application № 37717/05, judgment 07.11.2017

НІЧНИЙ СОН ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Упродовж 65-годинного транспортування з Сосногорська до Нижнього Новгорода заявник залишався сам у купе площею 2 кв. м. Кожні 2 години його перевіряли і змушували змінювати положення, відмовляючи тим самим у безперервному 8-годинному сні. Суд вважає особливо вражаючим те, що такі регулярні «перевірки» передбачені національним законодавством, що регулюють перевезення затриманих. Умови сну заявника ще більше погіршувало постійне освітлення в камері. Позбавлення сну становило важкий фізичний та психологічний тягар для заявника.

«Guliyev v. Russia», n. n. 61–65⁴⁸¹

⁴⁸¹ «Guliyev v. Russia», application № 24650/02, judgment 19.06.2008

УТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У ПРИМІЩЕННЯ СУДУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

Заявник перебував у конвойному приміщенні у вкрай обмежених умовах декілька годин на день, а іноді і 8–10 годин. Хоч його перебування в конвойному відділенні не було постійним, Суд не може ігнорувати той факт, що воно переживалося з утриманням у слідчому ізоляторі і транспортуванням в умовах, які вище він уже визнав нелюдськими і такими, що принижують гідність. За цих умов кумулятивний вплив на тримання заявника у вкрай маленьких камерах конвойного відділення суду без вентиляції, їжі, пиття та вільного доступу до туалету був настільки серйозним, що призводив до фізичних страждань і морального пригнічення. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з умовами тримання заявника в конвойному приміщенні суду.

«Moiseyev v. Russia», n. n. 142–143

Зважаючи на вищезазначене, Суд вважає, що за обставин цієї справи сукупний вплив неналежного харчування та стану здоров'я заявника під час судових засідань, які проводилися 23.05.2011, 17.01.2012, 18.01.2012 і 19.01.2012, був достатнім для посилення фізичних страждань та психічного виснаження заявника. Це ще більше обтяжувалося тим, що зазначене вище поведження мало місце під час судового розгляду справи заявника – у той час, коли йому найбільше були потрібні концентрація та розумова активність. Тому Суд доходить висновку, що заявника було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поведженню всупереч положенням статті 3 Конвенції (див. *«Strelets v. Russia», n. 62*).

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 160

ПРИЙОМ ЗАТРИМАНИХ ДО МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ЗАТРИМАНИХ

Взяття під варту в принципі є «законним», якщо саме це обмеження свободи засноване на судовому рішенні.

«*Mooren v. Germany*» [GC], n. 74⁴⁸²

Рішення про взяття під варту слід розглядати як *ex facie* недійсне, якщо недолік рішення був серйозним і очевидним порушенням у винятковому значенні, зазначеному в практиці ЄСПЛ.

«*Mooren v. Germany*» [GC], n. 75

⁴⁸² «*Mooren v. Germany*» [GC], application № 11364/03, judgment 09.07.2009

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Держава повинна забезпечити тримання особи в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, щоб спосіб і метод виконання покарання не завдавали засудженому душевного страждання чи мук, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманного ув'язненню, і щоб здоров'я і добробут особи були належним чином забезпечені. Оцінюючи умови тримання, необхідно врахувати сукупний вплив цих умов, а також тривалість тримання в цих умовах.

- «*A. and Others v. the UK*» [GC], n. 128⁴⁸³;
- «*Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine*», n. 57;
- «*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 96;
- «*Kharchenko v. Ukraine*», n. 50;
- «*Krivolapov v. Ukraine*», n. 74⁴⁸⁴;
- «*Lada v. Ukraine*», n. 34⁴⁸⁵;
- «*Lotarev v. Ukraine*», n. 99;
- «*Lutsenko v. Ukraine (№ 2)*», n. 116
- «*Moiseyev v. Russia*», n. 121;
- «*Muršić v. Croatia*», n. 50;
- «*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 228;
- «*Ostrovar v. Moldova*», n.n. 79–80;
- «*Pisaroglu v. Moldova*», n.n. 17–18⁴⁸⁶;
- «*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 47;
- «*Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina*», n. 67;
- «*Varga and Others v. Hungary*», n. 71;
- «*Visloguzov v. Ukraine*», n. 56;
- «*Zakshevskiy v. Ukraine*», n. 73⁴⁸⁷

Беручи до уваги скарги заявника на переповненість, проблеми з вентиляцією, освітленням, опаленням і харчуванням, що не були спростовані Урядом, Суд доходить висновку, що матеріальні умови

⁴⁸³ «*A. and Others v. the UK*» [GC], application № 3455/05, judgment 19.02.2009

⁴⁸⁴ «*Krivolapov v. Ukraine*», application № 5406/07, judgment 02.10.2018

⁴⁸⁵ «*Lada v. Ukraine*», application № 32392/07, judgment 06.02.2018

⁴⁸⁶ «*Pisaroglu v. Moldova*», application № 21061/11, judgment 03.03.2015

⁴⁸⁷ «*Zakshevskiy v. Ukraine*», application № 7193/04, judgment 17.03.2016

тримання заявника під вартою упродовж зазначеного терміну були такими, що принижують гідність, на порушення статті 3 Конвенції.
«Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine», n. 61

Умови ув'язнення можуть іноді бути нелюдським або такими, що принижують гідність поводженням. Оцінюючи умови тримання під вартою, потрібно оцінювати кумулятивний ефекти цих умов, а також заяви, що зробив заявник.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 146;

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 61⁴⁸⁸;

«Idalov v. Russia» [GC], n. 94;

«Dougou v. Greece», n. 46;

«Lotarev v. Ukraine», n. 99;

«Melnik v. Ukraine», n. 93

⁴⁸⁸ «Lorsé and Others v. the Netherlands», application № 52750/99, judgment 04.02.2003

ТРИМАННЯ В УСТАНОВІ ВИСОКОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ

Незважаючи на те що умови ув'язнення нерідко включають елементи страждання або приниження, *не* можна сказати, що ув'язнення у в'язниці високого рівня безпеки саме по собі становить порушення статті 3 Конвенції.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 62

Дотримання громадського порядку вимагає в певних випадках ув'язнення певних категорій осіб у в'язницях високого рівня безпеки. Проте стаття 3 Конвенції суворо вимагає, щоб такі особи трималися в умовах, які б були сумісними з повагою до людської гідності, щоб порядок та спосіб виконання покарання *не* призводив до страждань та труднощів, які б перевищували рівень страждань, характерних ув'язненню як такому, і щоб здоров'я та добробут таких осіб належним чином охоронялися.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 62

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ

Суд часто встановлював порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з браком житлового простору, що надавався ув'язненим.

«*Tymoshenko v. Ukraine*», n. 200;

«*Iglin v. Ukraine*», n. 52⁴⁸⁹;

«*Kulik v. Ukraine*», n. 94⁴⁹⁰

Суд уже знаходив порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з браком особистого простору ув'язнених у наступних справах:

– «*Mamedova v. Russia*», № 7064/05, п. 61;

– «*Khudoyorov v. Russia*», № 6847/02, п. 104;

– «*Labzov v. Russia*», № 62208/00, п. 44;

– «*Novoselov v. Russia*», № 66460/01, п. 41;

– «*Mayzit v. Russia*», № 63378/00, п. 39;

– «*Kalashnikov v. Russia*», № 47095/99, п. 97;

– «*Peers v. Greece*», № 28524/95, п. 69.

«*Lind v. Russia*», n. 60⁴⁹¹

Суттєвий брак простору у в'язничній камері є одним із важливих чинників, які повинні братися до уваги при визначенні того, чи були оспорюванні умови тримання під вартою такими, що «принижували гідність», у розумінні статті 3 Конвенції.

«*Varga and Others v. Hungary*», n. 73

При оцінці вільного місця у в'язничній камері необхідно також враховувати простір, зайнятий меблями та сантехнікою.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 231

Недостатність простору може також ускладнюватися відсутністю достатньої кількості окремих спальних місць.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 231

⁴⁸⁹ «*Iglin v. Ukraine*», application № 39908/05, judgment 12.01.2012

⁴⁹⁰ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

⁴⁹¹ «*Lind v. Russia*», application № 25664/05, judgment 06.12.2007

Навіть якщо перенаселеність не є серйозним настільки, що лише за цим показником призводить до порушення статті 3 Конвенції, вона може бути такою в поєднанні з іншими умовами тримання під вартою (наприклад, відсутність приватності при використанні туалету, погана вентиляція, відсутність доступу до природного освітлення та свіжого повітря, відсутність належного опалення або відсутність елементарної гігієни). Сукупність таких умов призводить до рівня страждань, який перевищує властивий утриманню під вартою.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 231

Держава має забезпечити особу умовами утримання, які б не порушували її людської гідності, щоб спосіб та метод виконання міри покарання не зумовлювали страждань або труднощів такої міри, які б перевищували неминучий рівень страждань ув'язненого, та щоб, з огляду на практичні вимоги ув'язнення, його здоров'я та добробут були забезпечені. Оцінюючи умови утримання, треба брати до уваги кумулятивний ефект цих умов, а також специфічні твердження заявника.

«Varga and Others v. Hungary», n. 72;

«Melnik v. Ukraine», n. 93;

«Oštrovar v. Moldova», n. 79;

«Apostu v. Romania», n. 79;

«Muršić v. Croatia», n. 52

Упродовж решти строку перебування у Київському слідчому ізоляторі в особистому розпорядженні заявника було більше 4 кв. м особистого простору та що на той час нестачі спальних місць у зазначених камерах не було. Суд не має будь-якої інформації щодо площі камери № 136, але заявник не подав жодної скарги у зв'язку з цим. Оскільки впродовж відповідного періоду розмір камер сам по собі не порушує питання за Конвенцією, Суд має встановити, чи був сукупний вплив інших аспектів побутових умов тримання заявника під вартою таким, що становить нелюдське та/або таке, що принижує гідність, поводження у порушення статті 3 Конвенції.

У зв'язку з цим Суд погоджується, що у заявника могли бути певні проблеми щодо побутових умов тримання його під вартою у зазначених камерах.

У той же час Суд не може встановити, чи мали подібні недоліки значний вплив на заявника. Відсутні також докази того, що штучне освітлення або системи вентиляції були недостатніми. Більше того, заявникові щоденно надавалась прогулянка на 1 годину. Вікна у камерах не були облаштовані металевими чи іншими

перекриттями, які б перешкоджали доступу до камер природного світла, а заявник не скаржився, що камери не були додатково облаштовані штучним освітленням.

Що стосується санітарно-гігієнічних умов, Суд, оцінивши надані сторонами речові докази, зокрема і надані Урядом світлини, зазначив, що стіл, унітаз, холодильник та ліжко були розташовані всередині камер, у яких перебував заявник, іноді дуже близько один до одного. Проте, виходячи з наявних документів, Суд не може встановити ні стан санвузла, за винятком камери № 260, ні те, чи було його відокремлено від решти камери. У камерах зазвичай була холодна проточна вода і особам, які перебували під вартою, включаючи заявника, дозволялося приймати душ щонайменше один раз на 7 днів. Суд додає, що заявник визнав умови в камері № 136 належними.

Враховуючи кумулятивний вплив цих умов, вони *не* досягають мінімального рівня жорстокості, який вимагається для кваліфікації поводження як нелюдського або такого, що принижує гідність у розумінні статті 3 Конвенції.

Отже, порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з триманням заявника під вартою у СІЗО не було.

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. n. 121–125

Заявник не надав жодних документальних доказів, які б дали Судові змогу встановити правдивість його тверджень стосовно побутових умов тримання у СІЗО. Хоча у справах, що стосуються умов тримання під вартою, Суд не завжди вимагає від заявників підтвердження всіх та кожного твердження конкретними документами, визнаючи, що відповідна інформація та можливості перевірки фактів у таких випадках перш за все знаходяться в руках органів влади, для того, щоб Суд переклав тягар доведення та розглянув скарги по суті, вони щонайменше повинні бути чітко і послідовно сформульовані. У цій справі вказаної вимоги не було дотримано, оскільки виклад заявником фактів не був достатньо детальним, щоб можна було чітко побачити характер та ступінь його страждань та показати, чи досягло оскаржуване жорстоке поводження рівня тяжкості, який підпадає під дію статті 3 Конвенції. Отже, заявник не подав небезпідставної скарги стосовно побутових умов тримання його під вартою у СІЗО. Твердження заявника стосовно застосування до нього наручників під час перебування у лікарні не підтверджуються жодними доказами, а тому їм бракує обґрунтованості.

«Temchenko v. Ukraine, n. 97⁴⁹²

⁴⁹² «Temchenko v. Ukraine, application № 30579, judgment 16.07.2015

З інформації, наданої сторонами, незрозуміло, скільки ув'язнених утримувалось у камері із заявником упродовж періоду його ув'язнення. Крім того, жодна із сторін не зазначила, скільки часу заявник кожного дня проводив зачиненим у своїй камері. У той же час Суд зазначає, що Уряд не надав коментарів щодо інших детальних та конкретних елементів, які є суттєвими для оцінки умов тримання заявника під вартою. Отже, Суд бере до уваги виклад фактів заявника.

«Lada v. Ukraine», n. 36

З огляду на свою усталену практику, Суд вважає, що умови тримання заявника під вартою у СІЗО № 27, зокрема, брак особистого простору у розпорядженні заявника у поєднанні з відсутністю можливості для прогулянок впродовж майже трьох місяців тримання його під вартою, становили таке, що принижує гідність, поводження. Відповідно у зв'язку з цим було порушення статті 3 Конвенції.

«Zakshevskiy v. Ukraine», n. 68

РОЗМІРИ ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ

Екстремальний брак місця у в'язничній камері необхідно ретельно оцінювати на предмет наявності порушення статті 3 Конвенції. Проте якщо ув'язнені мають у своєму розпорядженні менше 3 кв. м. житлової площі, таке перенаселення слід розглядати настільки серйозним, щоб констатувати порушення статті 3 Конвенції незалежно від інших факторів.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 231;

«*Muršić v. Croatia*», n. 52

Площа одиночної камери не може бути менше 3 кв. м.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 299

Кожен ув'язнений повинен мати не менше 4 кв. м. житлової площі в багатомісних та спільних камерах.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 299

З точки зору Суду, простір від 1 кв. м. до 2,5 кв. м. на одного ув'язненого слід уважати *тривалою істотною переповненістю*.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 299

В оцінці того, чи мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю особистого простору, увага повинна бути приділена таким факторам: (а) кожен ув'язнений повинен мати індивідуальне спальне місце; (б) кожен ув'язнений повинен мати принаймні 3 кв. м житлової площі; (с) розмір камери повинен дозволити ув'язненим вільно пересуватися між предметами меблів. Відсутність будь-якого з цих елементів сама по собі призводить до сильної презумпції, що умови утримання під вартою не відповідали вимогам статті 3 Конвенції.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 231;

«*Varga and Others v. Hungary*», n. 72;

«*Ananyev and Others*», n. 148;

«*Muršić v. Croatia*», n. 52

Крім розміру простору, інші аспекти фізичних умов утримання під вартою також мають відношення до оцінки відповідності статті 3 Конвенції. Такі елементи включають у себе, зокрема, доступ до свіжого повітря, природне світло і повітря, наявність вентиляції, адекватності опалення, можливість використання туалету з дотриманням приватності, дотримання елементарних санітарно-гігієнічних вимог. Таким чином, навіть у в'язничних камерах, що забезпечують від 3 кв. м. до 4 кв. м. житлової площі на одного ув'язненого, може бути порушення цієї статті, якщо просторовий фактор поєднується з відсутністю вентиляції та освітлення.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 233;

«*Moiseyev v. Russia*», n. 121;

«*Muršić v. Croatia*», n. 57

При встановленні того, чи є умови тримання такими, «що принижують гідність» у розумінні статті 3 Конвенції, серйозний брак простору у в'язничних камерах вважається впливовим чинником та може становити порушення як сам по собі, так і у сукупності з іншими недоліками. Зокрема, у справах, в яких йдеться про в'язничну камеру, площею від 3 кв. м. до 4 кв. м. особистого простору на кожного ув'язненого, вирішальним фактором при оцінці Судом адекватності умов тримання буде фактор простору. Порушення статті 3 Конвенції буде встановлено, якщо фактор простору поєднаний з іншими неналежними фізичними умовами тримання під вартою, пов'язаними, зокрема, з доступом до прогулянок на свіжому повітрі, природного освітлення або повітря, наявністю системи вентиляції, адекватністю температури у камері, можливістю приватного використання туалету, а також дотриманням базових санітарно-гігієнічних вимог.

«*Lada v. Ukraine*», n. 35

У камері заявника на особу припадало не більше ніж 2,25 кв. м. Отже, камера була постійно надмірно переповненою, що саме по собі порушує питання за статтею 3 Конвенції.

Ситуація ускладнювалася тим, що санвузол у переповненій камері заявника майже не забезпечував усамітнення. Як видно з фотографій, що надали сторони, перегородка заввишки 100 см відокремлювала унітаз у кутку камери від умивальника, але не від її житлової зони. На вході до туалету не було жодної ширми. Таким чином, заявник був змушений користуватися туалетом у присутності та на очах інших співкамерників і перебувати в камері, коли туалетом користувалися вони.

Тому умови тримання, зокрема надмірна переповненість камери і відповідний негативний вплив на самопочуття заявника в поєднанні з тривалістю строку, впродовж якого заявник тримався під вартою у таких умовах, становили таке, що принижує гідність, поводження.

Відповідно було порушення статті 3 Конвенції.

«Buglov v. Ukraine», n. n. 87–90

Заявник більшість часу перебував у камері, яку ділив з іншим ув'язненим, розмір якої становив 6 кв. м. Отже, на кожного ув'язненого припадало близько 3 кв. м. особистого простору, що є менше за мінімальну норму, рекомендовану КЗК для України. З огляду на практику Суду, брак наданого заявникові особистого простору сам по собі порушує питання за статтею 3 Конвенції, особливо з огляду на значні обмеження свободи пересування та прогулянок.

«Gorbatenko v. Ukraine», n. 139;

«Trepashkin v. Russia», n. 92⁴⁹³;

«Melnik v. Ukraine», n. 103;

«Visloguzov v. Ukraine», n. 46

У цій справі заявник не мав змоги точно виміряти розміри камери у в'язничному фургоні чи дістати довідки про пасажиромістність. З іншого боку, для Уряду не було складним завданням навести конкретні дані на підтвердження своїх доводів, але він не зробив цього і не дав жодних пояснень, чому він утримувався від надання такої інформації. По суті, Уряд обмежився твердженням, що умови відповідали чинним нормам і що тривалість поїздки була втричі менша, ніж стверджував заявник. Копій документів із зазначеними нормами чи інструкцій стосовно в'язничних furgonів подано не було. Зважаючи на ці обставини, Суд розглядатиме цю скаргу по суті, виходячи з інформації, яку подав заявник, тією мірою, якою вона підтверджується згаданими вище результатами перевірок, які проводив КЗК.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 107⁴⁹⁴

КЗК вважає одиночні камери транспортного засобу, площа яких становить 0,4–0,5 кв. м. або навіть 0,8 кв. м., неприйнятними для перевезення особи, хоч би якою короткою була тривалість поїздки⁴⁹⁵.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 108

⁴⁹³ «Trepashkin v. Russia», application № 36898/03, judgment 19.07.2007

⁴⁹⁴ «Yakovenko v. Ukraine», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁴⁹⁵ СРТ/Іnf (2004) 36 [Азербайджан], п. 152; СРТ/Іnf (2004) 12 [Люксембург], п. 19; СРТ/Іnf (2002) 23 [Україна], п. 129; СРТ/Іnf (2001) 22 [Литва], п. 118; СРТ/Іnf (98) 13 [Польща], п. 68

У цій справі заявник стверджував, що у в'язничних фургонах площею 6 кв. м, як правило, перевозили 30 затриманих. Уряд доводив, що у фургоні ніколи не було понад 20 або 21 особи, але не зазначив загального розміру камер, у яких тримали заявника під час поїздки. Отже, навіть якщо виходити з твердження Уряду про те, що на одного ув'язненого у фургоні припадало 0,3 кв. м, такий показник все одно явно нижчий, ніж це допускають стандарти КЗК.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 108

Якщо враховувати те, що за національними нормами на одного ув'язненого припадає 0,3 кв. м. простору в разі нетривалої залізничної поїздки, тоді впливає, що в разі поміщення 70 ув'язнених у вагон, розрахований на 104 місця, на одного ув'язненого припадатиме 0,4 кв. м. простору, а це, як уже зазначено вище, є неприйнятним для перевезень на будь-які відстані.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 110

ПРОГУЛЯНКИ НА СВІЖОМУ ПОВІТРІ

Особливу увагу слід приділяти питанню про перебування ув'язнених на свіжому повітрі⁴⁹⁶.

Коротка тривалість прогулянок на свіжому повітрі може бути фактором, який впливає на встановлення порушення статті 3 Конвенції.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», п. 235;
«*Apoștu v. Romania*», п. 79

Вимога про дозвіл ув'язненим перебувати щодня хоча б одну годину на свіжому повітрі скрізь визнається як основна гарантія прав (бажано, щоб ця вимога була невід'ємною складовою більш широкої програми діяльності)⁴⁹⁷.

Усі без винятку ув'язнені мають право на щоденне перебування на свіжому повітрі⁴⁹⁸.

Навіть ув'язнені з числа тих, хто відбуває покарання в штрафному ізоляторі, мають право на щоденне перебування на свіжому повітрі⁴⁹⁹.

Саме по собі зрозуміло, що щоденне перебування на свіжому повітрі повинне відбуватись на ділянці достатньої площі⁵⁰⁰.

Ділянка для прогулянок на свіжому повітрі має бути, наскільки це видається можливим, обладнана укриттям на випадок поганої погоди⁵⁰¹.

⁴⁹⁶ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁴⁹⁷ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁴⁹⁸ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁴⁹⁹ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁵⁰⁰ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁵⁰¹ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

НАЛЕЖНИЙ ДОСТУП ДО ТУАЛЕТНИХ ПРИМІЩЕНЬ

Перенаселення, неналежне медичне лікування та незадовільні санітарні умови тримання заявника упродовж усього часу становлять поведження, що принижує людську гідність.

«*Melnik v. Ukraine*», n. n. 110–112;

«*Peers v. Greece*», n. 74

Доступ у будь-який час до туалетів, а також підтримання належних гігієнічних умов є суттєвими елементами створення людських умов перебування⁵⁰².

Комітет не схвалює практику, яка спостерігається в окремих країнах, коли ув'язнені повинні справляти природні потреби у відрах у своїх камерах (ці відра спорожнюються у визначений час)⁵⁰³.

Туалети мають бути розміщені або безпосередньо в камерах (бажано, щоб це було в санітарній зоні камери), або ж ув'язненим потрібно забезпечити можливість у будь-який час (включаючи нічний час) без жодних зволікань виходити з камери, для того щоб скористатись туалетом⁵⁰⁴.

Ув'язнені повинні мати регулярний доступ до душу та ванної⁵⁰⁵.

Бажано також, щоб в камері була проточна вода⁵⁰⁶.

Доступ до належним чином оснащених приміщень для особистої гігієни має першочергове значення для збереження відчуття особистої гідності ув'язненого.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 240;

«*Apostu v. Romania*», n. 79

⁵⁰² Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁵⁰³ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁵⁰⁴ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁵⁰⁵ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁵⁰⁶ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 49.

По-справжньому гуманне середовище є неможливим без доступу до туалетних приміщень або можливості підтримувати гігієну тіла.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 240;

«*Apoštu v. Romania*», n. 79;

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 156⁵⁰⁷

Відсутність безперешкодного доступу до туалету у в'язниці може бути достатньо серйозним фактором, щоб кваліфікуватися як нелюдське й принижуюче гідність поводження.

«*Halil Adem Hasan v. Bulgaria*», n. 59⁵⁰⁸

Що стосується доступу до туалетів, то умови, де унітази, розміщені в куті камери і не відділені від місця, де перебувають ліжка ув'язнених, є неприйнятними не лише з гігієнічної точки зору. Це також позбавляє ув'язненого будь-якої приватності, оскільки він чи вона перебуває на виду інших ув'язнених, які сидять на нарах, а також в'язничних охоронців, які можуть спостерігати за ним через вічко. Це може бути особливо важким тягарем для ув'язнених, які страждають на захворювання системи травлення.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 241;

«*Moiseyev v. Russia*», n. 124;

«*Aleksandr Makarov v. Russia*», n. 97⁵⁰⁹;

«*Longin v. Croatia*», n. 60⁵¹⁰

⁵⁰⁷ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁵⁰⁸ «*Halil Adem Hasan v. Bulgaria*», application № 4374/05, judgment 10.03.2015

⁵⁰⁹ «*Aleksandr Makarov v. Russia*», application № 15217/07, judgment 12.03.2009

⁵¹⁰ «*Longin v. Croatia*», application № 49268/10, judgment 06.11.2012

КОРИСТУВАННЯ ДУШЕМ

Обмежений час для прийняття душу може вважатися таким, що принижує гідність до ув'язнених.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 158⁵¹¹;

«*Grishin v. Russia*», n. n. 47, 48, 49, 94⁵¹²

Можливість приймати душ не частіше одного разу на 10 днів або від 15 до 20 хвилин один раз на тиждень є недостатньою для забезпечення належної особистої гігієни.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 158;

«*Shilbergs v. Russia*», n. 97⁵¹³

У багатьох випадках спосіб користування душем не давав затриманим елементарного приватного життя, оскільки їх везли в душові зали цілою групою, одну камеру за іншою, а кількість функціонуючих душових насадок часом була замалою щоб розмістити їх усіх.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 158;

«*Grishin v. Russia*», n. n. 47, 48, 49, 94⁵¹⁴

⁵¹¹ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁵¹² «*Grishin v. Russia*», application № 30983/02, judgment 15.11.2007

⁵¹³ «*Shilbergs v. Russia*», application № 20075/03, judgment 17.12.2009

⁵¹⁴ «*Grishin v. Russia*», application № 30983/02, judgment 15.11.2007

ДОДАТКОВІ ГІГІЄНИЧНІ УМОВИ

У справі «*Logvinenko v. Ukraine*» Суд зазначив, що, згідно з відповідними внутрішніми положеннями в Україні, при лікуванні туберкульозу особливе значення надається спеціальній гігієні і фізичним вправам. Так само, як і в цій справі, немає ніяких підстав припускати, що для заявника був розроблений якої-небудь комплекс гігієнічних заходів або фізичних вправ. Згаданий вище висновок Суду про те, що заявник провів три роки в СІЗО, у переповнених камерах з поганими гігієнічними умовами, чітко вказує на протилежне.

«*Kushnir v. Ukraine*», п. 148

ДОСТУП ДО СВІЖОГО ПОВІТРЯ

Недостатній доступ до свіжого повітря та природного освітлювання може створювати додаткові умови для встановлення факту порушення статті 3 Конвенції.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. n. 237–239

Враховуючи кумулятивний ефект факторів, Суд вважає, що факт того, що заявник був зобов'язаний майже 4 роки жити, спати і користуватися туалетом у погано освітленій і вентиляваній камері, не маючи можливості для належної прогулянки на свіжому повітрі, повинен був завдати йому страждань такої інтенсивності, яка перевершила неминучий рівень страждань, притаманний ув'язненню. Звідси випливає, що умови його утримання під вартою були нелюдськими і такими, що принижують людську гідність.

«Moiseyev v. Russia», n. 126

Уряд ніяк не обґрунтував своїх тверджень щодо нормальної вентиляції. У таких обставинах Суд схильний віддати перевагу твердженням заявника з цього приводу.

«Kharchenko v. Ukraine», n. 54

Понад двох років заявнику доводилося проводити значну частину кожного дня в тісній камері з поганою вентиляцією та без вікна у власному розумінні цього слова.

«Gladkiy v. Russia», n. 69⁵¹⁵

⁵¹⁵ «Gladkiy v. Russia», application № 3242/03, judgment 21.12.2010

ФІЗИЧНІ ВПРАВИ

Фізичні характеристики приміщення для заняття фізичними справами також можуть бути фактором, який впливає на встановлення порушення статті 3 Конвенції. Наприклад, двір для прогулянок, що за розмірами є лише на 2 кв. м. більшим за розмір камери, оточений трьохметровою стіною і має отвір в небо, покритий металевими прутами і густою сіткою, не надає ув'язненим належних можливостей для відпочинку та оздоровлення.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 236;

«*Moiseyev v. Russia*», n. 125

Усім ув'язненим без винятку необхідно надавати щоденну прогулянку на відкритому повітрі тривалістю не менше 1 години, переважно в складі більш широкої програми занять поза камерою, з огляду на, що прогулянкові двори повинні бути досить просторими і, за наявності, можливості забезпечувати укриття на випадок поганої погоди. Режим утримання в установах для засуджених ув'язнених має бути ще більш сприятливим.

«*Muršić v. Croatia*» [GC], n. 99⁵¹⁶;

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 150⁵¹⁷

У в'язничних стандартах, розроблених Комітетом з питань запобігання катуванням, конкретно згадуються фізичні вправи на свіжому повітрі та вважається основним гарантом добробуту ув'язнених, що всім без винятку дозволяється щонайменше 1 година вправ на відкритому повітрі щодня і бажано в рамках ширшої програми позаклітинної діяльності.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 150

Невелика тривалість фізичних вправ на відкритому повітрі, обмежена 1 годиною на день, була фактором, який ще більше погіршував становище заявника, який упродовж усього часу перебував у камері без будь-якої свободи пересування.

«*Gladkiy v. Russia*», n. 69⁵¹⁸;

«*Tunis v. Estonia*», n. 46⁵¹⁹

⁵¹⁶ «*Muršić v. Croatia*» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁵¹⁷ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁵¹⁸ «*Gladkiy v. Russia*», application № 3242/03, judgment 21.12.2010

⁵¹⁹ «*Tunis v. Estonia*», application № 429/12, judgment 19.12.2013

ПЕРЕБУВАННЯ СПІВКАМЕРНИКІВ У КАМЕРІ

Перебування особи в місці ув'язнення в одній камері з декількома співкамерниками, що перевищувало неминучий рівень страждання, який супроводжує ув'язнення, є достатнім, щоб викликати стрес, почуття страху, болю й неповноцінності.

«Lind v. Russia», n. n. 58–63

Тримання заявника в переповнених камерах упродовж 3-х місяців та 22-х днів було ще більш погіршено недостатньою вентиляцією та нестачею ліжок, що змусила заявника та інших ув'язнених спати по черзі.

«Visloguzov v. Ukraine», n. 60

Перенаселення, неналежне медичне лікування та незадовільні санітарні умови тримання заявника упродовж усього часу становили поводження, що принижує людську гідність.

«Melnik v. Ukraine», n. n. 110–112;

«Peers v. Greece», n. 74

НАЯВНІСТЬ ПАРАЗИТІВ У КАМЕРАХ

Проблемою може бути наявність тарганів, гризунів, блох, вошей, клопів та інших паразитів. В'язнична адміністрація повинна вирішувати такі зараження шляхом надання адекватних засобів дезінфекції, миючих засобів, а також регулярними дезінфекціями й оглядами камер, зокрема постільної білизни, матраців та приміщень, що використовуються для зберігання продуктів харчування

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 243;

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 159⁵²⁰

⁵²⁰ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

НОСІННЯ БОРОДИ

Вимоги гігієни або безпеки не можуть виправдовувати норми, що передбачають абсолютну заборону ув'язненим відрощувати бороду, незалежно від її довжини, охайності чи будь-яких інших міркувань, якщо ці норми прямо не передбачають жодних винятків із цієї заборони.

«Biržietis v. Lithuania», n. n. 55–58⁵²¹

Примусове гоління волосся ув'язненого призводить до відчуття неповноцінності, оскільки його зовнішній вигляд змінюється проти його волі.

«Yankov v. Bulgaria», n. 112⁵²²

Упродовж певного періоду ув'язнений, якого було піддано примусовому голінню, демонструє на собі таке гоління, що помітне персоналу в'язниці, іншим ув'язненим, відвідувачам або іншим особам, якщо ув'язненого незабаром після цього звільняють або доставляють до громадського місця. Відтак людина, швидше за все, відчуватиме приниження гідності через явні фізичні сліди гоління, яке мало місце незадовго до цього.

«Yankov v. Bulgaria», n. 113

Примусове гоління ув'язнених в принципі є актом, який може призвести до приниження їхньої людської гідності або може викликати в них почуття неповноцінності, або здатне принизити їх. Чи буде досягнуто внаслідок примусового гоління мінімальний рівень жорстокості, а, отже, чи буде таке поводження таким, що принижує гідність та суперечить статті 3 Конвенції, залежатиме від конкретних фактів справи, включаючи особисті обставини потерпілого, контекст та мета такого поводження.

«Yankov v. Bulgaria», n. 114

⁵²¹ «Biržietis v. Lithuania», application № 49304/09, judgment 14.06.2016

⁵²² «Yankov v. Bulgaria», application № 39084/97, judgment 11.12.2003

НАЯВНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПАЛЬНОГО МІСЦЯ ТА ПОСТІЛЬНОЇ БІЛИЗНИ

Питання неадекватної постільної білизни часто виникає в контексті ширшої проблеми переповненості в'язниць. Практика Суду підтримує принцип «один ув'язнений – на одне ліжко». У багатьох випадках Суд встановлював порушення статті 3 Конвенції, коли ув'язнені не мали індивідуального спального місця та, як наслідок, їм доводилося спати по черзі. Отже, Суд наголошує, що кожен затриманий повинен мати окреме спальне місце в камері. Важливо також пам'ятати про гігієнічні вимоги, пов'язані з адекватною постільною білизною.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 146⁵²³;

«*Gusev v. Russia*», n. 57⁵²⁴;

«*Dorokhov v. Russia*», n. 58⁵²⁵;

«*Bagel v. Russia*», n. 61⁵²⁶;

«*Babushkin v. Russia*», n. 44⁵²⁷;

«*Kalashnikov v. Russia*», n. 97⁵²⁸

⁵²³ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁵²⁴ *Gusev v. Russia*, application № 67542/01, judgment 15.05.2008

⁵²⁵ «*Dorokhov v. Russia*», application № 66802/01, judgment 14.02.2008

⁵²⁶ «*Bagel v. Russia*», application № application № 37810/03, judgment 15.11.2007

⁵²⁷ «*Babushkin v. Russia*», application № 67253/01, judgment 18.10.2007

⁵²⁸ «*Kalashnikov v. Russia*», application № 47095/99, judgment 15.07.2020

ВИМОГИ ЩОДО ОДЕЖИ УВ'ЯЗНЕНИХ

Хоча обов'язок ув'язнених носити в'язничний одяг може розглядатися як втручання до їх особистої недоторканності, він, безсумнівно, базується на законній меті захисту інтересів громадської безпеки та запобігання громадським безладам і злочинам.

«Nazarenko v. Ukraine», n. 139⁵²⁹

Вимога ув'язнених носити особистий одяг у в'язниці не захищається статтею 9 Конвенції

«McFeeley and Others v. the United Kingdom»⁵³⁰

Тим не менш, зобов'язання ув'язненого носити в'язничний одяг під час відвідування поліклініки поза в'язницею є втручанням до його права на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції.

«T.V. v. Finland»⁵³¹

Ненадання ув'язненому своєчасної та адекватної інформації про умови короткотермінової відпустки у в'язниці, а саме про зобов'язання носити в'язничний одяг та кайданки, призвело до його вимушеної відмови від відвідування похорону, що становило порушення статті 8 Конвенції.

«Giszczak v. Poland», n. n. 33–41⁵³²

⁵²⁹ «Nazarenko v. Ukraine», application № 39483/98, judgment 29.04.2003

⁵³⁰ «McFeeley and Others v. the United Kingdom», the Commission decision, adopted 02.10.1984

⁵³¹ T.V. v. Finland, the Commission decision, application № 21780/93, adopted 02.03.1994

⁵³² «Giszczak v. Poland», application № 40195/08, judgment 29.11.2011

ХАРЧУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ

Явна недостатність харчування ув'язненого може сама по собі порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції.

«*Dudchenko v. Russia*», n. 130⁵³³;

«*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», n. 55⁵³⁴;

«*Stepuleac v. Moldova*», n. 55⁵³⁵;

«*Guliyev v. Russia*», n. 62⁵³⁶

Одноразове (на день) харчування становить форму поводження, забороненого статтею 3 Конвенції.

«*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», n. 55⁵³⁷;

«*Stepuleac v. Moldova*», n. 55⁵³⁸;

Суд встановив відсутність порушення статті 3 Конвенції, у ситуації, коли їжа, що подавалася ув'язненим тричі на день, регулярно перевірялася в'язничним лікарем та компетентними державними органами, які не визнавали її неякісною.

«*Muršić v. Croatia*» [GC], n. 166⁵³⁹

Питання повноцінного харчування стає принциповим у випадку ув'язнення жінки, яка годує груддю дитину.

«*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», n. 141⁵⁴⁰

Питання надання повноцінного харчування набуває більшої актуальності під час транспортування ув'язненого до суду.

«*Starokadomskiy v. Russia*», n. 58⁵⁴¹

Ненадання ув'язненому води та їжі упродовж 24-х годин після доставляння до в'язниці становило бездіяльність, що охоплювалося поводженням, забороненим статтею 3 Конвенції.

«*S.F. and Others v. Bulgaria*», n. 87⁵⁴²

⁵³³ «*Dudchenko v. Russia*», application № 37717/05, judgment 07.11.2017

⁵³⁴ «*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», application № 62393/00, judgment 04.05.2006

⁵³⁵ «*Stepuleac v. Moldova*», application № 8207/06, judgment 06.11.2007

⁵³⁶ «*Guliyev v. Russia*», application № 24650/02, judgment 19.06.2008

⁵³⁷ «*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», application № 62393/00, judgment 04.05.2006

⁵³⁸ «*Stepuleac v. Moldova*», application № 8207/06, judgment 06.11.2007

⁵³⁹ «*Muršić v. Croatia*» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁵⁴⁰ «*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», application № 56660/12, judgment 24.03.2016

⁵⁴¹ «*Starokadomskiy v. Russia*», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁵⁴² «*S.F. and Others v. Bulgaria*», application № 8138/16, judgment 07.12.2017

Питання, пов'язане з харчуванням, може виникнути в контексті статті 3 Конвенції, коли адміністрація в'язниці відмовляє ув'язненому в забезпеченні його певною дієюю та ігнорує індивідуальні потреби ув'язненого у харчуванні. Обов'язок органів влади забезпечувати харчування ув'язнених, безперечно, можна трактувати як такий, що вимагає врахування особливих дієтичних вимог, а саме їжі, яку ув'язнений не може вживати з огляду на релігійні чи інші перешкоди.

*«D and E.S. v. the United Kingdom»*⁵⁴³

Забезпечення їжею ув'язненого відповідно до його релігійних переконань має важливе значення, оскільки дотримання дієтичних норм можна вважати прямим вираженням переконань у розумінні статті 9 Конвенції.

«Jakóbski v. Poland», n. 45⁵⁴⁴

«Vartic v. Romania (№ 2)», n. n. 33–36⁵⁴⁵;

«Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France» [GC], п. 73⁵⁴⁶

Ненадання дієтичного харчування ув'язненому з огляду на стан його здоров'я не може бути виправдано економічними труднощами органів державної влади.

«Ebedin Abi v. Turkey», n. n. 31–54⁵⁴⁷

Крім того, органи влади були зобов'язані доручити спеціалісту оцінити стандартне меню, запропоноване відповідною в'язницею, і одночасно запросити заявника пройти медичний огляд, спеціально пов'язаний з його скаргами на стан здоров'я.

«Ebedin Abi v. Turkey», n. n. 31–54

⁵⁴³ «D and E.S. v. United Kingdom», the Commission decision, application № 13669/88, adopted 07.03.1990

⁵⁴⁴ «Jakóbski v. Poland», application № 18429/06, judgment 07.12.2010

⁵⁴⁵ «Vartic v. Romania (№ 2)», application № 14150/08, judgment 17.12.2013

⁵⁴⁶ «Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France» [GC], application 27417/95, judgment 27.06.2000

⁵⁴⁷ «Ebedin Abi v. Turkey», application № 10839/09, judgment 13.03.2018

МЕДИЧНІ СЛУЖБИ У В'ЯЗНИЦЯХ (СТАНДАРТИ КЗК)

Недостатній рівень медичних служб може призвести до ситуації, що може бути охарактеризована як нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Окрім того, медична служба у конкретному закладі потенційно може відігравати важливу роль в боротьбі із проявами жорстокого поводження як в самому закладі, так і в інших місцях (особливо в поліцейських закладах). Більш того, медична служба може позитивно вплинути на загальний рівень життя в закладі, в рамках якого вона функціонує⁵⁴⁸.

Під час своїх відвідувань медичних служб у в'язницях Комітет керувався визначенням таких питань:

- a) доступ до лікаря;
- b) непреференційне медичне обслуговування;
- c) згода пацієнта і конфіденційність;
- d) профілактика захворювань;
- e) гуманітарна допомога;
- f) професійна незалежність;
- g) професійна компетентність⁵⁴⁹.

⁵⁴⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 30.

⁵⁴⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 32.

ДОСТУП ДО ЛІКАРЯ (СТАНДАРТИ КЗК)

Після прибуття до в'язниці кожна позбавлена волі особа повинна бути негайно оглянута медичним працівником закладу⁵⁵⁰.

У своїх попередніх доповідях Комітет рекомендував, щоб кожному новому ув'язненому якомога в найкоротший строк після прибуття до в'язниці була надана можливість спілкування з лікарем та, у разі необхідності, проведено медичне обстеження⁵⁵¹.

Слід додати, що в деяких країнах повноцінне медичне обстеження після прибуття до в'язниці проводиться кваліфікованим молодшим медичним персоналом (медсестрою), який готує доповідь для лікаря. Такий підхід можна інколи розглядати як більш ефективне використання наявних людських ресурсів⁵⁵².

Також було б бажано, щоб новому ув'язненому після його прибуття до в'язниці була надана пам'ятка або брошура з інформацією про наявність і діяльність медичних служб та нагадуванням про основні гігієнічні вимоги⁵⁵³.

Під час перебування в ув'язненні позбавлені волі особи повинні мати можливість доступу до лікаря в будь-який час, незалежно від режиму їхнього утримання. Медичне обслуговування повинне бути організоване у такий спосіб, щоб запити стосовно лікарської консультації виконувались без непотрібних затримок⁵⁵⁴.

Ув'язненим слід надати можливість доступу до медичного обслуговування на конфіденційній основі, наприклад, через надсилання повідомлення у заклеєному конверті⁵⁵⁵.

Персонал закладу не повинен намагатися контролювати і сортувати запити стосовно лікарської консультації⁵⁵⁶.

⁵⁵⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁵⁵¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁵⁵² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁵⁵³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁵⁵⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 34.

⁵⁵⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 34.

⁵⁵⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 34.

Тюремна медична служба повинна, як мінімум, бути здатною надавати регулярні амбулаторні консультації та невідкладну медичну допомогу (само собою зрозуміло, що додатково до цього можуть бути ще й приміщення лікарняного типу з ліжками)⁵⁵⁷.

Кожен з ув'язнених повинен мати змогу отримувати допомогу кваліфікованого зубного лікаря⁵⁵⁸.

Окрім того, медичні працівники, що працюють в пенітенціарних закладах, повинні мати змогу використовувати допомогу фахівців⁵⁵⁹.

Завжди повинна існувати можливість викликати лікаря для надання невідкладної медичної допомоги. Окрім цього, на території пенітенціарного закладу повинна постійно бути присутня особа, яка може надати невідкладну допомогу. Ця особа, по можливості, повинна мати офіційно підтверджену кваліфікацію молодшого медичного працівника (медсестри)⁵⁶⁰.

Амбулаторне лікування повинно здійснюватися під наглядом з боку медичного персоналу; у багатьох випадках для забезпечення лікування недостатньо ініціативи з боку ув'язненого⁵⁶¹.

Має бути забезпечена пряма підтримка з боку добре обладнаної лікарняної служби або в цивільному, або у тюремному медичному закладі⁵⁶².

У випадку, коли потрібно отримати послуги цивільної лікарні, постає питання про заходи безпеки. У зв'язку з цим ув'язнених, які перебувають у лікарні на лікуванні, не слід з мотивів безпеки прив'язувати до лікарняних ліжок чи до інших конструкцій. Слід знаходити інші рішення для виконання вимог безпеки; одним із можливих рішень може стати створення в таких лікарнях охоронних підрозділів⁵⁶³.

Кожного разу, коли виникає потреба госпіталізувати ув'язнену особу чи здійснити спеціальне обстеження в умовах лікарні, транспортування ув'язнених пацієнтів повинно здійснюватися у такі строки та за таких умов, як того вимагає стан їхнього здоров'я⁵⁶⁴.

⁵⁵⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁵⁵⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁵⁵⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁵⁶⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁵⁶¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁵⁶² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 36.

⁵⁶³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 36.

⁵⁶⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 37.

НЕПРЕФЕРЕНЦІЙНЕ МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

і) загальне медичне обслуговування

Медичні служби в місцях позбавлення волі повинні бути здатними забезпечити медичну допомогу та лікування, а також відповідну дієту, фізіотерапію, реабілітацію чи будь-який інший спеціальний догляд на такому ж рівні, який пропонується пацієнтам в цивільних медичних закладах⁵⁶⁵.

Повинна бути передбачена забезпеченість лікарським, допоміжним медичним і технічним персоналом а також бути надані відповідні приміщення, обладнання і устаткування⁵⁶⁶.

Повинен бути забезпечений відповідний нагляд за розподілом ліків та медичних препаратів, а підготовка медичних препаратів має доручатись виключно кваліфікованому персоналу (фармацевту, медичній сестрі тощо)⁵⁶⁷.

На кожного пацієнта повинна бути заведена медична картка, в якій занотовуватиметься діагностична інформація а також поточні записи про зміни стану здоров'я пацієнта та про будь-які спеціальні обмеження пацієнта. У разі переведення пацієнта до іншої установи, його медична картка повинна бути передана лікарям цієї установи⁵⁶⁸.

Окрім цього, медичний персонал кожної бригади повинен щоденно вносити записи до журналу, в якому має фіксуватись інформація щодо окремих інцидентів, які стосуються пацієнтів. Такі реєстраційні записи корисні саме тому, що вони дають загальне уявлення про ситуацію з медичним обслуговуванням у місці позбавлення волі і одночасно висвітлюють окремі проблеми, які можуть виникати⁵⁶⁹.

⁵⁶⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 38.

⁵⁶⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 38.

⁵⁶⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 38.

⁵⁶⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 39.

⁵⁶⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 39.

Передумовою успішного функціонування медичної служби є те, що лікарі і допоміжний медичний персонал мають змогу регулярно проводити зустрічі і створювати робочі групи під керівництвом головного лікаря, який очолює цю службу⁵⁷⁰.

ii) психіатрична допомога

У порівнянні із звичайним населенням у осіб, яких позбавлено волі, частіше зустрічаються симптоми психічного розладу. Тому для роботи в медичній службі в кожному закладі позбавлення волі повинен бути запрошений лікар, який спеціалізується в психіатрії, а декілька працівників із допоміжного медичного персоналу повинні отримати підготовку в цій області медицини⁵⁷¹.

Забезпеченість лікарями і допоміжним медичним персоналом а також внутрішнє планування місць позбавлення волі повинні давати змогу регулярно здійснювати програми фармакологічної, психотерапевтичної та професійної терапії⁵⁷².

Комітет особливо підкреслює роль, яку повинен відігравати керівний склад в'язничного персоналу у превентивному виявленні ув'язнених, які страждають психічними захворюваннями (до яких відносять депресію, агресивний стан і таке інше), з метою відповідного корегування умов їхнього утримання. Такому напрямку діяльності може сприяти відповідна медична підготовка окремих членів охоронного персоналу⁵⁷³.

Утримувати душевнохворого ув'язненого і доглядати за ним слід в лікарняному закладі з достатнім обладнанням і належним чином підготовленим персоналом. Таким закладом могла б бути звичайна (цивільна) психіатрична лікарня або спеціально обладнаний психіатричний заклад в рамках пенітенціарної системи⁵⁷⁴.

З одного боку, часто висувають доводи про те, що з етичних міркувань душевнохворих осіб, яких було позбавлено волі, доречно госпіталізувати поза межами пенітенціарної системи в закладах, відповідальність за які покладено на державні служби охорони здоров'я. З іншого боку, можна стверджувати, що існування лікувальних психіатричних закладів в рамках пенітенціарної

⁵⁷⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 40.

⁵⁷¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 41.

⁵⁷² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 41.

⁵⁷³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 42.

⁵⁷⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 43.

системи дозволяє здійснювати догляд за хворими в оптимальних умовах безпеки і підвищує ефективність роботи медичних та соціальних служб. Яким би не був обраний підхід, кількість місць у такому психіатричному закладі повинна бути достатньою; надто часто зустрічаються випадки, коли доводиться довго очікувати на переведення хворого. Переведення таких осіб до психіатричного закладу має розглядатись як питання першочергової значимості⁵⁷⁵.

Лікування психічно нестійкого та буйного пацієнта слід проводити під суворим наглядом із забезпеченням догляду за хворим, та, якщо це буде визнано необхідним, із застосуванням заспокійливих медичних препаратів. Застосування засобів фізичного впливу може бути виправданим лише в разі крайньої необхідності, при цьому завжди вимагається або безпосередня вказівка лікаря, або негайне повідомлення лікаря з метою отримати подальше його схвалення. Засоби фізичного впливу слід вилучити при самій першій можливості. Їх ніколи не слід застосовувати або продовжувати їхнє застосування в якості покарання⁵⁷⁶.

В разі застосування засобів фізичного впливу про це необхідно зробити запис в медичній картці пацієнта та у відповідному журналі, де вказується час початку та закінчення застосування засобів а також всі обставини цього випадку та причини вживання засобів⁵⁷⁷.

⁵⁷⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 43.

⁵⁷⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 44.

⁵⁷⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 44.

ЗГОДА ПАЦІЄНТА І КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

Вільно висловлена згода та дотримання конфіденційності є основними правами особи. Вони також є особливо важливими для створення атмосфери довіри, яка є необхідною частиною у стосунках між лікарем і пацієнтом, особливо в місцях позбавлення волі, де ув'язнений не має можливості вільно вибрати свого власного лікаря⁵⁷⁸.

і) згода пацієнта

Пацієнтам повинна бути надана вся відповідна інформація (якщо необхідно, у формі медичного висновку) відносно їхнього стану здоров'я, курсу їхнього лікування та медичних лікувальних препаратів, які їм прописані. Бажано, щоб у пацієнтів було право ознайомлюватись із змістом своїх медичних карток, якщо тільки проти цього немає заперечень з терапевтичної точки зору. Вони повинні мати можливість звертатись із проханням передавати цю інформацію до їхніх родин та адвокатів або ж до лікаря поза межами закладу⁵⁷⁹.

Кожен пацієнт, який перебуває при здоровому розумі та свідомості, вільний відмовитись від лікування або будь-якого іншого медичного втручання. Будь-який відступ від цього основоположного принципу повинен, як і по відношенню до всього населення в цілому, базуватись на законі і застосовуватись лише за чітко і суворо визначених виняткових обставин⁵⁸⁰.

Типова складна ситуація виникає, як правило, тоді, коли рішення пацієнта суперечить покладеному на лікаря обов'язку піклуватись про здоров'я пацієнта. Подібне може трапитись у випадку, коли пацієнт перебуває під впливом власних переконань (наприклад, відмовляється від переливання крові) або коли він має намір завдати собі каліцтва з метою відстояти свої вимоги, про-

⁵⁷⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 45.

⁵⁷⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 46.

⁵⁸⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 47.

тестуючи проти органів влади чи висловлюючи свою підтримку якимось переконанням⁵⁸¹.

У випадку голодного страйку органи державної влади або професійні організації в деяких країнах вимагають втручання лікаря, щоб запобігти смерті, якщо тільки стан свідомості пацієнта серйозно погіршується. В інших країнах право ухвалювати рішення про клінічне втручання належить головному лікарю після того, як він отримав консультації та зважив на всі факти, що стосуються справи⁵⁸².

Стосовно питання про проведення медичних досліджень над ув'язненими, то цілком зрозуміло, що слід дотримуватись дуже обережного підходу, оскільки існує ризик, що згода ув'язнених на участь в таких дослідженнях може бути обумовлена їхнім перебуванням в місцях позбавлення волі. Повинні існувати гарантії того, що ув'язнений, про якого йде мова, дав на це згоду без примусу і будучи поінформованим про зміст цих досліджень⁵⁸³.

Правила, що застосовуються, повинні бути такими, які існують в суспільстві, і вони мають передбачати втручання комісії з питань етики⁵⁸⁴.

Комітет підтримує дослідження, які пов'язані з тюремною патологією та епідеміологією або з іншими специфічними аспектами, що стосуються умов утримання позбавлених волі осіб⁵⁸⁵.

Залучення ув'язнених до навчальних програм студентів вимагає згоди самих ув'язнених⁵⁸⁶.

ii) конфіденційність

Розголошення медичної таємниці в місцях позбавлення волі не повинно мати місце так само, як і взагалі в практиці суспільного життя. Відповідальність за зберігання медичних карток пацієнтів покладається на лікаря⁵⁸⁷.

⁵⁸¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 47.

⁵⁸² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 47.

⁵⁸³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 48.

⁵⁸⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 48.

⁵⁸⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 48.

⁵⁸⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 49.

⁵⁸⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 50.

Всі медичні обстеження ув'язнених (як відразу по прибутті, так і пізніше) повинні здійснюватися у такий спосіб, щоб немедичний персонал не міг чути, а по можливості й спостерігати за обстеженням. Окрім цього, позбавлені волі особи повинні проходити обстеження не групами, а в індивідуальному порядку⁵⁸⁸.

⁵⁸⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 51.

ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ

Завдання медичних служб в місцях позбавлення волі не обмежується виключно лікуванням хворих пацієнтів. На ці служби покладається також відповідальність за соціальну та профілактичну медицину⁵⁸⁹.

i) гігієна

На медичні служби в місцях позбавлення волі (які взаємодіють в разі потреби з іншими властями) покладено обов'язок контролювати організацію харчування (кількість, якість, приготування та розподіл їжі) і дотримання умов гігієни (чистота одягу і постільної білизни; доступ до кранів з проточною водою; сантехнічне обладнання), а також слідкувати за опаленням, освітленням та вентиляцією камер. Вони також повинні слідкувати за умовами організації праці та прогулянок на свіжому повітрі⁵⁹⁰.

Шкідливі для здоров'я умови тримання, переповнення камер, тривала ізоляція і відсутність фізичної діяльності можуть спричинити або необхідність надання медичної допомоги окремій особі, або якісь дії медичного персоналу проти властей, що відповідальні за такий стан речей⁵⁹¹.

ii) заразні захворювання

Медична служба в місцях позбавлення волі повинна регулярно поширювати інформацію про заразні захворювання (особливо про такі, як гепатит, СНІД, туберкульоз, дерматологічні інфекції) як серед ув'язнених, так і серед персоналу в'язниці. В разі необхідності слід здійснювати медичний контроль за тими особами, з якими ув'язнений має постійні контакти (особи, які разом з ним перебувають у камері, персонал в'язниці, постійні відвідувачі)⁵⁹².

⁵⁸⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 52.

⁵⁹⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 53.

⁵⁹¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 53.

⁵⁹² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 54.

У тому, що стосується, зокрема, захворювання на СНІД, то слід надавати відповідну підтримку психолога як до, так, в разі необхідності, і після обслідування. Персонал в'язниці повинен проходити постійну підготовку з питань превентивних заходів та поведінки по відношенню до ВІЛ-інфікованих. Персонал також повинен отримати відповідні інструкції про недопущення дискримінації осіб чи розголосу конфіденційної інформації⁵⁹³.

Не існує жодних медичних показань для окремого тримання ув'язненого ВІЛ-інфікованого, який почуває себе здоровим⁵⁹⁴.

ii) запобігання самогубству

Запобігання самогубству є ще одним питанням, яке належить до компетенції медичних служб в місцях позбавлення волі. Медична служба повинна забезпечувати відповідне ознайомлення з цією проблемою у всьому закладі і передбачати відповідні процедури⁵⁹⁵.

Медичне обстеження після прибуття до закладу та весь процес прийому в цілому повинні в зв'язку з цим відігравати важливу роль; виконані належним чином, такі заходи могли б визначити, як мінімум, декого з тих, хто знаходиться в небезпеці і частково полегшити відчуття тривоги, яке властиве всім новоприбулим ув'язненим⁵⁹⁶.

Безпосередньо перед судом та після суду, а також в окремих випадках і в період перед звільненням спостерігається підвищений ризик самогубства. Тюремний персонал, незалежно від того, які він обов'язки виконує, повинен бути ознайомлений (що передбачає підготовку в розпізнаванні) з ознаками загрози самогубства⁵⁹⁷.

Особа, яку визнано такою, що може вдатись до самогубства, повинна якомога довше перебувати під спеціально організованим наглядом. Крім цього, такі особи не повинні мати вільний доступ до засобів, за допомогою яких вони можуть вчинити самогубство (прути камерних віконних ґрат, розбите скло, паски чи краватки тощо)⁵⁹⁸.

⁵⁹³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 55.

⁵⁹⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 56.

⁵⁹⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 57.

⁵⁹⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 58.

⁵⁹⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 58.

⁵⁹⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 59.

Слід ужити заходів, які гарантуватимуть належне проходження інформації як всередині цього закладу, так і, в разі необхідності, між закладами (а точніше, між відповідними медичними службами) про осіб, яких віднесено до групи потенційних самогубців⁵⁹⁹.

iv) запобігання насильству

Медичні служби у місцях позбавлення волі можуть зробити свій внесок у запобігання насильству проти осіб, яких тримають під вартою, шляхом систематичної реєстрації тілесних ушкоджень а також, якщо це необхідно, через інформування відповідних органів влади. Інформація може стосуватись також конкретних випадків; до такого засобу, однак, слід вдаватись лише отримавши згоду від ув'язнених, яких це стосується⁶⁰⁰.

Будь-які ознаки застосування насильства, які були помічені в ув'язненого під час медичного огляду відразу після його прибуття до закладу, повинні бути зареєстровані разом з відповідними заявами з боку ув'язненого та діагнозом лікаря. Окрім цього, така інформація повинна бути надана ув'язненому⁶⁰¹.

Такого підходу слід дотримуватись кожного разу, коли ув'язнений проходить медичне обстеження безпосередньо після вчинення акту насильства у місці позбавлення волі або ж після повернення такої особи до в'язниці після тимчасового перебування під вартою в поліції з метою проведення розслідування⁶⁰².

Медична служба повинна складати періодичні статистичні дані про помічені тілесні ушкодження для доведення до відома адміністрації закладу, де перебувають позбавлення волі особи, міністерства юстиції тощо⁶⁰³.

v) соціальні та родинні зв'язки

Медична служба могла б також допомогти обмежити руйнування соціальних та сімейних зв'язків, що, звичайно, пов'язане з позбавленням волі⁶⁰⁴.

⁵⁹⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 59.

⁶⁰⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 60.

⁶⁰¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 61.

⁶⁰² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 61.

⁶⁰³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 62.

⁶⁰⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 63.

Разом з відповідними соціальними службами вона повинна підтримувати заходи, які сприяють контактам позбавлених волі осіб із зовнішнім світом; йдеться, зокрема про утримання відповідно обладнаних приміщень для відвідувачів, візити членів родини або членів подружжя у відповідних умовах та перебування в родині, професійний, навчальний та соціокультурний аспекти⁶⁰⁵.

В залежності від обставин тюремний лікар може вжити заходів для того, щоб отримати грошову допомогу або продовження виплат пільг соціального страхування для ув'язнених або їхніх родин⁶⁰⁶.

⁶⁰⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 63.

⁶⁰⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 63.

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА

Можна визначити декілька окремих категорій ув'язнених осіб, які є особливо вразливими. Медичні служби місць позбавлення волі повинні звертати особливу увагу на їхні потреби⁶⁰⁷.

i) мати й дитина

У цілому діти не повинні народжуватись у в'язниці⁶⁰⁸.

Є аксіомою те, що діти не мають народжуватись у тюрмах; схоже, що в державах Ради Європи існує практика переведення вагітних жінок, у певний момент, із ув'язнення до лікарень⁶⁰⁹.

Матері слід дозволяти бути разом з дитиною, у крайньому разі, упродовж певного часу. Якщо мати і дитина перебувають разом у в'язниці, то вони повинні знаходитись в умовах, які б забезпечували їм рівноцінну заміну дитячих ясел і допомогу персоналу, який спеціалізується на післяпологовому догляді і догляді за немовлятами⁶¹⁰.

Рішення, результати яких триватимуть довгий проміжок часу, наприклад, про передачу дитини за межі закладу позбавлення волі – а це пов'язане з розлученням матері і дитини – повинні ухвалюватися окремо по кожному конкретному випадку в світлі педагогічно-психіатричної і медико-соціальної практики⁶¹¹.

ii) підлітки

Підлітковий вік визначається як період, для якого характерними є певні зміни особистості, що вимагає спеціальних зусиль для зменшення ризику довготривалої соціальної адаптації⁶¹².

⁶⁰⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 64.

⁶⁰⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 65.

⁶⁰⁹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 27.

⁶¹⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 66.

⁶¹¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 66.

⁶¹² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 67.

Під час перебування в місцях позбавлення волі підліткам слід давати можливість залишатися на постійному місці, тримати при собі особисті речі та входити до соціально сприятливих груп. Режим ув'язнення повинен бути оснований на активній діяльності, до якої слід віднести різні соціально-навчальні зустрічі, спортивну діяльність, навчання, професійну світу, організовані екскурсії в супроводі охорони та наявність відповідних факультативних видів діяльності⁶¹³.

iii) ув'язнені, які відзначаються психічними розладами

Серед пацієнтів медичних служб в місцях позбавлення волі завжди є неврівноважені, маргінальні особи, у яких в минулому мали місце родинні травми, які тривалий час вживали наркотики, мали конфлікти з органами влади або інші проблеми у відносинах із суспільством. Вони можуть бути буйними, схильними до самогубства або ж характеризуватись неприпустимою сексуальною поведінкою, і більшу частину часу нездатні контролювати самих себе або ж обходити себе⁶¹⁴.

Проблеми таких ув'язнених не є суто медичними, однак тюремний лікар може сприяти розробці соціально-терапевтичних програм для таких осіб в тюремних підрозділах, які утворюються за зразком комунальних об'єднань і перебувають під ретельним наглядом⁶¹⁵.

Такі підрозділи в змозі послабити принизливе становище ув'язнених, презирство і ненависть їх по відношенню до самих себе, повернути їм почуття відповідальності, і в якійсь мірі підготувати їх до повернення до суспільства. Прямою перевагою програм такого типу є те, що вони передбачають активну участь і використання персоналу закладу позбавлення волі⁶¹⁶.

iv) ув'язнені, які неспроможні тривалий час перебувати в місцях позбавлення волі

Типовими прикладами цієї категорії ув'язнених є ті, кому, згідно медичному прогнозу, залишилось недовго жити, ті, хто страждає на серйозні захворювання, які неможливо належним

⁶¹³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 67.

⁶¹⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 68.

⁶¹⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 69.

⁶¹⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 69.

чином лікувати в місцях позбавлення волі, особи з серйозними фізичними вадами або люди похилого віку. Продовження тримання таких осіб в місці позбавлення волі може створити нетерпиму ситуацію у тюремному середовищі. В подібних випадках лікар закладу, де тримають позбавлених волі осіб, повинен підготувати рапорт для відповідного керівництва з тим, щоб були вжиті альтернативні заходи⁶¹⁷.

⁶¹⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 70.

ПРОФЕСІЙНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Персонал медичних служб будь-якого закладу, де тримають позбавлених волі осіб, перебуває під загрозою потенційного ризику. Обов'язок піклуватись про пацієнтів (хворих ув'язнених) може часто вступати в суперечку з міркуваннями тюремної адміністрації та підтриманням режиму безпеки у в'язниці. Така ситуація може спричинити виникнення складних етичних питань та проблему вибору. З метою гарантувати незалежність медичного персоналу Комітет вважає важливим, щоб такий персонал мав якнайбільш тісні зв'язки з державною системою охорони здоров'я⁶¹⁸.

Незалежно від того, яку посаду займає лікар закладу, де тримають позбавлених волі осіб, в своїх рішеннях він повинен керуватись виключно медичними критеріями⁶¹⁹.

Якість та ефективність медичної роботи повинна оцінюватись кваліфікованою медичною керівною інстанцією. Розпоряджатись наявними ресурсами повинна також ця керівна інстанція, а не фінансові відділи чи охоронні служби⁶²⁰.

Лікар закладу, де тримають позбавлених волі осіб, виступає в якості особистого лікаря пацієнта. Відповідно, в інтересах збереження відносин між лікарем та пацієнтом, до нього не можна звертатись із проханням засвідчити, що ув'язнений є фізично здоровим і може бути підданий покаранню. Його не можна також запрошувати для обшуків або персонального огляду на вимогу адміністрації, за винятком надзвичайних ситуацій, коли немає можливості викликати іншого лікаря⁶²¹.

У професійному плані свобода дій лікаря закладу, де тримають позбавлених волі осіб, в в'язниці є обмежена ситуацією, яка властива в'язниці: лікар не може вільно вибирати своїх пацієнтів, так само як і ув'язнені не мають права вибору іншого лікаря. Він повинен виконувати свій професійний обов'язок навіть тоді, коли пацієнт порушує медичні правила або вдається до погроз чи насильства⁶²².

⁶¹⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 71.

⁶¹⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 72.

⁶²⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 72.

⁶²¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 73.

⁶²² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 74.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Лікарі та допоміжний медичний персонал місця позбавлення волі повинні мати спеціальні знання, які дозволять їм належним чином займатись лікуванням окремих форм тюремної патології і адаптувати свої методи лікування до умов, які обумовлені триманням під вартою. Зокрема, повинні бути розроблені методи професійної поведінки, які розраховані на запобігання насильству, а в разі необхідності – на встановлення контролю над ситуацією⁶²³.

З метою забезпечити присутність достатньої кількості працівників допоміжному медичному персоналу часто допомагають санітари, деякі з них відбираються із числа службовців закладу, де перебувають позбавлені волі особи. Кваліфікований персонал різних рівнів повинен здійснювати обмін необхідним досвідом та періодично оновлювати його⁶²⁴.

Інколи позбавленим волі особам дозволяють працювати в якості санітарів. Поза всяким сумнівом, такий підхід може мати перевагу в тому, що забезпечить частину ув'язнених корисною роботою. Однак це повинно розглядатись як крайній захід. Окрім того, позбавлені волі особи ніколи не повинні бути залучені до розподілу медикаментів⁶²⁵.

Особливий характер надання медичних послуг в умовах позбавлення волі міг би виправдати введення загальноновизнаної медичної спеціалізації як для лікарів, так і для допоміжного медичного персоналу на основі програм навчання дипломованих фахівців і системи періодичної підготовки без відриву від виробництва⁶²⁶.

⁶²³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 75.

⁶²⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 76.

⁶²⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 76.

⁶²⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 77.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Охорона здоров'я затриманих повинна бути забезпечена належним чином.

«Kushnir v. Ukraine», n. 134;
«Kudła v. Poland [GC]», n. 94;
«İlhan v. Turkey [GC]», n. 87;
«Sarban v. Moldova», n. 90;
«Kushch v. Ukraine», n. 77

Відсутність належної медичної допомоги може становити звернення, яке суперечить статті 3 Конвенції.

«Kushnir v. Ukraine», n. 134;
«Kudła v. Poland [GC]», n. 94;
«İlhan v. Turkey [GC]», n. 87;
«Sarban v. Moldova», n. 90;
«Kushch v. Ukraine», n. 77

Держава повинна забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, а спосіб і метод позбавлення свободи не завдають їй душевного страждання чи труднощів, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманний ув'язненню, і щоб з урахуванням практичних вимог ув'язнення належним чином забезпечувалися охорона здоров'я такої особи та її благополуччя.

«Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan», n. 138⁶²⁷;
«Kudła v. Poland» [GC], n. n. 92–94;
«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 72;
«Sokil v. Ukraine», n. 47⁶²⁸;
«Kulik v. Ukraine», n. 93⁶²⁹

Здоров'я ув'язнених має адекватно охоронятись.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 294;
«Kudła v. Poland» [GC], n. 94;

⁶²⁷ «Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan», application № 59620/14, judgment 02.06.2016

⁶²⁸ «Sokil v. Ukraine», application № 9414/13, judgment 22.10.2015

⁶²⁹ «Kulik v. Ukraine», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

«*Enea v. Italy*» [GC], n. 57;
 «*Barilo v. Ukraine*», n. 66⁶³⁰;
 «*G. v. France*», n. 38

Стаття 3 Конвенції покладає на державу обов'язок захищати фізичне здоров'я ув'язнених.

«*Aleksanyan v. Russia*», n. 140⁶³¹;
 «*Grishin v. Russia*», n. 76⁶³²;
 «*Hurtado v. Switzerland*»⁶³³
 «*Kharchenko v. Ukraine*», n. 58;
 «*Kudła v. Poland [GC]*», n. 94;
 «*Mirilashvili v. Russia*» (dec.)⁶³⁴;
 «*Okhrimenko v. Ukraine*», n. 69;
 «*Petukhov v. Ukraine*», n. 89⁶³⁵;
 «*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;
 «*Ukhan v. Ukraine*», n. 72;
 «*Visloguzov v. Ukraine*», n. 68

Суд зазначає, що він вже розглянув велику кількість справ проти України за скаргами на неналежне медичне обслуговування, яке надавалось ув'язненим. За відсутності в Україні ефективного засобу юридичного захисту щодо відповідних скарг. Суд перед тим, як встановити, чи було дотримано гарантій статті 3 Конвенції, повинен був сам здійснити безпосередню оцінку доказів.

«*Savinov v. Ukraine*», n. 49⁶³⁶;
 «*Kushnir v. Ukraine*»⁶³⁷

Статтю 3 Конвенції *не* можна тлумачити як таку, що гарантує кожній особі, взятій під варту, медичну допомогу на такому самому рівні, як у найкращих цивільних медичних закладах. Тим не менш держава має забезпечити належний захист здоров'я ув'язнених, зокрема шляхом надання необхідної медичної допомоги.

«*Aleksanyan v. Russia*», n. 140;
 «*Grishin v. Russia*», n. 76;
 «*Hurtado v. Switzerland*»;
 «*Kharchenko v. Ukraine*», n. 58;
 «*Kudła v. Poland [GC]*», n. 94;

⁶³⁰ «*Barilo v. Ukraine*», application № 9607/06, judgment 16.05.2013

⁶³¹ «*Aleksanyan v. Russia*», application № 46468/06, judgment 22.12.2008

⁶³² «*Grishin v. Russia*», application № 30983/02, judgment 15.11.2007

⁶³³ «*Hurtado v. Switzerland*», application № 17549/90, judgment 28.01.2014

⁶³⁴ «*Mirilashvili v. Russia*» (dec.), application № 6293/04, judgment 10.07.2007

⁶³⁵ «*Petukhov v. Ukraine*», application № 43374/02, judgment 21.10.2010

⁶³⁶ «*Savinov v. Ukraine*», application № 5212/13, judgment 22.10.2015

⁶³⁷ «*Kushnir v. Ukraine*», application № 42184/09, judgment 11.12.2014

«*Mirilashvili v. Russia*» (*dec.*);
«*Okhrimenko v. Ukraine*», n. 69;
«*Petukhov v. Ukraine*», n. 89;
«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;
«*Ukhan v. Ukraine*», n. 72;
«*Visloguzov v. Ukraine*», n. 68

Статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як таку, що містить загальне зобов'язання звільняти особу за станом здоров'я чи направляти її до цивільної лікарні для отримання специфічної медичної допомоги.

«*Melnik v. Ukraine*», n. 93;
«*Enea v. Italy*» [GC], n. 57;
«*Grimailovs v. Latvia*», n. 150⁶³⁸;
«*Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan*», n. 138⁶³⁹

⁶³⁸ «*Grimailovs v. Latvia*», application № 6087/03, judgment 25.06.2013

⁶³⁹ «*Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan*», application № 59620/14, judgment 02.06.2016

ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ХВОРОЇ ЛЮДИНИ БЕЗ НАЛЕЖНИХ УМОВ

Щодо ув'язнених, які страждають на певне фізичне чи психічне захворювання, три фактори повинні бути взяті до уваги при вирішенні питання сумісності перебування їх під вартою: 1) стан здоров'я ув'язненого; 2) адекватність медичної допомоги в місцях позбавлення волі; 3) доцільність продовження тримання під вартою у зв'язку зі станом здоров'я ув'язненого.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 244

Особлива увага повинна бути приділена в цьому зв'язку рекомендаціям, що містяться в пунктах 39 та 48 Європейських пенітенціарних правил, незважаючи на їх необов'язковий характер.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 244

Адміністрація пенітенціарних установ мусить забезпечувати охорону здоров'я всіх ув'язнених цих установ.

Правило 39 Європейських пенітенціарних правил

Ув'язнені не повинні піддаватися ніяким експериментам без їхньої згоди. Експерименти за участю ув'язнених, які можуть привести до фізичних травм, психічних страждань або завдати іншу шкоду здоров'ю, мають бути заборонені.

Правило 48 Європейських пенітенціарних правил

Ненадання належної медичної допомоги ув'язненому підпадає під дію статті 3 Конвенції, тільки якщо його фізичному чи психічному стану було завдано дійсної шкоди, або він зазнав страждань певної інтенсивності, яких можна було уникнути, або мала місце пряма загроза завдання такої шкоди або страждань.

«Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine», n. 51⁶⁴⁰;

«Mikalauskas v. Malta», n. 63⁶⁴¹

⁶⁴⁰ «Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine», application № 69250/11, judgment 13.03.2014

⁶⁴¹ «Mikalauskas v. Malta», application № 4458/10, judgment 23.06.2013

Якщо органи влади прийняли рішення взяти під варту особу, яка має серйозні проблеми зі здоров'ям, вони повинні продемонструвати особливу турботу щодо гарантування таких умов, які б відповідали спеціальним умовам, що впливають з конкретного захворювання.

«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;

«*Farbtuhs v. Latvia*», n. 56⁶⁴²;

«*Barilo v. Ukraine*», n. 67;

«*Price v. the UK*», n. 30

Відсутність належної медичної допомоги може становити поводження, що суперечить статті 3 Конвенції.

«*Lunev v. Ukraine*», n. 71;

«*Sokil v. Ukraine*», n. 47

При оцінці того, чи виконала держава обов'язок щодо охорони здоров'я особи, яка тримається під вартою і перебуває на утриманні держави, необхідно проаналізувати, наскільки погіршився стан здоров'я цієї особи упродовж тримання під вартою. Хоч таке погіршення саме по собі не означає порушення статті 3 Конвенції, проте воно може розглядатись як характерний елемент усіх умов тримання. Коли органи влади вирішують помістити та тримати під вартою серйозно хвору особу, вони мають виявити особливу ретельність, гарантуючи такі умови, які відповідають її спеціальним потребам, що зумовлені інвалідністю.

«*Ukhan v. Ukraine*», n. 73

Трьома складовими, які необхідно розглядати стосовно сумісності стану здоров'я заявника та умов його утримання, є: 1) медичний стан в'язня; 2) адекватність медичної допомоги та піклування, яка надається в умовах ув'язнення; 3) доцільність ув'язнення з огляду на стан здоров'я в'язня.

«*Melnik v. Ukraine*», n. 94;

«*Mouisel v. France*», n. n. 40–42;

«*Dybeku v. Albania*», n. 42

Влада повинна забезпечити всеосяжне спостереження за станом здоров'я затриманого та його лікуванням під час перебування під вартою, своєчасні і правильні діагностичні та лікувальні заходи, якщо цього вимагає медичний стан ув'язненого, регулярний і систематичний контроль і всебічну терапію, спрямовану, по можливості, на лікування захворювань затриманого або запобігання їх загострен-

⁶⁴² «*Farbtuhs v. Latvia*», application № 4672/02, judgment 02.12.2004

ню, а не на усунення симптомів. Влада повинна також показати, що були створені всі необхідні умови для призначеного лікування. У той самий час при оцінці адекватності лікування слід керуватися перевіркою на належне старання, бо зобов'язання держави надати лікування важко хворому затриманому є зобов'язанням дії, а не зобов'язанням результату.

«Kushnir v. Ukraine», n. 135;

«Goginashvili v. Georgia», n. 71⁶⁴³;

«Holomiov v. Moldova», n. 117⁶⁴⁴;

«Popov v. Russia», n. 211⁶⁴⁵;

«Sarban v. Moldova», n. 79

Лише той факт, що ув'язненого оглянув лікар та призначив певний вид лікування, автоматично *не* може привести до висновку, що медична допомога була достатньою. Органи влади мають забезпечити *повну фіксацію стану здоров'я* особи, яка тримається під вартою, та *лікування*, яке ця особа отримувала під час перебування під вартою чи позбавлення свободи; забезпечити *свочасність та правильність діагнозів та догляду*; а також, у разі необхідності та залежно від характеру захворювання, забезпечити *регулярний та систематичний нагляд*, який включає в себе всебічний план лікування, що має бути спрямований на лікування захворювань ув'язненого та запобігання їх погіршенню, а не на усунення симптомів. Державні органи також повинні довести, що були створені умови, необхідні для призначеного лікування, щоб це лікування було дійсно отримано.

«Barilo v. Ukraine», n. 66;

«Holomiov v. Moldova», n.n. 117–121;

«Hummatov v. Azerbaijan», n.n. 115–116⁶⁴⁶;

«Kharchenko v. Ukraine», n. 58;

«Khudobin v. Russia», n. 83;

«Kushch v. Ukraine», n. 77⁶⁴⁷

«Melnik v. Ukraine», n.n. 104–106;

«Pokhlebin v. Ukraine», n. 61;

«Popov v. Russia», n. 211;

«Sarban v. Moldova», n. 79⁶⁴⁸;

«Tymoshenko v. Ukraine», n. 200;

«Ukhan v. Ukraine», n. 74;

«Visloguzov v. Ukraine», n. 69

⁶⁴³ «Goginashvili v. Georgia», application № 47729/08, judgment 04.10.2011

⁶⁴⁴ «Holomiov v. Moldova», application № 30649/05, judgment 07.11.2006

⁶⁴⁵ «Popov v. Russia», application № 26853/04, judgment 13.07.2006

⁶⁴⁶ «Hummatov v. Azerbaijan», application № 9852/03, 13413/04, judgment 29.11.2007

⁶⁴⁷ «Kushch v. Ukraine», application № 53865/11, judgment 03.12.2015

⁶⁴⁸ «Sarban v. Moldova», application № 3456/05, judgment 04.10.2005

«Належність» медичної допомоги залишається найбільш важким елементом для визначення. Сам факт огляду ув'язненого лікарем та призначення йому певного виду лікування автоматично не може призвести до висновку, що медична допомога була належною.

«Hummatov v. Azerbaijan», n. 116;

«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 72

Органи влади повинні також забезпечити докладне документування стану здоров'я ув'язненого та його лікування упродовж ув'язнення, оперативність та точність діагнозу і лікування, а за умови, коли це викликано медичним станом, – регулярність та систематичність нагляду та наявність плану терапевтичних заходів з метою лікування хвороб ув'язненого або запобігання їхньому ускладненню, а не усунення симптомів

«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 72;

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 133;

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 149⁶⁴⁹;

«Hummatov v. Azerbaijan», n. n. 109, 114, 115;

«Khudobin v. Russia», n. 83;

«Popov v. Russia», n. 211

Державні органи влади також повинні довести, що було створено умови, необхідні для фактичного надання призначеного лікування.

«Holomiov v. Moldova», n. 117;

«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 72;

«Hummatov v. Azerbaijan», n. 116

У той же час обов'язок державивилікувати тяжко хворого ув'язненого є обов'язком вжиття засобів, а не досягнення результату (критерій належної старанності).

«Goginashvili v. Georgia», n. 71;

«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 72

Статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як таку, що гарантує кожному ув'язненому медичну допомогу на рівні «найкращих закладів охорони здоров'я», хоча загалом ресурси медичних установ пенітенціарної системи обмежені порівняно з ресурсами закладів охорони здоров'я».

«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 74;

«Grishin v. Russia», n. 76

⁶⁴⁹ «Korneykova and Korneykov v. Ukraine», application № 56660/12, judgment 24.03.2016

Загалом Суд залишає за собою достатню гнучкість при визначенні того, який саме рівень охорони здоров'я вимагався у контексті конкретних обставин справи. Зазначений стандарт має бути «сумісним з людською гідністю» ув'язненого та повинен враховувати «практичні потреби ув'язнення».

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 150;

«Sergey Antonov v. Ukraine», n. 74;

«Aleksanyan v. Russia», n. 140;

«Lunev v. Ukraine», n. 71⁶⁵⁰

Перенаселення, неналежне медичне лікування та незадовільні санітарні умови тримання заявника упродовж усього часу становили поводження, що принижує людську гідність.

«Melnik v. Ukraine», n. n. 110–112;

«Peers v. Greece», n. 74

Незабезпечення ув'язненому належної медичної допомоги та лікування становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження.

«Kucheruk v. Ukraine», n. 152

⁶⁵⁰ «Lunev v. Ukraine», application № 4725/13, judgment 22.10.2015

ІНФЕКЦІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ

Поширення інфекційних захворювань, зокрема, туберкульозу, гепатиту та ВІЛ/СНІД, повинно викликати занепокоєння в галузі охорони здоров'я, особливо у в'язничних умовах. За їхньою згодою ув'язнені повинні мати можливість отримати упродовж розумного строку після їхнього потрапляння до в'язниці безкоштовні скринінгові тести на гепатит та ВІЛ/СНІД.

«Cătălin Eugen Micu v. Romania», n. 56⁶⁵¹

Неможливість отримати безкоштовний тест може мати наслідки для тягаря доказування для встановлення факту, що було інфікована заявника у в'язниці або до потрапляння заявника до в'язниці.

«Cătălin Eugen Micu v. Romania», n. 56⁶⁵²

Незалежно від того, де саме мало місце інфікування ув'язненого – на волі або у в'язниці, – держава несе відповідальність за забезпечення лікування ув'язненого, а відсутність адекватної медичної допомоги для серйозних проблем зі здоров'ям, які проявляли себе до затримання, може становити порушення статті 3 Конвенції. Відсутність або неадекватне медичне лікування, особливо коли хвороба заразилася під вартою, є, безумовно, предметом особливого занепокоєння.

«Shchebetov v. Russia», n. 71⁶⁵³

Тривале ненадання заявникові належної медичної допомоги у зв'язку з його ВІЛ-інфекцією та іншими захворюваннями під час тримання його під вартою становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження у порушення статті 3 Конвенції.

«Lunev v. Ukraine», n. n. 78–79

Заявник мав низку серйозних захворювань (ВІЛ, туберкульоз, вірусний гепатит), про що він повідомив владі на самому початку свого утримання під вартою. Відповідно, його стан вимагав особливої медичної уваги.

«Kushnir v. Ukraine», n. 138;

«Pokhlebin v. Ukraine», n. 63

⁶⁵¹ «Cătălin Eugen Micu v. Romania», application № 55104/13, judgment 05.01.2016

⁶⁵² «Cătălin Eugen Micu v. Romania», application № 55104/13, judgment 05.01.2016

⁶⁵³ «Shchebetov v. Russia», application № 21731/02, judgment 10.04.2012

Відповідно до усталеної практики Суду, відсутність або неадекватність лікування туберкульозу, особливо коли інфікування або рецидив сталися під час утримання під вартою, безумовно, викликає занепокоєння.

«Kushnir v. Ukraine», n. 143

Суд нагадує, що питання неналежної медичної допомоги ВІЛ-інфікованим особам, які перебувають в установах тримання під вартою та виконання покарань України, вже розглядалось Судом у низці справ (*«Kats and Others v. Ukraine», № 29971/04; «Pokhlebin v. Ukraine», № 35581/06; «Salakhov and Islyamova v. Ukraine», № 28005/08*).

«Sokil v. Ukraine», n. 51

Зокрема, у справі *«Kats and Others v. Ukraine»*, незважаючи на те, що органам влади було відомо про ВІЛ-інфекцію у доньки/матері заявників, відповідного лікування не надавалося взагалі, що призвело до смерті особи.

«Sokil v. Ukraine», n. 51

У справі *«Salakhov and Islyamova v. Ukraine»* лікування заявника від інфекції, пов'язаної з ВІЛ, було нерегулярним і неналежним.

«Sokil v. Ukraine», n. 51

Загальна ситуація з лікуванням ВІЛ-інфікованих ув'язнених в Україні також розглядається у рішенні у справі *«Sergey Antonov v. Ukraine» (№ 40512/13)*.

«Sokil v. Ukraine», n. 51

Суд також повторює, що вже розглядав велику кількість справ проти України, в яких порушувались питання неналежного медичного обслуговування, що надавалось ув'язненим (*«Barilo v. Ukraine», № 9607/06; «Kushnir v. Ukraine, № 42184/09*). За відсутності в Україні ефективного засобу юридичного захисту щодо відповідних скарг Суд перед тим, як встановити, чи було дотримано гарантій статті 3 Конвенції, зобов'язаний сам здійснити безпосередню оцінку доказів.

«Sokil v. Ukraine», n. 53

Це завдання особливо ускладняються необхідністю оцінювати докази, які вимагають спеціальних знань у різних сферах медицини. У зв'язку з цим Суд чітко усвідомлює *субсидіарний характер*

свого завдання та визнає, що має бути обачним, перебираючи на себе роль суду першої інстанції щодо вирішення питань факту, коли це не є неминучим з огляду на обставини справи (*«McKerr v. the UK» (dec.), № 28883/95*). Тим не менш, у випадках, коли висуваються за статтею 3 Конвенції, Суд повинен здійснити «особливо ретельний аналіз» (*«Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine», № 42310/04, n. 148*). У такій ролі, звертаючи особливу увагу на вразливість заявників з огляду на тримання їх під вартою, саме Уряд має надати правдоподібні та переконливі докази на підтвердження того, що зазначений заявник під час тримання під вартою отримував комплексну та належну медичну допомогу.

«Sokil v. Ukraine», n. 54

Відтак докази, надані Урядом на підтвердження свого доводу про те, що медична допомога заявнику була належною та що він отримував призначені ліки у повному обсязі, є незадовільними. Копія медичної картки заявника – дуже низької якості та у багатьох місцях є непридатною для читання. Дуже часто неможливо дійти висновку про те, які скарги заявника було розглянуто, та встановити, якою мірою виконувалися призначення.

«Sokil v. Ukraine», n. 55

Упродовж тривалого часу медичний стан заявника вимагав його переведення до лікарні, що спеціалізується на лікуванні СНІДу, адже в'язнична лікарня не була відповідною установою для цілей лікування заявника. Причому жодних серйозних практичних перешкод для негайного переведення заявника до спеціалізованого медичного закладу не було. Московський центр боротьби зі СНІДом (клініка, яка, швидше за все, була б пунктом призначення заявника у разі його переведення з в'язничної лікарні) знаходився в тому ж місті, і він був готовий прийняти заявника на стаціонарне лікування. На додаток, заявник міг нести більшу частину витрат, пов'язаних з лікуванням. Крім того, з огляду на стан здоров'я заявника та його попередню поведінку, ризики для безпеки були незначними, як порівняти з ризиками для здоров'я, з якими стикався заявник. Проте національні органи влади не достатньо подбали про здоров'я заявника, щоб гарантувати, щоб він отримав належне лікування, принаймні до його переведення до зовнішньої гематологічної лікарні. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«Aleksanyan v. Russia», n. n. 156–158⁶⁵⁴

⁶⁵⁴ «Aleksanyan v. Russia», application № 46468/06, judgment 22.10.2008

Суд посилається на висновки КЗК за результатами його візиту до України і вважає, що зобов'язання ув'язнених залишатися в установі, в якій немає відповідних засобів для належного лікування туберкульозу, або відмовляти їм у доступі до таких засобів є *неприйнятним*. Окрім того, коли недоступність адаптованих умов тримання супроводжується нездатністю відділити здорових в'язнів від тих, хто хворіє заразними хворобами, такими як туберкульоз, це може не лише спровокувати певні фізичні та психічні страждання в'язня, який потребує лікування, але й поширення хвороби та мати серйозні несприятливі наслідки для мешканців пенітенціарної установи в цілому.

«Logvinenko v. Ukraine», n. 76⁶⁵⁵

Тримання під вартою особи, хворою на цироз печінки, спричинений хронічним гепатитом В, становив порушення статті 3 Конвенції, оскільки всупереч експертним висновкам заявника тримали під вартою близько 9 місяців без дотримання спеціальної дієти або лікування, а також без обстеження у спеціалізованому медичному центрі. Більше того, операція, запланована на певну дату, була проведена лише через рік. Страждання заявника поглиблювалися тим, що заявника, який страждав від тяжкої інфекційної хвороби, утримували разом з 10 іншими ув'язненими у переповненій камері.

«Kotsaftis v. Greece», n.n. 55–61⁶⁵⁶

⁶⁵⁵ «Logvinenko v. Ukraine», application № 13448/07, judgment 14.10.2010

⁶⁵⁶ «Kotsaftis v. Greece», application № 39780/06, judgment 12.06.2008

КОНТАКТУВАННЯ З ІНФІКОВАНИМИ УВ'ЯЗНЕНИМИ

Сам факт використання ВІЛ-позитивними ув'язненими тих самих медичних, санітарно-гігієнічних, громадських та інших приміщень, як і всі інші ув'язнені, сам по собі не порушує питання відповідно до статті 3 Конвенції.

«Korobov and Others v. Russia» (dec.)⁶⁵⁷

У справі не стверджувалося, що заявник заразився ВІЛ або що він незаконно піддавався реальному ризику зараження, наприклад, через статеві контакти або внутрішньовенне вживання наркотиків. Заявник не заперечував, що адміністрація колонії вжила необхідних заходів для запобігання сексуальним контактам між ув'язненими та забороняла вживання наркотиків та нанесення татуювань. Суд також не залишає поза увагою той факт, що адміністрація колонії застосовувала техніку зменшення шкоди, а саме розподіл презервативів, а також універсальну політику запобіжних заходів, таку як стерилізація медичного обладнання для кожного пацієнта. Сам факт відвідування ВІЛ-позитивними ув'язненими тих самих медичних, санітарно-гігієнічних, громадських та інших приміщень, як і всі інші ув'язнені, сам по собі не піднімає питання відповідно до статті 3 Конвенції. Адміністрація надавала ув'язненим точну та об'єктивну інформацію про ВІЛ-інфекцію та СНІД, чітко визначаючи шляхи передачі ВІЛ. Суд приділяє особливе значення консультуванню щодо зменшення ризику ВІЛ, яке проводило адміністрація колонії. За цих обставин Суд не вважає, що органи влади не забезпечили здоров'я заявника.

«Artyomov v. Russia», n. 190⁶⁵⁸

Стосовно скарги на рішення влади не запроваджувати програму обміну голочок для споживачів наркотиків у в'язницях з метою запобігання розповсюдженню інфекційних захворювань, Суд наголосив, що незалежно від більшого ризику зараження ВІЛ або гепатитом серед ув'язнених, Суд не впевнений, що загальний не-

⁶⁵⁷ «Korobov and Others v. Russia» (dec.), application № 67086/01

⁶⁵⁸ «Artyomov v. Russia», application № 14146/02, judgment 27.05.2010

визначений ризик або страх зараження ув'язненим був достатньо серйозним, щоб порушити питання відповідно до статей 2 або 3 Конвенції. Однак Суд був готовий визнати, що заявник утримувався у в'язниці, де був значно вищий ризик зараження ВІЛ та гепатитом, а відтак заявляє, що подібна політика охорони здоров'я може розглядатися в контексті статті 8 Конвенції.

«Shelley v. the United Kingdom» (dec.)⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ «Shelley v. the United Kingdom» (dec.), application № 23800/06

НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ненадання державою особі зубних протезів на фоні повної відсутності зубів у такої особи або надання зубних протезів на фоні явної неспроможності особи оплатити такі протези становить порушення статті 3 Конвенції.

«V.D. v. Romania», n. n. 94–100⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ «V.D. v. Romania», 7078/02, judgment 16.02.2010

ОРТОПЕДИЧНЕ ВЗУТТЯ

Ненадання державою на безоплатній основі ортопедичного взуття особі, яка мала об'єктивно підтверджену потребу в такому взутті становило порушення статті 3 Конвенції
«Vladimir Vasilyev v. Russia», n. n. 67–70⁶⁶¹

⁶⁶¹ «Vladimir Vasilyev v. Russia», application № 28370/05, judgment 10.01.2012

ЗАТРИМКА У ВИЗНАЧЕННІ ДІАГНОЗУ

Невиправдана затримка у встановленні медичного діагнозу щодо особи, яка перебуває в ув'язненні, становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Nogin v. Russia*», n. 97⁶⁶²;

«*Kondrulin v. Russia*», n. 59⁶⁶³

⁶⁶² «*Nogin v. Russia*», application № 58530/08, judgment 15.01.2015

⁶⁶³ «*Kondrulin v. Russia*», application № 12987/15, judgment 20.09.2016

ВІДСУТНІСТЬ НАЛЕЖНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ІСТОРІЇ ХВОРОБИ

Відсутність належного документування історії хвороби ув'язненого може становити порушення статті 3 Конвенції.

«Iacov Stanciu v. Romania», n. n. 180–186⁶⁶⁴

⁶⁶⁴ «Iacov Stanciu v. Romania», application № 35972/05, judgment 24.07.2012

УХИЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ВІД ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Покладання обов'язку з допомоги ув'язненому з особливими потребами у користуванні туалетом, купанні та вдяганні чи роздяганні на його співкамерників, становить порушення статті 3 Конвенції.

«Engel v. Hungary», 2010, n. n. 27–30⁶⁶⁵;

«Helhal v. France», n. 62⁶⁶⁶;

«Topekhin v. Russia», n. 86⁶⁶⁷;

«Semikhvoštov v. Russia», n. n. 84–85⁶⁶⁸;

«Mircea Dumitrescu v. Romania», n. n. 59–65⁶⁶⁹;

«Kaprykowski v. Poland», n. 74⁶⁷⁰

Суд повторює, що вже висловлював сумніви щодо адекватності покладання на некваліфікованих осіб відповідальності за догляд за особою, яка страждає на важку хворобу.

«Potoroc v. Romania», n. 77⁶⁷¹

Транспортування ув'язненого з обмеженими можливостями становило порушення статті 3 Конвенції, оскільки відповідальність за це була покладена на жандармів, які, безумовно, не були кваліфікованими для передбачення медичних ризиків, пов'язаних із переміщенням інваліда.

«Hüseyin Yıldırım v. Turkey», n. 84⁶⁷²

⁶⁶⁵ «Engel v. Hungary», application № 46857/06, judgment 20.05.2010

⁶⁶⁶ «Helhal v. France», application № 10401/12, judgment 19.02.2015

⁶⁶⁷ «Topekhin v. Russia», application № 78774/13, judgment 10.05.2016

⁶⁶⁸ «Semikhvoštov v. Russia», application № 2689/12, judgment 06.02.2014

⁶⁶⁹ «Mircea Dumitrescu v. Romania», application № 14609/10, judgment 30.07.2013

⁶⁷⁰ «Kaprykowski v. Poland», application № 23052/05, judgment 03.02.2009

⁶⁷¹ «Potoroc v. Romania», application № 37772/17, judgment 02.07.2020

⁶⁷² «Hüseyin Yıldırım v. Turkey», application № 2778/02, judgment 03.05.2007

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (СТАНДАРТИ КЗК)

Комітет має завдання розглядати поведження з усіма категоріями осіб, яких органи державної влади позбавили свободи. Оскільки до категорії таких осіб належать і психічно хворі, то Комітет часто відвідує психіатричні заклади різного типу⁶⁷³.

Одним із видів таких закладів, що їх відвідує Комітет, є психіатричні лікарні, де, окрім пацієнтів, що потрапили туди за власною згодою, перебувають особи, яких було поміщено туди за рішенням, яке було ухвалене в результаті процедури цивільного судочинства, для лікування психічного захворювання без їхньої (осіб) на те згоди⁶⁷⁴.

Комітет також відвідує відділення (спеціальні госпіталі, окремі відділення в структурі цивільних лікарень тощо), передбачені для перебування в них осіб, направлення яких до психіатричних лікувальних закладів без їхньої на те згоди було здійснене в рамках процедури кримінального розслідування⁶⁷⁵.

Під пильною увагою Комітету перебувають також психіатричні відділення для осіб, психічне захворювання яких розвинулось за час перебування в ув'язненні. Такі відділення знаходяться в структурі пенітенціарної системи або цивільних психіатричних закладів⁶⁷⁶.

Комітет уважно вивчає умови проживання та лікування пацієнтів; існування преференційності в цьому питанні може швидко призвести до ситуації, що може бути визначена як «нелюдське, або таке, що принижує, поведження». Слід поставити задачу до-

⁶⁷³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

⁶⁷⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

⁶⁷⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

⁶⁷⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

сягти таких матеріальних умов, які позитивно впливатимуть на лікування пацієнтів і на їхній стан; психіатри називають це позитивним терапевтичним середовищем. Це важливо не лише для пацієнтів, але і для персоналу, який працює в психіатричних закладах. Окрім цього, слід забезпечити непреференційність у лікуванні пацієнтів – як у психіатричному, так і в соматичному – та у догляді за ними. З огляду на принцип однакового підходу до усіх пацієнтів при наданні медичної допомоги, медичне лікування та догляд з боку молодшого медичного персоналу за особами, яких було поміщено до психіатричних закладів без їхньої на те згоди, повинні бути подібними до лікування та догляду за пацієнтами, які дали згоду на перебування у закладі такого типу⁶⁷⁷.

Якість умов проживання та лікування пацієнтів, безумовно, значною мірою залежить від існуючих ресурсів. Комітет визнає, що в часи серйозних економічних труднощів чимсь потрібно жертвувати навіть у лікувальних установах. Однак, з огляду на факти, які були встановлені під час візитів, Комітет хоче наголосити, що основні вимоги до умов проживання мають за будь-яких обставин бути забезпечені державою особам, які перебувають на її утриманні. Ці вимоги включають в себе надання харчування, опалення та відповідного одягу, а в лікувальних закладах – і належного лікування⁶⁷⁸.

⁶⁷⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 32.

⁶⁷⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Створення позитивного терапевтичного середовища передбачає, передовсім, забезпечення пацієнту достатнього простору для проживання, так само як і нормального освітлення, опалення та провітрювання а також підтримання закладу в належному чинном відремонтованому стані, який відповідає гігієнічним нормам, що встановлені для лікарняних закладів⁶⁷⁹.

Особливу увагу слід приділяти обладнанню палат для пацієнтів та місць відпочинку, з тим, щоб надавати пацієнтам візуальну стимуляцію. Дуже бажано, щоб у розпорядженні пацієнтів були тумбочки біля ліжок і шафи для одягу. Пацієнтам також слід дозволити тримати при собі окремі особисті речі (фотографії, книжки тощо). Слід також підкреслити, що дуже важливо надавати у розпорядження пацієнта якесь місце для зберігання його особистих речей, що зачинятиметься на ключ; відсутність такої можливості може сприйматись пацієнтом як посягання на його особисту безпеку та незалежність⁶⁸⁰.

Сантехнічне обладнання повинне бути розташоване таким чином, щоб пацієнт міг бути наодинці сам із собою⁶⁸¹.

Мають також бути враховані потреби пацієнтів похилого віку та/або пацієнтів-інвалідів; таким пацієнтам, наприклад, не підходять вбиральні, де немає унітазів, на яких можна сидіти⁶⁸².

В розпорядженні медичного персоналу також повинно бути основне лікарняне обладнання, завдяки якому прикуті до ліжка можуть отримувати таку ж медичну допомогу і догляд (включаючи також і дотримання особистої гігієни), як і інші пацієнти; відсут-

⁶⁷⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

⁶⁸⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

⁶⁸¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

⁶⁸² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

ність такого обладнання може призвести до злидених умов перебування⁶⁸³.

Слід також відзначити, що практика, яку спостерігав Комітет в окремих психіатричних закладах, коли всі пацієнти постійно були одягнуті в піжами або нічні сорочки, не сприяє зміцненню почуття самобутньої особистості та особистої гідності; індивідуалізація одягу є однією із форм процесу лікування⁶⁸⁴.

Ще одним аспектом умов проживання, якому приділяв увагу Комітет, було харчування пацієнтів. Їжа повинна бути не лише у відповідній кількості і відповідної якості, але й подаватись пацієнтам для споживання вона повинна у задовільних умовах. В закладі має бути необхідне обладнання, завдяки якому пацієнти отримуватимуть їжу належної температури. Окрім цього, пацієнти повинні мати змогу їсти в пристойних умовах⁶⁸⁵.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що надання пацієнтам можливості використовувати елементи звичайного «нелікарняного» життя – наприклад, їсти за столом, користуючись відповідним посудом та столовими приборами – є невід'ємною частиною програми психосоціальної реабілітації пацієнтів⁶⁸⁶.

Ще одним фактором, який не можна залишати без уваги, є зовнішній вигляд їжі⁶⁸⁷.

Мають також бути враховані особливі потреби щодо умов споживання їжі пацієнтами-інвалідами⁶⁸⁸.

Комітет висловлює свою чітку підтримку тенденції, яку він спостерігав в окремих країнах, стосовно закриття в психіатричних закладах палат, що розраховані на велику кількість пацієнтів, – такі палати є зовсім несумісні з нормами сучасної психіатрії. Створення розрахованих на невеликі групи помешкань для проживання є

⁶⁸³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

⁶⁸⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

⁶⁸⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

⁶⁸⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

⁶⁸⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

⁶⁸⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

важливим фактором для збереження/відновлення гідності пацієнта і ключовим елементом у політиці його психологічної та соціальної реабілітації. Структури подібного типу, окрім іншого, дозволяють розподіляти пацієнтів на групи в залежності від типу захворювання та виду лікування⁶⁸⁹.

Комітет також підтримує підхід, який недавно знайшов своє застосування. Згідно з цим підходом, пацієнтам, які цього бажають, дозволяється упродовж дня перебувати у своїй кімнаті (палаті), а не залишатись обов'язково разом з іншими пацієнтами в місцях, де всі перебувають разом⁶⁹⁰.

⁶⁸⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 36.

⁶⁹⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 36.

ЛІКУВАННЯ

Психіатричне лікування повинно базуватись на індивідуальному підході, який передбачає вироблення окремого плану лікування для кожного пацієнта. Такий план повинен містити широкий набір реабілітаційних та терапевтичних заходів, включаючи й доступ до працетерапії, групової терапії, індивідуальної психотерапії, до мистецтва, театру, музики та спорту⁶⁹¹.

Пацієнти повинні мати регулярний доступ до належним чином обладнаних кімнат відпочинку і мати можливість щоденно здійснювати прогулянки на свіжому повітрі. Бажано було б також, щоб їм була запропонована можливість вчитись або займатись прийнятною для них трудовою діяльністю⁶⁹².

Комітет дуже часто зустрічався із ситуацією, коли ці основні складові ефективного лікування та психосоціальної реабілітації були в напіврозвиненому стані, або ж навіть були взагалі відсутні, і лікування, яке пропонувалось пацієнтам, було, в основному, медикаментозним. Така ситуація може бути наслідком відсутності належним чином підготовленого персоналу та відповідних інфраструктур або ж залишком філософії, в основі якої лежать контроль і нагляд за пацієнтами⁶⁹³.

Звичайно ж, психофармакологічне лікування часто є необхідною складовою лікування пацієнтів, які страждають психічними розладами. Мають бути запроваджені формальні процедури, які повинні забезпечити те, щоб призначені медичні препарати є справді необхідними для лікування і щоб було також забезпечене їхнє регулярне вживання. Комітет пильно слідкує за всіма повідомленнями про зловживання медичними препаратами⁶⁹⁴.

⁶⁹¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 37.

⁶⁹² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 37.

⁶⁹³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 37.

⁶⁹⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 38.

Електрошокотерапія (ЕШТ) є одним із відомих засобів для лікування пацієнтів, що страждають певними психічними захворюваннями. Однак, слід ретельно стежити за тим, щоб ЕШТ обов'язково була занесена до плану лікування (амбулаторної картки), а її застосування супроводжувалось належними гарантіями безпеки⁶⁹⁵.

Комітет дуже непокоять випадки, коли ЕШТ застосовується у своєму немодифікованому вигляді (тобто без анестезії та міорелаксантів); у такому вигляді метод не може вважатись прийнятним в сучасній психіатричній практиці. Окрім ризику отримати переломи, розриви або інші неблагополучні в медичному плані наслідки, сама процедура спричинює деградацію як пацієнта, так і персоналу, який її застосовує. Тому ЕШТ повинна завжди застосовуватись лише у модифікованому вигляді. ЕШТ повинна застосовуватись таким чином, щоб за цим не могли спостерігати інші пацієнти (бажано в окремо відведеному і спеціально обладнаному для такої мети приміщенні), і лише працівниками персоналу, які спеціально навчені застосувати такий спосіб лікування. Окрім того, застосування ЕШТ повинно детально фіксуватись в окремій книзі записів. Лише в такий спосіб керівництво лікувального закладу може встановити, що мало місце якесь небажане застосування цього методу, і обговорити це питання з персоналом⁶⁹⁶.

Іншою основною вимогою є здійснення постійної перевірки стану здоров'я пацієнтів та перегляд приписаних їм медикаментів. Це, зокрема, дозволить прийняти вмотивоване рішення про можливість виписки пацієнта з лікарні, або про переведення його до іншого середовища, де існує менше обмежень⁶⁹⁷.

Особиста і конфіденційна амбулаторна картка повинна бути доступною пацієнту. У цій амбулаторній картці повинна бути зафіксована діагностична інформація (включаючи результати будь-якого спеціального обстеження пацієнта), а також поточні записи про стан соматичного та психічного здоров'я пацієнта та про лікування пацієнта. Пацієнт повинен мати змогу знайомитись із своєю амбулаторною карткою, якщо тільки для цього не існує протипоказань терапевтичного порядку. На прохання пацієнта, інформація, яка міститься в амбулаторній картці, повинна бути нада-

⁶⁹⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 39.

⁶⁹⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 39.

⁶⁹⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 40.

на членам його родини або його адвокату. У випадку переведення пацієнта ця амбулаторна картка повинна бути передана лікарям закладу, до якого перевели пацієнта. У випадку виписки пацієнта з лікувального закладу, ця амбулаторна картка повинна бути – за згодою пацієнта – відіслана лікареві, лікарська практика якого знаходиться поза межами лікувального закладу⁶⁹⁸.

Пацієнт, в принципі, повинен мати змогу дати вільну та усвідомлену згоду на лікування⁶⁹⁹.

Поміщення пацієнта без його на те згоди до лікувального психіатричного закладу не повинне сприйматись як дозвіл на лікування пацієнта без отримання його на те згоди. Це означає, що кожен пацієнт, який в змозі приймати рішення, незалежно від того, в який спосіб він був госпіталізований – добровільно, чи ні – повинен мати можливість відмовитись від лікування або від іншого медичного втручання. Кожен відступ від цього основного принципу повинен мати правові підстави і застосовуватись лише у виняткових випадках, які є точно і чітко визначеними⁷⁰⁰.

Згода на лікування, звичайно ж, може бути визнана як вільна та усвідомлена лише в тому випадку, коли вона основана на повній, точній та зрозумілій інформації про стан здоров'я пацієнта та лікування, яке йому пропонується⁷⁰¹.

Представлення ЕШТ як «лікування сном» є прикладом скоріше неповної, аніж повної та точної інформації про лікування⁷⁰².

Кожен пацієнт повинен регулярно отримувати належну інформацію про стан свого здоров'я та лікування, яке пропонується йому приписати. Належна інформація (результати тощо) повинна також бути надана пацієнту після лікування⁷⁰³.

⁶⁹⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 40.

⁶⁹⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

⁷⁰⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

⁷⁰¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

⁷⁰² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

⁷⁰³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

ПЕРСОНАЛ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Кадровий склад персоналу повинен бути збалансований кількісно, за професійною спеціалізацією (психіатри, лікарі загально-го профілю, медичні сестри, психологи, працетерапевти, соціальні працівники тощо), в плані співвідношення досвідчених фахівців і тих, хто проходить підготовку. Нестача людських ресурсів часто суттєво підриває спроби, які робляться для запровадження описаних в пункті 37 заходів. Окрім цього, така нестача, незважаючи на добрі наміри і реальні зусилля персоналу, може призвести до ситуацій, які становитимуть великий ризик для пацієнтів⁷⁰⁴.

В окремих країнах Комітет був справді вражений тим, що у загальній масі допоміжного медичного персоналу психіатричних закладів дуже мало кваліфікованих медичних сестер, які отримали підготовку у догляді за психічно хворими, а також відсутній кваліфікований персонал для запровадження соціотерапевтичної діяльності (зокрема, працетерапевти). Розвиток спеціалізованої фахової підготовки медичних сестер, які доглядають за психічно хворими, та приділення більшої уваги соціотерапії значно вплинуть на якість догляду за пацієнтами. Це, зокрема, зменшить концентрацію уваги лікарів на лікуванні медичними препаратами та фізичними лікувальними засобами⁷⁰⁵.

Комітет також приділяє пильну увагу ставленню до пацієнтів з боку лікарів та медичних сестер. Комітет, зокрема, намагається пересвідчитись в існуванні зацікавленості з боку лікарів у встановленні терапевтичних стосунків з їхніми пацієнтами⁷⁰⁶.

Комітет також перевіряє, щоб не були обійдені увагою важкі або невиліковно хворі пацієнти⁷⁰⁷.

⁷⁰⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 42.

⁷⁰⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 43.

⁷⁰⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 44.

⁷⁰⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 44.

Як і для інших медичних служб, є важливо, щоб різні категорії працівників, які працюють в одному психіатричному відділенні, регулярно збирались разом і створили команду під керівництвом старшого лікаря. Це дозволить визначати проблеми, які виникають щодня, обговорювати їх та використовувати отримані поради. У разі відсутності такої можливості серед працівників персоналу можуть виникнути почуття розчарування та образи⁷⁰⁸.

Необхідним також є зовнішнє стимулювання. Завдяки йому можна уникнути самоізоляції персоналу психіатричного закладу. Тому є надзвичайно бажаним, щоб такому персоналу було запропоновано проходити курси підготовки, перепідготовки або стажування в інших закладах. Також слід заохочувати присутність у психіатричних закладах незалежних осіб (наприклад, студентів або дослідників) та зовнішніх структур⁷⁰⁹.

⁷⁰⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 45.

⁷⁰⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 46.

ГАМІВНІ ЗАСОБИ У ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРНЯХ

У кожному психіатричному закладі виникають випадки, коли необхідно вгамувати пацієнта в збудженому або агресивному стані. Це є областю, якій Комітет приділяє особливу увагу з огляду на можливі зловживання силою, що може призвести до жорстокого поводження⁷¹⁰.

Гамування пацієнта із застосуванням фізичної сили повинно стати об'єктом чітко визначеної політики. Ця політика повинна без жодних застережень визначити, що перші спроби гамування пацієнта в збудженому або агресивному стані повинні, наскільки це видається можливим, бути здійснені іншими способами, а не застосуванням фізичної сили (наприклад, вербальним способом), а коли гамування за допомогою фізичної сили є необхідним, воно має бути обмеженим гамуванням з використанням ручних способів (без застосування інших знарядь)⁷¹¹.

Персонал в психіатричних закладах повинен проходити підготовку з питань техніки встановлення контролю за пацієнтами в збудженому або агресивному стані як без застосування фізичної сили, так і з використанням ручних способів. Оволодіння такими навичками надасть можливість персоналу знаходити найоптимальніше рішення у складних ситуаціях, і, тим самим, зменшить ризик нанесення шкоди пацієнтам та персоналу⁷¹².

Засоби для гамування з використанням фізичної сили (ремені, гамівні сорочки тощо) повинні застосовуватись дуже рідко. Лікар обов'язково повинен віддати наказ про застосування таких гамівних засобів, або ж, в іншому випадку, бути негайно поінформованим про таке застосування і дати на це свою згоду. Якщо вже трапився винятковий випадок застосування гамівних засобів, пацієнта слід при першій же можливості звільнити від них. Такі засоби

⁷¹⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 47.

⁷¹¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 47.

⁷¹² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 47.

ніколи не повинні застосовуватись (або застосування їх продовжуватись) у якості покарання⁷¹³.

Комітет інколи зустрічався із випадками, коли гамівні засоби застосовувались до психічно хворих упродовж кількох днів. Такий стан речей не може жодним чином бути виправданий з терапевтичної точки зору і, на думку Комітету, є близький до жорстокого поводження⁷¹⁴.

У зв'язку з цим слід також згадати про ізолювання (мається на увазі тримання в окремії замкнутій кімнаті) буйних або, інакше кажучи, «некерованих» пацієнтів. Така процедура вже давно відома в психіатрії. У сучасній психіатричній практиці існує чітка тенденція – не ізолювати пацієнтів, і Комітет із задоволенням відзначає, що така практика вже не застосовується у багатьох країнах. Там, де практика ізолювання ще зберігається, вона повинна бути детально розробленою і давати чіткі відповіді на такі питання: типи випадків, коли може застосовуватись ізолювання; мета, якої намагаються досягти; тривалість ізолювання та необхідність частого перегляду рішення про ізолювання; існування відповідних контактів з людьми; обов'язок персоналу виявляти посилену увагу⁷¹⁵.

Ізолювання не повинно ніколи застосовуватись в якості покарання⁷¹⁶.

Кожний випадок застосування фізичного гамування пацієнта (використання ручних способів, засобів для гамування з використанням фізичної сили, ізолювання) повинен бути зафіксований в окремому журналі, який буде передбачений саме для цього (а також в амбулаторній картці пацієнта). Має бути занотований точний час початку і закінчення застосування засобу, обставини цього випадку, мотиви застосування засобу, прізвище лікаря, який віддав наказ або схвалив застосування засобу та, якщо це мало місце, опис поранень, які були завдані пацієнтам або працівникам персоналу. Це справить значний вплив на розв'язання подібних інцидентів і дасть можливість спостерігати їхню кількість і частоту⁷¹⁷.

⁷¹³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(98)12-part, 1998. П. 48.

⁷¹⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(98)12-part, 1998. П. 48.

⁷¹⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(98)12-part, 1998. П. 49.

⁷¹⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(98)12-part, 1998. П. 49.

⁷¹⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(98)12-part, 1998. П. 50.

ГАРАНТІЇ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ У ВИПАДКУ ПОМІЩЕННЯ ПАЦІЄНТА ДО ЗАКЛАДУ БЕЗ ЙОГО (ПАЦІЄНТА) НА ТЕ ЗГОДИ

Вразливість душевнохворих осіб вимагає посиленої уваги до них, з тим, щоб запобігти будь-яким вчинкам – або уникнути якогось недогляду – які можуть негативно вплинути на стан хворого. Тому поміщення пацієнта без його на те згоди до психіатричного закладу повинно завжди супроводжуватись належними гарантіями⁷¹⁸.

Однією із найважливіших гарантій є вільна та усвідомлена згода на лікування, про що вже йшлося вище початкове рішення про поміщення⁷¹⁹.

Процедура поміщення пацієнта без його на те згоди до психіатричного закладу повинна гарантувати незалежність і неупередженість тих, хто приймає рішення, та об'єктивну медичну експертизу⁷²⁰.

Звертаючись більш детально до питання про процедуру примусового поміщення до закладів цивільного типу, слід зазначити, що в деяких країнах таке рішення ухвалюється судовим органом (або ж такий орган в найкоротший час дає свою згоду на таке поміщення)⁷²¹.

Однак обов'язкова участь судового органу у прийнятті рішення про поміщення не передбачена у всіх країнах. Рекомендація № R (83) 2 про правовий захист осіб із психічними захворюваннями, яких без їхньої на те згоди поміщують до лікувальних закладів, робить можливими два підходи у вирішенні цього питання (однак

⁷¹⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 51.

⁷¹⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 51.

⁷²⁰ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

⁷²¹ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

передбачає спеціальні гарантії у випадках, коли рішення про поміщення має прийняти несудовий орган). Парламентська асамблея, разом з тим, знову звернулася до цієї проблеми в своїй Рекомендації 1235 (1994) щодо психіатрії та прав людини, вимагаючи, щоб рішення про поміщення до лікувального закладу без згоди на те пацієнта міг приймати лише суддя⁷²².

У кожному випадку особа, яку за рішенням несудового органу було поміщено до психіатричного закладу без її на те згоди, повинна мати право звернутись до суду з тим, щоб в найкоротший строк було розглянуте питання про законність позбавлення свободи цієї особи⁷²³.

У розпорядження пацієнта або його родини під час поміщення до закладу повинна бути надана брошура, в якій буде інформація про функціонування закладу та права пацієнтів. Пацієнти, які не в змозі самостійно осягнути зміст цієї брошури, повинні мати змогу отримати належну допомогу⁷²⁴.

Як і в будь-якому іншому місці позбавлення свободи, в психіатричних закладах повинна існувати ефективна процедура подання скарг, що є основною гарантією проти жорстокого поводження. Мають існувати спеціальні положення, що дозволить пацієнтам звертатись із скаргами до конкретного органу та надсилати в конфіденційному порядку інформацію до відповідних органів влади поза межами лікувального закладу⁷²⁵.

Підтримування контактів із зовнішнім світом є важливим не лише для запобігання жорстокому поводженню але й з терапевтичної точки зору. Пацієнти повинні мати змогу посилати та отримувати листи, користуватися телефоном і зустрічатися із членами своєї сім'ї та друзями. Має бути забезпечений також конфіденційний доступ до адвоката⁷²⁶.

⁷²² Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

⁷²³ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

⁷²⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 53.

⁷²⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 53.

⁷²⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 54.

Комітет приділяє значну увагу тому, щоб психіатричні заклади регулярно відвідували представники незалежних структур (це може бути, наприклад, суддя або наглядова комісія), які уповноважені здійснювати нагляд за лікуванням і доглядом пацієнтів. Такий орган повинен бути наділений повноваженнями вести приватні бесіди з пацієнтами, отримувати безпосередньо від пацієнтів скарги та, в разі необхідності, робити необхідні рекомендації⁷²⁷.

⁷²⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 55.

ВИПISKA (ЗВІЛЬНЕННЯ) ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРЕНЬ

Пацієнт, якого було поміщено без його на те згоди до психіатричного закладу, повинен бути звільнений, як тільки його психічне здоров'я дозволить це зробити. Тому необхідність перебування у закладі повинна регулярно переглядатись через встановлені проміжки часу⁷²⁸.

Якщо було прийнято рішення про поміщення пацієнта без його на те згоди на визначений строк, який може бути змінений у світлі даних про психічний стан пацієнта, то така зміна може відбутись навіть упродовж встановленого терміну перебування у закладі⁷²⁹.

Однак, може прийматись рішення про поміщення пацієнта без його на те згоди і без визначення строку перебування у закладі. Наприклад, в рамках проведення кримінального розслідування може мати місце поміщення до психіатричних закладів осіб, що їх вважають небезпечними. Якщо тривалість перебування у психіатричному закладі не є визначеною, то автоматично це передбачає необхідність перегляду через регулярні проміжки часу рішення про необхідність перебування у такому закладі⁷³⁰.

Окрім цього, пацієнт повинен сам мати можливість робити звернення через раціональні проміжки часу з тим, щоб питання про необхідність його перебування у закладі було розглянуте судовим органом⁷³¹.

Існують випадки, коли вже немає потреби тримати пацієнта без його на те згоди у психіатричному закладі, однак такий пацієнт все ще потребує лікування та додаткових засобів безпеки під

⁷²⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

⁷²⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

⁷³⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

⁷³¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

час перебування поза межами лікувального закладу. У зв'язку з цим Комітет визнав, що в окремих країнах пацієнти, психічний стан яких вже дозволяє їм залишити психіатричний заклад, все ж продовжують там залишатись через відсутність належного догляду або умов в місцях свого проживання. Особи, які продовжують перебувати у закладі, будучи тим самим позбавлені свободи через відсутність належних умов в місцях свого проживання, можуть легко оскаржити такий стан речей⁷³².

⁷³² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 57.

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Суд багато разів зазначав, що взяття під варту людини, яка має захворювання, може порушувати питання, передбачені статтею 3 Конвенції, і що відсутність належної медичної допомоги може становити поведження, яке суперечить цьому положенню. Зокрема, оцінка того, чи конкретні умови ув'язнення є несумісними зі стандартами статті 3 Конвенції, у випадку психічно хворих осіб повинна враховувати їхню вразливість та їхню нездатність, в деяких випадках, скаржитися послідовно чи взагалі. про те, як на них впливає якесь конкретне поведження.

«*Slawomir Musiał v. Poland*», n. 87⁷³³

Зобов'язання за статтею 3 Конвенції можуть сягати такої міри, що покладатимуть на державу зобов'язання переводити психічно хворих ув'язнених до спеціальних установ для отримання належного лікування.

«*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 105⁷³⁴;

«*Raffray Taddei v. France*», n. 63⁷³⁵

Суд уже розглядав справи щодо можливості тримання людей із серйозними психологічними розладами або психічними захворюваннями в умовах ув'язнення. Найважливішим питанням у цих справах було те, наскільки в'язничне середовище непридатне для осіб, які страждають на розлади психіки.

«*Mouisel v. France*», n. 42⁷³⁶;

«*Rivière v. France*», n. 64⁷³⁷;

«*G. v. France*», n. 39

При оцінці того, чи є конкретні умови тримання під вартою психічнохворих осіб несумісними з вимогами статті 3 Конвенції,

⁷³³ «*Slawomir Musiał v. Poland*», application № 28300/06, judgment 20.01.2009

⁷³⁴ «*Murray v. the Netherlands*» [GC], application № 10511/10, judgment 26.04.2016

⁷³⁵ «*Raffray Taddei v. France*», application № 36435/07, judgment 21.12.2010

⁷³⁶ «*Mouisel v. France*», application № 67263/01, judgment 14.11.2002

⁷³⁷ «*Rivière v. France*», application № 33834/03, judgment 11.07.2006

необхідно брати до уваги їх вразливість та рівень їх недієздатності, а в деяких випадках також і рівень впливу лікування на них.

«*Dybeku v. Albania*», n. 41⁷³⁸;
 «*Rooman v. Belgium [GC]*», n. 145⁷³⁹;
 «*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 106;
 «*Herczegfalvy v. Austria*», n. 82⁷⁴⁰;
 «*Aerts v. Belgium*», n. 66⁷⁴¹

Суд не знайшов порушення зазначеного вище положення стосовно тримання особи упродовж 3 років в установі загального призначення, де заявник оглядався психіатром раз на місяць, де умови тримання відповідали його стану, які не сприяли погіршенню стану заявника або випадкам самогубства.

«*Kudła v. Poland*», [GC], n.n. 95–99;
 «*Kosenko v. Russia*», n. 38⁷⁴²

З іншого боку, ув'язнення на декілька років в установі, яка за висновками медичних працівників була непридатна для його тримання з огляду на стан заявника, який, що важливо, страждав він переповнення установи, становило порушення статті 3 Конвенції.

«*Kosenko v. Russia*», n. 38;
 «*Claes v. Belgium*», n. 100⁷⁴³

Так само, кумулятивний ефект неналежного медичного піклування та поганих умов ув'язнення упродовж 3,5 років, що могло бути пов'язаним зі спробою суїциду, становило нелюдське та таке, що принижує гідність поведінки на порушення статті 3 Конвенції.

«*Ślawomir Musiał v. Poland*» n. 97⁷⁴⁴;
 «*Rivière v. France*», n. 76⁷⁴⁵;
 «*G. v. France*», n.n. 41–46⁷⁴⁶;
 «*Kosenko v. Russia*», n. 38⁷⁴⁷

Утримання заявника упродовж 6 місяців в установі загально-го режиму без психіатричної допомоги в очікуванні переведення заяв-

⁷³⁸ «*Dybeku v. Albania*», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

⁷³⁹ «*Rooman v. Belgium [GC]*», application № 18052/11, judgment 31.01.2019

⁷⁴⁰ «*Herczegfalvy v. Austria*», application № 10533/83, judgment 24.09.1992

⁷⁴¹ «*Aerts v. Belgium*», application № 61/1997/845/1051, judgment 30.07.1998

⁷⁴² «*Kosenko v. Russia*», applications №№ 15669/13, 76140/13, judgment 17.03.2020

⁷⁴³ «*Claes v. Belgium*», application № 43418/09, judgment 10.01.2013

⁷⁴⁴ «*Ślawomir Musiał v. Poland*», application № 28300/06, judgment 20.01.2009

⁷⁴⁵ «*Rivière v. France*», application № 33834/03, 11 July 2006

⁷⁴⁶ «*G. v. France*», application № 27244/09, judgment 23.02.2012

⁷⁴⁷ «*Kosenko v. Russia*», applications №№ 15669/13, 76140/13, judgment 17.03.2020

ника до медичної установи високого рівня безпеки з інтенсивним наглядом не порушувало статтю 3 Конвенції, оскільки це не призвело до суттєвого порушення здоров'я та спроби суїциду.

«Kosenko v. Russia», n. 39;

«Vasenin v. Russia», n. 100⁷⁴⁸

Почуття неповноцінності й безсилля, яке є типовим для особи, що страждає на психічні розлади, вимагає підвищеної уваги в контексті питання щодо дотримання вимог Конвенції.

«Halilović v. Bosnia and Herzegovina», n. 18⁷⁴⁹;

«G. v. France», n. 39

До в'язнів, котрі страждають на серйозні психічні розлади і схильні до самогубства, мають вживатися спеціальні заходи, які були б пристосовані до їх стану для забезпечення людського ставлення до них. Суворі санкції, пов'язані з обмеженням контактів з родичами і близькими, покарання, покладені на таких осіб, не відповідають стандарту поведінки з психічнохворими особами, а отже, є нелюдськими та такими, що принижують людську гідність.

«Renolde v. France», n. n. 85–110

На органи влади покладено обов'язок забезпечувати охорону здоров'я осіб, яких позбавили свободи. Ненадання належної медичної допомоги може становити поведінку, несумісне з гарантіями статті 3 Конвенції. Зокрема, визначаючи, чи було сумісним зі стандартами статті 3 Конвенції відповідне поведінку або покарання у справі психічно хворої особи, необхідно брати до уваги уразливість таких осіб і неспроможність у певних випадках звернутися з чітко викладеною скаргою чи взагалі поскаржитися, розповівши, як вони потерпіли внаслідок якогось конкретного поведінку.

«Kucheruk v. Ukraine», n. 148;

«Sarban v. Moldova», n. 90;

«Aerts v. Belgium», n. 66⁷⁵⁰

За виняткових обставин особа із серйозним психічним захворюванням повинна бути доставлена до лікарняного закладу.

«G. v. France», n. 40

⁷⁴⁸ «Vasenin v. Russia», application № 48023/06, judgment 21.06.2016

⁷⁴⁹ «Halilović v. Bosnia and Herzegovina», application № 23968/05, judgment 24.11.2009

⁷⁵⁰ «Aerts v. Belgium», application № 25357/94, judgment 30.08.1998

Що стосується обсягу наданого лікування, то, на думку Суду, рівень медичної допомоги, необхідний для категорії ув'язнених, повинен виходити за межі базового медичного догляду. Простого доступу до допомоги лікарів, консультацій і надання ліків може бути недостатньо для того, щоб лікування вважалось ефективним і, отже, задовільним відповідно до статті 5 Конвенції. Однак функція Суду полягає не в аналізі змісту лікування, яке пропонується і здійснюється. Важливим є те, що Суд може перевірити, чи була реалізована індивідуальна програма лікування з урахуванням конкретних даних про психічне здоров'я ув'язненого з метою його або її підготовки до можливої майбутньої реінтеграції до суспільства. У даній сфері Суд надає органам державної влади певну свободу дій у відношенні як форми, так і змісту медичної допомоги або даної програми лікування.

«Rooman v. Belgium» [GC], n. 209⁷⁵¹

Оцінка того, чи є конкретний заклад «відповідним», повинна включати вивчення конкретних умов утримання, що переважають у ньому, і особливо лікування, яке надається особам, які страждають на психологічні розлади.

«Rooman v. Belgium» [GC], n. 210

Цілком можливо, що установа, яка *a priori* є невідповідною, наприклад, структурний підрозділ в'язниці, може, тим не менш, вважатися задовільною, якщо вона надає належний догляд. Навпаки, може бути, що спеціалізований психіатричний заклад, який за визначенням повинен бути відповідним, може виявитись неспроможним забезпечити необхідне лікування.

«Rooman v. Belgium» [GC], n. 210

Належне та індивідуальне лікування є важливою частиною поняття «відповідна установа».

«Rooman v. Belgium» [GC], n. 210

Позбавлення волі, передбачене пунктом 1(е) статті 5 Конвенції, виконує подвійну функцію: з одного боку, соціальну функцію захисту, а з іншого – терапевтичну функцію, яка пов'язана з зацікавленістю людини зі здоровим розумом в отриманні відповідної та індивідуальної форми терапії або курсу лікування. Необхідність забезпечення першої функції *a priori* не повинна виправдовувати відсутність заходів, спрямованих на виконання другої.

«Rooman v. Belgium» [GC], n. 210

⁷⁵¹ «Rooman v. Belgium» [GC], application № 18052/11, judgment 31.01.2019

Звідси випливає, що відповідно до підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції рішення про відмову в припиненні примусової госпіталізації особи може стати несумісним з первинною метою превентивного утримання під вартою, яка виражена в обвинувальному вирoku, якщо відповідна особа утримується під вартою внаслідок ризику повторного вчинення злочину, але при цьому їй не надано належних заходів, зокрема, лікування, необхідного для демонстрації того, що така особа більш не представляє небезпеки.

«Rooman v. Belgium» [GC], n. 210⁷⁵²

Суд не має підстав зробити висновок, що поміщення заявника до установи із загальним режимом було несумісним із станом його здоров'я, враховуючи наданий медичний нагляд й лікування, нетривалий період перебування у такій установі та відсутність негативних наслідків ув'язнення. Суд відзначає, що заявник не подавав скарг з приводу умов його тримання та лікування в установі IZ-77/2 або з приводу умов лікування в психіатричній установі, де він пройшов успішне лікування після закриття кримінального провадження проти нього, що призвело до його звільнення з психіатричної установи.

«Kosenko v. Russia», n. 41

⁷⁵² «Rooman v. Belgium» [GC], application № 18052/11, judgment 31.01.2019

СПЕЦИФІКА ПОВОДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ

Хронічна депресія.

«*Kudła v. Poland*» [GC]⁷⁵³

Психічні розлади у поєднанні з суїцидальними тенденціями.

«*Rivière v. France*»⁷⁵⁴;

«*Jeanty v. Belgium*», n. n. 101–114⁷⁵⁵

Посттравматичний стрес.

«*Novak v. Croatia*»⁷⁵⁶

Хронічна параноїдальна шизофренія.

«*Dybeku v. Albania*»⁷⁵⁷

Гострий психотичний розлад.

«*Renolde v. France*»⁷⁵⁸

Неврологічні розлади різної природи.

«*Kaprykowski v. Poland*»⁷⁵⁹

Синдром Мюнхаузена.

«*Raffray Taddei v. France*»⁷⁶⁰

Психічні розлади, пов'язані зі статевою сферою.

«*Claes v. Belgium*»⁷⁶¹

⁷⁵³ «*Kudła v. Poland*» [GC], application № 30210/96, judgment 26.10.2020

⁷⁵⁴ «*Rivière v. France*», application № 33834/03, judgment 11.07.2006

⁷⁵⁵ «*Jeanty v. Belgium*», application № 82284/17, judgment 31.03.2020

⁷⁵⁶ «*Novak v. Croatia*», application № 8883/04, judgment 14.06.2007

⁷⁵⁷ «*Dybeku v. Albania*», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

⁷⁵⁸ «*Renolde v. France*», application № 5608/05, judgment 16.10.2008

⁷⁵⁹ «*Kaprykowski v. Poland*», application № 23052/05, judgment 03.02.2009

⁷⁶⁰ «*Raffray Taddei v. France*», application № 36435/07, judgment 21.12.2010

⁷⁶¹ «*Claes v. Belgium*», application № 43418/09, judgment 10.04.2013

ЛІКУВАННЯ НАРКОЗАЛЕЖНИХ УВ'ЯЗНЕНИХ

Невжиття заходів для усунення симптомів абстиненції героїну на фоні явних ознак схуднення та зневоднення ув'язненого становить порушення статті 3 Конвенції.

«*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*», n. n. 52–58⁷⁶²;

«*Wenner v. Germany*», n. 80⁷⁶³

⁷⁶² «*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*», application № 50390/99, judgment 29.04.2003

⁷⁶³ «*Wenner v. Germany*», application № 62303/13, judgment 01.09.2016

ПАСИВНЕ ПАЛІННЯ

Між державами-членами Ради Європи немає єдиної думки щодо захисту від пасивного паління у в'язницях. У деяких державах-членах курців розміщували в камері разом з некурящими, тоді як у деяких державах їх тримали окремо. Більше того, в деяких державах паління дозволялося лише у визначених місцях загального користування, тоді як у деяких державах таких обмежень не існує.

«Aparicio Benito v. Spain» (dec.)⁷⁶⁴

У справі, де ув'язненого, який не палить, помістили в окрему камеру, де паління дозволялося лише у загальній зоні відповіднику з телевізором, Суд не встановив, що проблема зі здоров'ям пов'язана з пасивним палінням.

«Aparicio Benito v. Spain» (dec.)

Перебування ув'язненого, який не палить, в одному приміщенні у в'язничній лікарні, всупереч пораді лікаря, становить порушення статті 3 Конвенції.

«Florea v. Romania», n. n. 60–62⁷⁶⁵

Держава зобов'язана вживати заходів щодо захисту ув'язненого від шкідливих наслідків пасивного паління, якщо, як у справі заявника, медичні обстеження і рекомендації лікарів вказують, що це необхідно з медичних причин.

«Elefteriadis v. Romania», n. n. 49–55⁷⁶⁶

Таким чином, в цій справі органи влади були зобов'язані вжити заходів щодо захисту здоров'я заявника, зокрема шляхом відділення його від ув'язнених-курців, як він неодноразово вимагав. Це уявлялося не тільки бажаним, проте й можливим, адже у в'язниці була камера, в якій ніхто з ув'язнених не палив. Хоча заявник, мабуть, дійсно користувався правом щоденної прогулянки у в'язничному дворі, займався спортом тричі на тиждень і перебував у відносно великій камері, що мала природне освітлення і вентиляцію та не була переповнена. Зазначені позитивні обставини водночас

⁷⁶⁴ «Aparicio Benito v. Spain» (dec.), application № 36150/03

⁷⁶⁵ «Florea v. Romania», application № 37186/03, judgment 14.09.2010

⁷⁶⁶ «Elefteriadis v. Romania», application № 38427/05, judgment 25.01.2011

не були достатніми для усунення шкідливих наслідків пасивного паління, якому піддавався заявник. Зокрема, після утримання в камері з курцями медичні довідки, видані кількома лікарями, відзначили погіршення дихання заявника і виявили додаткове захворювання, а саме хронічний обструктивний бронхіт. Що стосується того факту, що заявник утримувався в судових кімнатах очікування з ув'язненими-курцями, – навіть якщо допустити, що це були нетривалі періоди, – це суперечило рекомендаціям лікарів, які пропонували заявнику уникати паління або схильності тютюнового диму. Той факт, що заявник був згодом переведений до камери з некурящими, мабуть, був викликаний наявністю достатнього простору в тюрмі, в якій він утримувався в той час, а не об'єктивними критеріями національного законодавства, що забезпечують роздільне утримання курців і некурців. Таким чином, немає даних про те, що заявник буде міститися в таких сприятливих умовах, якщо в'язниця, в якій він утримується, виявиться переповненою в майбутньому. Що стосується мотивів, наведених національними судами при відхиленні його вимоги про компенсацію, сам факт припинення оскаржуваної ситуації в зв'язку з його переведенням до більш сприятливих умов не звільняє національні суди від обов'язку розгляду питання про шкідливі наслідки ситуації і присудження компенсації. Суд не знайшов розумним за обставин цієї справи покласти на заявника тягар доведення його тверджень шляхом подання доказу страждання, яке викликано триманням під вартою в умовах, що суперечать статті 3 Конвенції. Ухвалення такого формального підходу виключило б можливість компенсації у багатьох справах, в яких утримання під вартою не супроводжувалося погіршенням фізичного або психічного здоров'я ув'язненого.

«Elefteriadis v. Romania», n. n. 49–55⁷⁶⁷

Пасивне паління, якщо воно саме по собі не є порушенням статті 3 Конвенції, може бути ще одним обтяжуючим фактором неналежним умов тримання під вартою.

«Sylla and Nollomont v. Belgium», n. 41⁷⁶⁸

⁷⁶⁷ «Elefteriadis v. Romania», application № 38427/05, judgment 25.01.2011

⁷⁶⁸ «Sylla and Nollomont v. Belgium», applications № 37768/13, 36467/14, judgment 16.05.2017

ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ

В попередній прецедентній практиці Комісія встановила, що «примусове годування особи включає такі, що принижують гідність, елементи, які за певних обставин можуть розглядатися як заборонені статтею 3 Конвенції». Проте в ситуації, подібній до цієї справи, коли особа, що утримується під вартою, оголошує голодування, це неминуче призводить до конфлікту між правом особи на фізичну недоторканність та позитивним зобов'язанням держави за статтею 2 Конвенції, цей конфлікт не вирішений самою Конвенцією (див. «*X v. Germany*» (1984) 7 EHHR152). Комісія повторювала, що «згідно з законодавством Німеччини цей конфлікт вирішено; законодавством дозволено примусове годування особи, яка утримується під вартою, якщо через голодування ця особа зазнаватиме шкоди постійного характеру, і примусове годування є навіть обов'язковим у разі наявності очевидної небезпеки для життя особи. Оцінювання вищезазначених умов повинно проводитися відповідальним лікарем, але остаточне рішення щодо примусового годування може бути прийняте тільки після отримання судового дозволу». Комісія також встановила, що твердження заявника щодо неналежного з ним поводження у зв'язку з примусовим годуванням під час голодування були необґрунтованими, оскільки заявник не довів, що спосіб, у який його примусово годували, є катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням (див. «*Petar Pijkov v. Bulgaria*», № 33977/96, п. 1, 20.10.1997). Що стосується примусового годування особи, яка утримується під вартою, то Комісія далі звернулася до рекомендацій Комітету міністрів, доповідей КЗК та Всесвітньої медичної асоціації стосовно примусового годування затриманих осіб.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 93»⁷⁶⁹

Захід, продиктований з точки зору встановлених принципів медицини терапевтичною необхідністю, не може в принципі розглядатися як нелюдський і такий, що принижує гідність. Те ж саме можна сказати і про примусове годування, метою якого є рятування життя конкретної особи, що утримується під вартою, яка свідомо відмовляється від вживання їжі. Проте органи Конвенції все ж мають переконатися в тому, що існування такої медичної

⁷⁶⁹ «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

необхідності переконливо доведено (*див. Herczegfalvy v. Austria*», n. 83, 24.09.1992). Крім того, Суд повинен пересвідчитися, що при прийнятті рішення про примусове годування було дотримано процесуальних гарантій. До того ж спосіб, у який заявника було піддано примусовому годуванню під час голодування, не повинен виходити за межі мінімального рівня жорстокості, встановленого практикою Суду згідно зі статтею 3 Конвенції. Суд дослідить ці аспекти почергово.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 94⁷⁷⁰

Із самого початку Суд зазначає, що заявник не заявляв про те, що його слід залишити без їжі чи медикаментів, незважаючи на те, що це може призвести до смерті. Він навпаки заявляв, що не було жодної медичної необхідності примусово його годувати, оскільки не було жодного медичного обстеження, відповідних аналізів чи інших документів, які б переконливо підтверджували таку необхідність. Він заявив, що рішення про примусове його годування було обґрунтоване результатами аналізу на вміст ацетону в його сечі. Він далі наполягав на тому, що примусове годування здійснювалося з метою його приниження та покарання, оскільки мало на меті зупинити його голодування, а у разі його відмови – завдати йому тяжких фізичних страждань.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 95⁷⁷¹

Суд бере до уваги твердження Уряду щодо задовільного стану здоров'я заявника під час тримання під вартою. Проте, зважаючи на ненадання Урядом «письмового висновку комісії лікарів про значне погіршення стану заявника та виникнення загрози його смерті» та «рішення начальника [кримінально-виконавчої] установи», що було обов'язковим згідно з наказом від 04.03.1992, Суд робить висновок, що Уряд не продемонстрував, що для примусового годування заявника існувала «медична необхідність», встановлена національними органами. Тому можна припустити, що примусове годування було свавіллям. При застосуванні примусового годування заявника проти його волі, незважаючи на його свідому відмову вживати їжу, не було дотримано процесуальних гарантій. Відповідно, не можна сказати, що органи влади діяли в найкращих інтересах заявника, піддаючи його примусовому годуванню.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 96⁷⁷²

⁷⁷⁰ «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

⁷⁷¹ «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

⁷⁷² «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

Щодо способу, в який заявника годували, Суд припускає, що з огляду на доводи сторін органи влади дотримувалися порядку примусового годування, передбаченого наказом. Проте самі по собі засоби примусу, що використовувалися, а саме – наручники, роторозширювач, спеціальна гумова трубка, вставлена в рот, а у випадку опору – застосування сили, можна вважати катуванням у розумінні статті 3 Конвенції у випадку відсутності медичної необхідності.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 97⁷⁷³»

У цій справі Суд доходить висновку, що примусове годування заявника без жодних медичних підстав, доведених Урядом, з використанням засобів, що передбачені в наказі, але яким заявник вчиняв спротив, вважається поведінням такого жорстокого характеру, що відповідає характеристиці катування. З огляду на вищезазначене Суд вважає, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. n. 98–99⁷⁷⁴»

⁷⁷³ «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

⁷⁷⁴ «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

МАСОВЕ ГОЛОДУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ

Суд зауважує, що хоча перед оскаржуваною операцією майже сто відсотків засуджених об'єднались у висловленні своїх достатньо конкретних скарг на адміністрацію, після проведення цієї операції не було зафіксовано жодної скарги. Слід зазначити, що в результаті обшуку не було зафіксовано будь-яких серйозних порушень засудженими правил внутрішнього розпорядку (виявлені та вилучені заборонені предмети такі як леза від одноразових станків, медикаменти, кип'ятильники тощо, не дозволяли зробити припущення про підготовку до заворушень або щось подібного у той час). На думку Суду, така різка зміна з чітко продемонстрованої одностайної незгоди до повного прийняття, що відбулась за лічені години, може бути пояснена тільки тим, що мала місце тотальна жорстокість до засуджених.

Насамкінець, Суд не випускає з поля зору обставини, за яких заявників було етаповано до Хмельницького та Рівненського СІЗО після операції. Їм не було надано можливості підготуватися до етапування, зібрати свої особисті речі або навіть належним чином одягнутися з огляду на погодні умови (події відбувалися у січні). Такий перебіг подій є більш ймовірним на фоні насильства та залякування, аніж після належно організованого і впорядкованого обшуку та заходів з безпеки, які, як зазначалося вище, не виявили будь-яких серйозних порушень.

У світлі усіх вищенаведених висновків та з огляду на відсутність зауважень Уряду щодо викладу фактів заявниками, Суд визнає доведеним, згідно критерію доведеності, якого вимагає Конвенційне провадження, що заявники зазнали поводження, на яке вони скаржилися.

«Karabet and Others v. Ukraine», n. n. 330–332⁷⁷⁵

⁷⁷⁵ «Karabet and Others v. Ukraine», applications № 38906/07, 52025/07, judgment 17.01.2013

ЛІКУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЬОГО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Якщо ув'язненого було піддано жорстокому поводженню, внаслідок чого він отримав ушкодження, держава зобов'язана забезпечити своєчасне лікування, відповідне стану здоров'я заявника та отриманим ним пошкодженням. Це позитивне зобов'язання вимагає, серед іншого, реєстрацію медичних скарг, своєчасне виявлення та діагностику ушкоджень, розробку комплексної медичної стратегії лікування ушкоджень, документування процесу надання медичної допомоги, оцінку стану здоров'я особи після медикаментозного лікування і можливе посттравматичне лікування, яке може включати в себе оцінку психічного стану ув'язненого.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 294

ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ

За певних обставин тримання під вартою особи похилого віку впродовж тривалого терміну може викликати питання щодо дотримання вимог статті 3 Конвенції. Проте необхідно враховувати конкретні обставини кожної справи.

«Haidn v. Germany», п. 106

ЗАСТОСУВАННЯ АГЕНТАМИ ДЕРЖАВИ ДО ОСОБИ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ БЕЗ СУВОРОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Суд пам'ятає про потенціал насильства, який існує у пенітенціарних установах, і про те, що непоко́ра затриманих може швидко призвести до загострення ситуації.

«*Gömi and Others v. Turkey*», n. 77⁷⁷⁶;

«*Tali v. Estonia*», n. 59⁷⁷⁷

Застосування сили може бути необхідним в окремих випадках для забезпечення безпеки у в'язниці, для забезпечення порядку або для цілей запобігання злочинам у в'язниці. Тим не менш, така сила може бути використана лише в тому випадку, якщо вона є необхідною і не повинна бути надмірною. Звернення до фізичної сили, яка не була суворо необхідна з огляду на поведінку ув'язненого, принижує людську гідність і в принципі є порушенням права, викладеного в статті 3 Конвенції.

«*Tali v. Estonia*», n. 59⁷⁷⁸;

«*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», n. 63⁷⁷⁹;

«*Ribitsch v. Austria*», n. 38⁷⁸⁰;

«*Vladimir Romanov v. Russia*», n. 63⁷⁸¹;

«*Sharomov v. Russia*», n. 27⁷⁸²

Ув'язнені особи можуть бути вразливими щодо тиску на них.

«*Sergey Savenko v. Ukraine*», n. 29;

«*Artyomov v. Russia*», n. 145⁷⁸³

Коли особа позбавлена свободи, то застосування щодо неї фізичної сили тоді, коли вона не викликана необхідністю, становить посягання на людську гідність і є порушенням статті 3 Конвенції.

⁷⁷⁶ «*Gömi and Others v. Turkey*», application № 35962/97, judgment 21.12.2006

⁷⁷⁷ «*Tali v. Estonia*», application № 66393/10, judgment 13.02.2014

⁷⁷⁸ «*Tali v. Estonia*», application № 66393/10, judgment 13.02.2014

⁷⁷⁹ «*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», application № 48130/99, judgment 12.04.2007

⁷⁸⁰ «*Ribitsch v. Austria*», application № 18896/91, judgment 04.12.1995

⁷⁸¹ «*Vladimir Romanov v. Russia*», application № 41461/02, judgment 24.07.2008

⁷⁸² «*Sharomov v. Russia*», application № 8927/02, § 27, judgment 15.01.2009

⁷⁸³ «*Artyomov v. Russia*», application № 14146/02, judgment 27.05.2010

«*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 54;
 «*Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine*», n. 67;
 «*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 263;
 «*Tekin v. Turkey*», n.n. 52–53;
 «*Pantea v. Romania*», n. 180;
 «*Labita v. Italy*», n.n. 119–120;
 «*Artyomov v. Russia*», n. 145;
 «*Bouyid v. Belgium*» [GC], n. 101⁷⁸⁴

Застосування фізичної сили до особи, в якій не було суворої необхідності, враховуючи її власну поведінку, принижує людську гідність та в принципі є порушенням права, викладеного у статті 3 Конвенції. Суд також застосовував такий стандарт «*точної пропорційності*» і стосовно ситуації, коли особа вже перебувала під повним контролем поліції.

«*Lopatyn and Medvedskiy v. Ukraine*», n. 56

Інколи засудженому дуже важко отримати докази поганого поводження з боку персоналу пенітенціарної установи. За цих обставин засуджений повинен отримати докази, наприклад, вимагаючи зробити йому медичний огляд. Суд нагадує, що і для національних судів, і для Суду погане поводження, що оскаржується, повинно бути детально описано, щоб суд мав змогу повністю оцінити цю ситуацію.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 121

Щодо заперечення Уряду стосовно прийнятності заяви з того погляду, що заявник не звернувся до відповідного прокурора зі скаргами на незадовільні умови тримання його під вартою та ненадання належної і необхідної медичної допомоги, варто наголосити, що такі скарги не можна вважати ефективним і доступним засобом юридичного захисту для цілей пункту 1 статті 35 Конвенції.

«*Yakovenko v. Ukraine*», n. 75⁷⁸⁵

Щодо посилання Уряду на той факт, що заявник не звернувся до національних судів зі скаргами на умови тримання його під вартою, Суд нагадує, що в кількох попередніх рішеннях він відхилив подібні аргументи, визнавши такий засіб юридичного захисту неефективним, оскільки Уряд не довів, яким чином звернення до такого засобу може привести до покращання умов тримання заяв-

⁷⁸⁴ «*Bouyid v. Belgium*» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁷⁸⁵ «*Yakovenko v. Ukraine*», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

ників під вартою. Суд не вбачає жодних підстав для іншого висновку в цій справі.

«Melnik v. Ukraine», n. n. 70–71;

«Yakovenko v. Ukraine», n. 76;

«Khokhlich v. Ukraine», n. 153;

«Dvoynykh v. Ukraine», n. 50

У справі може бути встановлено відсутність доказів існування позитивного наміру принизити чи збентежити заявника. Однак, незважаючи на те що питання, чи метою поведіння було прагнення принизити чи збентежити жертву, є фактором, який слід брати до уваги, відсутність такої мети не може виключати констатації порушення статті 3 Конвенції. Умови, в яких утримувався заявник, могли завдати йому значних фізичних та/або психологічних страждань та принизити його людську гідність.

«Melnik v. Ukraine», n. n. 110–112;

«Kalashnikov v. Russia», n. 101;

«Aliiev v. Ukraine», n. 149;

«Peers v. Greece», n. 74;

«V. v. the UK», n. 71

Органи влади не дотрималися свого позитивного обов'язку захистити фізичну цілісність заявника в рамках їхнього обов'язку наглядати за особами, яких позбавлено свободи, та не допускати посягання на їх фізичну цілісність. Таким чином, держава є відповідальною за погане поведіння із заявником під час тримання його під вартою, у зв'язку з чим було порушення статті 3 Конвенції.

«Oshurko v. Ukraine», n. 73⁷⁸⁶

Державні органи повинні вживати додаткових заходів для деталізації медичних висновків стосовно походження тілесних ушкоджень ув'язнених.

«Sergey Savenko v. Ukraine», n. 30

Державні органи повинні демонструвати особливу ретельність при встановленні конкретних обставин стверджуваного жорстокого поведіння із заявником з боку представників в'язничної адміністрації.

«Sergey Savenko v. Ukraine», n. 30

⁷⁸⁶ «Oshurko v. Ukraine», application № 33108/05, judgment 08.09.2011

ТРИМАННЯ ОСОБИ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ПІД ЧАС СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Тримання особи у металевій клітці під час судового засідання само по собі – з огляду на його об’єктивно принизливий характер, несумісний з нормами цивілізованої поведінки, які є характерною ознакою демократичного суспільства, становить публічне приниження людської гідності у порушення статті 3 Конвенції.

«*Kulik v. Ukraine*», n. n. 117–121⁷⁸⁷;

«*Lutsenko v. Ukraine (№ 2)*», n. 169;

«*Svinarenko and Slyadnev v. Russia*» [GC], n. n. 136–139⁷⁸⁸

⁷⁸⁷ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

⁷⁸⁸ «*Svinarenko and Slyadnev v. Russia*» [GC], applications № 32541/08, № 43441/08

ТРИМАННЯ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ ТА ГОДУЮЧОЇ МАТЕРІ

Заявниця перебувала у металевій клітці впродовж усіх судових засідань у її справі, які відбулися 12 квітня, 17 травня, 15 червня, 2 і 31 серпня та 15 листопада 2012 року. Під час перших двох засідань вона перебувала на найпізніших стадіях вагітності, а впродовж решти чотирьох судових засідань вона була годуючою матір'ю, відокремленою від своєї дитини металевими ґратами у судовій залі. Фактично обґрунтування застосування такого запобіжного заходу ніколи не розглядалось, зважаючи на позицію судді, що надання заявниці дозволу на перебування за межами клітки було б рівнозначним її тимчасовому звільненню з-під варти, що суперечило б обраному їй запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 165

ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ ЖІНКИ (СТАНДАРТИ КЗК)

Наявність жінок серед пенітенціарного персоналу становить важливу гарантію від жорстокого поводження в місцях позбавлення волі. Наявність у персоналі як чоловіків, так і жінок може позитивно впливати на моральний дух у пенітенціарному закладі і на формування більш нормального середовища в місці утримання⁷⁸⁹.

Наявність жінок у персоналі уможливить правильний розподіл функцій при виконанні таких чутливих з гендерної точки зору доручень, як, наприклад, проведення обшуку. У цьому контексті Комітет ізнов наголошує, що позбавлені волі особи мають обшукуватись лише особами своєї статі і що будь-який обшук, котрий потребує роздягання позбавленої волі особи, має здійснюватися поза полем зору персоналу протилежної статі⁷⁹⁰.

Обов'язок держави доглядати за позбавленими волі особами включає обов'язок захищати їх від інших, які захочуть заподіяти їм шкоду. Комітету подеколи доводилось чути скарги про наругу жінок над жінками. Однак, значно частіше Комітет мав справу із заявами про жорстоке поводження чоловіків із позбавленими волі жінками (і, зокрема, про сексуальні домагання, включаючи словесні образи із сексуальним підтекстом), особливо у тих країнах, де держава не може забезпечити окреме утримання позбавлених волі жінок у закладах, переважно укомплектованих жіночими кадрами⁷⁹¹.

Жінки, яких позбавлено волі, неодмінно повинні утримуватись у приміщеннях, фізично відокремлених від будь-яких інших приміщень закладу, де утримуються будь-які чоловіки. Принагідно слід зауважити, що деякі держави почали забезпечувати спільне утримання подружжя (у випадках, коли обох його членів позбавлено волі) та/або, певну міру спілкування осіб різної статі, які утримуються у в'язницях. Комітет вітає так прогресивні зрушення, але

⁷⁸⁹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 23.

⁷⁹⁰ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 23.

⁷⁹¹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 24.

за умови, що ув'язнені погоджуються брати участь у таких заходах і що їх ретельно відбирають та адекватно наглядають⁷⁹².

Позбавленим волі жінкам змістовна діяльність (робота, отримання спеціальності, навчання, спорт, тощо) має бути доступна у тій же мірі, що аналогічно утримуваним ув'язненим чоловічої статі. Як зазначив Комітет у свої попередній Загальній доповіді, його делегації часто натрапляють на ситуації, коли в пенітенціарних закладах жінкам пропонують робити те, що їм нібито «належить» (наприклад, шиття або інше рукоділля), в той час, як ув'язненим чоловікам пропонують опанувати більш серйозні спеціальності. Комітет гадає, що такий дискримінаційний підхід може лише підсилити застарілі стереотипні уявлення щодо соціальної ролі жінки. Більш того, за певних обставин відмова жінкам у рівному з чоловіками доступі до передбачених режимом видів діяльності може бути визнана поведінням, що принижує гідність людини⁷⁹³.

Необхідно докладати усіх зусиль для задоволення потреб позбавлених волі вагітних жінок в особливому харчуванні; їм треба пропонувати багату білками дієту та достатньо свіжих фруктів і овочів⁷⁹⁴.

Є аксіомою те, що діти не мають народжуватись у тюрмах; схоже, що в державах Ради Європи існує практика переведення вагітних жінок, у певний момент, із ув'язнення до лікарень⁷⁹⁵.

Утім, час від часу Комітету стає відомо про випадки, коли вагітних жінок наручниками або в інакший спосіб фіксують до ліжок або інших меблів під час гінекологічних обстежень і / або пологів. Такий підхід є абсолютно неприпустимим і безумовно класифікується як нелюдське і принизливе поведіння. Потреби безпеки можна задовольняти і слід задовольняти зовсім інакшими методами⁷⁹⁶.

Багато ув'язнених жінок мають на піклуванні дітей або інших осіб, чие благополуччя може потерпати внаслідок ув'язнення піклувальниці. У цьому контексті особливо проблемним питанням є те, чи немовлятам та малим дітям можна перебувати у в'язниці

⁷⁹² Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 24.

⁷⁹³ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 25.

⁷⁹⁴ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 26.

⁷⁹⁵ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 27.

⁷⁹⁶ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 27.

разом із матір'ю, і якщо можна, то як довго. На це питання важко знайти відповідь, бо, з одного боку, в'язниця безумовно не може бути належним середовищем для немовляти чи малої дитини, а, з іншого боку, примусове розлучення матерів і малолітніх дітей є вкрай небажаним⁷⁹⁷.

На погляд Комітету, основним міркуванням в усіх випадках має бути благополуччя дитини. Це, зокрема, означає, що будь-який передпологовий і післяпологовий догляд у місці позбавлення волі має дорівнювати догляду, який надається поза межами пенітенціарної системи. Якщо немовлята чи малі діти перебувають у тюремному середовищі, поводження з ними має бути під наглядом спеціалістів у сферах соціальної роботи і дитячого розвитку. Основною метою має стати створення сприятливого для дитини середовища, вільного від видимих ознак перебування за ґратами, без брязкоту ключів і охоронців у формах⁷⁹⁸.

Також необхідно подбати, щоби у діточок, які зростають у в'язницях, нормально розвивались моторні та когнітивні навички. Зокрема, їм треба виділити достатньо місця для ігор і фізичних вправ, а також, коли це можливо, дозволяти залишати заклад і дізнаватись про звичайне життя за його стінами⁷⁹⁹.

Сприяння участі в догляді за дитиною інших членів родини (наприклад, батька дитини) поза межами закладу також допоможе зменшити тягар, який лежить на ув'язненій піклувальниці. Якщо таке не є можливим, варто обміркувати варіант влаштування дитини в заклад ясельного типу. Завдяки цьому ув'язнені жінки зможуть брати участь у роботі чи інших видах передбаченої для тюрми діяльності в більшій мірі, ніж це було би можливим за інших обставин⁸⁰⁰.

Комітет вважає за доцільне привернути увагу до низки питань гігієни і здоров'я, коли потреби позбавлених волі жінок значно відрізняються від потреб чоловіків⁸⁰¹.

Особливі гігієнічні потреби жінок мають задовольнятися належним чином. Особливого значення набувають зручний доступ до санітарних вузлів та приміщень для миття, безпечно позбавлен-

⁷⁹⁷ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 28.

⁷⁹⁸ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 29.

⁷⁹⁹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 29.

⁸⁰⁰ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 29.

⁸⁰¹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 30.

ня від просякнутих кров'ю гігієнічних засобів, а також забезпечення відповідними гігієнічними засобами на кшталт гігієнічних прокладок і тампонів. Ненадання таких предметів першої необхідності може саме по собі означати поведження, що принижує гідність людини⁸⁰².

Також суттєво, щоби охорона здоров'я позбавлених волі осіб відповідала стандартному рівню медичного обслуговування у відповідній країні⁸⁰³.

Що стосується жінок, позбавлених волі, то забезпечення додержання зазначеного вище принципу потребуватиме надання їм медичних та інших послуг медичними і сестринськими кадрами, які отримали спеціальну підготовку щодо охорони здоров'я жінок і, зокрема, обізнані в гінекології⁸⁰⁴.

Більш того, профілактично-медичні заходи, які мають особливе значення для жінок (наприклад, обстеження задля виявлення раку грудей або матки) і здійснюються серед проживаючого у країні жіноцтва, мають також пропонуватись тим жінкам, яких позбавлено волі⁸⁰⁵.

Рівні можливості щодо охорони здоров'я також означають, що позбавлені волі жінки мають таке ж право на особисту недоторканність і право приймати важливі для свого здоров'я рішення, як усі інші жінки. Зокрема, якщо жінки, котрі не позбавлені волі, можуть скористатись так званими «ранковими» пігулками для відвернення небажаної вагітності та/або якимось в інакший спосіб перервати вагітність на її подальших стадіях, позбавленим волі жінкам слід надавати такі ж можливості⁸⁰⁶.

Обов'язково, щоби позбавлені волі особи, котрі розпочали лікувальний курс до ув'язнення, могли продовжити його після поміщення в заклад, де їх утримуватимуть. У цьому зв'язку слід подбати про забезпечення місця утримання належними запасами спеціальних медичних засобів, які необхідні жінкам⁸⁰⁷.

⁸⁰² Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 31.

⁸⁰³ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

⁸⁰⁴ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

⁸⁰⁵ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

⁸⁰⁶ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

⁸⁰⁷ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 33.

Що стосується, зокрема, контрацептивних таблеток, то варто пригадати, що подібні препарати подеколи прописують в інших, ніж попередження вагітності, цілях (наприклад, для полегшення сильного менструального болю). Той факт, що перебування жінки у закладі позбавлення волі може саме по собі значно зменшити вірогідність зачаття, не є достатньою причиною для незастосування зазначених медичних засобів⁸⁰⁸.

⁸⁰⁸ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 33.

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО

Дисциплінарне покарання ув'язненого, що передбачало перебування в менш комфортних умовах, обов'язки з прибирання приміщення та обмеження в отриманні передач, *не* порушує статті 3 Конвенції.

«Valasinas v. Lithuania», n. n. 103–112⁸⁰⁹

Щодо аргументу Уряду про те, що ув'язнення заявника у штрафному відділенні відповідало закону, Суд повторює, що предметом скарги *не* є незаконне використання влади персоналом в'язниці. Так само, предметом скарги *не* є законність накладення цього дисциплінарного стягнення. Предметом скарги є сумісність загальних умов у карцері Тбіліської тюрми № 5 із вимогами статті 3 Конвенції. Сам по собі захід дисциплінарного ув'язнення може не порушувати такі вимоги. Скоріше пропорційність його накладення та умови дисциплінарного ув'язнення можуть бути сумнівними відповідно до вищезазначеного положення.

«Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia», n. 82⁸¹⁰

Тим не менш, Суд зазначає, що серед кількох наявних дисциплінарних стягнень, передбачених за порушення в'язничних норм, адміністрація обрала найсуворіший – ув'язнення в дисциплінарному відділенні. Очевидно, не розглядалися такі факти, як, наприклад, характер протиправних дій заявника, його особистість та той факт, що це було його першим таким порушенням. У зв'язку з цим Суд нагадує, що пропорційність додаткового карального заходу, призначеного ув'язненому, має важливе значення при оцінці того, чи перевищений неминучий рівень страждань, властивий ув'язненню.

«Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia», n. 83

Застосування одиночного ув'язнення як покарання за надсилення скарг до різних органів влади становить порушення статті 3 Конвенції.

«Rzakhanov v. Azerbaijan», n. 74⁸¹¹

⁸⁰⁹ «Valasinas v. Lithuania», application № 44558/98, judgment 24.07.2001

⁸¹⁰ «Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia», application № 1704/06, judgment 27.01.2009

⁸¹¹ «Rzakhanov v. Azerbaijan», application № 4242/07, judgment 04.07.2013

ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ

Застосування наручників чи інших засобів приборкання, як правило, не є підставою для порушення питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід здійснено у зв'язку із законним затриманням і якщо застосування сили при цьому або публічна відкритість проведення такого заходу не перевищує того, що розумно визнається необхідним за даних обставин. До того ж захід, продиктований, з огляду на встановлені принципи медицини, терапевтичною необхідністю, в принципі не може вважатися нелюдським і таким, що принижує гідність. Необхідно переконатися, що існування такої медичної необхідності *переконливо доведено*. У цьому зв'язку необхідно переконатися, що при винесенні рішення про застосування до заявника засобів приборкання було дотримано відповідні процесуальні гарантії. До того ж спосіб, у який було застосовано цей захід до заявника, не може за своєю суворістю виходити поза межі мінімального рівня жорстокості, допустимого за статтею 3 Конвенції.

«*Nevmerzhitsky v. Ukraine*», п. 94⁸¹²;

«*Kucheruk v. Ukraine*», п. 139;

«*Zakshevskiy v. Ukraine*», п. 74

⁸¹² «*Nevmerzhitsky v. Ukraine*», application № 54825/00, judgment 05.04.2005

ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ НА ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Надягання наручників на психічно хворого ув'язненого упродовж семи днів цілодобово під час перебування в одиночній камері без будь-яких психіатричних висновків та обґрунтувань

«Kucheruk v. Ukraine», n. n. 140–146⁸¹³

Надягання наручників під час примусового годування за відсутності будь-якого опору.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine», n. 97⁸¹⁴;

«Ciorap v. Moldova», n. 85⁸¹⁵

Надягання наручників на хворого ув'язненого в лікарні під час очікування його операції.

«Henaf v. France», n. n. 52–60⁸¹⁶

«Istratii and Others v. Moldova», n. n. 55–58⁸¹⁷

Приковування наручниками хворого на рак ув'язненого до його ліжка в лікарні.

«Okhrimenko v. Ukraine», n. 98⁸¹⁸

Надягання наручників на ув'язненого під час судового засідання.

«Gorodnichev v. Russia», n. n. 103–109⁸¹⁹

Приковування вагітної ув'язненої жінки до гінекологічного крісла під час перебування у відділенні прийому пенітенціарної установи.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. n. 112–115⁸²⁰

⁸¹³ «Kucheruk v. Ukraine», application № 2570/04, judgment 06.09.2007

⁸¹⁴ «Nevmerzhitsky v. Ukraine», application № 54825/00, judgment 05.04.2005

⁸¹⁵ «Ciorap v. Moldova», application № 12066/02, judgment 19.06.2007

⁸¹⁶ «Henaf v. France», application № 65436/01, judgment 27.11.2003

⁸¹⁷ «Istratii and Others v. Moldova», applications № 8721/05, 8705/05, 8742/05, judgment 27.03.2007

⁸¹⁸ «Okhrimenko v. Ukraine», application № 53896/07, judgment 15.10.2009

⁸¹⁹ «Gorodnichev v. Russia», application № 52058/99, judgment 24.05.2007

⁸²⁰ «Korneykova and Korneykov v. Ukraine», application № 56660/12, judgment 24.03.2016

Надягання наручників на фізично слабкого хворого ув'язненого під час транспортування до лікарні.

«Mouisel v. France», n. 47⁸²¹

Надягання наручників на жінку під час гінекологічного обстеження.

«Filiz Uyan v. Turkey», n. n. 32–35⁸²²

Невиправдане надягання наручників упродовж медичного обстеження.

«Duval v. France», n. n. 50–53⁸²³

Застосування наручників до психічно хворої людини упродовж 7 днів без будь-якого психіатричного обґрунтування та без надання їй медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями, які виникли внаслідок застосування до неї сили з метою приборкання і які вона спричинила собі сама, перебуваючи в карцері, слід розглядати як нелюдське і таке, що принижує гідність, поведіння.

«Kucheruk v. Ukraine», n. 145

Як правило, застосування наручників не дає підстав для порушення питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід здійснювався у зв'язку із законним затриманням, без застосування сили і без його публічної демонстрації, а також у межах того, що обґрунтовано вважалось необхідним. При цьому важливо враховувати, наприклад, ризик втечі даної особи або спричинення нею тілесного ушкодження або шкоди.

«Okhrimenko v. Ukraine», n. 97;

«Kushch v. Ukraine», n. n. 94–95;

«Henaf v. France», n. n. 50–53⁸²⁴

Суд неодноразово постановляв, що застосування до хворої або виснаженої особи наручників або приковування її не відповідає вимогам безпеки та означає невиправдане приниження незалежно від того, чи є воно умисним, чи ні.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 111

У цій справі заявницю вже було прикуто наручниками до гінекологічного крісла у приймальному відділенні пологового будин-

⁸²¹ «Mouisel v. France», application № 67263/01, judgment 14.11.2002

⁸²² «Filiz Uyan v. Turkey», application № 7496/03, judgment 08.01.2009

⁸²³ «Duval v. France», application № 19868/08, judgment 26.05.2011

⁸²⁴ «Henaf v. France», application № 65436/01, judgment 27.11.2003

ку, до якого її привезли у день її пологів. З огляду на її стан, будь-який ризик агресивної поведінки або спроби втечі було важко собі уявити. Фактично ніколи не стверджувалося, що вона агресивно поводитись із працівниками пологового будинку або з правоохоронцями, або що вона робила спроби втекти, або становила загрозу своїй власній безпеці.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 112

У цій справі в'язничний лікар скерував заявницю до лікарні для проходження ультразвукового сканування. Як наслідок, заявницю було доставлено до лікарні, в наручниках та під конвоєм однієї жінки-офіцера та трьох чоловіків з числа офіцерів спецслужб. Суд визнає загрозу безпеці, адже заявниця була засуджена до суворого покарання за членство у терористичній організації, і що кабінет лікарів знаходився на першому поверсі лікарні без віконних решіток. Тим не менш, використання наручників під час огляду гінекологом та присутність трьох чоловіків з числа офіцерів спецслужб у кабінеті огляду під час такого огляду, навіть за відкидною ширмою, були непропорційними заходами безпеки, адже існували інші практичні альтернативи. Наприклад, офіцери могли забезпечити безпеку, залишивши у медичному кабінеті жінку з числа персоналу в'язниці, водночас розмістивши одного з жандармів за вікном медичного кабінету.

«Filiz Uyan v. Turkey», n. 32⁸²⁵

⁸²⁵ «Filiz Uyan v. Turkey», application № 7496/03, judgment 08.01.2009

ВИКОРИСТАННЯ ГУМОВИХ КИЙКІВ

Використання гумових кийків проти ув'язнених мало характер помсти. Це не сприяло і не могло сприяти виконанню завдань, на які були поставлені перед офіцерами в'язниці. Безпричинне насильство, до якого офіцери навмисно вдавались, мало на меті викликати у заявників почуття страху й приниження та зламати їх фізичний і моральний опір. Метою такого поводження було приниження ув'язнених та спонукання їх до покори. Крім того, удари кийком, мабуть, завдали їм сильних психічних та фізичних страждань, хоча вони, мабуть, не спричинили довгострокової шкоди для здоров'я. За цих обставин до ув'язнених застосовувалось поводження, яке можна охарактеризувати як катування. Беручи до уваги вищезазначені недоліки російської влади, Суд приходить до висновку, що розслідування, проведене за заявами заявників про жорстоке поводження, не було ґрунтовним, адекватним чи ефективним. Відповідно, було порушено статтю 3 Конвенції в її процесуальному відношенні.

«Dedovski and Others v. Russia», n. 85, n. 94⁸²⁶

Суд не встановив жодної необхідності, яка могла б виправдати використання гумових кийків проти заявника. Навпаки, дії офіцерів були вкрай непропорційними приписаним заявнику проступкам та явно не відповідали цілям, яких прагнули досягти офіцери. З поданих урядом матеріалів випливає, що група офіцерів увійшла до камери № 3, де заявника було затримано з наміром провести його обшук. Заявник відмовився виходити з камери, ображав співробітників та тягнув їх одяг. Суд визнає, що за цих обставин офіцерам, можливо, потрібно було вдатися до фізичної сили, щоб вивести заявника з камери. Однак Суд не впевнений, що удар кийком по ув'язненому сприяв досягненню бажаного результату, а саме сприяв обшуку. На думку Суду, у такій ситуації удар кийком був просто формою розправи або фізичного покарання.

Крім того, Суд зазначає, що заявника побили не в ході випадкової операції, яка могла спричинити несподівані події, у ході проведення якої офіцери підрозділу спеціального призначення могли реагувати без попередньої підготовки. Уряд не заперечував, що офіцери заздалегідь спланували свою діяльність і що вони мали

⁸²⁶ «Dedovski and Others v. Russia», application № 7178/03, judgment 15.05.2008

достатньо часу для оцінки можливих ризиків та вжиття всіх необхідних заходів для виконання свого завдання. Була задіяна група офіцерів, і вони явно переважали заявника, який, схоже, на той момент був у камері один. Крім того, Суд не впевнений, що заявник чинив опір наказам офіцерів таким чином, який міг спонукати використовувати гумові кийки.

Суд також пам'ятає про скаргу заявника на те, що побиття тривало в коридорі навіть після того, як він виконав наказ і залишив камеру. У цьому відношенні Суд зазначає, що якщо Уряд вважав ці твердження неправдивими, він міг спростувати їх шляхом, наприклад, показань свідків чи інших доказів. Тим не менш, в процесі провадження у Суді Уряд жодного разу не оскаржував цей аспект фактичних тверджень заявника.

Як зазначалося вище, використання гумових паличок проти заявника мало характер помсти. Це не сприяло і не могло сприяти виконанню завдань, які ставили перед собою офіцери. Каральне насильство, до якого офіцери навмисно вдавались, мало на меті викликати у заявника почуття страху й приниження та зламати його фізичний чи моральний опір. Метою такого поводження було приниження заявника та спонукання його до підкорення. Крім того, удари палиці, мабуть, заподіяли йому сильні психічні та фізичні страждання.

Відповідно, Суд вважає, що мало місце порушення статті 3 Конвенції, оскільки влада піддала заявника нелюдському поводженню, порушуючи це положення.

Беручи до уваги вищезазначені недоліки влади, Суд приходить до висновку, що розслідування, проведене за заявами заявника про жорстоке поводження, не було ґрунтовним, доцільним чи ефективним. Відповідно, було порушено статтю 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

«Artyomov v. Russia», n. n. 169–173, n. 184⁸²⁷

⁸²⁷ «Artyomov v. Russia», application № 14146/02, judgment 27.05.2010

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ

Використання електрошокової зброї працівниками правоохоронних та інших державних органів є спірним питанням. Існують суперечливі погляди як стосовно специфічних умов, що виправдовують її використання, так і потенційних негативних наслідків для здоров'я, які у зв'язку з цим можуть виникати⁸²⁸.

Застосуванню цієї зброї, з огляду на її особливості, притаманне зловживання⁸²⁹.

Комітет розуміє бажання державних органів влади забезпечити співробітників своїх правоохоронних органів засобами, які дозволяють їм у більш диференційований спосіб реагувати на небезпечні ситуації, з якими вони стикаються. Немає жодного сумніву у тому, що володіння менш смертоносною зброєю, такою як електрошокова, може у певних випадках дозволити уникнути використання вогнепальної зброї. Однак, електрошокова зброя може завдавати сильного болю і, як вже вказувалося вище, призводити до зловживань. Отже, рішення про оснащення працівників правоохоронних та інших державних органів електрошоковою зброєю повинне прийматися після ґрунтовних обговорень на рівні державних законодавчих та виконавчих органів. Крім того, критерії застосування електрошокової зброї мають бути визначені законодавчим шляхом та докладно пояснені в детальних правилах⁸³⁰.

Використання електрошокової зброї повинне здійснюватися з дотриманням принципів необхідності, субсидіарності, пропорційності, попередження (коли це можливо) та обережності. Ці принципи передбачають, серед іншого, що працівники державних органів, яким видається така зброя, повинні пройти відповідну підготовку з її застосування. У тому, що стосується електрошокової зброї, здатної випускати снаряди, правила її використання повинні

⁸²⁸ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 66.

⁸²⁹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 66.

⁸³⁰ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 68.

безпосередньо спиратися на правила використання вогнепальної зброї⁸³¹.

Використання електрошокової зброї повинне обмежуватися ситуаціями, коли існує реальна та безпосередня загроза для життя або ризик серйозних поранень⁸³².

Використання такої зброї лише з метою домогтися підкорення наказу є неприпустимим⁸³³.

Використання подібної зброї повинне дозволятися лише тоді, коли інші, менш примусові методи (переговори або переконання чи методи фізичного контролю тощо), виявилися неефективними або непридатними, і коли немає ніякої іншої альтернативи використанню засобу, що являє собою більший ризик поранень або смерті⁸³⁴.

КЗК з ясністю висловився проти оснащення електрошоковою зброєю членів підрозділів, що відповідають за операції з депортації осіб, затриманих за порушення імміграційного законодавства⁸³⁵.

Комітет висловив рішучі застереження щодо використання електрошокової зброї у в'язницях (тим більше у закритих психіатричних закладах)⁸³⁶.

Застосування електрошокової зброї в таких місцях може бути виправданим лише за надзвичайних обставин (наприклад, захоплення заручників) і виключно у тому випадку, якщо така зброя буде використовуватися лише спеціально підготовленим для цього персоналом⁸³⁷.

Не може бути і мови про те, щоб електрошокова зброя була частиною стандартного екіпірування персоналу, що працює в безпосередньому контакті з особами, які утримуються у в'язницях або інших місцях позбавлення волі⁸³⁸.

⁸³¹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 69.

⁸³² Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 70.

⁸³³ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 70.

⁸³⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 70.

⁸³⁵ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

⁸³⁶ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

⁸³⁷ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

⁸³⁸ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

Якщо електрошокова зброя буде все частіше використовуватися у випадках чинення спротиву під час затримань, це може мати дуже негативний вплив на ставлення громадськості до працівників правоохоронних органів⁸³⁹.

Зважаючи на межі свого мандату, Комітет утримався від зайняття твердої позиції у питанні використання електрошокової зброї в рамках заходів з підтримання або відновлення громадського порядку (наприклад, за підтримання порядку під час демонстрацій). Незважаючи на це, в світлі принципів, викладених вище у пункті 70, використання електрошокової зброї в рамках таких заходів може розглядатись як недоречне, за виключенням випадків, коли існує реальна та неминуча загроза для життя або ризик серйозних поранень. Відповідні працівники правоохоронних органів матимуть (або повинні мати) у своєму розпорядженні інші засоби захисту та реагування, що є спеціально пристосованими до виконання поставлених перед ними завдань. Треба відзначити, що деякі служби поліції в Європі відмовилися від використання електрошокової зброї при підтриманні порядку під час демонстрацій⁸⁴⁰.

У разі прийняття рішення про використання електрошокової зброї, відповідні органи влади повинні забезпечити, щоб докладні інструкції було поширено в усіх службах, які матимуть у своєму розпорядженні такого роду зброю⁸⁴¹.

Крім того, службовці, які зможуть використовувати цю зброю, повинні бути спеціально підібрані – беручи до уваги їх стійкість до стресу та розсудливість – та належним чином підготовлені. Має бути запроваджено програму навчання без відриву від роботи, а також регулярне тестування (див. також пункт 80)⁸⁴².

Так само, як і у випадку з будь-яким іншим видом зброї, перед тим як електрошокова зброя увійде в експлуатацію, вона повинна пройти процедуру технічної сертифікації. Така процедура повинна, зокрема, гарантувати, що кількість, тривалість та потужність електричних розрядів не буде перевищувати безпечний рівень. Комітету стало відомо про випадки, коли ув'язнені особи отримували один за одним декілька електричних розрядів. Таке надмірне та непотрібне використання сили має безумовно розглядатись як

⁸³⁹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 72.

⁸⁴⁰ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 73.

⁸⁴¹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 75.

⁸⁴² Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 75.

жорстоке поводження. Крім того, слід передбачити процедуру регулярного технічного догляду/обслуговування цього типу зброї⁸⁴³.

Електрошокова зброя повинна бути оснащена пристроєм (як правило, чіпом пам'яті), що дозволяв би записувати різну інформацію та здійснювати контроль за використанням зброї (наприклад, точний час використання, кількість, тривалість та потужність електричних розрядів тощо). Записана інформація має регулярно перевірятися компетентними органами влади (принаймні, кожні три місяці). Крім того, така зброя повинна бути оснащена вбудованим лазерним прицілом та відеозаписувальним пристроєм, що забезпечували би точне прицілювання та запис обставин, за яких вона застосовувалася⁸⁴⁴.

Електрошокова зброя, що видається співробітникам правоохоронних органів, може використовуватися різними способами, зокрема, в «дистанційному» та «контактному» режимах. При роботі в дистанційному режимі зброя викидає снаряди, які встромляються в особу, що є суб'єктом впливу, на короткій відстані один від одного, породжуючи при цьому електричний розряд. У більшості випадків цей розряд викликає загальний спазм нервово-м'язової системи, який спричиняє тимчасовий параліч та падіння особи. На противагу цьому, при роботі в контактному режимі, електроди, що знаходяться на кінці зброї, породжують електричну дугу, і коли вони торкаються особи, що є суб'єктом впливу, то це викликає в місці контакту дуже сильний біль, а іноді опіки шкіри. Комітет серйозно занепокоєний застосуванням електрошокової зброї в цьому режимі. Очевидно, що належним чином підготовлені працівники правоохоронних органів матимуть в своєму розпорядженні інші численні методи впливу, які вони можуть використовувати, коли знаходяться в прямому контакті з особою, яку вони повинні вгамувати⁸⁴⁵.

⁸⁴³ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 76.

⁸⁴⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 77.

⁸⁴⁵ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 78.

ЕЛЕКТРОШОКОВІ РЕМЕНІ

Комітет чітко заявив про свою незгоду з використанням електрошочових ременів для здійснення контролю за пересуванням утриманих осіб, ї це як в місцях позбавлення волі, так і поза ними. Комітет вважає, що такі пристрої за своєю суттю є принижуючими гідність особи, яка їх використовує, крім того дуже високим є ризик їх неправомірного використання. Для забезпечення безпеки під час пересування утриманих осіб можуть і повинні бути знайдені інші засоби⁸⁴⁶.

⁸⁴⁶ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 73.

МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ

Потенційна негативна дія електрошокової зброї на фізичне та психічне здоров'я осіб, проти яких вона спрямовується, є предметом численних дискусій та дебатів, викликаних, почасти, певною кількістю випадків, коли особи помирали невдовзі після того, як вони ставали мішенню такої зброї. Навіть якщо дослідження з цього питання залишаються поки що малопереконливими загалом неостаточними, безперечним є те, що використання електрошокової зброї пов'язане зі специфічними небезпеками для здоров'я, такими як ризик поранень при падінні особи після влучення у неї снарядів або ризик опіку шкіри у разі тривалого використання зброї у «контактному» режимі. Через те, що ґрунтовних досліджень щодо потенційної негативної дії електрошокової зброї на здоров'я особливо вразливих осіб (як-от: люди похилого віку, вагітні жінки, діти, особи з проблемами серця) проведено не було, КЗК вважає, що у будь-якому разі слід уникати їх використання щодо таких осіб⁸⁴⁷.

Використання електрошокової зброї проти осіб, що перебувають у стані марення або сп'яніння, є іншим чутливим питанням; особи, що перебувають у такому психічному стані, можуть не зрозуміти смислу попередження і стати, натомість, ще більш збудженими у такій ситуації. Смерть деяких осіб, що наставала під час затримань, відносили до стані їхнього названого медичного стану, зокрема у тому разі, коли використовувалася електрошокова зброя. З цієї причини треба особливо уважно ставитися до цього питання і уникати застосування електрошокової зброї в цьому випадку і взагалі у ситуаціях, коли вона здатна збільшити ризик смерті або поранень⁸⁴⁸.

Підготовка службовців, яким видається електрошокова зброя, повинна передбачати надання інформації про випадки, коли використання такої зброї є, з медичних міркувань, недоречним, а також про надання першої допомоги (у випадках падіння, опіків, поранень від снарядів, проблем із серцем, буйного стану тощо). Крім того, особи, які були поранені електрошоковою зброєю, повинні,

⁸⁴⁷ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 79.

⁸⁴⁸ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 79.

після того, як їх було вгамовано, бути поінформовані про те, що її дія є лише тимчасовою⁸⁴⁹.

Комітет вважає, що будь-яка особа, проти якої було застосовано електрошокову зброю, повинна у всякому разі бути оглянута лікарем і, у разі необхідності, госпіталізована. Лікарі та служби швидкої допомоги повинні бути поінформовані про можливі фізичні та психічні ураження, пов'язані з використанням електрошокової зброї, та засоби їх лікування⁸⁵⁰.

Крім того, особам, проти яких була використана електрошокова зброя (та/або їх адвокату, на вимогу), має бути видане відповідну медичну довідку⁸⁵¹.

⁸⁴⁹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 80.

⁸⁵⁰ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 81.

⁸⁵¹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 82.

ПРОЦЕДУРА, ЩО МАЄ МІСЦЕ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ

Після кожного випадку використання електрошокової зброї слід опитати працівника правоохоронних органів, який її застосував.

Крім того, докладний звіт про інцидент має бути влади направлений до відповідного керівництва. В цьому звіті слід вказати конкретні обставини, з огляду на які застосування електрошокової зброї вважалося виправданим, спосіб її використання та вся інша доречна інформація (присутність свідків, наявність інших видів зброї, медична допомога, надана пораненим особам тощо). До звіту має бути додано технічну інформацію, записану на електронний чіп, та відеозапис застосування електрошокової зброї⁸⁵².

Така внутрішня службова процедура повинна супроводжуватися елементами зовнішнього контролю. Він може полягати у регулярному інформуванні незалежного органу, відповідального за контроль за роботою правоохоронних служб, про всі випадки застосування електрошокової зброї⁸⁵³.

Якщо виявиться, що застосування електрошокової зброї не відповідає існуючим у цій галузі законодавчим нормам або правилам, має бути проведено відповідне розслідування (дисциплінарне та/або кримінальне)⁸⁵⁴.

⁸⁵² Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 82.

⁸⁵³ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 83.

⁸⁵⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 84.

ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАНЬ ПІДРОЗДІЛІВ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ У В'ЯЗНИЦІ

Стосовно обох навчань, Суд уже звернув увагу на те, що ув'язнених не повідомили про проведення подібних навчань. Відсутність такої інформації про навчання, з точки зору Суду, підтверджує згадані в різних звітах відомості про національну практику використання ув'язнених в якості об'єктів навчань і обшуків, коли ніхто не питає згоди ув'язнених і не повідомляє їх про обшуки або навчання. Таке ставлення з боку влади підказує Суду, що поводження, якому піддалися заявники, є принизливим й несумісним з їхньою людською гідністю.

Крім того, однією з цілей навчань було залякати і принизити ув'язнених, а також змусити тих, хто часто порушує режим («злісних порушників режиму») дотримуватися в'язничних правил. Прикладом таких погроз, залякування та використання спеціального спорядження є використання автоматичної зброї під час входу в камери, без будь-якого попереднього повідомлення або пояснення.

Крім того, як впливає з різних національних і міжнародних доповідей з прав людини, використання спеціальних підрозділів є звичайною практикою [в'язничного відомства] в колоніях, де містяться небезпечні ув'язнені.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. n. 264–266⁸⁵⁵

Крім того, непропорційна сила була застосована до ув'язнених без будь-яких виправдань або законних підстав. Сила і спеціальні засоби використовувалися без будь-яких розумних причин, що суперечить міжнародним нормам застосування сили і спеціальних засобів. Спосіб організації цих навчань неминуче призвів би до заподіяння шкоди та приниженню ув'язненим. Це пов'язано не лише з непропорційним застосуванням сили посадовими особами, які намагалися у стислі терміни провести обшуки в камерах, проте й з витягуванням ув'язнених з камер, їх «прискоренням» після виходу з камер і примусом виконувати необґрунтовані і принизливі накази співробітників, які брали участь в навчаннях. Принизливі накази склалися в вимогах повністю роздягнутися та присягнути

⁸⁵⁵ «Davydov and Others v. Ukraine», applications № 17674/02, 39081/02, judgment 01.07.2010

за присутності інших ув'язнених, що заявники будуть виконувати вимоги адміністрації колонії і не будуть порушувати режим тримання під вартою. Ушкодження були заподіяні заявникам за те, що вони чинили опір, відмовлялися виконати або недостатньо швидко виконували накази, або, з точки зору співробітників, неправильно реагували на раптовий обшук камери.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 267⁸⁵⁶

Навіть в найскладніших обставинах, таких, як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю і небезпечними злочинцями, Конвенція абсолютно забороняє тортури або нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження або покарання. На відміну від більшості основних положень Конвенції та протоколів № 1 і № 4, стаття 3 Конвенції не передбачає винятків, і жодні відступи від неї не дозволені відповідно до частини 2 статті 15 Конвенції навіть у разі надзвичайного стану, що загрожує життю нації. Крім того, стаття 3 Конвенції, як і стаття 2 Конвенції, встановлює позитивний обов'язок держави проводити підготовку співробітників своїх правоохоронних органів таким чином, щоб забезпечити високий рівень їх професійної компетентності в їх професійній поведінці, так щоб ніхто не відчув на собі тортури або звернення, що йде врозріз з цим положенням. Це також передбачає, що проведення навчань для співробітників правоохоронних органів, в тому числі співробітників пенітенціарних установ, не тільки має відповідати цій абсолютній забороні, проте й бути спрямоване на запобігання будь-якого можливого поводження або поведінки представників держави, яке може суперечити абсолютній забороні катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покарання.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 268⁸⁵⁷

Застосування непропорційної сили і використання шоломів і масок, щоб приховати обличчя офіцерів, які брали участь в навчаннях, щоб їх неможливо було виділити або впізнати, а також практична неможливість подачі скарг у зв'язку з ушкодженнями і принизливою формою, в якій проводилися обшуки, заподіяли фізичну і психічну біль та страждання 1-му і 2-му заявникам в ході перших навчань і всім 3-м заявникам в ході других навчань.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 269

⁸⁵⁶ «Davydov and Others v. Ukraine», applications № 17674/02, 39081/02, judgment 01.07.2010

⁸⁵⁷ «Davydov and Others v. Ukraine», applications № 17674/02, 39081/02, judgment 01.07.2010

Страждання заявників були пов'язані не тільки з травмами і приниженням під час навчань, проте й зі страхом і відчаєм, які вони могли відчувати в очікуванні наступних навчань; переживши перші навчання, заявники повинні були відчувати занепокоєння, коли до них дійшли чутки, що заплановані чергові навчання, а потім, коли вони почалися, від шуму, чутого зовні.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 270

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ КОНВОЮВАННІ

Надмірне застосування сили з боку агентів держави при конвоюванні ув'язненого становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Balajevs v. Latvia*», n. n. 87–97⁸⁵⁸;

«*Ostrovņecs v. Latvia*», n. n. 75–81⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ «*Balajevs v. Latvia*», applications № 36043/13, judgment 05.10.2017

⁸⁵⁹ «*Ostrovņecs v. Latvia*», applications № 36043/13, judgment 05.10.2017

ОБШУКИ УВ'ЯЗНЕНИХ

Обшук, проведений належним чином з належною повагою до людської гідності та з законною метою, не суперечить статті 3 Конвенції.

«*Wainwright v. the United Kingdom*», n. 42⁸⁶⁰;

«*Dejneq v. Poland*», n. 60⁸⁶¹

⁸⁶⁰ «*Wainwright v. the United Kingdom*, application № 12350/04, judgment 26.09.2006

⁸⁶¹ «*Dejneq v. Poland*», application № 9635/13, judgment 01.07.2017

ОБШУК, ПОЄДНАНИЙ З РОЗДЯГАННЯМ

Обшук, поєднаний з роздяганням, може бути необхідним для цілей забезпечення безпеки у в'язниці або для запобігання порушення порядку та вчинення злочинів.

«*Iwańczuk v. Poland*», n. 59⁸⁶²;

«*Van de Ven v. the Netherlands*», n. 60⁸⁶³

Суд усвідомлює необхідність забезпечення безпеки в установах, де люди позбавлені свободи. Однак такі примусові та потенційно принижуючі заходи, такі як обшуки або обшуки у поєднанні з роздяганням, вимагають правдоподібного обґрунтування. Відсутність такого обґрунтування може призвести до порушення статті 8 Конвенції.

«*Dejneka v. Poland*», n. n. 75–56.

Обшук, поєднаний з роздяганням, посягає на гідність особи, за винятком ситуацій, коли його може бути виправдано конкретними обставинами. Хоч у деяких випадках для забезпечення в'язничної безпеки або запобігання порушенням внутрішнього порядку у в'язниці й справді може потребуватися обшук з роздяганням догола, такий захід має вживатися належним чином. У таких випадках є обов'язковим дотримання форми обшуку, а сама процедура не може бути образливою за формою. Так само виключається присутність осіб протилежної статі.

«*Iwańczuk v. Poland*», n. n. 58–59;

«*Valasinas v. Lithuania*», n. 117

При вирішенні питання про порушення статті 3 Конвенції під час обшуку необхідно брати до уваги наявність або відсутність умислу з боку агентів держави, а також реакцію на такий обшук з боку особи, яка була піддана обшуку.

«*S.J. v. Luxembourg (№ 2)*», n. n. 55–62⁸⁶⁴

⁸⁶² «*Iwańczuk v. Poland*», application № 25196/94, judgment 15.11.2001

⁸⁶³ «*Van de Ven v. the Netherlands*», application № 50901/99, judgment 04.02.2003

⁸⁶⁴ «*S.J. v. Luxembourg (№ 2)*», application № 47229/12, judgment 31.10.2013

У справі, що розглядається, засуджених обшукували з роздяганням догола при вході та на виході з території підприємства колонії. При цьому Суду не було надано інформації про особливості виробничого процесу на підприємстві або якоїсь іншої інформації, яка могла б пояснити доцільність такої практики. Крім того, обшуки з роздяганням догола проводились за присутності інших засуджених і жодних засобів, необхідних для проведення такого заходу, не було. Зважаючи на ці обставини, проведення обшуків, під час яких заявника роздягали догола, принижували його людську гідність і становили поведження, що принижує гідність, на порушення статті 3 Конвенції.

«Malenko v. Ukraine», n. 61

Заявникові не просто наказали роздягнутися. Він був роздягнутий поліцейськими, коли він перебував у безпорадному стані. Сама процедура роздягання була заходом, пов'язаним із широким втручанням та приниженням гідності, незважаючи на відсутність потреби в такій процедурі. Якихось доводів на користь потреби в повному особистому огляді наведено не було. У заявника, на якого вже одягли наручники, шукали зброю, а не наркотики чи якісь інші дрібні предмети, які важко помітити під час простого особистого обшуку без повного роздягання.

«Wieser v. Austria, n. 40⁸⁶⁵

Заявнику було наказано роздягнутися перед групою в'язничних офіцерів, проте жодних вагомих причин не було наведено, щоб встановити, що цей наказ, з огляду на особистість заявника та всі інші обставини справи, був необхідним та виправданим з міркувань безпеки.

«Iwańczuk v. Poland», n. 58

⁸⁶⁵ «Wieser v. Austria», application № 2293/03, judgment 22.02.2007

ПРИМУСОВЕ ПЕРЕБУВАННЯ БЕЗ ОДЕЖІ

Заявник перебував у нижній білизні, будучи закованим у кайданки, упродовж 2,5 годин. За інформацією Уряду одяг заявника був потрібний слідчим органам для збирання доказів винуватості заявника. Таке пояснення є зрозумілим, проте воно аж ніяк не виправдовує перебування заявника без одягу упродовж такого часу. Зазначене поводження, а також подальше поміщення заявника до однієї камери із дорослими на строк 3 днів становить порушення статті 3 Конвенції.

«Zherdev v. Ukraine», n. n. 87, 94⁸⁶⁶

⁸⁶⁶ «Zherdev v. Ukraine», application № 34015/07, judgment 27.04.2017

НАСИЛЬСТВО З БОКУ ІНШИХ УВ'ЯЗНЕНИХ

У справі Уряд відмовився взяти на себе будь-яку відповідальність за жорстоке поводження, заявлене заявником, заперечуючи будь-які невдачі чи бездіяльність з боку в'язничної влади. На їх думку, оскільки заявник не подав жодної офіційної скарги, не можна було очікувати, що адміністрація в'язниці захистить його.

Однак Суд зазначає, що у звітах КЗК насильство між ув'язненими у в'язниці в Сремській Митровіці неодноразово вказувалось на серйозну проблему як до, так і після подій у цій справі.

У цих звітах КЗК відзначив велику кількість випадків, що стосуються насильства між ув'язненими, і зазначив, що в'язниця або державні органи не вживали жодних дій для виправлення такої поведінки або зменшення її. КЗК також розкритикував невдачі медичного персоналу у в'язниці в Сремській Митровіці, щоб належним чином реєструвати травми, спричинені насильством між ув'язненими.

З огляду на обставини цієї справи Суд зазначає, що працівники в'язниці в Сремській Митровіці, мабуть, помітили, що брови заявника були поголені, що у нього була дивна зачіска і що його шкіра була пошкоджена. Вони також повинні або повинні були чути крики заявника та співи націоналістичних пісень вночі.

Суд приходить до висновку, що адміністрація в'язниці не помітила жодної з ознак насильства, перелічених вище, або не реагувала на них; вона також не змогла забезпечити безпечне середовище для заявника, а також не змогла виявити, запобігти або відстежувати насильство, якого він зазнав. Відповідно, у цьому відношенні було порушено статтю 3 Конвенції.

«Gjini v. Serbia», n. n. 84–88⁸⁶⁷

Це правда, як зауважує Уряд, що заявник ніколи не подавав офіційну кримінальну скаргу до відповідних органів влади (тобто в міліцію чи прокуратуру) і не скаржився адміністрації в'язниці на конкретні вчинки поводження, якого він зазнав у в'язниці в Сремській Митровіці.

⁸⁶⁷ «Gjini v. Serbia», application № 128/16, judgment 15.01.2019

Однак, беззаперечним є те, що після того, як адвокат заявника поскаржився керівництву в'язниці на жорстоке поводження через кілька днів, заявника перевели в іншу камеру.

Крім того, [згодом] заявник подав свою цивільну скаргу до цивільного суду в Белграді, скаржившись, зокрема, на жорстоке поводження у в'язниці в Сремській Мітровіці та вимагаючи компенсації за це. Упродовж 2008, 2009 та 2010 років заявник продовжував скаржитися на різні національні органи влади, включаючи Президента Республіки, Міністерство юстиції та омбудсменів, на жорстоке поводження, яке він зазнав.

Беззаперечним є те, що жодного разу не проводилось розслідування заяв заявника щодо жорстокого поводження з боку його співкамерників у в'язниці Сремська-Мітровіца. Таким чином, Суд не повинен встановлювати, чи було ефективно розслідування заяв заявника, оскільки такого розслідування не було. Питання полягає, швидше, у тому, чи неподання заявником офіційної кримінальної скарги завадило державним органам провести розслідування або звільнило їх від загального обов'язку.

У цьому відношенні Суд зазначає, що органи влади на той час знали або повинні були знати про жорстоке поводження із заявником, крім того, він неодноразово піднімав це питання. Отже, не було жодного формального чи фактичного елемента, який би заважав розслідуванню.

Більше того, у національному законодавстві не було нічого, що заважало б органам в'язничної влади реагувати або заважати іншим органам порушувати кримінальне розслідування. Навпаки, сербська законодавча база чітко передбачала зобов'язання всіх державних органів повідомляти про кримінальні злочини, що підлягають державному переслідуванню, про що вони інформуються.

Враховуючи вищевикладене, Суд зазначає, що відсутність кримінальної скарги від заявника не завадило прокурору порушити кримінальне провадження та не завадило іншим національним органам влади інформувати прокурора про твердження про жорстоке поводження.

У світлі вищевикладеного, за відсутності ефективного офіційного розслідування, Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання заявником національних засобів правового захисту шляхом використання процедури кримінальної скарги та приходять до висновку, що порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

«Gjini v. Serbia», n. n. 96–103⁸⁶⁸

⁸⁶⁸ «Gjini v. Serbia», application № 128/16, judgment 15.01.2019

АТМОСФЕРА ПОСТІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРУЖЕННЯ У В'ЯЗНИЦІ

Труднощі, що зазнали заявники, зокрема відчуття постійної фізичної напруги з етнічних міркувань, були такими, що порушували статтю 3 Конвенції.

«Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n. n. 68–77⁸⁶⁹

⁸⁶⁹ «Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», application № 22893/05, judgment 27.05.2008

ЗАГРОЗА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ УВ'ЯЗНЕНИХ

Ув'язнені, яких підозрюють або які засуджені за сексуальні злочини, та ув'язнені, які раніше співпрацювали з правоохоронними органами, зазнають особливого ризику насильства між ув'язненими в латвійських тюрмах. Зв'язок між звинуваченнями у сексуальних правопорушеннях та ризиком стати жертвою насильства з боку ув'язнених також підтверджений КЗК. За таких обставин очевидно, що кожен день, який заявник мав проводити разом із загальною масою ув'язнених, лише збільшував ризик насильства щодо нього, оскільки знання про характер звинувачень проти нього та його минулі зв'язки з поліцією поширювалося дедалі на більшу кількість ув'язнених.

«D.F. v. Latvia», n. 81⁸⁷⁰

Суд також не може не брати до уваги той факт, що КЗК неодноразово висловлював особливу стурбованість щодо насильства між ув'язненими у в'язниці Даугавпілс та у в'язницях Латвії. Тому Суд дотримується думки, що, можливо, є певна заслуга в припущенні уряду про те, що переведення заявника до в'язниці Матіса не було єдиним можливим способом вирішення його ситуації, оскільки загроза насильства була спричинена природою звинувачення проти заявника.

«D.F. v. Latvia», n. 81

Суд має більші труднощі з прийняттям твердження Уряду про те, що переведення заявника до будь-якої іншої в'язниці, ніж в'язниця Матіса, було б ефективним способом усунення загроз, що виникали внаслідок його попередньої співпраці з поліцією. Уряд Латвії чітко усвідомлює проблеми, з якими стикаються ув'язнені, які працювали в правоохоронних органах, та їхні родичі. Вирішенням, яке обрав уряд, було розміщення таких ув'язнених у спеціальному крилі в'язниці Матіса.

«D.F. v. Latvia», n. 81

⁸⁷⁰ «D.F. v. Latvia», application № 11160/07, judgment 29.10.2013

Однак Суд не може не зауважити, що національні органи влади не лише відмовили в тому, що було визначено Урядом як «наполегливе клопотання» заявника про його переведення до в'язниці Матіса. Вони, схоже, вважали, що скарги заявника взагалі не вимагали будь-якої реакції, включаючи, як було запропоновано урядом, переведення його до іншої в'язниці. Тепер Суд перевірить, чи були органи влади праві дійти такого висновку.

«D.F. v. Latvia», n. 82

У своїй практиці Суд постійно доводив, що зобов'язання Високих Договірних Сторін згідно зі статтею 1 Конвенції забезпечувати кожному, хто знаходиться під їх юрисдикцією, права та свободи, визначені Конвенцією, разом із статтею 3 Конвенції, вимагає від держав вжити заходів, спрямованих на те, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, не зазнавали тортур або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, включаючи таке жорстоке поводження, яке здійснюється приватними особами. Ці заходи повинні забезпечувати ефективний захист, зокрема, вразливих осіб, які перебувають під вартою під виключним контролем влади, а також повинні включати розумні заходи щодо запобігання жорстокому поводженню, про яке влада мала або мала знати.

«D.F. v. Latvia», n. 83

Обсяг цього обов'язку щодо захисту залежить від конкретних обставин кожної справи. Суд у своїй прецедентній практиці щодо захисту вразливих ув'язнених пояснив, що національні органи влади зобов'язані вжити всіх розумно прийнятих заходів для запобігання реальним і безпосереднім ризикам для фізичної цілісності ув'язнених, яких влада мала або повинні були мати знання.

«D.F. v. Latvia», n. 84

КЗК вже вказував, що адміністрація в'язниць повинні вжити конкретних заходів безпеки для боротьби з явищем насильства між ув'язненими. Цей обов'язок тим більше справедливий у випадках, коли існує ризик жорстокого поводження з боку своїх ув'язнених, наприклад, щодо сексуальних злочинців та співробітників міліції.

«D.F. v. Latvia», n. 84

Що стосується мінімального ступеня жорстокості поводження, необхідного для ініціювання відповідальності влади щодо захисту особи, підхід Суду змінився.

«D.F. v. Latvia», n. 85

Спочатку Суд постановив, що «одне лише відчуття стресу затриманої особи» та «простий страх [заявника] перед репресіями з боку співкамерників», самі по собі не були достатніми, щоб вивести ситуацію до сфери дії статті 3 Конвенції. Коли страх репресій поєднувався з додатковими елементами, Суд встановлював, наприклад, що «сукупний ефект перенаселеності та навмисне розміщення людини в камері з особами, які можуть представляти для нього небезпеку, в принципі може порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції».

«D.F. v. Latvia», n. 85

У двох ще недавніх справах (*«Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina», № 22893/05, 27.05.2008* та *«Alexandru Marius Radu v. Romania», 34022/05, 21.07.2009*) Суд постановив, що «труднощі, які зазнали заявники, зокрема постійне психічне занепокоєння, спричинене загрозою фізичного насильства, та очікування такого ... повинні були перевищити неминучий рівень, властивий ув'язненню». Отже, було встановлено порушення статті 3 Конвенції.

«D.F. v. Latvia», n. 85

Переходячи до цієї справи, Суд зазначає, що державні органи були обізнані, що заявник належав до категорії ув'язнених з підвищеним ризиком насильства з боку інших ув'язнених. В'язнична влада чітко усвідомлювала характер звинувачень проти заявника та ризик, пов'язаний з такими звинуваченнями. Крім того, в державному апараті була інформація про минулу співпрацю заявника з поліцією, але така інформація не була використана державними органами належним чином. Крім того, на відміну від іншої нещодавньої справи проти Латвії, де Суд мав нагоду застосувати вищезазначені принципи (*«Aleksejeva v. Latvia», № 21780/07, n. n. 38–39, 03.07.2012*), Уряд сам визнав, що заявник неодноразово просив перевести його до іншого місця через загрози його життю та здоров'ю у в'язниці Даугавпілса.

«D.F. v. Latvia», n. 86

Хоча Уряд представив загальну інформацію про те, як в латвійських в'язницях поведуться із засудженими в ситуаціях, порівнянних із ситуацією із заявником, Суду бракує інформації про будь-які конкретні кроки, вжиті адміністрацією в'язниці Даугавпілс для усунення вразливості заявника. Заявник стверджував, і Уряд не заперечував, що його часто переміщували між різними камерами. Уряд не представив жодного переконливого обґрунтування цих частих передач. Переміщення ув'язненого подалі від камери,

в якій він зазнав погроз, безумовно, було б доцільним і, принаймні в короткостроковій перспективі, адекватним заходом. З іншого боку, Суд приходить до висновку, що якщо такі переміщення відбуваються часто і регулярно без жодної чітко визначеної мети, це видається підходом, який суперечить політиці, окресленій урядом, щодо захисту вразливих ув'язнених від загального в'язничного населення. У будь-якому випадку, будь-яке переміщення вразливих ув'язнених повинно становити частину ретельно розробленої стратегії боротьби з насильством між ув'язненим, існування та деталі якої Уряд не пояснив.

«*D.F. v. Latvia*», n. 87

Суд тепер звернеться до скарги заявника на відсутність конкретних заходів безпеки, які б дозволили йому отримати переведення до в'язниці Матіса. Заявник, зокрема, критикував тривалість часу, необхідного для офіційного визнання його попередньої співпраці з поліцією та вжиття заходів щодо його переведення до в'язниці Матіса.

«*D.F. v. Latvia*», n. 88

Уряд стверджував, що існуюча система забезпечення безпеки поліцейських інформаторів є достатньою, щоб відповідати вимогам Конвенції. За словами Уряду, особи, які вважали, що їхня безпека була порушена у в'язниці через їх попередню співпрацю з правоохоронними органами, могли звернутися до поліції або Генерального прокурора з підтвердженням, що ця співпраця мала місце, після чого відповідні органи забезпечать ізоляція ув'язненого, наприклад, шляхом переведення їх до в'язниці Матіса.

«*D.F. v. Latvia*», n. 89

Суд вважає, що для того, щоб вітчизняний превентивний механізм був ефективним, він повинен дозволити відповідним органам реагувати у надзвичайному порядку, пропорційно пропорційному ризику, з яким стикається зацікавлена особа.

«*D.F. v. Latvia*», n. 91⁸⁷¹

Як було зрозуміло на прикладі заявника, запит до правоохоронних органів на підтвердження того, що раніше існувала співпраця з поліцією, може перетворитися на *тривалу і сильно бюрократичну процедуру*. Цьому сприяла відсутність достатньої координації між слідчими, прокурорами та пенітенціарними установами для запобігання можливого жорстокого поводження з ув'язненими,

⁸⁷¹ «*D.F. v. Latvia*», application № 11160/07, judgment 29.10.2013

які, завдяки відомостям про інформування щодо кримінальних правопорушень стали особливо вразливими та піддаються жорстким нападкам у в'язниці. Раніше Суд визначив і критикував відсутність системного підходу до вирішення труднощів, з якими стикаються поліцейські інформатори в латвійських в'язницях.

«D.F. v. Latvia», n. 92

Беручи до уваги тривалий страх і страждання від безпосереднього ризику жорстокого поводження із заявником упродовж більш ніж одного року, який він провів у в'язниці в Даугавпілсі, та відсутність національного засобу правового захисту, який би дозволив вирішити цю ситуацію Суд приходить до висновку, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«D.F. v. Latvia», n. 95⁸⁷²

⁸⁷² «D.F. v. Latvia», application № 11160/07, judgment 29.10.2013

ТОТАЛЬНА СЕНСОРНА ІЗОЛЯЦІЯ

Повна *сенсорна* ізоляція, поєднана з тотальною *соціальною* ізоляцією, може знищити особистість та становить форму негуманного поводження, яка *не* може бути виправдана потребами забезпечення безпеки за будь-яких причин.

«*Lorsé and Others v. the Netherlands*», п. 63⁸⁷³;

«*Messina v. Italy*» (*dec.*)⁸⁷⁴;

«*Csüllög v. Hungary*», п. 31⁸⁷⁵

⁸⁷³ «*Lorsé and Others v. the Netherlands*», application № 52750/99, judgment 04.02.2003

⁸⁷⁴ «*Messina v. Italy*» (*dec.*), application № 25498/94

⁸⁷⁵ «*Csüllög v. Hungary*», application № 30042/08, judgment 07.06.2011

ОДИНОЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ (СТАНДАРТИ КЗК)

КЗК розуміє термін «одиначне ув'язнення» як утримання ув'язненого окремо від інших ув'язнених, наприклад, у результаті рішення суду, як дисциплінарну санкцію, передбачену в рамках пенітенціарної системи, як адміністративний превентивний захід або для захисту самого ув'язненого⁸⁷⁶.

Ув'язнений, щодо якого застосовується такий захід, утримується, як правило, сам, проте, в деяких державах він може утримуватися разом з одним або двома іншими ув'язненими⁸⁷⁷.

Водночас одиначне ув'язнення само по собі потенційно створює проблеми, пов'язані із заборонаю катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання⁸⁷⁸.

Крім того, воно може створювати умови для навмисного жорстокого поводження з ув'язненими поза увагою інших ув'язнених і персоналу в'язниці⁸⁷⁹.

Одиначне ув'язнення ще більш обмежує і без того дуже обмежені права осіб, позбавлених волі. Ці додаткові обмеження не притаманні позбавленню волі як такому, і отже повинні бути окремо обгрунтовані. Для перевірки того, чи є застосування будь-якого специфічного заходу виправданим, доцільно використовувати традиційні критерії, закріплені в положеннях Європейської конвенції з прав людини і розвинуті у практиці Європейського суду з прав людини:

(а) **Пропорційним:** будь-яке додаткове обмеження прав ув'язненого повинно бути пов'язане з реальною або потенційною шкодою, яку спричинили або можуть спричинити його дії (або з потенційною шкодою, якої йому може бути завдано) в пенітенціарній

⁸⁷⁶ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 54.

⁸⁷⁷ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 54.

⁸⁷⁸ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 53.

⁸⁷⁹ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 53.

установі. Враховуючи, що одиночне ув'язнення є серйозним обмеженням прав ув'язненого і містить в собі ризики для самого ув'язненого, фактична або потенційна шкода повинна бути принаймні настільки ж серйозною, наскільки серйозним є сам захід, і піддаватися усуненню тільки за допомогою цього заходу. Це знайшло своє відображення, наприклад, у тому, що в більшості країн особи утримуються в одиночній камері як покарання лише за найсерйозніші дисциплінарні проступки, але цей принцип повинен дотримуватися щоразу, коли застосовується цей захід. Чим довше триває одиночне ув'язнення, тим переконливішими мають бути підстави для нього і тим пильніше належить стежити за тим, щоб застосування цього заходу досягло визначеної мети⁸⁸⁰.

(b) **Правомірним:** необхідно передбачити в національному законодавстві відповідні положення для кожного виду одиночного ув'язнення, що допускається в країні. Ці положення мають бути розумними. Їх необхідно повідомити у зрозумілій формі всім, хто може піддаватися одиночному ув'язненню. У законі слід чітко визначити конкретні обставини, за яких кожний вид одиночного ув'язнення може бути застосований; осіб, які можуть його призначати; процедури, яких мають дотримуватися такі особи; право ув'язненого висловлювати свої погляди в рамках процедури прийняття рішення про застосування одиночного ув'язнення; вимогу інформувати ув'язненого, щодо якого було вирішено застосувати такий захід, у якомога докладнішій формі, про підстави прийняття такого рішення (зрозуміло, що у певних випадках можуть існувати розумні підстави не надавати специфічної інформації з причин дотримання безпеки або в цілях захисту інтересів третіх осіб); періодичність та порядок перегляду рішень, а також процедуру оскарження рішень. Режим кожного виду одиночного ув'язнення повинен бути встановлений законом, при цьому кожний з режимів має чітко відрізнятися від інших⁸⁸¹.

(c) **Підзвітним:** повинні здійснюватися та зберігатися докладні записи стосовно рішень про одиночне ув'язнення особи та стосовно перегляду таких рішень. Записи повинні чітко вказувати на фактори, які було взято до уваги при винесенні рішень, та на інформацію, на яку вони спиралися. Також мають здійснюватися записи про участь ув'язненої особи в процедурі прийняття рішень про її поміщення в одиночну камеру або про її відмову брати участь у такій процедурі. Крім того, повинні докладно реєструва-

⁸⁸⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

⁸⁸¹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

тися всі контакти персоналу тюремної установи з особою під час її одиночного ув'язнення, спроби налагодити з нею діалог та її реакція на такі спроби⁸⁸².

(d) **Необхідним:** правило, згідно з яким допускаються тільки такі обмеження, які є необхідними для безпечного і належного утримання особи та дотримання вимог правосуддя, однаковою мірою застосовуються і до осіб, що перебувають в одиночному ув'язненні. Відповідно, під одиночного ув'язнення особу не повинно бути, наприклад, автоматично позбавлено права на побачення, телефонні розмови та листування або доступу до видів діяльності, що зазвичай є доступними для ув'язнених осіб (як-от матеріалів для читання). Так само, режим має бути достатньо гнучким, або дозволяти усувати будь-які обмеження, які у конкретних випадках не вважаються необхідними⁸⁸³.

(e) **Недискримінаційним:** при прийнятті рішення про одиночне ув'язнення особи треба стежити не лише за тим, щоб бралися до уваги всі питання, які є важливими у справі, але також за тим, щоб не бралися до уваги ті питання, які не мають значення для справи. Органи влади повинні стежити за застосуванням будь-якого виду одиночного ув'язнення для того, щоб переконатися, що цей захід не застосовується непропорційно, без об'єктивного і розумного виправдання і не є спрямованим проти конкретного ув'язненого або групи ув'язнених⁸⁸⁴.

Особи, що відбувають одиночне ув'язнення, повинні утримуватися в гідних умовах. Крім того, такий захід повинен передбачати накладення мінімальних обмежень на ув'язнених з урахуванням мети його застосування і поведінки ув'язнених і завжди супроводжуватися енергійними зусиллями тюремного персоналу на усунення існуючих проблем⁸⁸⁵.

Режими одиночного ув'язнення, зокрема, повинні бути якомога більш позитивними та спрямованими на усунення чинників, які виправдовують необхідність застосування заходу⁸⁸⁶.

⁸⁸² Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

⁸⁸³ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

⁸⁸⁴ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

⁸⁸⁵ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

⁸⁸⁶ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

Процедури прийняття рішень про застосування одиночного ув'язнення та їхнього перегляду повинні передбачати правові і практичні гарантії⁸⁸⁷.

Треба забезпечити, щоб одиночне ув'язнення завжди являло собою пропорційну реакцію на складні ситуації, що виникають у тюрмах. Це сприятиме позитивним відносинам між персоналом та ув'язненими і обмежить шкоду, завдану особам, які дуже часто вже належать до найбільш неспокійних і неврівноважених осіб, що утримуються в тюрмі⁸⁸⁸.

⁸⁸⁷ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

⁸⁸⁸ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

ВИДИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

(а) Одиночне ув'язнення як результат судового рішення

У більшості країн суди мають право видати наказ, аби особа, взята під варту (тобто щодо якої застосовано попереднє ув'язнення), трималася упродовж певного періоду в одиночній камері в інтересах кримінального розслідування. Крім того, в декількох країнах строк одиночного ув'язнення є складовою частиною покарання, встановленого законодавством, або може призначатися судом як частина вироку.

У тому, що стосується одиночного ув'язнення, призначеного судом у рамках попереднього ув'язнення, само собою зрозуміло, що в окремому випадку і на підставі достатніх доказів може існувати виправдання тримання конкретного заарештованого окремо від певної групи ув'язнених або, за ще більш виняткових обставин, окремо від усіх ув'язнених, а також виправдання обмеження його контактів із зовнішнім світом. Це повинно робитися тільки в цілях попередження реального ризику для відправлення правосуддя і з урахуванням гарантій, викладених нижче у пункті 57.

КЗК вважає, що одиночне ув'язнення ніколи не повинно призначатися – або залишатися на розгляд відповідного суду – як частина вироку. У цьому контексті слід нагадати загальноприйнятий принцип, згідно з яким правопорушники направляються до тюрми для відбуття покарання, а не для отримання покарання. Тюремне ув'язнення є само по собі покаранням, і потенційно небезпечно посилення покарання як частини вироку є неприйнятним. Може бути необхідним, щоб до засудженої особи упродовж певного періоду застосовувався режим одиночного ув'язнення, однак застосування такого режиму має вирішуватися пенітенціарним органом, а не бути елементом переліку кримінальних санкцій⁸⁸⁹.

(б) Одиночне ув'язнення як дисциплінарна санкція

Позбавлення ув'язненого контакту з іншими ув'язненими може бути призначено як найсуворіша дисциплінарна санкція в рамках звичайних дисциплінарних процедур, передбачених законом. Визнаючи небезпеку цієї санкції, країни встановлюють максимальні строки, на який вона може призначатися. Ці строки можуть тривати від лише кількох діб до одного місяця або більше.

⁸⁸⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 56.

У деяких країнах начальникам в'язниць дозволяється приймати рішення про ізоляцію ув'язненого лише в межах певного максимального строку, залишаючи за судовим органом право призначити застосування цього заходу на більш тривалий період.

Більшість країн – але не всі – заборонили засуджувати особу до одиночного ув'язнення кілька разів підряд.

Беручи до уваги той факт, що одиночне ув'язнення може мати дуже руйнівні наслідки, Комітет вважає, що принцип пропорційності вимагає застосовувати його як дисциплінарне покарання лише у виняткових випадках і як крайній захід упродовж якомога коротшого часу. У багатьох державах-членах спостерігається тенденція до зниження максимально можливого строку одиночного ув'язнення як покарання. КЗК вважає, що максимальний строк не повинен перевищувати 14 діб за конкретне правопорушення і бажано, щоб він був ще коротшим. Крім того, слід заборонити призначення дисциплінарних санкцій підряд, у результаті чого безперервний строк перебування в одиночній камері може перевищувати максимально встановлений строк. Будь-які злочини, вчинені ув'язненим, що вимагають за думкою органів влади застосування більш суворих санкцій, повинні розглядатися в рамках системи кримінального правосуддя⁸⁹⁰.

(с) Адміністративне одиночне ув'язнення в превентивних цілях

Закон у більшості європейських країн дозволяє приймати в адміністративному порядку рішення про поміщення в одиночну камеру ув'язнених, які заподіяли або, як вважається, можуть заподіяти серйозну шкоду іншим особам, або які являють собою дуже серйозну загрозу для порядку або безпеки у в'язниці. Такий захід може застосовуватися упродовж кількох годин, у випадку одиничного інциденту, або упродовж кількох років, якщо йдеться про ув'язнених, які вважаються особливо небезпечними і продовжують являти собою безпосередню загрозу.

Це той тип одиночного ув'язнення, що може тривати найдовше і що часто супроводжується найменшою кількістю процесуальних гарантій. Тому дуже важливо, щоб існували правила, які не дозволяли би застосовувати цей захід занадто легко (наприклад, як негайне реагування на кожне дисциплінарне порушення в очікуванні судового рішення), занадто широко або упродовж занадто тривалого часу. Таким чином гарантії, викладені нижче у пункті 57, повинні суворо дотримуватись.

⁸⁹⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 56.

(d) Одиночне ув'язнення в цілях захисту ув'язненої особи

У кожній пенітенціарній системі існують ув'язнені, які можуть потребувати захисту від інших ув'язнених. Це може обумовлюватися характером вчиненого ними злочину, їхньою співпрацею з органами кримінального правосуддя, суперництвом між різними бандами, боргами за межами чи всередині в'язниці або загальною уразливістю особи. За таких обставин багато хто з них може утримуватися серед загального числа ув'язнених, але ризик для деяких з них є таким високим, що тюремна установа для належного виконання своїх обов'язків повинна тримати їх окремо від усіх інших ув'язнених. Якою би не була процедура, справа в тому, що ув'язнений може потребувати такого захисту до кінця відбування покарання і, можливо, навіть під час відбування наступних покарань.

Держави зобов'язані забезпечувати безпечні умови для тих осіб, які утримуються у в'язницях, і повинні намагатися виконувати цей обов'язок, дозволяючи налагодження наскільки це можливо нормальних соціальних відносин між ув'язненими, підтримуючи у той же час необхідний порядок. Одиночне ув'язнення в цілях захисту конкретного ув'язненого має застосовуватися тільки тоді, коли немає ніяких інших способів забезпечення його безпеки⁸⁹¹.

⁸⁹¹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 56.

РІШЕННЯ ПРО ПОМІЩЕННЯ ОСОБИ В ОДИНОЧНУ КАМЕРУ: ПРОЦЕДУРИ І ГАРАНТІЇ

Щоб забезпечити, що поміщення особи до одиночної камери здійснюється тільки за виняткових обставин і упродовж якнайкоротшого часу, щодо кожного з видів одиночного ув'язнення повинна існувати окрема процедура його застосування та перегляду відповідних рішень⁸⁹².

(а) Одиночне ув'язнення в рамках попереднього ув'язнення

Як уже зазначалося, поміщення осіб, узятих під варту, в одиночну камеру повинно застосовуватися помірно і тільки тоді, коли існують прямі докази в кожному окремому випадку, що спілкування ув'язненого з конкретними особами або взагалі з іншими особами являє собою ризик для відправлення правосуддя.

Такі рішення повинні прийматися у відкритому судовому засіданні, на підставі максимально повно вмотивованого рішення і підлягати окремому оскарженню.

Вони також повинні регулярно переглядатися компетентним судом для того, щоб гарантувати, що необхідність застосування такого заходу продовжує існувати⁸⁹³.

(б) Одиночне ув'язнення як дисциплінарна санкція

Причини та строки застосування одиночного ув'язнення як покарання повинні бути зафіксовані у протоколі дисциплінарного слухання. Керівники вищого рангу та наглядові органи повинні мати доступ до таких протоколів.

Також повинна існувати ефективна процедура оскарження рішень, що дозволяла би вчасно переглянути висновок про винність особи і/або вирок та внести зміни щодо їхнього застосування на практиці. При цьому слід також одразу ж забезпечити надання ув'язненим, які опинилися в подібній ситуації, юридичної допомоги.

Ув'язнені, що піддаються цьому покаранню, повинні щодня відвідуватися начальником в'язниці або іншим представником адміністрації установи. Рішення припинити одиночне ув'язнення повинно прийматися, якщо цього вимагає стан здоров'я ув'язне-

⁸⁹² Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

⁸⁹³ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

ного або дозволяє його поведінка. Такі візити і відповідні рішення мають бути належним чином запротокольовані⁸⁹⁴.

(с) Адміністративне одиночне ув'язнення в превентивних цілях

Такий вид одиночного ув'язнення може призвести до довгострокового поміщення особи до одиночної камери. Адміністративні рішення у таких випадках є часто невизначеними.

Обидва ці елементи посилюють негативні наслідки застосування цього заходу, що вимагає здійснення суворого контролю. Комітет вважає, що дозвіл на адміністративне одиночне ув'язнення особи має надавати тільки найстарший за званням працівник пенітенціарної установи. Будь-яке застосування цього заходу як надзвичайного має бути негайно повідомлено найстаршому за званням працівнику установи, що заступив на чергування, а також якомога швидше доведено до відома начальника в'язниці.

Повний рапорт повинен бути складений до того, як співробітник, котрий приймав рішення, здасть чергування. У рапорті має бути вказано причини та точний час прийняття рішення, а також погляди самого ув'язненого, наскільки вони можуть бути з'ясовані. Упродовж перших годин повинен здійснюватися постійний моніторинг ситуації, результати якого мають одразу ж реєструватися. Особа має бути звільнена з одиночної камери, як тільки причини для застосування заходу були усунені. У тих випадках, коли захід триває понад 24 години, має проводитися повний перегляд всіх аспектів справи з метою скасування заходу в найкоротші строки.

Якщо стає ясно, що одиночне ув'язнення має бути продовжено на більш тривалий строк, то це потребує втручання представника зовнішнього по відношенню до установи, в якій утримується особа, органу, як, наприклад, старшого за рангом працівника управління пенітенціарної служби. Також повинно існувати право на подання апеляції до незалежного органу.

Якщо рішення про продовження одиночного ув'язнення затверджується, то для розгляду справи має бути організована міждисциплінарна нарада, на якій ув'язненому буде запропоновано висловити свої погляди. Головним завданням для групи осіб, що займається переглядом справи, є розробка спеціальної програми для ув'язненого, спрямованої на розв'язання проблем, що спричиняють його подальше утримання в одиночній камері. Під час перегляду справи, з-поміж інших питань, має бути розглянуто питання про те, чи є деякі з обмежень, накладених на ув'язненого, суворо необхідними.

Так, наприклад, ув'язненому може бути дозволено підтримувати обмежені контакти з іншими відібраними для цього ув'язнени-

⁸⁹⁴ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

ми. Ув'язнений повинен отримати в письмовій формі обґрунтоване рішення апеляційного органу, а також інформацію про процедуру оскарження.

Принаймні через місяць після винесення первісного рішення, а потім кожні три місяці, має проводитися перегляд справи, в рамках якого мають оцінюватися успіхи в реалізації узгодженої програми, а за необхідності розроблено нову програму. Чим довше особа перебуває в цій ситуації, тим ретельнішим має бути перегляд її справи і тим більше ресурсів, включаючи зовнішні, має виділятися для реалізації спроб її (ре)інтеграції серед інших ув'язнених. Ув'язнений повинен мати можливість зажадати перегляду своєї справи в будь-який момент і отримувати незалежні звіти про здійснення такого перегляду. Начальник тюрми або старший персонал повинні щодня відвідувати таких ув'язнених і ознайомлюватися з їхніми індивідуальними програмами. Медичний персонал установи повинен з особливою увагою ставитися до ув'язнених, що тримаються в таких умовах⁸⁹⁵.

(d) Одиночне ув'язнення в цілях захисту ув'язненої особи

Захист ув'язненої особи «на її вимогу» викликає менше проблем, ніж її захист за наказом персоналу тюрмної установи, але все ж таки потребує уваги.

Комітет вважає, що будь-які альтернативи одиночному ув'язненню, а зокрема переведення до іншої установи конкретного ув'язненого, що потребує захисту, або ув'язнених, що створюють проблеми, посередництво або навчальні курси, що розвивають упевненість в собі, повинні випробуватися у першу чергу, а наслідки рішення про поміщення в одиночну камеру належним чином пояснюватися зацікавленій особі.

Звичайно, що будь-яке прохання ув'язненої особи, щодо якої за її вимогою застосовуються засоби захисту, повернутися до звичайного тюрмного середовища, повинно бути розглянуто та задоволено, якщо тільки це можливо зробити з дотриманням умов безпеки.

Особи, яких помістили під захист проти їхньої волі, повинні мати право повною мірою брати участь в обговоренні рішення про застосування щодо них засобу захисту у формі одиночного ув'язнення і пропонувати альтернативні рішення. Їм потрібно дати вичерпне пояснення щодо причин прийняття такого рішення і можливість оскаржити його на вищому рівні. Таке рішення має регулярно переглядатися з метою припинити одиночне ув'язнення, як тільки в ньому більше не буде необхідності⁸⁹⁶.

⁸⁹⁵ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

⁸⁹⁶ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ПІД ЧАС ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Камери одиночного ув'язнення повинні відповідати тим же мінімальним стандартам, що застосовуються до інших місць утримання ув'язнених. Тому вони повинні бути достатнього розміру, мати доступ до природнього світла і бути обладнані штучним освітленням (в обох випадках освітлення повинно бути достатнім для читання), мати достатнє опалення та вентиляцію. Вони також повинні бути обладнані засобами зв'язку з тюремним персоналом. Мають бути вжиті необхідні заходи, аби дозволяти особам справляти природні потреби в час, коли вони того забажають, у пристойних умовах, а також приймати душ принаймні так часто, як і особи, що утримуються на загальному режимі. Особам, поміщеним в одиночні камери, повинно бути дозволено носити звичайний тюремний одяг⁸⁹⁷.

Вони повинні харчуватися так само, як і інші ув'язнені, а за потреби отримувати спеціальне харчування. Що стосується ділянок для прогулянок, то вони повинні бути досить великими, щоб дозволяти ув'язненим займатися справжньою фізичною активністю, а також обладнані укриттям на випадок поганої погоди⁸⁹⁸.

Будь-яка камера розміром менше 6 кв. м. не повинна більше використовуватися для утримання ув'язнених осіб. Ділянки для занять фізичною активністю також часто не відповідають установленим вимогам⁸⁹⁹.

Згідно із загальною практикою, камери для ув'язнених, щодо яких як покарання застосовується одиночне ув'язнення, мають обмежену кількість меблів, що часто прикріплюються до підлоги. Тим не менш, такі камери повинні бути обладнані принаймні столом, а також відповідними місцями для сидіння в денний час (тобто стільцем або лавкою), а також ліжком із постільними речами для відпочинку в нічний час⁹⁰⁰.

У тому, що стосується камер, які використовуються для інших видів одиночного ув'язнення, то Комітет вважає, що вони повинні бути обладнані так само, як і камери для ув'язнених, які утримуються на загальному режимі⁹⁰¹.

⁸⁹⁷ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 58.

⁸⁹⁸ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 58.

⁸⁹⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 59.

⁹⁰⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 60.

⁹⁰¹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 60.

РЕЖИМИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Як і у тому, що стосується всіх інших режимів утримання осіб, принцип, згідно з яким до ув'язненого, поміщеного в одиночну камеру, не повинно застосовуватися більше обмежень, ніж це необхідно для його безпечного і відповідного встановленому порядку утримання, має бути дотриманим. Крім того, особливі зусилля мають докладатися на покращення режиму утримання тих осіб, які засуджені до довгострокового одиночного ув'язнення. Треба звести до мінімуму шкоду, яка може бути їм заподіяна цим заходом⁹⁰².

Необов'язково застосовувати підхід «усе або нічого» у даному питанні. Кожне обмеження повинно застосовуватися тільки як відповідна реакція на оцінку ризику, який являють собою окремі ув'язнені. Так само, як уже зазначалося, режими, що застосовуються до осіб, які перебувають в одиночному ув'язненні, мають відрізнятися один від одного з урахування виду одиночного ув'язнення⁹⁰³.

(а) З ув'язненими, поміщеними в одиночну камеру в рамках попереднього ув'язнення, призначеного за розпорядженням суду, треба поводитися, наскільки це можливо, так само, як і з іншими підслідними. Додаткові обмеження мають застосовуватися тільки тоді, коли вони є суворо необхідними для відправлення правосуддя⁹⁰⁴.

(б) Ув'язнені, які відбувають одиночне ув'язнення як дисциплінарну санкцію, не повинні бути повністю позбавлені контактів зі своїми сім'ями. Будь-які обмеження на такі контакти можуть бути накладені тільки у тому разі, якщо скоєний злочин був пов'язаний з такими контактами. Не повинно накладатися жодних обмежень на право ув'язнених на доступ до адвоката. Ув'язнені повинні мати право і заохочуватися проводити принаймні одну годину на день на свіжому повітрі з самого першого дня розміщення в одиночній камері. Їм також має бути забезпечено доступ до ро-

⁹⁰² Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

⁹⁰³ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

⁹⁰⁴ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

зумною мірою широкого вибору матеріалів для читання (такий вибір не повинен обмежуватися, наприклад, лише релігійною літературою). Принципово важливо, щоб ув'язнені мали різні стимули. Це допомагає їм підтримувати своє психічне здоров'я⁹⁰⁵.

(с) **Ув'язнені, які відбувають адміністративне одиночне ув'язнення в превентивних цілях**, повинні мати індивідуальну програму, спрямовану на вирішення проблем, що спричинили застосування цього заходу. Така програма повинна намагатися збільшити до максимуму контакти ув'язненого з іншими особами – спочатку з персоналом в'язниці, а потім, як тільки це стає можливим, з іншими ув'язненими, – а також передбачати якомога більш широкий спектр діяльності для того, щоб зайняти особу впродовж дня. Персонал в'язниці повинен рішуче заохочувати ув'язненого брати участь у різних видах діяльності. Треба також сприяти його контактам із зовнішнім світом. Загальною метою впродовж усього періоду застосування цього заходу має бути переконання ув'язненого у необхідності повернутися до загального режиму⁹⁰⁶.

(d) У тому, що стосується **ув'язнених, поміщених в одиночну камеру в цілях їхнього захисту**, то тут слід знайти рівновагу між, з одного боку, необхідністю уникати того, щоб такий тип ізоляції ставав занадто привабливим для ув'язнених, а, з іншого боку, зводити до мінімуму обмеження, накладені на осіб, щодо яких застосовується такий захід. Звичайно, на самому початку одиночного ув'язнення повинні бути вжиті заходи, спрямовані на якомога швидшу реінтеграцію особи. Якщо стає ясно, що існують підстави для довгострокового захисту і що проблему не можна врегулювати за допомогою інших заходів, то необхідно шукати шляхи поліпшення режиму утримання. Особливі зусилля мають бути докладені на відбір ув'язнених, з якими зацікавлена особа могла би без ризику спілкуватись, а також на пошук ситуацій, що дозволяли би їй виходити з камери⁹⁰⁷.

⁹⁰⁵ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

⁹⁰⁶ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

⁹⁰⁷ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

РОЛЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Медичні працівники у в'язницях діють як особисті лікарі ув'язнених. Налагодження позитивних відносин «лікар-пацієнт» між ними є найважливішим чинником забезпечення здоров'я і благополуччя ув'язнених. Практика, що полягає у зобов'язанні лікарів засвідчувати, що ув'язнений може відбувати одиночне ув'язнення, котре признається в якості дисциплінарного покарання (або будь-який інший вид одиночного ув'язнення, призначений проти його волі), навряд чи може сприяти таким відносинам. Ця точка зору була визнана в Рекомендації Комітету міністрів Рес (2006) 2 про Переглянуті тюремні правила⁹⁰⁸.

Положення Тюремних правил у попередній редакції, яке зобов'язувало тюремних лікарів засвідчувати, що ув'язнений може відбувати покарання, було скасоване. Комітет вважає, що медичний персонал не повинен брати участі у будь-якій частині процесу прийняття рішення, у результаті якого застосовується одиночне ув'язнення, крім випадків, коли такий захід застосовується в медичних цілях⁹⁰⁹.

З іншого боку, медичні працівники повинні дуже уважно ставитися до потреб усіх ув'язнених, які перебувають в одиночному ув'язненні. Медичний персонал має бути поінформований про кожний випадок застосування такого заходу, відвідувати ув'язнених негайно після їх розміщення в одиночній камері, а потім регулярно принаймні один раз на день, і за необхідності своєчасно надавати їм медичну допомогу або призначати необхідне лікування. Вони повинні повідомляти начальника в'язниці про серйозне погіршення стану здоров'я ув'язнених, спричинене їхнім утриманням в одиночній камері⁹¹⁰.

⁹⁰⁸ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 62.

⁹⁰⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 62.

⁹¹⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 63.

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Одиночне ув'язнення само по собі не є порушенням статті 3 Конвенції. Хоча тривале відсторонення від спілкування з іншими є небажаним, чи підпадає такий захід у сферу дії статті 3 Конвенції, залежить від конкретних умов, жорсткості заходу, його тривалості, переслідуваної мети та впливу на відповідну особу

«*Lorsé and Others v. the Netherlands*», n. 63;

«*Rohde v. Denmark*», n. 93⁹¹¹;

«*Rzakhanov v. Azerbaijan*, n. 64⁹¹²;

«*Hosie v. United Kingdom*»⁹¹³;

«*R. v. Denmark*»⁹¹⁴;

«*Ensslin, Baader, Raspe v. Germany*»⁹¹⁵

Заборона контактувати з іншими ув'язненими з міркувань безпеки, дисциплінарних або захисних норм сама по собі не означає нелюдського поводження або покарання.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 123⁹¹⁶

Повна сенсорна ізоляція в поєднанні з повною соціальною ізоляцією може знищити особистість і є формою нелюдського поводження, яке не може бути виправдано вимогами безпеки чи будь-якою іншою причиною.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 120

Одиночне ув'язнення повинно застосовуватися винятково як крайній захід з необхідними процедурними гарантіями та лише після попередження про можливість застосування одиночного ув'язнення.

«*A.T. v. Estonia (№ 2)*», n. 73⁹¹⁷;

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 139⁹¹⁸

⁹¹¹ «*Rohde v. Denmark*», application № 69332/01, judgment 21.07.2005

⁹¹² «*Rzakhanov v. Azerbaijan*, application № 4242/07, judgment 04.07.2013

⁹¹³ «*Hosie v. United Kingdom*», application № 27847/95, Commission decision of 23.10.1997

⁹¹⁴ «*R. v. Denmark*», application № 10263/83, Commission decision of 11.03.1985.

⁹¹⁵ «*Ensslin, Baader, Raspe v. Germany*», applications № 7572/76, 7586/76, 7587/76, Commission decision, 08.07.1978.

⁹¹⁶ «*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], application № 59450/00, judgment 04.07.2006

⁹¹⁷ «*A.T. v. Estonia (№ 2)*», application № 70465/14, judgment 13.11.2018

⁹¹⁸ «*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], application № 59450/00, judgment 04.07.2006

Одиночне ув'язнення (навіть у випадках, якщо воно передбачає відносну ізоляцію) не може застосовуватися до ув'язненого на невизначений період. Щоб уникнути будь-якого свавілля, необхідно наводити належні підстави для продовження одиночного ув'язнення. Рішення про продовження одиночного ув'язнення повинно ухвалюватися лише на підставі повторної оцінки ситуації, яка має враховувати будь-які зміни обставин, ситуації чи поведінки ув'язненого.

«*A.T. v. Estonia (№ 2)*», n. 73;

«*Csüllög v. Hungary*», n. 31⁹¹⁹;

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 139⁹²⁰

Навіть перебування двох ув'язнених в одній камері може мати негативні наслідки, як у випадку з одиночним ув'язненням, якщо обом ув'язненим доведеться проводити роки в одній камері без будь-якої цілеспрямованої діяльності, належного доступу до фізичних вправ або контактів із зовнішнім світом. Отже, навіть якщо ізоляція не є абсолютною – оскільки двоє ув'язнених утримуються разом – інтенсивність та тривалість такого заходу може порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції через значний негативний вплив, який він робить на образ життя ув'язнених та їх соціальні навички. Таким чином, необхідне належне обґрунтування щодо тривалого тримання ув'язнених у подвійних камерах, якщо інтенсивність і тривалість їх сегрегації настільки значні, що ефект порівнянний із одиночним ув'язненням.

«*N.T. v. Russia*», n. 45⁹²¹

Застосування одиночного ув'язнення повинно враховувати стан здоров'я відповідної особи.

«*Jeanty v. Belgium*», n. 117⁹²²

При вирішенні питання про застосування одиночного ув'язнення у будь-якому випадку необхідно шукати альтернативні варіанти для осіб, яких вважають небезпечними, і утримання яких у звичайній в'язниці за звичайним режимом вважається недоцільним.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 146⁹²³

⁹¹⁹ «*Csüllög v. Hungary*», application № 30042/08, judgment 07.06.2011

⁹²⁰ «*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], application № 59450/00, judgment 04.07.2006

⁹²¹ «*N.T. v. Russia*», application № 14727/11, judgment 02.06.2020

⁹²² «*Jeanty v. Belgium*», application № 82284/17, judgment 31.03.2020

⁹²³ «*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], application № 59450/00, judgment 04.07.2006

Зазначені вище принципи застосовуються, коли одиночне ув'язнення застосовується як дисциплінарне стягнення.

«Rzakhanov v. Azerbaijan», n. n. 74–76⁹²⁴

Зазначені вище принципи застосовуються, коли одиночне ув'язнення застосовується як превентивний захід щодо небезпечного ув'язненого.

«X. v. Turkey», n. n. 41–45⁹²⁵

⁹²⁴ «Rzakhanov v. Azerbaijan», application № 4242/07, judgment 94.07.2013

⁹²⁵ «X. v. Turkey», application № 24626/09, judgment 09.10.2012

НЕПОВНОЛІТНІ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЛЬНИЦІ (СТАНДАРТИ КЗК)

Саме в період, який безпосередньо слідує за арештом, люди піддаються найбільшому ризику жорстокого поводження. З огляду на це, КЗК відстоює три основні гарантії (а саме: право затриманих осіб повідомити близького родича або іншу особу про їх утримання під вартою, право на доступ до адвоката й право на доступ до лікаря), які повинні застосовуватися з моменту позбавлення волі (тобто з моменту, щойно особа зобов'язана залишатися в правоохоронній установі)⁹²⁶.

Враховуючи їх вразливість неповнолітніх, неповнолітні, які утримуються в поліцейській дільниці, завжди повинні користуватися такими додатковими гарантіями проти жорстокого поводження:

– співробітники правоохоронних органів повинні перебувати під формальним зобов'язанням забезпечити, щоб родичам або іншій дорослій особі, якій довіряє неповнолітній, було повідомлено про те, що неповнолітнього було затримано (незалежно від того, просив неповнолітній зробити це чи ні);

– затримані неповнолітні ніколи не повинні піддаватися допиту і їм не повинно пропонуватися зробити будь-яку заяву або підписати будь-який документ про правопорушення, у скоєнні якого він/вона підозрюється, без присутності адвоката і, в принципі, дорослої особи, якій вона довіряє (варіант «не бажає зустрічатися з адвокатом» не повинен застосовуватися щодо неповнолітніх);

– спеціальний бюлетень з інформацією, викладеною вище, повинен надаватися всім неповнолітнім, узятим під варту, відразу після їх прибуття до правоохоронних органів⁹²⁷.

Бюлетень повинен бути адаптований для дітей, написаний просто і зрозуміло та доступний різними мовами. Особливу увагу

⁹²⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 98.

⁹²⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 98.

слід приділяти забезпеченню того, щоб неповнолітні в повній мірі розуміли інформацію⁹²⁸.

Жодна особа не повинна утримуватися в правоохоронних установах упродовж тривалого часу, оскільки такі установи, як правило, не забезпечують належних умов і відповідного режиму. Крім того, досвід показав, що особи, які перебувають під вартою, є більш уразливими і часто схильні до підвищеного ризику піддаватися катуванням та іншим формам жорстокого поводження. Звідси випливає, що повинні бути докладені ще більші зусилля, щоб утримання під вартою в правоохоронних установах було мінімальним для неповнолітніх⁹²⁹.

Неповнолітні не повинні утримуватися в правоохоронних установах більш ніж 24 години⁹³⁰.

Уразливість неповнолітніх означає, що в принципі вони повинні розміщуватися окремо від дорослих. Для цього, було б дуже бажано заснувати окремі поліцейські підрозділи у справах неповнолітніх, щоб неповнолітні могли бути якнайшвидше усунені від осіб, які перебувають під вартою і розміщені в спеціалізованому закладі тримання⁹³¹.

Співробітники правоохоронних органів, які часто або виключно займаються неповнолітніми або які головним чином займаються попередженням злочинності серед неповнолітніх, повинні проходити спеціальне початкове навчання та постійне підвищення кваліфікації⁹³².

⁹²⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 98.

⁹²⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 99.

⁹³⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 99.

⁹³¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 99.

⁹³² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 100.

УВ'ЯЗНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІ

Статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як встановлення загального обов'язку звільняти неповнолітнього ув'язненого, адже Конвенція не забороняє державам ув'язнювати неповнолітніх.

«Kuparadze v. Georgia», n. 60⁹³³

«T. v. the United Kingdom» [GC], n. 97⁹³⁴

Тим не менш, розміщення неповнолітнього з дорослими ув'язненими навіть на короткий проміжок часу може здійснити на нього сильне враження, яке в поєднанні з іншими неадекватними умовами ув'язнення може призвести до порушення статті 3 Конвенції.

«Zherdev v. Ukraine», n. n. 92–93⁹³⁵

Міжнародні стандарти дозволяють широкий підхід до способу здійснення розподілу неповнолітніх та дорослих правопорушників, включаючи розміщення неповнолітніх правопорушників в окремих частинах установ, зазвичай призначених для дорослих ув'язнених. Це автоматично не свідчить про порушення статті 3 Конвенції. Проте Суд повинен оцінити, чи відповідають умови тримання в цілому зобов'язанням держави за статтею 3 Конвенції.

«I.E. v. Moldova», n. 43⁹³⁶

Усі затримані неповнолітні, підозрювані або обвинувачені у вчиненні злочину, утримувалися в центрах затримання, спеціально призначених для осіб цього віку, в яких середовище не нагадує в'язницю, а режим враховує їх потреби, та в яких працюють особи, навчені поводженню з неповнолітніми⁹³⁷.

Моделлю для утримання затриманих неповнолітніх осіб у всіх європейських країнах є установа, в основу якої покладено власне інтереси неповнолітніх і які засновані на концепції сімейного помешкання. Установа складається з невеликих добре укомплектованих персоналом блоків, кожен з яких містить обмежену кількість

⁹³³ «Kuparadze v. Georgia», application № 30743/09, judgment 21.09.2017

⁹³⁴ «T. v. the United Kingdom» [GC], application № 24724/94, judgment 16.12.1999

⁹³⁵ «Zherdev v. Ukraine», application № 34015/07, judgment 27.04.2017

⁹³⁶ «I.E. v. Moldova», application № 45422/13, judgment 26.05.2020

⁹³⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 101.

одномісних кімнат (як правило, не більш ніж десять), а також зону загального користування. Неповнолітні упродовж дня зайняті різною цілеспрямованою діяльністю, а персонал заохочує почуття спільноти в межах блоку⁹³⁸.

Неповнолітні (незалежно від того, знаходяться вони під вартою або відбувають покарання) повинні, як правило, утримуватися не в установах для дорослих, а натомість в місцях, спеціально призначених для їхньої вікової групи. Коли у виняткових випадках вони утримуються у в'язницях для дорослих, неповнолітні повинні завжди розміщуватися окремо від них, у спеціальному блоці. Крім того, дорослі ув'язнені не повинні мати доступ до цього блоку. Тим не менш, можуть існувати аргументи на користь участі неповнолітніх у заходах, що проводяться поза камерами, разом з дорослими ув'язненими, за обов'язкової умови відповідного контролю з боку персоналу. Такі ситуації виникають, наприклад, коли в установі перебуває дуже мало або тільки один неповнолітній; мають бути вжиті заходи, щоб уникнути фактичного одиночного ув'язнення неповнолітніх⁹³⁹.

Неповнолітні, затримані в рамках кримінального законодавства, не повинні, в принципі, утримуватися з неповнолітніми, позбавленими волі за іншими підставами⁹⁴⁰.

Неповнолітні чоловічої й жіночої статі, розміщені в одному й тому ж закладі, повинні розміщуватися в окремих блоках, хоча вони й можуть об'єднуватися для організованих заходів упродовж дня під відповідним контролем⁹⁴¹.

Молоді дорослі правопорушники можуть, за необхідності, розглядатися як неповнолітні та утримуватися відповідним чином. Ця практика може бути корисною для молодих людей, але вимагає ретельного управління, щоб запобігти появі негативної поведінки⁹⁴².

⁹³⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 101.

⁹³⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 102.

⁹⁴⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 103.

⁹⁴¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 103.

⁹⁴² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 103.

Добре продумані центри утримання під вартою для неповнолітніх повинні забезпечувати позитивні й індивідуальні умови утримання для неповнолітніх, які поважають їхню гідність й недоторканність приватного життя. Всі приміщення повинні бути відповідним чином оформлені, забезпечувати хороший доступ природного освітлення та вентиляцію⁹⁴³.

Зважаючи на вік заявника, тривалість його тримання у в'язниці разом з повнолітніми особами, ненадання належної медичної допомоги у його психологічних проблемах та, зрештою, на невжиття заходів для запобігання повторних спроб вчинення самогубства, Суд не має сумнівів, що заявника було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню. Таким чином, було порушено статті 3 Конвенції.

«Güveç v. Turkey», n. n. 91–98⁹⁴⁴

⁹⁴³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

⁹⁴⁴ «Güveç v. Turkey», application № 70337/01, judgment 20.01.2009

МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ВАРТОЮ

Неповнолітні повинні, як правило, розміщуватися в окремих спальнях; повинні бути надані пояснення, чому в інтересах неповнолітнього буде розділити спальне приміщення з іншим ув'язненим. Неповнолітніх слід запитати про те, чи вони бажають розділити спальне приміщення; вони повинні бути в змозі зазначити, з ким вони хотіли б бути розміщені⁹⁴⁵.

Необхідно уникнути розміщення підлітків у великих спальних приміщеннях, оскільки досвід Комітету показує, що це ставить неповнолітніх під значно більшу небезпеку насильства та експлуатації⁹⁴⁶.

Використання установ з великими спальними приміщеннями має бути припинено⁹⁴⁷.

Неповнолітні повинні мати вільний доступ до санітарних приміщень, які є гігієнічними і поважають приватне життя. Зокрема, увага повинна приділятися забезпеченню того, щоб неповнолітні особи жіночої статі отримували безперешкодний доступ до санітарних приміщень та душових кімнат, а також предметів гігієни, таких як гігієнічні прокладки⁹⁴⁸.

Неповнолітні правопорушники також повинні мати право носити свій власний одяг, якщо він підходящий. Особи, які не мають відповідного власного одягу, повинні бути забезпечені неформальним одягом установою⁹⁴⁹.

⁹⁴⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

⁹⁴⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

⁹⁴⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

⁹⁴⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 105.

⁹⁴⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 106.

РЕЖИМ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ

Хоча відсутність цілеспрямованої діяльності є згубною для будь-якого ув'язненого, це особливо шкідливо для неповнолітніх, які мають особливі потреби у фізичній активності та інтелектуальній стимуляції. Неповнолітні в'язні повинні проходити упродовж дня повну програму освіти, спорту, професійної підготовки, відпочинку та іншої цілеспрямованої діяльності поза межами камери⁹⁵⁰.

Фізичні вправи повинні складати важливу частину щоденної програми неповнолітніх⁹⁵¹.

Всі неповнолітні повинні мати можливість регулярно тренуватися, принаймні дві години щодня, з яких принаймні одна година повинна проходити на відкритому повітрі, а за можливості більше. Відкриті дворики для тренувань повинні бути просторими і відповідним чином обладнані, щоб надавати неповнолітнім реальну можливість розвиватися фізично (наприклад, займатися спортом); вони також повинні бути обладнані укриттям на випадок негоди⁹⁵².

При надходженні, повинен складатися індивідуалізований план для кожного неповнолітнього із зазначенням мети, терміну та засобів, за допомогою яких повинні бути досягнуті цілі, для того, щоб найкращим чином використовувати час, який неповнолітній проводитиме у закладі тримання, розвивати навички та компетенції, які допоможуть йому/їй повернутися до нормального життя⁹⁵³.

Освіта та професійна підготовка, запропонована неповнолітнім, які перебувають у місцях несвободи, повинні відповідати тим,

⁹⁵⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 107.

⁹⁵¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 108.

⁹⁵² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 108.

⁹⁵³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 109.

що існують у суспільстві, надаватися професійними викладачами/тренерами⁹⁵⁴.

Неповнолітні, які перебувають у місцях несвободи, повинні отримувати ті ж самі типи дипломів або сертифікатів (після успішного завершення освітньої програми), як і неповнолітні, які відвідують освітні установи за місцем проживання. Повинні бути вжиті заходи, щоб уникнути, щоб ці дипломи/сертифікати не містили жодні ознаки приналежності неповнолітнього до відповідної установи⁹⁵⁵.

Враховуючи особливо складну біографію багатьох неповнолітніх, зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб заохочувати і мотивувати їх відвідувати навчальні заняття / професійне навчання та брати участь у практичних заняттях, на яких вони зможуть отримати навички, які допоможуть їм після звільнення⁹⁵⁶.

Повинна заохочуватися практика навчання неповнолітніх з використанням комп'ютерів (зокрема Інтернету) та/або відвідування обраними затриманими неповнолітніми школи громади поза межами центру для утримання⁹⁵⁷.

Неповнолітні особи жіночої статі не повинні ні за яких обставин отримувати менший догляд, захист, допомогу і навчання, ніж неповнолітні особи чоловічої статі, незважаючи на те, що їх набагато менше, і що центри утримання під вартою майже завжди призначені для ув'язнених чоловіків. За необхідності, повинні бути вжиті додаткові заходи для забезпечення рівного ставлення⁹⁵⁸.

У різних відвіданих установах КЗК виявив існування диференційованого режиму на основі заохочення, що передбачає винагороду для неповнолітніх, які співпрацюють і показують хорошу поведінку, тоді як до ув'язнених, які проявляють негативну поведінку, застосовуються різні обмеження. З точки зору Комітету, поведінковий підхід може бути корисним у заохоченні неповноліт-

⁹⁵⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

⁹⁵⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

⁹⁵⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

⁹⁵⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

⁹⁵⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 111.

ніх ув'язнених дотримуватися норм життя в групі і продовжувати конструктивний шляху саморозвитку. Тим не менш, скасування заохочення через недотримання правил може швидко досягти рівня позбавлення волі, що є несумісним з мінімальними вимогами. Зокрема, повинні бути вжиті заходи, щоб уникнути застосування до цих неповнолітніх режиму, який схожий до одиночного ув'язнення. Крім того, повинні бути формальні і прозорі процедури, аби уникнути застосування «виховних заходів», які стають чи сприймаються як довільні⁹⁵⁹.

⁹⁵⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 112.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ

Здоров'я неповнолітніх, позбавлених волі, необхідно охороняти відповідно до встановлених медичних стандартів, що застосовуються до неповнолітніх у цілому у вільному суспільстві. Влада завжди повинна керуватися найкращими інтересами дитини, а дитині слід гарантувати належний догляд та захист. Більше того, якщо влада вирішує питання щодо позбавлення свободи неповнолітнього, слід зробити медичну оцінку стану здоров'я дитини, щоб визначити, чи можна його чи її розміщувати в центрі для утримання неповнолітніх.

«Blokhin v. Russia» [GC], n. 138⁹⁶⁰

При розгляді питання, що стосується медичного обслуговування в тюрмах, КЗК керується у своїй роботі рядом загальних критеріїв (доступ до лікаря, рівність догляду, згода пацієнта і конфіденційність, профілактика захворювань, професійна незалежність та професійна компетенція)⁹⁶¹.

Крім того, у своїй 23-ій Загальній доповіді, Комітет детально виклав свої стандарти, що стосуються ролі тюремної служби охорони здоров'я в запобіганні жорстокого поводження (зокрема, шляхом систематичної реєстрації травм та надання інформації відповідним органам). Природно, всі вищезазначені стандарти застосовуються в рівній мірі до закладів для неповнолітніх⁹⁶².

При цьому повинна приділятися особлива увага конкретним медичним потребам неповнолітніх, позбавлених волі. Особливо важливо, щоб медико-санітарна допомога, що пропонується неповнолітнім, становила невід'ємну частину багатопрофільної (медико-психо-соціальної) програми допомоги. Це передбачає, зокрема, що при вступі до виправної установи всі неповнолітні повинні проходити всебічну індивідуальну оцінку медичних, психологічних і соціальних потреб, і що завжди існує тісна координація

⁹⁶⁰ «Blokhin v. Russia» [GC], application № 47152/06, judgment 23.03.2016

⁹⁶¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 113.

⁹⁶² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 113.

між роботою медико-санітарної команди установи (лікарі, медсестри, психологи тощо) й іншими фахівцями, зокрема фахівцями з навчання, соціальними працівниками і вчителями, які постійно контактують з ув'язненими. Мета повинна полягати в тому, щоб медико-санітарна допомога, яка надається неповнолітнім ув'язненим, була складовою частиною невидимої комплексної мережі підтримки та терапії⁹⁶³.

Усі неповнолітні мають бути належним чином опитані і фізично обстежені лікарем або кваліфікованою медсестрою, яка звітує лікарю, якомога швидше після їх надходження до центру утримання під вартою, за можливості в день прибуття. У разі належного виконання, таке медичне обстеження при надходженні має дозволити медичній службі виявляти неповнолітніх з потенційними проблемами здоров'я (наприклад, наркоманією, пережитим сексуальним насильством і суїцидальними тенденціями). Виявлення таких проблем на досить ранньому етапі сприятиме життю ефективних превентивних заходів в рамках медико-психо-соціальної програми допомоги установи⁹⁶⁴.

Також широко визнано, що затримані неповнолітні мають тенденцію проявляти ризиковану поведінку, особливо по відношенню до наркотиків, алкоголю і сексу, і що вони можуть завдавати собі шкоди. В результаті, в кожному центрі утримання для неповнолітніх повинна існувати всеосяжна стратегія з реагування на зловживання психоактивними речовинами (зокрема профілактики та лікування) та профілактики нанесення шкоди самому собі і суїциду. Забезпечення медичної освіти щодо заразних хвороб є ще одним важливим елементом програми медико-санітарної допомоги. Неповнолітні, які мають проблеми з психічним здоров'ям, мають знаходитися під опікою лікарів-психіатрів і психологів, що спеціалізуються в галузі охорони психічного здоров'я дітей та підлітків⁹⁶⁵.

Особлива увага завжди має приділятися потребам охорони здоров'я неповнолітніх жіночої статі: повинен бути забезпечений доступ до гінекологів та освіти щодо охорони здоров'я жінок. Вагітні неповнолітні дівчата і неповнолітні матері повинні отримувати відповідну підтримку та медичну допомогу в місцях позбавлення

⁹⁶³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 114.

⁹⁶⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 115.

⁹⁶⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 116.

волі; наскільки це можливо, повинні застосовуватися альтернативи триманню під вартою або ув'язненню. У зв'язку з цим, відповідні стандарти для жінок, позбавлених волі, які КЗК розробив в Десятій Загальній доповіді, однаково стосуються затриманих неповнолітніх жінок⁹⁶⁶.

Медичний персонал повинен відігравати активну роль у контролі якості і кількості їжі. Стан харчування неповнолітніх повинен оцінюватися шляхом, серед іншого, складання діаграми зростання для тих неповнолітніх, які досі перебувають у фазі росту⁹⁶⁷.

⁹⁶⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 117.

⁹⁶⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 118.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Утримання та догляд за неповнолітніми, позбавленими волі, є особливо складним завданням. Слід враховувати, що багато з них стали жертвами фізичного, сексуального чи психологічного насильства. Співробітники, які покликані виконати це завдання, повинні бути ретельно відібрані відповідно до їх особистісної зрілості, професійної чесності і здатності впоратися з проблемами роботи і дбання про цю вікову групу⁹⁶⁸.

Зокрема, повинні бути вжиті заходи для забезпечення регулярної присутності фахівців з навчання, психологів та соціальних працівників у центрах утримання під вартою для неповнолітніх. Вони повинні бути віддані роботі з молоддю, і бути в змозі спрямовувати і мотивувати їх⁹⁶⁹.

З метою уникнення тюремного середовища, персонал, що працює безпосередньо з неповнолітніми, як правило, не повинен мати при собі кийки, аерозолі, що виводять з ладу, або інші засоби стримування⁹⁷⁰.

Слід заохочувати практику, яку КЗК спостерігав в ряді ізоляторів для неповнолітніх, коли персонал не носить тюремну форму⁹⁷¹.

Персонал обох статей може справити корисний вплив на характер утримання під вартою і сприяти більш турботливій і невимушеній атмосфері⁹⁷².

Усі співробітники, що знаходяться в безпосередньому контакті з неповнолітніми, зокрема мають обов'язки з охорони осіб, які

⁹⁶⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 119.

⁹⁶⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 119.

⁹⁷⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 119.

⁹⁷¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 119.

⁹⁷² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 119.

перебувають під вартою, повинні отримувати професійну підготовку, як під час введення у посаду, так і на постійній основі, а також отримувати відповідну зовнішню підтримку та нагляд у виконанні ними своїх обов'язків⁹⁷³.

Особлива увага повинна приділятися навчанню персоналу в галузі запобігання випадкам застосування сили та реагування на них, особливо в усній деескалації конфліктів для скорочення напруги, і професійним методам стримування⁹⁷⁴.

Адміністрація закладу несе відповідальність за вжиття спеціальних запобіжних заходів для захисту неповнолітніх від усіх форм насильства, включно з сексуальними домаганнями та іншими видами експлуатації. Співробітники повинні пильнувати ознаки залякування та агресивної поведінки (зокрема фізичного і сексуального насильства, словесні образи, вимагання та крадіжок особистого майна інших неповнолітніх) і знати, як реагувати відповідним чином і займати активну позицію, щоб запобігати таким інцидентам⁹⁷⁵.

⁹⁷³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 120.

⁹⁷⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 120.

⁹⁷⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 121.

ЗВ'ЯЗКИ НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ

Активне просування контакту із зовнішнім світом може бути особливо корисним для неповнолітніх, позбавлених волі, багато з яких можуть мати поведінкові проблеми, пов'язані з емоційною депривацією або відсутністю соціальних навичок. Необхідно докласти всіх зусиль, щоб забезпечити для всіх неповнолітніх ув'язнених можливість контактувати зі своїми сім'ями та іншими особами з моменту їх розміщення у центрах утримання під вартою⁹⁷⁶.

Поняття сім'ї повинно тлумачитися широко, з тим щоб включити контакти з особами, з якими неповнолітні встановили відносини, порівнювані з сімейними, навіть якщо відносини не були оформлені⁹⁷⁷.

Для їх соціальної інтеграції неповнолітні повинні, наскільки це можливо, також мати регулярні відпустки (у супроводі або по-одиноці)⁹⁷⁸.

Неповнолітні повинні мати право на відвідування тривалістю більш ніж одна година щотижня; вони також повинні бути в змозі приймати відвідувачів у вихідні дні. Короткострокові візити повинні бути дозволені, як правило, у відкритих умовах⁹⁷⁹.

КЗК спостерігав у деяких країнах, що неповнолітні мають право на довгострокові неконтрольовані відвідування. За винятком випадків, коли це не в інтересах неповнолітніх, такий підхід особливо вітається з метою підтримання сімейного життя неповнолітнього і його/її близьких родичів та реінтеграції неповнолітнього у суспільство⁹⁸⁰.

⁹⁷⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 122.

⁹⁷⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 122.

⁹⁷⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 122.

⁹⁷⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 123.

⁹⁸⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 123.

Усі неповнолітні, зокрема ті, що перебувають у попередньому ув'язненні, повинні мати частий доступ до телефону, а також можливість здійснювати своє право на листування у будь-який час. З міркувань безпеки окремі телефонні розмови і листування можуть контролюватися та можуть бути заборонені лише у виключних випадках. Будь-яке таке рішення повинне бути основане на обґрунтованому ризику змови або іншої незаконної діяльності, і діяти упродовж визначеного періоду⁹⁸¹.

У деяких установах, які відвідав Комітет, неповнолітні мають право спілкуватися з членами сім'ї на регулярній основі за допомогою безкоштовних голосових послуг передачі голосу через Інтернет (VoIP). Така практика вельми вітається. Однак, вона не повинна розглядатися як заміна відвідуванням⁹⁸².

Інформація про переведення, звільнення, дисциплінарні санкції, захисні заходи й заходи безпеки, які застосовуються до неповнолітніх, а також про будь-які хвороби, травми або смерть повинна негайно надаватися батькам або законним представникам неповнолітнього⁹⁸³.

⁹⁸¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 124.

⁹⁸² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 124.

⁹⁸³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 125.

ДИСЦИПЛІНА І БЕЗПЕКА В МІСЦЯХ УВ'ЯЗНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Відновлювальне вирішення конфлікту повинно мати пріоритет над формальними дисциплінарними процедурами і санкціями⁹⁸⁴.

Дисциплінарні санкції, якщо їх застосовувати, повинні виходити з принципу пропорційності і вводитися в повній відповідності з формальними дисциплінарними правилами і процедурами, а не у формі неофіційного покарання⁹⁸⁵.

Будь-яка форма колективного покарання є неприйнятною⁹⁸⁶.

У ряді установ, відвіданих КЗК, нерідко співробітники застосовували так званий «педагогічний ляпас» або інші форми фізичного покарання до неповнолітніх, які погано поводитися. У зв'язку з цим, КЗК нагадує, що тілесні покарання ймовірно являтимуть собою жорстоке поводження і повинні бути суворо заборонені⁹⁸⁷.

Неповнолітньому ніколи не повинно бути відмовлено у контактах із зовнішнім світом як дисциплінарний захід; також, такі контакти не повинні обмежуватися, якщо дисциплінарне стягнення не стосується їх⁹⁸⁸.

Будь-яка форма ізоляції неповнолітніх є заходом, що може поставити під загрозу їх фізичне та/або психічне благополуччя і, отже, повинна застосовуватися тільки у крайньому разі⁹⁸⁹.

⁹⁸⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

⁹⁸⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

⁹⁸⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

⁹⁸⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

⁹⁸⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 127.

⁹⁸⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 128.

Одиночне ув'язнення як захід дисциплінарного впливу повинно застосовуватися тільки на дуже короткі періоди і за жодних обставин не перевищувати трьох днів. Щоразу, коли до неповнолітніх може бути застосований такий захід, вони повинні бути забезпечені соціально-освітньою підтримкою та мати контакт з людьми. Член медичного персоналу має відвідати неповнолітнього відразу після розміщення, а після цього на регулярній основі, принаймні один раз на день, і надавати йому/їй негайну медичну допомогу та лікування⁹⁹⁰.

КЗК визнає, що такий захід, як одиночне ув'язнення для захисту або у превентивних цілях, може в дуже рідкісних випадках бути потрібним для того, щоб захистити особливо вразливих неповнолітніх або запобігти серйозним ризикам заради безпеки інших або безпеки в'язниці, за умови, що не може бути знайдено абсолютно жодного іншого рішення. Рішення про застосування кожної такого заходу повинно прийматися компетентним органом на основі чіткої процедури, із зазначенням характеру ув'язнення, тривалості, підстави, за якою воно може бути призначено, і забезпеченням процесу регулярного перегляду, а також можливості для неповнолітнього оскаржити таке рішення у незалежному зовнішньому органі. Неповнолітні завжди повинні мати контакт з людьми і щоденно відвідуватися членами медичного персоналу⁹⁹¹.

Поміщення жорстокого та/або роздратованого неповнолітнього в заспокійливу кімнату повинно бути виключно винятковою мірою. Будь-яка така міра не повинна тривати більше декількох годин, і ніколи не повинна використовуватися як неофіційне покарання⁹⁹².

Фізичне гамування ніколи не повинно використовуватися у цьому контексті. Кожен випадок поміщення неповнолітнього в заспокійливу кімнату повинен бути негайно доведений до відома лікаря, щоб дозволити йому/їй піклуватися неповнолітнього. Крім того, кожен такий випадок поміщення повинен бути зареєстрований в центральному реєстрі, а також в особистій справі неповнолітнього⁹⁹³.

⁹⁹⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 128.

⁹⁹¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 129.

⁹⁹² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 129.

⁹⁹³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 129.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ

При надходженні всі неповнолітні повинні одержувати примірник правил поведінки в повсякденному житті в установі та письмовий опис їх прав та обов'язків на мові і в такий спосіб викладення, що вони можуть зрозуміти⁹⁹⁴.

Неповнолітні також повинні отримувати інформацію про те, як подати скаргу, зокрема контактні дані компетентних органів для розгляду скарг, а також адреси служб, що надають юридичну допомогу⁹⁹⁵.

Для тих неповнолітніх, які є неписьменними або не можуть зрозуміти мову в письмовій формі, наведена вище інформація повинна передаватися в порядку, що забезпечує її повне розуміння⁹⁹⁶.

⁹⁹⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 130.

⁹⁹⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 130.

⁹⁹⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 130.

ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ СКАРГ ТА ПЕРЕВІРОК В УСТАНОВАХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ефективні процедури розгляду скарги та перевірок є основними гарантіями проти жорстокого поводження у всіх місцях утримання під вартою, включно з центрами утримання під вартою для неповнолітніх⁹⁹⁷.

Неповнолітні (а також їхні батьки чи законні представники) повинні мати можливість подавати скарги до установ адміністративної системи і повинні мати право розгляду скарг – на конфіденційній основі – незалежним органом⁹⁹⁸.

Процедури розгляду скарг повинні бути простими, ефективними і підходящими для дитини, особливо щодо використовуваної мови⁹⁹⁹.

Неповнолітні (а також їхні батьки чи законні представники) повинні мати право звернутися за юридичною консультацією щодо скарг і отримувати безоплатну правову допомогу, якщо цього вимагають інтереси правосуддя¹⁰⁰⁰.

Комітет також надає особливе значення регулярним відвідуванням усіх місць утримання під вартою для неповнолітніх незалежним органом, наприклад, інспекційною комісією, суддею, уповноваженим з прав дітей або національним превентивним механізмом, який повинен мати право отримувати і, якщо необхідно, вживати заходи відповідно до скарг неповнолітніх або скарг, поданих їх батьками або законними представниками, оглядати житло та об'єкти, а також оцінювати, наскільки ці установи діють відповідно до вимог національного законодавства та відповідних міжнародних стандартів. Члени інспекційних органів мають бути активними і вступати в прямий контакт з неповнолітніми, зокрема шляхом приватного опитування ув'язнених¹⁰⁰¹.

⁹⁹⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

⁹⁹⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

⁹⁹⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

¹⁰⁰⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

¹⁰⁰¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 132.

ПРИНЦИПІВ ПОВОДЖЕННЯ З ОСОБАМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ СВОБОДИ, У КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ

Пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19) створила надзвичайні виклики для влади у всіх державах-членах Ради Європи.

Ці виклики мають особливий та інтенсивний характер для співробітників різноманітних місць несвободи, зокрема поліцейських ізоляторів, пенітенціарних установ, центрів тримання мігрантів, психіатричних лікарень, установ соціального захисту, а також різного роду новостворених установ або зон, де особи перебувають на карантині.

Визнаючи очевидну та безумовну необхідність вжиття жорстких заходів для боротьби з COVID-19, КЗК мусить нагадати всім про абсолютний характер заборони катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Захисні заходи ніколи не повинні призводити до нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з особами, позбавленими свободи.

З точки зору КЗК, усі органи влади, що відповідають за ситуацію осіб в умовах несвободи у межах простору Ради Європи, повинні застосовувати викладені нижче **принципи**¹⁰⁰²:

1. Основоположний принцип полягає у необхідності вжити всіх можливих заходів для захисту здоров'я та безпеки всіх осіб в умовах несвободи. Вжиття таких заходів також сприяє збереженню здоров'я та безпеки персоналу.

2. У всіх місцях несвободи необхідно дотримуватися та повністю застосовувати керівні принципи ВООЗ щодо боротьби з пан-

¹⁰⁰² Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic issued on 20 March 2020. CPT/Inf(2020)13.

демією, а також національні медичні та клінічні керівництва, що відповідають міжнародним стандартам.

3. Слід посилити забезпеченість установ персоналом та надавати співробітникам всю необхідну для продовження виконання їхніх завдань у місцях несвободи професійну підтримку, вживати заходів для захисту їхнього здоров'я та безпеки, а також організувати відповідне навчання персоналу.

4. Будь-які спрямовані на запобігання поширенню COVID-19 обмежувальні заходи щодо осіб, які перебувають в умовах несвободи, повинні ґрунтуватися на законі, бути необхідними, пропорційними, заснованими на повазі до людської гідності та обмеженими в часі. Позбавлені свободи особи повинні отримувати зрозумілою їм мовою вичерпну інформацію про будь-які такі заходи.

5. Оскільки тісний особистий контакт сприяє поширенню вірусу, всі органи влади, від яких це залежить, повинні здійснювати узгоджені заходи, що є альтернативними позбавленню свободи. Такі заходи є нагально необхідними передусім у ситуаціях перенаселеності установ. Крім того, органи влади повинні частіше використовувати альтернативи взяттю особи під варту в очікуванні суду, а також вдаватися до скорочення строків позбавлення волі, до умовно-дострокового звільнення та пробації, до повторної оцінки потреби у продовженні недобровільної госпіталізації психіатричних пацієнтів, до виписки або надання комунальної медико-соціальної допомоги особам, які перебувають в установах соціального захисту, а також до утримання максимально можливою мірою від затримання мігрантів.

6. У питанні надання медичної допомоги слід приділити підвищену увагу особливим потребам осіб, які перебувають в умовах несвободи, зокрема вразливих груп та груп ризику, а саме старших осіб та осіб із раніше набутими хворобами. Це передбачає, серед іншого, скринінг на наявність COVID-19 та забезпечення доступу до інтенсивної терапії для тих, хто цього потребує. Крім того, позбавлені свободи особи повинні отримувати від персоналу додаткову психологічну підтримку у цей час.

7. Тоді як зупинення несуттєвих видів діяльності є виправданим та розумним, основоположні права затриманих осіб під час пандемії повинні повністю поважатися. Це передбачає, серед іншого, право підтримувати адекватний рівень особистої гігієни

(включно з доступом до гарячої води та мила) та право щоденно перебувати на свіжому повітрі (принаймні протягом однієї години). Крім того, будь-які обмеження контактів із зовнішнім світом, включно з візитами, повинні компенсуватися збільшенням доступу до альтернативних засобів зв'язку (таких як телефон або голосовий зв'язок через Інтернет).

8. У місцях несвободи у випадках ізоляції або поміщення на карантин особи з підтвердженим або підозрюваним інфікування вірусом SARS-CoV-2 ця особа повинна отримувати щоденне змістовне спілкування з іншими людьми.

9. Основоположні гарантії проти поганого поводження із особами, затриманими правоохоронними органами (доступ до адвоката, доступ до лікаря, повідомлення третіх осіб про затримання) повинні цілковито дотримуватися за всіх обставин та у будь-який час. Запобіжні заходи (як-от вимога до осіб із симптомами носити захисні маски) можуть бути виправданими за певних обставин.

10. Моніторинг з боку незалежних органів, включно з національними превентивними механізмами та КЗК, залишається важливою гарантією, що запобігає поганому поводженню. Держави повинні продовжувати гарантувати доступ моніторинговим органам до всіх місць несвободи, зокрема тих, де особи перебувають на карантині. Разом з тим усі моніторингові органи повинні з усіма запобіжними заходами дотримуватися принципу «не нашкодь», зокрема щодо старших осіб та осіб із раніше набутих хворобами¹⁰⁰³.

¹⁰⁰³ Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic issued on 20 March 2020. CPT/Inf(2020)13.

Наукове видання

Ягунов Дмитро Вікторович

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ

Практика Європейського суду з прав людини
та стандарти Європейського комітету
з питань запобігання катуванням чи нелюдському
або такому, що принижує гідність,
поводженню чи покаранню

Макет, обкладинка В.Г. Вітвицька

Підписано до друку 06.05.2021 р.
Формат 70x100/16. Ум-друк. арк. 30,06.
Наклад 200 прим. Зам. № 2105-01.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com